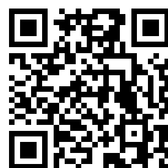

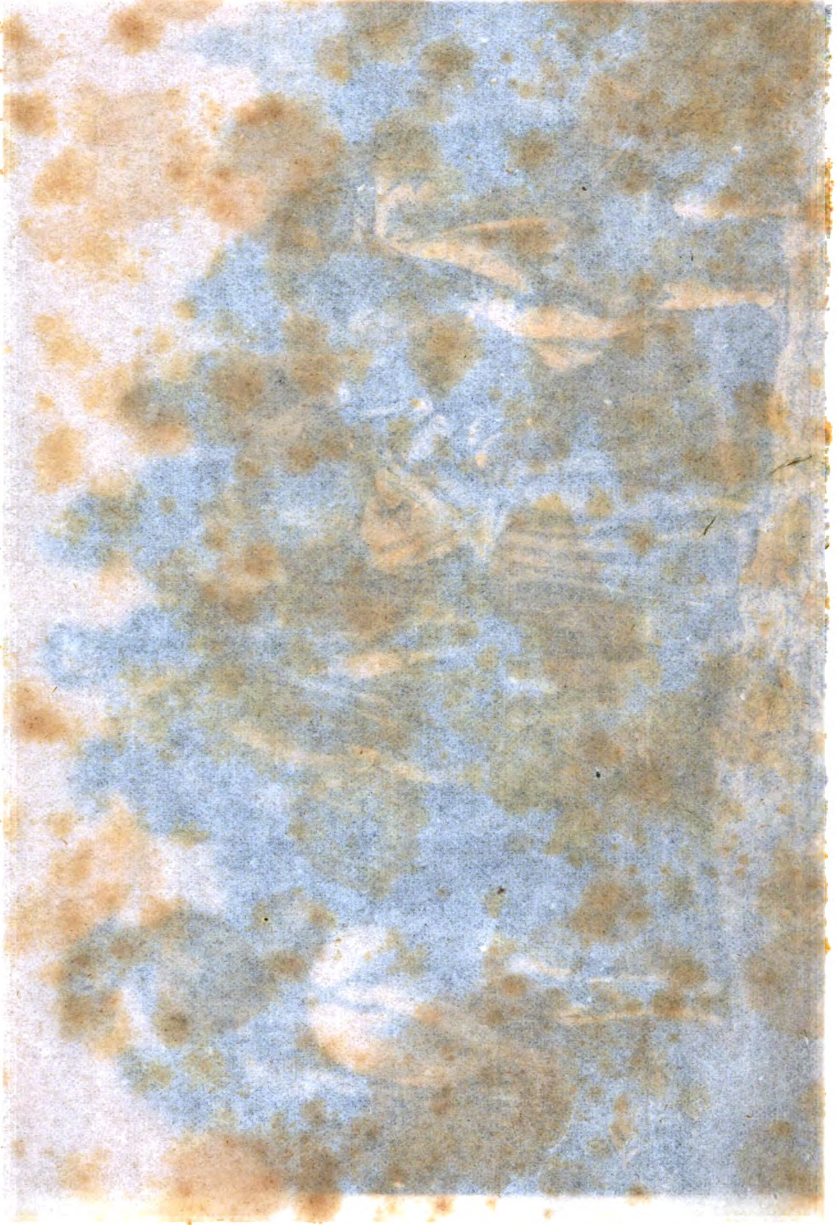

3 vol

NEDERLANDS OPSTAND TEGEN SPANJE.

blz: 86.

NEDERLANDS OPSTAND TEGEN SPANJE

NEDERLANDS OPSTAND TEGEN SPANJE,

IN ZIJN

EERSTE WORDING EN ONTWIKKELING,

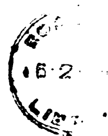
(1567—1572).

DOOR

JOHS. VAN VLOTEN.

HAARLEM,
A. C. KRUSEMAN,
1858.

INHOUD.

OPGEMERKTE DRUKFEILEN.

Bl.	12		reg.	4	v. b.	staat:	*zij*	lees:	*beide eersten*
"	15		"	4 en 3	v. o.	"	*opmerkingen*	"	*opmerking*
"	19		"	9	v. b.	"	*wapens*	"	*wapenen*
"	20		"	12	"	"	*alle*	"	*alleen*
"	43	aant.	"	8	v. o.	"	*Michiaël*	"	*Michaël*
"	45		"	7	v. b.	"	*ter*	"	*, ter*
"	47		"	8	"	"	*lang str.*	"	*langs tr.*
"	63		"	3	"	"	*de borst*	"	*'t hoofd*
"	69		"	4	"	"	*denzelfden*	"	*dezelfde*
"	74		"	7	"	"	*Slachmaand*	"	*Slachtmaand*
"	81		"	2	"	"	*bediend*	"	*bediende*
"	85		"	10	"	"	*pasmaker*	"	*compasmaker*
"	89		"	13	v. o.	"	*die geldm.*	"	*dier geldm.*
"	95		"	6	v. b.	"	*na al*	"	*naar al*
"	103		"	5	"	"	*van 't*	"	*van*
"	104		"	9	v. o.	"	*juk.*	"	*juk, en*
"	120		"	3	v. b.	"	*zijn*	"	*hun*
"	146	aant.	"	6	v. o.	"	1566	"	1569
"	148		"	3	"	"	*schotbalg*	"	*scholbalg*
"	163		"	2	"	"	*Nicolaas*	"	*Nicolaus*
"	179		"	12	v. b.	"	*kortbondigheid*	"	*kortbondigheid*[2]
"	203		"	2	v. o.	"	*smalschip*	"	*smakschip*
"	205		"	9	v. b.	"	*schout*	"	*baljuw*

VOORREDE.

Na het korte Voorspel van den Nederlandschen Vrijheidsoorlog, volgt alras de aanvang van dat vermetel onderwinden zelf. Na de zes hoofdstukken, die den belangstellenden lezer het eerste schetsen[1]*, leggen hem deze negen thans het eerste vijftal jaren van 't laatste bloot, tot op die gedenkwaardige dagen van Gras- en Bloeimaand* 1572, *die den eersten grondslag van Nederlands grootsche vrijheid legden. Even als die zes, spruiten ook deze negen weder uit eene reeks van voordrachten, in de Deventer gehoorzaal voor een gemengden kring gehouden. En zoo ik naar de blijvende belangstelling van dien kring oordeelen mag, zoo kan ik hopen, het doel van mijn streven voor een goed deel bereikt, en den juisten toon te hebben aangeslagen, op welken eene algemeene schets van den Nederlandschen Opstand tegen Spanje, van Nederlandsche lippen vloeyen, in Nederlandsche ooren dringen, in Nederlandsche harten weêrklinken en werkzaam worden moet. Mag ook al die schets, op het stomme papier en in de doode letter, gelijk zij hier voorligt, den bezielenden adem der levende stem mis-*

---

[1] Nederlands Opstand tegen Spanje, in zijn beginselen, aard en strekking geschetst, 1564—1567; *Haarlem*, 1856.

sen; er zal, wil ik hopen, wel zooveel van den lust en de warmte, waarmede zij werd opgesteld en voorgedragen, in overgebleven zijn, om er ook tot haren lezer nog van over te brengen. Ik mag tevens hopen, dat, blijft mij 't leven gegund, met de voortgezette uitgave mijner schets, allengs eene leemte zal worden aangevuld, op welke men — bij al wat menig vreemdeling en enkele landgenooten in de laatste jaren over dien opstand in 't licht gaven — te recht nog steeds verwijzen kon: het gemis van een oorspronkelijk Nederlandsch geschiedwerk, dat ons den Nederlandschen vrijheidsoorlog — naar al de in 't licht gebrachte stukken der laatste jaren, en (mag ik er bijvoegen) naar zooveel dat er nog aan 't licht te brengen valt — aanschouwelijk voor oogen stelt.

Ik heb soms verwanten of vrienden — van mijne innige belangstelling, mijn onverdroten ijver getuige voor dit schoone tijdvak onzer geschiedenis — ik heb hen soms lachend hooren vragen: of die Spaansche tijd nu reeds niet genoeg bekend was; en ik heb dan alleen kunnen antwoorden, dat de juiste kennisneming van dien tijd eerst recht een aanvang nam. En waarlijk, men zou die vraag niet doen, wanneer men, 't geen van de eerste jaren af tot deze laatste dagen toe — ook den jongsten Geschiedschrijver van den Opstand, den wakkeren Motley zelf, niet uitgesloten — over dien Opstand geschreven is, met den inhoud der talooze brieven en bescheiden kon vergelijken, die alleen maar in het Belgisch Rijksarchief daarover liggen opgestapeld. En ik behoef daartoe, bij voorbeeld, zelfs niet tot een hoofdstuk als dat hierachter den Ballingen[1] *gewijd, dat voor twee derden, of als de beide over de Watergeuzen, die wel geheel nieuw mogen heeten, te verwijzen; ik wil maar van het doorloopende verhaal aller feiten en ge-*

---

[1] *En hoeveel meer hadde ik nog omtrent deze, met name die van Norwich, meê kunnen deelen, hadde ik de brieven der Ypersche uitgewekenen gekend, waarmede mijn geschiedvriend Janssen thans het derde stuk Tweeden Deels zijner* B i j d r a g e n *verrijkt heeft.*

beurtenissen, naar hun ware voorstelling, hun juist beloop en samenhang, hun eigenlijke dagteekening zelfs, spreken, en daarbij dan slechts het tijdperk van 't laatste dezer hoofdstukken, dat van Den Briels overrompeling tot de verrassing van Bergen, bepaaldelijk ook de bevrijdingsgeschiedenis van Vlissingen en wat daarmede samenhangt, aanvoeren.

Inderdaad, er valt niet aan te twijfelen, in onze dagen is een nieuw tijdvak voor de Geschiedschrijving van den Nederlandschen Opstand aangebroken. Een tijdvak, dat zich allengs, in al haar rijkdom en omvang, de eenige bronnen van alle warachtige geschiedenis zal ontsloten zien: de oorspronkelijke brieven en bescheiden van allerlei aard, van hen uitgegaan, die in den tijd, waarvan geschreven wordt, in de meest verschillende betrekkingen en omstandigheden, handelend of lijdend optraden. Van den algemeenen landvoogd en die der verschillende gewesten af, gelijk zij — gene den koning, deze hem zelf -- over alles uitvoerig berichten, tot den verraderlijken spie, of het onaanzienlijkste slachtoffer van dwingelandij of partijdrift toe, leggen ons allen hunne opmerkingen en bevindingen, hunne ontwerpen en ervaringen bloot; en wij hebben er slechts uit op te nemen en bijeen te rapen, wat — behoorlijk verwerkt en naar de wetten der geschiedkunst te boek gesteld — in staat is, ons het sprekendst beeld van geheel hun tijd te geven.

Met Motley mag men de reeks der vroegere geschiedschrijvers gesloten achten, die met van Meteren en Bor een aanvang nam, en in Hooft en Motley zelf haar oorspronkelijkste en kunstvaardigste vertegenwoordigers vond [1].

---

[1] *Wie zich bevreemden mocht nog Motley onder die vroegeren gesteld te vinden, bedenke slechts, dat zijn boek reeds grootendeels was afgewerkt, voor hij de Haagsche en Brusselsche Archieven bezocht; en dat hij, op dit laatste, wel al de bloedregisters en verslagen doorliep, maar daarbij ook zijn nader onderzoek staakte, en er niet aan gedacht heeft onze oudere ge-*

In het onderhavige geschrift moge men eene eerste doorgaande schrede op den nieuwen weg zien, en het des met al die belangstelling maar ook al die billijkheid betrachten, waarop zulk eene schrede, met liefde ondernomen en naauwlettend gedaan, aanspraak geeft. Eerst de aanvang, ik herhaal het, is er mede gemaakt; er zullen nog voortdurend nieuwe bijzonderheden, uit algemeene en bijzondere Archieven — en ik wensch er zelf ijverig toe te blijven bijdragen — over den Opstand worden aan 't licht gebracht, die ook van zijn algemeene voorstelling een steeds sprekender beeld zullen mogelijk maken; en moge het mij des gegeven worden, dit eerste ontwerp, na tijd en wijle, zorgvuldig te hertoetsen; ik heb te veel hart voor mijn boek, om het niet te hopen. Maar wat de tijd en een voortdurend onderzoek er mij wellicht nog in zullen te wijzigen of bij te werken geven, voor 't oogenblik en zoo als het daar ligt, bied ik het den welwillenden lezer vertrouwend aan.

Ik veroorloof mij hem hier een enkele grove misstelling en zinstorende drukfeil aan te geven, die hij voor de lezing verbeteren moge: bl. 30 *reg.* 11 *lees:* bezorgers *in plaats van* burgers; *bl.* 64 *reg.* 3 v. o. *lees:* Woltersum *voor:* Olbergum; *bl.* 65, *reg.* 13 *lees:* wiens broeder Huyck *voor* dien; *bl.* 140 *reg.* 19 *lees:* nog ziek *voor* nog niet; *bl.* 207 *eindelijk, reg.* 11, *lees:* veertigtal *voor* honderdtal. *Andere, minder belangrijke zie hierachter.*

D., Leiden-ontzet, 1857. *V.*

---

schiedschrijvers (Van Meteren, Bor, en Hooft) aan den doorgaanden toets eener vergelijking met de oorspronkelijke in Brussel voorhanden stukken te onderwerpen. Vandaar dan ook de hooge waarde, die zijne Nederlandsche vertaling — onder toezicht en met de toelichtingen van een geschiedkenner als Dr. Bakh. van den Brink — boven 't oorspronkelijke hebben kan.

I.

ALVA.

Nog was de welberaden Oranje 's lands grenzen niet ontweken, nog had de zeeghafte Margaretha haar luisterrijken intocht in Antwerpen niet gehouden, of reeds had Filips' hand de schorpioenen losgelaten, waarmede hij, zijn zusters geeselen versmadend, het arme land ging teisteren, dat zich aan kerk en kroon zoo kennelijk vergrepen had. Rehabeams regeeringsbeginselen hadden in den Spaanschen raad, gelijk in 's Konings boezem, gezegevierd, en den 15den van Grasmaand begaf zich de Hertog van Alva, hun heftigste voorstander in dien raad en thans met hunne toepassing belast, naar Aranjuez, ten afscheidsbezoek bij den Koning, voor hij de reis naar het land zijner kastijdingen aanvaarden ging [1]. Drie weken later,

---

1 Toch schreef die koning nog den 21sten aan den Duitschen Keizer: „Quant à ce que me conseillez de suivre la doulceur — non seulement dois maintenant je sui delibéré d'ensuivre en ce vostre bon et saige conseil et advis, autant qu'il sera possible; mais aussi auparavant, suivant mon naturel tant cogneu par tout le monde en toutes mes actions précédentes, mon intention ne fut jamais autre." *Archives* Suppl. p. 46*.

den 10den van Bloeimaand, scheepte hij te Cartagena naar Genua in, waar hij, na eenig oponthoud te Nizza, den 27sten landde. Vijf dagen daarna, den 2den van Zomermaand, had te Sint Ambrosio, aan den voet der Alpen, de algemeene monstering over de uitgelezen Spaansche krijgers plaats[1], die hunne vroegere garnizoenen in Napels en Sicilië, Lombardije en Sardinië verlieten, om 's Konings maatregelen van dwang en tuchtiging in de Nederlanden ten uitvoer te leggen en steun te geven. Te zamen maakten zij het betrekkelijk kleine aantal van bijna 9000 voetknechten en ruim 1200 Spaansche, Italiaansche, en Albaneesche ruiters uit; maar ruiters en voetknechten zoo uitstekend, dat, naar het zeggen van een Spaansch schrijver, ieder soldaat als hopman, ieder hopman als overste, ieder overste als generaal had kunnen optreden en werkzaam zijn[2]. De voetknechten bestonden uit de vier regimenten der genoemde landen, onder het bevel van Alonso de Ulloa, Juliaan Romero, Don Sancho de Lodogno, en Don Gonzalo de Bracamonte; de ruiterij werd door Alva's bastertzoon Ferdinand van Toledo aangevoerd[3]. In onzen tijd van miniee-buksen en revolvers moet het ons vreemd luiden, als het uitgelezenste schietgeweer, een overzware soort van musket, tot dus ver slechts in de Berbersche vestingen in

---

[1] Zie voor een en ander Don Bern. de Mendoça's *Comentarios de lo sucedido en los Payses Baxos*, p. 28.

[2] Zie de plaats aangehaald bij Prescott, *History of the reign of Philip II.* p. 314; verg. ook die van Brantome, aang. in *De Nederlanden onder koning Filips*, bl. 287.

[3] Beide Prescott en Juste nemen uit Borgnet de onjuiste aanteekening over, als hadde ook Mondragon tot Alva's leger behoord; zie daartegen *De Nederlanden onder koning Filips II.* bl. 58, aant.

gebruik [1] te hooren roemen, gelijk er bij iedere company vijftien gevonden werden. Zij, die ze voerden, stapten er, naar het getuigenis van een Fransch schrijver, die het leger in Lotharingen zag, zoo trotsch meê voort, dat men hen voor vorsten houden kon; en bij gevecht of schermutseling, baarde het, naar zijn schrijven, geen gering ontzag, wanneer men het bevel vernam: de musketiers, marsch! voorwaarts, de musketiers! [2] — In de beste orde en met de meest mogelijke krijgstucht, trok Alva's leger daarop de Alpen over, Borgondië en Lotharingen door; en kwam, na een marsch van twee maanden, in de eerste helft van Oogstmaand, te Diedenhoven in Luxemburg aan. Daar wachtten de heeren van Barlaimont en Noircarmes het Spaansche krijgshoofd, met de weinig welgemeende welkomstgroet der Landvoogdes, en met de vraag tevens naar zijn lastbrief, op.

Reeds van den eersten tijd, van den aanvang des jaars af, dat Margaretha, door den koning, van Alva's aanstaande komst onderricht was, had zij zich in hare brieven weinig tevreden getoond over zijne nieuwe plannen, omtrent het beheer der landen harer voogdij; al nam ook de koning toen, gelijk nog altijd, den schijn aan dat Alva's overkomst slechts strekken moest, hem zelf den weg te bereiden, hij zijn veldheer en diens leger op de voeten volgen zou. Hij dreef dezen schijn, tegen het tijdstip van Alva's aankomst, zelfs zoover, dat hij Margaretha een achttal schepen liet uitrusten, waarmede zij hem te gelijker tijd van Zeeland uit zou inwachten en ontvangen. Margaretha echter liet zich zoo min door dien aangenomen schijn, als door de vleyende betuigingen van 's konings brie-

---

[1] Mendoça, ter pl.

[2] De reeds aang. pl. van Brantome, in *De Ned.* enz., bl. 288.

ven, waarmede hij steeds even mild en kwistig bleef, verschalken; zij ging, van den eersten af, voort, in Alva niets anders te zien, dan hetgeen hij, na zijn aankomst, maar al te spoedig bleek te zijn: zoo zij hier bleef, haar meester, en, kon zij van den koning haar ontslag verkrijgen, haar veel machtiger opvolger in het bewind. Hoe beleefd, hoe waardig en zelfs eerbiedig in zijne vormen, zich Alva steeds jegens haar betoonde, de waarheid harer gissingen in dit opzicht, kon hij haar niet verbergen. Den afgevaardigden naar Diedenhoven toonde hij, op hunne aanvrage, zijne aanstelling van 's Konings wege tot Kapitein-generaal, en vaardigde voorts van zijne zijde Don Francisco de Ybarra, zijn kwartiermaker, naar Brussel af, om Margaretha te begroeten, en de voorloopige huisvesting zijner soldaten met haar te bespreken. Graaf Alberik de Lodron zond hij, tezelfder tijd, met zijn regiment naar Antwerpen, om er al aanstonds de Waalsche troepen te vervangen. Lodron kwam den 14den van Oogstmaand ter plaatse en bezette de stad, niet zonder groot ongemak der inwoners [1]. Zoo treffelijk toch de tucht der troepen op hun tocht herwaarts geweest was — want de voorzichtigheid ried daartoe tegenover de gewapende voorzorg van Savoye en Lotharingen; — eenmaal in de Nederlanden, de hun aangewezen strafplaats van zooveel verstokte ketters en oproerlingen, gevestigd, voelden zij zich minder gebonden, en konden hun baatzucht en losbandigheid den vrijen teugel

[1] „Le conte de Lodron, ayant la nuict du 13 de ce mois logé ses soldats près de la ville d'Anvers et villaiges de Bogherhout et Berchem, le lendemain entre dix et unze heures est entré avecq toute sa compaignie, qui est de douze enseignes tous complets, en la ditte ville," enz. Zie Stralens brief van 19 Aug. (*Arch.* III, p. 114 s.)

geven. Alva zelf begaf zich inmiddels op marsch naar Brussel, werd onderweegs te Hoei, door Megen en Aerschot, te Tienen, door den armen, verblinden Egmont, te Leuven, door Mansfelt en Aremberg, den bedriegelijk daarheen gelokten Hoorne, en Oranjes zoon, den jongen graaf van Buren, die er op study lag, verwelkomd. Aller ontvangst bij den Spanjaart was gelijkelijk minzaam en hartelijk; zoo zeer zelfs, dat Burens hofmeester, Wiltpergh, ook den prins zijn vader zelf meende in bedenking te moeten geven, onderhandelingen met Filips' veldheer aan te knoopen. De prins was echter wijzer dan zijn raadsman, en bleef rustig waar hij was. Hoorne, door Alva naar Brussel genoodigd, moest zich om persoonlijke redenen verontschuldigen; hij werd in Meurs bij zijn zwager van Nieuwenaar gewacht; — ware hij daar ook vervolgens maar gebleven! —

Den 22sten van Oogstmaand, 's namiddags te drie uren, kwam Alva aan 't hoofd van 't Lombardische Regiment voor Brussel aan, waar hij door overheid en gilden aan de Leuvensche poort werd ingewacht. Hij begaf zich onmiddelijk naar Margaretha's Hof, die hem met stijve waardigheid en, zonder hem een voet in 't gemoet te zetten, staande ontving. Hij zelf ontdekte zich eerbiedig en bleef, niettegenstaande hare uitnoodiging zich te dekken, een poos zoo staan. Na een half uurtjen stijf en gedwongen onderhouds scheidde hij, en trok naar zijne voorloopige woning, het hof van Jauche, op den hoek der Namensche straat[1]. Tot zijn lijfwacht nam hij er honderd Duitsche hellebardiers, in

---

[1] Wij nemen deze plaatsbepaling van de schrijvers der *Histoire de Bruxelles* (I. p. 412), als de eenige juiste, over, daar wij haar toch niet alleen in eene gelijktijdige aanteekening ten Rijks Archief in den Haag vinden: ,, estant le duc d'Alve arrivé à

de blaauw- wit- roode liverei gedoscht [1], die sedert de graven uit het huis van Beyeren, de Nederlandsche kleuren schijnen gebleven te zijn [2].

Vier dagen later had Margaretha eene tweede bijeenkomst met den Hertog; hun onderhoud betrof toen de verdeeling van Alva's krijgsknechten over verschillende plaatsen, en de regeling hunner voeding en verteeringen. De landvoogdes stond er op, de stad Brussel, die zich, naar haar zeggen, goed gedragen had, van inlegering te verschoonen. Maar Alva wilde daar niets van hooren; hij wist, wat hij en zijn meester voor hadden daar te verrichten, en waarbij hij den steun zijner Spaansche benden moeilijk missen kon. Hij zeî dus tot Margaretha, dat hij alle verantwoording op zich nam, en zonder eenig bezwaar allen weerzin, door den maatregel te baren, voor zijne rekening wilde nemen; mocht men zich bij haar beklagen, zij had alles slechts op hem en zijne uitdrukkelijke begeerte te schuiven. Een antwoord gewis, dat, hoe het de landvoogdes in schijn mocht vrijwaren en verschoonen, er niet minder toe strekken moest, haar hare volkomen afhankelijkheid van Alva's maatregelen en bedoelingen, hare ondergeschiktheid aan zijnen wil te doen bezeffen; en dat dan ook niet naliet den spijt nog te vermeerderen, over zijne zending door haar gevoed.

Van niet minder spijt, met de bange vrees ge-

Bruxelles, il print pour son logis l'hostel de la vefve Mons. de Jausse"; maar daarenboven in Delrio's bekentenissen (V. d. Bergh, *Gedenkstukken* enz. I. bl. 321) lezen: „Son logis qu'estoit la maison de Jasse."

[1] „Et avoit pour son corps de garde 100 hallebardiers Allemands, accoustrés de livrée avec couleurs de bleu, blancq, et rouge." Vervolg der eerstvermelde aant.

[2] Verg. *Nederlands Opstand*, enz. *in zijn beginselen, aard, en strekking* (Haarlem, 1856); bl. 127 aant.

paard voor wat zijne wreede strengheid over hun lot beschikken zou, waren 's lands ongelukkige inwoners bevangen, die daarenboven al aanstonds reeds de losbandigheid en moedwil der Spaansche legerknechten begonnen te ondervinden. 's Hertogen naam zelf klonk, naar Margaretha's schriftelijke betuiging aan Filips[1], den Nederlandren zoo hatelijk in de ooren, dat hij alleen volstaan kon, er al wat Spaansch heette te doen verafschuwen. IJdele verzekeringen trouwens voor den Koning, die juist daarom dien Hertog had uitgelezen; hem, met al de macht van dat afgrijzen, op het deerniswaarde Nederland wilde doen drukken! — Hoe toch luidde de last hem door den Koning, naar zijn eigen later schrijven[2], mondeling gegeven; de harde maatregelen door beiden, voor zijn vertrek uit Spanje, in alle uitvoerigheid behandeld, in al haar bloedige omstandelijkheid ontwikkeld, en gelijk zij later stiptelijk ten uitvoer werden gelegd? — „'s Lands schuldige grooten in hechtenis te nemen en voorbeeldig — ja, en voorbeeldeloos tevens — te straffen; in dezelve gevangenis en straf ook de schuldigsten onder de burgers te doen deelen; gepaste — liever, zeer ongepaste — middelen te beramen om de ledige schatkist voor altoos te vullen; de bloedplacaten te doen afkondigen en te handhaven; de kerkelijke instellingen onder het beleid der bisschoppen te bevestigen; de steden eindelijk, door de vernietiging harer voorrechten en andersins, te straffen, en het gebruik harer geldmiddelen te regelen." — Ziedaar de heugelijke taak, door den Spaanschen vorst zijn nieuwen Nederlandschen Stedehouder opgedragen, en door Stedehouder en Koning, tot beider genoegen, met

[1] *Correspondance de Philippe II.* I. p. 556. [2] Ald. II. p. 29.

de meeste uitvoerigheid besproken. Ongelukkig, dat ze er desniettegenstaande, juist niet al die vruchten van zouden plukken, die hunne blijde verbeelding er zich, bij hun bloedig onderhoud, waarschijnlijk van voorgespiegeld had!

Als de slotsom van dat des Hertogs met Margaretha werden nu, als eerste voorbereidingsmaatregelen voor den te volbrengen last, de 10 vendels van 't Siciliaansche regiment in Brussel gelegd; de 19 van dat van Napels trokken naar Gent; de 10 van Sardinië werden naar Adinghen, die van 't Lombardische naar Lier gezonden, en het grootste deel der ruiterij in Oranjes domein van Diest gelegerd.

Twee dagen na haar tweede bijeenkomst met Alva, herhaalde Margaretha haar dringend verzoek om ontslag bij den Koning, hem tevens verwijtende, haar niet van 't bewind ontslagen te hebben, voor hij haar in Alva een mededinger op den hals gezonden had, die met den onverzettelijksten eigendunk te werk ging, en zijne maatregelen, tegen haar eigen meening in, doordreef. Tien dagen later, na een nieuw onderhoud met den Hertog, waarbij zij zich bij dezen, over 's Konings dralen met haar ontslag, beklaagde, en hem tevens verzocht, ook van zijne zijde op dat ontslag te willen aandringen, schreef zij op nieuw aan Filips; en droeg het voorts haar schrijver Macchiavelli op, den brief zelf naar Spanje te brengen, en uit haren naam op eene spoedige beslissing aan te dringen. Volgens Alva's letteren aan den Koning, had hij alles gedaan, haar van haar voornemen terug te brengen, maar wilde zij van niets hooren; 't geen hem zeker evenmin als dien Koning zelf, heeft kunnen bevreemden.

Intusschen was de tijd daar, waarop de Hertog de noodige aanstalten maken kon, om het eerste punt

van 's Konings last — de gevangenneming van 's lands schuldige Edelen — ten uitvoer te leggen. Getrouw aan zijnen reeds voor drie of vier jaar gegeven raad: te veinzen tot men vrijelijk handelen kon, had hij — gelijk reeds bij zijn bewelkoming te Tienen en Leuven — alles gedaan, om zijn voorbestemden slachtoffers de meest mogelijke gerustheid te geven, hen volkomen in slaap te wiegen. Hij moest dat te meer en te langer volhouden, als hij ze niet terstond nog onder zijn bereik had. Hoorne, gelijk wij vernamen, hield zich bij Nieuwenaar op; Hoogstraten, dien hij niet minder gaarne dan de overigen had willen vangen, was, na zijne uitwijking met Oranje, te Keulen verbleven. Den eersten intusschen had hij (door het voorspiegelen van de schoonste uitzichten op de betaling der hem door den koning verschuldigde gelden, die hij sedert langen tijd reeds te vergeefs in Spanje gevraagd had) naar Brussel weten te troonen; de laatste, Hoogstraten, zegt men, dat zich evenzeer reeds op den terugweg naar zijn vaderland bevond, toen hij, nog bij tijds gewaarschuwd, weder omkeerde, en zoo het ook hem bestemde noodlot ontging [1]. Buiten hem, op wien zich niet langer liet wachten, was er nu een vijftal, dat de looze Spanjaart met één slag meende te moeten vangen, opdat zij niet, van elkanders ongeluk nog in tijds verwittigd, de vlucht voor den dood kozen en zich over de grenzen redden. Behalven Egmont en Hoorne, had Alva het namelijk op beider geheimschrijvers, den

[1] Alva zelf schrijft 18 Sept. aan den Koning: „(M. d'Hooghstraeten) annonçait l'intention de ne pas venir sans un saufconduit; et alors même qu'il eût voulu venir, il aurait été retenu quelque temps encore, étant blessé d'un coup d'arquebusse, qui lui a enlevé la moitié de la main." *Corr. de Phil. I.* I. p. 578.

Heer van Backerzeele en Alonso Laloo, en op Antony van Stralen, den Antwerpschen burgemeester, gemunt.

Dinsdag, den 9den September — Hoorne was den 7den naar Brussel gekeerd — scheen den Hertog het gunstige tijdstip daar. Dien eigen morgen was Stralen, van twee andere edellieden vergezeld, in een rijtuig uit Brussel gereden, en onmiddelijk door een vijftigtal ruiters, onder graaf Alberik de Lodron zelf, gevolgd, die hem op een eenzaam punt van den weg aanhielden, en naar Lier brachten. In Brussel hadden, terzelfder tijd, twee Spaansche hoplieden in een huis tegenover Backerzeeles woning post gevat, volgden hem, toen hij, op het middaguur, naar tafel ging, en namen hem gevangen toen hij terugkwam. Egmont en Hoorne waren, in den namiddag, tot het houden van een krijgsraad naar Alva's woning geroepen, waar hun en den anderen saamgeroepen de versterkingsplannen van Diedenhoven en Luxemburg werden voorgelegd, en zij zoolang daarmede bezig gehouden, tot den Hertog het bericht der beide andere gevangennemingen ter ooren kwam, en hij, omstreeks 6 uur, de zitting ophief. Hij wist het daarbij zoo te leiden, dat beide edelen elk een verschillende deur der krijgszaal uitgingen. Achter de eene had hij den hopman zijner lijfwacht Sancho d'Avila gesteld, en hem de inhechtenisneming van Egmont bevolen; achter de andere den hopman Jeronimo de Salinas post doen vatten. Davila volgde Egmont in den tuin, dien hij door moest om uit het Hof te komen, hield hem aan, en vraagde hem, uit Alva's naam, om zijn degen. Hoorne was een oogenblik langer binnen gebleven en nog bezig de plannen te bezichtigen, toen Salinas op hem afkwam en hem dezelfde verbijsterende vraag deed, die Davila tot Egmont had gericht. Beiden werden toen naar verschillende kamers van het Hof gebracht, en daar

voorloopig gevangen gehouden. Hoornes geheimschrijver, Alonso de Laloo; dezelfde dien hij vroeger, voor de behartiging zijner belangen, in Spanje had doen verblijven [1]; was door zijn landgenoot Albornoz tot zich gelokt en daar gevangen gehouden. Onmiddelijk na zijn welgelukten aanslag, zond nu Alva Barlaimont en Mansfelt naar de Landvoogdes, om haar van 't gebeurde kennis te geven. Een nieuw bewijs, zoo zij dat nog behoefde, dat de tijd van haar gezag verstreken was.

Hoe krachtig zich Alva daarentegen van het zijne overtuigd hield, kan uit het antwoord blijken, dat hij eener bezending van Brusselsche burgers geven liet, die zich vol onrust en ontsteltenis en in de diepste verslagenheid, naar zijn Hof hadden begeven, om er de reden van zulken strengen en geheel onverwachten maatregel te vernemen. Hij liet hun zeggen, dat hij zich haasten zou zijne verschillende Spaansche, Italiaansche, en Duitsche troepen bijeen te brengen, en dan tevens bereid zijn, hun een afdoend antwoord te geven.

Veertien dagen na hun inhechtenisneming, werden de beide hooge gevangenen onder een sterk geleide naar Gent — de hoofdstad van Egmonts eigen Stedehouderschap van Vlaanderen — gebracht [2]; waar men, eenige dagen vroeger, op zijn eigen last, het kasteel door zijn Luitenant la Trouillere in Spaansche handen had doen overleveren [3]; en hem nu, met zijn lotgenoot, maar in verschillende vertrekken en buiten allen toegang, vastzette. Ook onderweg hadden beide Graven geenerlei verkeer met elkander gehad, maar waren, de een op een draagkoets tusschen twee muildieren,

[1] Verg. de brieven van Laloo uitgegeven achter *Montigny's Leven en dood in Spanje* (Amsterdam, 1853); en zie de mededeelingen uit Laloos lastbrief in de Bijlagen hierachter.

[2] *Corresp. de Philippe II*, I. p. 582.

[3] Ald. p. 575.

de ander in een gewonen wagen vervoerd. Backerzeele, Stralen, en Laloo, eerst een poos in Brussel gevangen gehouden, werden van daar naar 't kasteel van Vilvoorde gebracht, dat zij slechts verlieten, om, na zeven of acht maanden, het schavot te beklimmen en, als hun meesters en vrienden, de doodstraf te ondergaan.

Op Filips, die tien dagen na de gevangenneming, de tijding van het gebeurde ontving, maakte zij zulk een blijden indruk, dat de toenmalige Fransche gezant aan zijn Hof schrijft, Z. Majesteit nooit zoo verheugd en tevreden gezien te hebben. [1] Niet minder toonde zich Zijne Heiligheid van Rome tevreden; hij schonk aan Alva's handeling zijne hoogkerkelijke goedkeuring, en gaf uitdrukkelijk zijne hoop te kennen, dat gene op den ingeslagen weg zou voortgaan. Dat die hoop niet teleurgesteld zou worden, daarvan ontving hij, door Filips zelf, de schriftelijke verzekering; deze berichtte namelijk aan zijn gezant te Rome, later Alva's opvolger, don Luis de Requesens, dat die inhechtenisnemingen slechts het eerste begin der maatregelen waren, tot herstel der orde in de Nederlandsche gewesten, te nemen [2].

Mindere tevredenheid dan van Koning en Paus, mocht men van den Duitschen Keizer, den milder gestemden, maar weinig krachtigen Maximiliaan, verwachten. Hem, zoowel als den beiden Hertogen van Brunswijk en Beyeren, Egmont en Hoornes mede-ridders der Vliesorde, welker voorrechten en wetten bij deze gelegenheid als met voeten getrapt waren; — hun allen zocht Alva, in plaats van de onverbiddelijke gestreng-

---

[1] Zie zijne woorden, door Gachard aan Juste medegedeeld, in dezes *Les Pays-Bas sous Philippe II*, II. p. 401 aant.

[2] *Corresp. de Phil. II.* I. p. 580.

heid zijner daad in hare kracht te laten uitkomen, den indruk van deze zelf te verflaauwen, en tevens de voorgewende gematigdheid zijner verdere handelingen voor oogen te stellen. „Het is geensins Zijner Majesteits doel" zoo schreef hij huichelend, want niemand beter dan hij wist, wat daarvan aan was, „het bloed zijner Nederlandsche onderdanen te doen vloeyen, gelijk ook ik zelf daar van nature weinig geneigdheid toe hebbe. Ik hoop daarom ook, dat de gevangen heeren zich zoodanig zullen weten te verantwoorden, dat ieder hunne trouw en onschuld, over welke echter (voegt hij er misduidend aan toe) zeer verschillend gesproken wordt, erkennen zal." Hij hoopte dat, schreef hij zelfs aan Brunswijk, zoo vurig, „alsof het zijn eigen broeder gold." Wat echter die verdere gematigdheid en zijn afkeer van bloedvergieten betrof, en hoe oprecht hij het daarmeê meende, moge blijken uit hetgeen hij te zelfder tijd aan Requesens schreef: dat 's Konings komst in de Nederlanden voor 't oogenblik nog niet passen zou; daar er maatregelen werden ten uitvoer gelegd, al te hatelijk, dan dat men er den Koning voor verantwoordelijk kon stellen, en het dus best ware ze alleen op zijn stedehouder te laten aankomen [1].

De Duitsche Keizer liet het vervolgens niet aan zijne schriftelijke tusschenkomst in het lot der beide Edelen ontbreken; zij bleek echter, als zich denken laat, te weinig krachtig, om Filips' eens genomen besluit te wijzigen. Zij werkte niets anders uit, dan hem nog meer te verbitteren, maar was overigens even machteloos, als de kreet van verzet — een laatste verstervende naklank van 't Verbond der Edelen — door een restjen van dezen, die in Duitschland waren

[1] Ald. p. 577.

uitgeweken, geslaakt. Zij riepen daarbij hunne eedgenooten nogmaals te wapen tegen den dwang van Alva en van Spanje, en stelden daarvoor, bij hunne onderschreven namen, tevens ieder eene geldsom, ter bestrijding der oorlogskosten, beschikbaar. Het stuk was door Leefdael, Brederode, Dirk Sonoy (den lateren Stadhouder van Westfriesland), Crispijn van Saltbrugge, Adolf van der Aa, graaf Willem van den Berg, Dirk van Haaften, en Antony van Bombergen onderteekend.

Na de gevangenneming der beide Graven, gold het thans hunne rechtspraak en veroordeeling; en niet de hunne alleen, maar die van zoovele Nederlanders, als nog buiten hen gedoemd waren, de straffe hunner euveldaden ten vorigen jare te ondergaan, en 's Konings schatkist met de opbrengst hunner verbeurdverklaarde goederen te stijven. Beide Graven waren vliesridders en hadden dus als zoodanig eigenlijk slechts voor hunne genooten te recht moeten staan; maar, zoo min als bij hunne gevangenneming, begreep men ook bij hunne terechtzitting, de voorrechten en wetten hunner orde te moeten erkennen. Alva had er onmiddellijk korte metten mede gemaakt, en aan Mansfelt, die er hem terstond op had zoeken opmerkzaam te maken, kortaf gezegd, dat, naar 's Konings oordeel en beslissing, de instellingen der orde niet van toepassing konden zijn op de misdaad van gekwetste Majesteit.[1] Hij voegde er zelfs de minzame ver-

---

[1] Men bleef zich daarin steeds gelijk, en toen in July 69 zich die van Deventer bij den Graaf van Megen, tegen de zending van den Commissaris Quarre en het gevangen nemen eens burgers, op hunne voorrechten beriepen, kregen zij ten antwoord, dat „die hertoch met sijnen Raede het also verstaen, dat jn saecken *criminis lesae Maj*[e] giene privilegiën gelden mogen; wie men gesiehn, dat den Graven van Egmont und den Gr. van Horne, niet hadde mogen helpen, dat die Co. Ma[t]. selfs

zekering bij, dat, zoo zich de Heeren van de orde, met 's Konings beschikking op dit punt, niet tevreden hielden, of ook maar de minste weêrspraak waagden, hij hen wel zou weten te vinden.

Er diende dus een andere rechtbank aangewezen te worden; maar tijden en omstandigheden, en de door te drijven maatregelen waren blijkbaar te ongewoon en eenig, dan dat men zich met de bestaande raden en hoven behelpen kon. Voorgevende dus, dat zoowel de groote Mechelsche als de geheime Raad, en de verschillende gewestelijke Hoven, met hunne gewone werkzaamheden reeds overkropt, en alzoo niet in de gelegenheid waren, er nog een nieuwen last van zooveel gewicht en uitgebreidheid, bij op zich te nemen; nam Alva den hem maar al te welkomen voorslag van den ouden Viglius aan, een afzonderlijken Raad in te stellen, met het uitsluitend onderzoek van al wat de beroerte des vorigen jaars aanging, belast. Dat was de „Raad bij zijn Excellency", gelijk hij zich in zijne vonnissen plach te noemen, als geheel door Alva beheerd en naar zijne inzichten, op zijn aandrift werkzaam; den „Raad van Beroerten" noemde hem vervolgens de geschiedenis, naar de zaken die hij te behandelen had; maar het volk gaf hem zijn eigenlijken, zijn waren naam — dien van „Bloedraad." Vóór Alva zonder voorbeeld in de geschiedenis des rechts en der Staten, werd zij — naar de juiste opmerkingen van een geschiedschrijver dezer dagen — ook na hem alleen door het Bloedgericht van 't Fransche Schrikbewind geëvenaard. Het rechtsbeginsel — zoo

---

by dat Evangelium geswaeren, dat die Herrn van der Orde voer niemannen anders solden mogen bespraeken und hoere saeck geiustificiert werden, als voer den ordensgenoet, und niet weiniger sie beiden enthalsset weren." (Handelingen der Overijselsche Ridderschap en Steden, ten Deventer Stads Archief).

het geen spot moet schijnen, daarbij nog van recht te spreken — het eenige beginsel waarop zijne rechtspraak steunde, waarnaar zijne gewijsden werden opgemaakt, was die fraaye opmerking van Alva aan den koning: dat zich maatregelen van staatsrecht niet volgens de bepalingen der wet laten regelen. Om die reden, zoo schreef hij aan Filips, had hij er zelf het voorzitterschap niet slechts, maar het uitsluitend recht van uitspraak, aan zich bij voorgehouden; al de overige leden hadden slechts een raadgevende stem. „Rechtsgeleerden toch," zoo luidden zijne woorden, „zijn gewoon alleen op bewijs vonnis te vellen; terwijl zich staatszaken, gelijk uwe Majesteit weet, niet naar hunne wetten laten behandelen."[1] Naar dat aanneemlijke beginsel was dan ook geheel de raad ingericht en werkzaam. Zijne leden behandelden en bespraken de hun voorgelegde zaken slechts voor zooverre er geen vonnis over uitgebracht werd, daar alleen de Hertog er dat, naar eigen willekeurig inzicht, uitsprak[2]. Van daar, dat dan ook weldra de voorzitters der gewestelijke Hoven van Vlaanderen en Artois, Asset en Martens, die tot zijne leden waren aangesteld, zich eerst zooveel mogelijk afwezig hielden, om zich vervolgens geheel en al aan de hun opgelegde schand-

[1] *Bulletins de la Commission Roy. d'Hist.* XVI p. 52 aant.

[2] „De leden van den Raad", schreef later Alva's opvolger in 't Bewind, Don Luis de Requesens (in zijn verslag van 30 Dec. 1573) aan den koning, „hebben geene bestelling van Uwe Majesteit; zij waren slechts de bijzitters van den Landvoogd, die zelf alle vonnissen heeft geteekend en in zijn eigen naam uitgesproken. De hertog heeft zich daarbij nooit verplicht geacht de meerderheid der stemmen te volgen, maar zich naar die meening geregeld die hem de voorkeur scheen te verdienen; en om de waarheid te zeggen," voegt hij er aan toe, „geloof ik, dat die van Vargas altijd bovendreef." *Corr. de Phil. II*, II. p. 452.

taak te onttrekken [1]. Slechts de beide edelen, Noircarmes en Barlaimont, en de twee Vlaamsche raadsleden, Blazere en Hessels, schaamden zich niet, er, ten verderve hunner landgenooten, de hand te reiken aan den karakterloozen Delrio en den vuilaardigen Vargas, de beide Spaansche leden van den Raad, en de eenigen, die er de Hertog zijn volle vertrouwen waardig keurde. De laatste van beiden, niet minder om zijn slecht Latijn, zijn *non curamus privilegios vestros* [2] — Nederduitsch kende hij in 't geheel niet — dan om zijn slechten aard en zeden berucht, had niet slechts een vonnis wegens roof aan een weeze gepleegd tot zijn last, maar waren er, op het oogenblik zijner aanstelling zelve, daarenboven nog twee rechtszaken tegen hem aanhangig. Toch dorst zijn hoogelijk met hem ingenomen meester, die hem zelfs verre boven Delrio de voorkeur gaf, die hem als het eigenlijk eenig bruikbare raadslid, als den ijverigsten van alle 's konings dienaars roemde; — toch dorst Alva den Koning schrijven, dat hij zijn Raad slechts uit de meest onbesproken en kundige mannen had saamgesteld [3].

---

[1] Martens en Asset keerden den 13en en 15en Juny 1568 tot hunne gewone werkzaamheden terug, even als den 30sten de Advocaat des Konings bij den Raad, Claude Bellin uit Borgondië, Granvelles gunsteling. Waarschijnlijk betrof hen die mededeeling des Hertogs van Alva, na de terechtstellingen van Juny, dat er eenige leden van 't Hof de stad Brussel hadden willen verlaten. Een ander lid, de Kanselier van Gelderland, Adriaan Nicolaï, was den 21sten Maart overleden. Zie Bavay *Justice criminelle du duc d'Alve*, Brux. 1855; p. 18.

[2] Hij voegde dat den afgevaardigden der Leuvensche School toe, die zich na de verwijdering des Graven van Buren over de schending hunner voorrechten kwamen beklagen. Zie in het volgende Hoofdstuk.

[3] Zie zijn brief van 9 en 14 Sept. 1567 *Corr. de Phil. II.* I p. 573 ss. en zie ook de aangehaalde woorden van Requezens op de vorige bladzijde.

Met de instellingen van den Bloedraad hing de werkzaamheid der koninklijke Commissarissen — Commissarissen van Beroerten — samen, die naar de verschillende gewesten des lands waren afgevaardigd, om daar in alle oorden en plaatsen onderzoek, en bij alle stedelijke en plaatselijke regeeringen navraag te doen: naar hetgeen er, ten vorigen jare, zoowel in die steden en plaatsen misdacht en misdreven was, als, door hare overheden, ter voorkoming of bestraffing van alle misdrijf en wanbegrip was verricht. Hunne grootendeels nog onuitgegeven berichten, met de vonnissen van Alva's wege daarop gevolgd, maken de hoofdbron uit van alle byzonderheden, ons uit de Compromis- de hagepreek- en beeldstormdagen van het voorleden jaar bekend geworden, of ook van de voortgaande uitbreiding door de nieuwe kerkbegrippen in de vorige jaren ondergaan. Deze Commissarissen zonden hunne ingewonnen berichten, of hunne, na de noodige verhooren, opgemaakte stukken van beschuldiging, met hunne eigene daarbij gevoegde meening, aan den Raad in. Daar werden zij aan de beide leden, met het berichten omtrent de zaken uit de verschillende gewesten belast, Blazere en Hessels, ter hand gesteld, welker verslag dan weder aan Alva's beide vertrouwlingen, Vargas en Delrio, werd voorgelegd. Deze waren geroepen dat verslag goed te keuren, zoo het een advies ten doode behelsde; was echter een mindere straf voorgeslagen, zoo hadden zij de gewoonte het stuk terug te zenden, met verzoek het met meer zorg te herzien. Ten slotte wijsde dan Alva het vonnis.

Zijne eerste vergadering schijnt de Bloedraad — die ten Hove des Hertogen zelf bijeenkwam — den 20sten

September gehouden te hebben [1]. Van dien tijd af vergaderden de leden, naar de latere bekentenis van een hunner, Delrio, zelf [2] — twee of drie maanden lang, zoowel 's morgens als 's avonds, bijna dagelijks. Bij een der eerste vergaderingen bepaalden zij — naar de reeds in Spanje gemàakte beschikking — allen te zullen vervolgen, die als beeldbreker, preêker en leeraar, of consistory-lid, waren werkzaam geweest, of de wapens tegen 's Konings Majesteit gedragen hadden. Wat de deelgenooten van 't Verbond der edelen betrof, bepaalde men eerst — naar gelijke Spaansche voorbeschikking — alleen hen te vervolgen, die voortvluchtig waren, doch de overigen in vrijheid te laten. Men stelde zich echter vervolgens daar niet mede te vreden, maar, op Alva's aandrang, vast: dat niet slechts gezegde voortvluchtigen, maar in 't algemeen allen, die het Bondschrift geteekend hadden, aan de misdaad van gekwetste Majesteit schuldig, en dus met verlies van lijf en goed strafbaar waren. [3] Eene bepaling, die ook in deze uitbreiding Filips nog niet voldoende voorkwam, maar hem, op 't ontvangen bericht, bij zijne schriftelijke goedkeuring, den wensch deed uiten, gelijken maatregel ook op allen, die hen hadden begunstigd en bijgestaan, te zien toepassen. [4] — Dezelfde misdaad van Majesteitsschennis werd voorts nog van allen verondersteld, die het Smeekschrift der edelen hadden onderteekend, of ook maar dien stap hadden goedgekeurd; van allen voorts, die in hunne betrekking, 't zij van Heer 't zij van hooger of lager ambtenaar, onder voorwendsel van

[1] Zie Gachards reeds aangehaald *Notice*.

[2] In Van den Berghs *Gedenkschriften* I. bl. 322.

[3] Delrio, ter pl.

[4] Zie Alva's brief van 24 Oct. (*Corr. de Phil. II*. I. p. 590) en die van Filips, aldaar p. 609.

de neteligheid der tijden, de nieuwe prediking veroorloofd of daartoe medegewerkt hadden; van alle Heeren, edelen, rechters, ambtenaren, en anderen, die het Smeekschrift, de Preek, en den Beeldstorm niet hadden belet; van allen eindelijk, die niet van meening waren, dat de ingezetenen der Nederlanden, wegens hunne oproerigheid, van hunne oude voorrechten waren vervallen; of die, ten slotte, zich tegen de rechtsmacht van den nieuw ingestelden Raad verklaren mochten. —

Bij zulk eene uitbreiding aan het begrip van gekwetste Majesteit gegeven, ware het zeker vrij wat korter en van minder omslag geweest, alle die weinige Nederlanders met name te roemen, die zich van gezegde misdaad nog vrij mochten achten. En misschien dankt dan ook wel aan zulken opmerking, dat stuk van onzekeren oorsprong zijn bestaan, dat onder al onze geschiedschrijvers slechts bij Van Meteren voorkomt, en waarin de gansche Nederlanden, met uitzondering van eenige weinige personen, op een uitspraak der Spaansche geloofsrechtbank, des doods schuldig worden verklaard. De echtheid daarvan toch schijnt aan een allezins rechtmatigen twijfel onderhevig.

Wat daarvan zij, naarmate Alva's bepalingen strenger en onmeêdoogender waren en minder uitsluiting toelieten, des te gunstiger en milder stak er de handelwijze bij af, door Margaretha, in de laatste weken harer Landvoogdij, voorgestaan en den Spaanschen Hertog aanbevolen. Op haar, door Macchiavelli, gelijk wij vernamen, den Koning persoonlijk overgebrachten nader aandrang, had deze eindelijk goedgevonden, haar billijken wenschen gehoor te geven, en bij een eigenhandigen brief haar veroorloofd, den Nederlanden en haar bewind aldaar vaarwel te zeggen. Hij maakte tevens, aan den Hertog van Alva, zijne aanstelling tot Spaansch Stedehouder in hare plaats, met

alle daaraan verbonden rechten en voorrechten, over; en kon deze dus thans, ook in naam, het bewind voeren, dat hij inderdaad, en met de meeste willekeur, reeds van den aanvang af gevoerd had. Margaretha liet hem nu, na den ontvangst van 's Konings schrijven, in de tweede helft van Slachtmaand, onmiddelijk om een onderhoud verzoeken, waarbij zij hem de noodzakelijkheid eener algemeene vergiffenis zocht te betoogen, en hem voorts het land en zijne belangen, bij het aanvaarden zijner voogdij, ten zeerste aanbeval. Voor den nieuwen Landvoogd, was natuurlijk deze aanbeveling, zoo goed als dat betoog, verspild. Gelijk hij den Koning schrijft [1], wees hij het laatste beleefdelijk van de hand, en bedankte haar voor de eer van de eerste. Maar Margaretha's handelwijs, hoe weinig vruchtdragend ook, verdient er niet te minder onze aandacht om. Zij bleef zich daarbij slechts gelijk in 't geen zij, bij een vroegeren brief [2], den Koning zelven had voorgedragen: zich jegens zijne Nederlandsche onderdanen goedertieren en barmhartig te betoonen, naar de hoop daarop, door haar zelve, zoo dikwijls bij hen opgewekt. Zij bad hem te bedenken, dat naarmate de koningen grooter zijn, en — naar de begrippen van dien tijd — Gode meer nabijkomen, zij ook Gods goedheid en goedertierenheid des te meer moeten navolgen. „Wil men met te veel gestrengheid te werk gaan" (zoo besloot zij hare toespraak) „zoo is het onmogelijk, dat niet de goeden met de kwaden lijden, en er het algemeene ongeluk en verderf van den staat uit geboren worden; welke gevolgen uwe Majesteit zelve het best zal kunnen waardeeren." —

Het is niet moeyelijk, om, met name in deze laatste

---

[1] *Corr. de Phil. II.* I. p. 611.
[2] Aldaar, p. 602.

zinsnede, de werking te zien van den indruk, door Alva's barbaarsche regeeringsbeginselen, op het minder verharde gemoed der Landvoogdes gemaakt. Wij hebben hare eigene tekortkomingen en feilen, bij de vermelding harer regeeringshandelingen, onverbloemd blootgelegd, onze billijke grieven tegen haar beheer niet verheeld; en het mag dus voorzeker ook slechts een zeer betrekkelijke lof heeten, wanneer wij nu ten slotte zeggen, dat dit beheer, met al zijn gebreken, bij Alva's bloedbewind, niet anders dan gunstig uitkomen kon. Maar dien betrekkelijken lof althans willen wij haar, nu zij van ons geschiedtooneel gaat aftreden, niet onthouden. Van den Koning had zij allerminst de behandeling verdiend, haar op 't eind van haar bewind, door de zending van Alva, ten deele geworden; zij had — en dat misschien voor vrij langen tijd — door hare loosheid en de macht harer wapenknechten, het land tot rust gebracht, de Nederlanden voor de kroon van Spanje behouden. En Spanjes kortzichtige Koning, haar eigen hoogst ondankbare broeder, zond haar, in plaats zijner hartelijkste dankbewijzen, een meester en opvolger, wiens ruwe vuist, door de meest misplaatste gestrengheid, alles weder verbroddelde en vernielde, wat hare hand met zooveel schrander, waarom, helaas! ook doemwaardig overleg, had gewrocht.

Margaretha bleef nog tot het einde des jaars te Brussel; toen verliet zij de Nederlanden, door Alva tot op de grenzen van Brabant, en door den grijzen Mansfelt vervolgens naar hare Italiaansche Staten begeleid.

II.

HET BLOEDBEWIND.

De nieuwe Stadhouder wijdde zijne onbeperkte landvoogdij en het nieuwe jaar van 1568, met de luidsprekende betuiging in, dat de tijd eener algemeene vergiffenis, door Margaretha zoo dringend aanbevolen, nog verre verwijderd was; er, voor men daartoe kon overgaan, nog velerlei moest afgedaan worden: de misdadige steden veroordeeld, de schuldigste burgers — en men weet hoe ver zich dat begrip van schuld uitstrekte — voorbeeldig gestraft, de ingezetenen van eene aanmerkelijke som penningen ontlast, de koninklijke inkomsten verzekerd, en 's lands voorrechten en vrijheden gewijzigd. Vóór dat alles verricht was, viel er aan geene vergiffenis te denken, achtte hij het noodig dat de angst iedereen voortdurend beklemmen, de vrees hem beknellen bleef, t' avond of morgen — naar zijne sprekende uitdrukking — zijn dak boven zijn hoofd te zien instorten. Daardoor zouden de steden geneigd worden zich te onderwerpen aan wat men van haar eischen zou; zij, die eenig misdrijf hadden goed te maken, steeds grooter geldsom afstaan; geen der staten eindelijk het wagen, weêrstand te bie-

den aan 't geen de Hertog, ter verzekering van 's Konings inkomsten, voorstellen zou [1]. Dit schoone en liefderijke beginsel van land- en volksbeheer, reeds tijdens Magaretha's samenzijn met hem, aanvankelijk maar krachtdadig in 't werk gesteld, dreef Alva thans met verdubbelden ijver door, om het wel ras tot zijn bloedigste toppunt te brengen. „Geen arbeit of hout" gelijk het in het Geuzenklaaglied heet:

„Geen arbeit of hout —
En is den tyranne nu te diere,
Om galgen te maken, daer zoo menig Geus
Nu aan moet hangen, in desen quartiere." [2]

„Och" zoo ving de dichter van dat klaaglied zijn bange zuchten aan,

„Och! wie zal mijn oogen, nu ter tijt,
Volheyt van waeter kunnen geven,
Om te beschreyen onzen druk en spijt!" [3]

Inderdaad, de Hertog mocht zich omtrent de laatste, de eindelijke uitwerking zijner regeeringsbeginselen — gelijk dat de blijde uitkomst bewezen heeft — jammerlijk bedriegen; hun aanvankelijke, hun dadelijke indruk beantwoordde maar al te wel aan 't geen hij zich daarvan had voorgesteld, en er dus ook met het meeste vertrouwen van bleef verwachten. „God erbarme zich" zoo schreef Oranjes zuster, 's Graven van den Bergs echtgenoote Maria, aan hare moeder, kort na de gevangenneming der Graven van Egmont en Hoorne; [4] „God erbarme zich over al het leed en

---

[1] Zie Alva's brief aan den Koning (*Corr. de Phil. II.* II p. 4.). Filips was dit alles volkomen met hem eens (aldaar p. 11, 12.)

[2] *Nederl. Geschiedzangen*, I. bl. 320.

[3] Aldaar, bl. 318.

[4] *Archives* III. p. 127.

den jammer, waarin wij verkeeren; wij hebben geen oogenblik verademing, en moeten ons ieder uur bereid houden bij den hals gevat te worden; men vangt ieder, die men onder zijn bereik vindt: man noch vrouw, heer noch knecht, niemand blijft vrij." En zoo zij, de onroomsche huisvrouw van een der vier Bondshoofden, maar al te veel grond had om, kon de Hertog er zijn hand aan leggen, voor haar en haar mans hals te vreezen; ook 's Konings trouwe dienaar en stedehouder in Bethune, de heer van Thieulloye, uitte zich een half jaar later niets gunstiger over den toestand des lands en zijner ingezetenen: „Zoo God geen deernis met hen heeft" schreef hij, in Maart 1568, aan den kardinaal van Granvelle [1], „voorzie ik dat allen gezamenlijk voor de weinigen, die misdaan hebben, zullen gestraft worden;" en hij prees zich en zijn klein bewind gelukkig, waarin geen levende ziel kerkbraak gepleegd, noch gepreêkt had. Maar kerkbraak en preek, hoe betrekkelijk weinigen van Alva's slachtoffers en vervolgden, die zich aan een van beiden hadden schuldig gemaakt! — als deelde 's lands vriendelijke voogd dien, om zijn schoon Latijn beruchten stelregel van zijn beschermeling, Vargas, niet: de slechten hebben gebeeldstormd, en de goeden 't niet belet, met beiden dus naar de galg! — *mali fraxenunt templa, boni nihil fecerunt contra; debent omnes patibulare.*

Gelukkig, wie de wijsheid of de gelegenheid had gehad, de allen bedreigende straf, over de grenzen, te ontvluchten. Van het voorjaar af, hadden er, tot drie of vier reizen toe, bij duizenden dien weg ingeslagen, en wij zullen later gelegenheid hebben hen, in hunne ballingschap ga te slaan. De gevangenneming der beide

---

[1] *Archives, Suppl^t.* p. 80*.

Hoofd-edelen zou er in Herfstmaand op nieuw een aantal de vlucht doen nemen; maar toen ook werd er voor dat middel, zich aan zijne straf en zijn goederen aan 's Konings hebzucht te onttrekken, door den Hertog een schotjen geschoten: den 18den dier maand was er een algemeen en streng verbod uitgevaardigd, het land te verlaten. [1] Wie het sedert beproeven wilde, moest het op gevaar van zijn leven doen, maakte zich door de uitwijking zelve reeds des doods schuldig. Alva was tot deze beschikking gekomen door het inzicht, dat de menigte uitgewekenen, welker aantal hij echter den koning steeds als bovenmate vergroot en overdreven zocht te doen voorkomen [2], inderdaad zeer aanmerkelijk en grooter was, dan 's Konings belangen en de gewenschte toepassing der bloedige kastijding gedoogden.

Onvermoeid bleef 's Hertogen Raad steeds met zijne werkzaamheden voortgaan; bij honderden teffens daagde hij de ingezetenen der verschillende steden voor zijne vierschaar, om hen, bij hun afwezen en uitblijven, bij verstek, tot verbeurte hunner bezittingen en levenslange ballingschap; of, zoo zij opkwamen, tot gelijke verbeurte en den dood van galg of zwaard, mutsert of delving, te veroordeelen. Slechts weinigen dan ook, die het ondernamen de roepstem des Raads gehoor te geven en zich voor zijne leden te vertoonen. Van de

---

[1] Zie dat bij Bor, I. bl. 175. — Eerst had Alva (nog den 13den) den Koning geschreven, hoe men hem gezegd had dat er velen het land verlieten, maar hij „attache peu d'importance à les faire arrêter, parce que selon lui, le repos aux Pays Bas ne consiste pas à faire couper la tête à des hommes qui se sont laissé persuader par d'autres." *Corr. de Phil. II.* I. p. 576.

[2] Niet één van de twintig, die men noemde; zoo schreef hij nog in Jan. 1568. (*Corr. de Phil. II.* II. p. 5.)

honderd en vijftig voor hem gedaagde Gentenaars waagden het er achttien zich ter verantwoording naar Brussel te begeven; maar zagen zich, na een kort verhoor en een verblijf van slechts luttel dagen, 's avonds laat in hunne tijdelijke woning in hechtenis nemen, en twee aan twee gebonden in den kerker voeren. Vier weken later was hun pleit voldongen: een derde hunner werd onthalst, de overigen gehangen. Op denzelfden tijd ongeveer van de inkerkering dier Gentenaars, had de Hertog vernomen, hoe er in Antwerpen weder in 't geheim gepreêkt werd; hij zond er, in spijt der gemeentelijke rechten [1], zijn geweldiger uit Brussel onmiddelijk op af, die een aantal der arme nieuwgeloovigen gevangen nam; en Alva gaf den Koning zijn veelbeteekenend woord, dat zij er niet zouden wederkeeren. In datzelfde Antwerpen had hij, in November reeds, met den dwang-maatregel aangevangen, dien hij ook elders vervolgens zou in 't werk stellen; een maatregel, reeds in Granvelles vroeger vermelde voorschriften ter beteugeling van 's lands ingezetenen aanbevolen [2]: het bouwen eener sterkte, van waar men, met geweld van wapenen en den donder van 't geschut, voor altijd elken overmoed der stedelingen fnuiken en onderdrukken kon. Het kasteel van Antwerpen, welks ontwerping aan de bekwame handen van den bouwmeester Paciotto, was toevertrouwd, was er in 's Hertogen bedoeling toe bestemd, zijn vreeselijken naam gelijk dien van den bouwheer zelf te vereeuwigen: van zijn vijf bolwerken werd er een Ferdinand, een tweede Toledo, een derde Alva, een

[1] „Le magistrat s'est plaint de l'infraction de ses priviléges" schrijft Alva (*Corr. de Phil. II.* II. p. 13) „mais il faudra bien qu'il prenne patience."

[2] Zie *Nederlands Opstand*, enz., bladz. 36.

vierde de Hertog, het vijfde eindelijk Paciotto genoemd [1]. De stad Amsterdam kocht zich, voor tweemaal honderd duizend gulden, van den aanbouw eener gelijke sterkte vrij.

Alva's Raad opende den nieuwen jaarkring, de derde of vierde maand zijner werkzaamheid, met de ter doodverwijzing van vier en tachtig inwoners van Valencijn, die hij allen, op den vierden van Louwmaand 1568, wegens hunne deelname in de jongste kerk- en staatsberoerten, hun vonnis gaf. Veertien dagen later daagde hij zes van de uitgeweken hoofdaanleggers, gelijk hij ze noemde, der beroerten: Oranje, zijn broeder Lodewijk, zijn zwager van den Berg, de Graven van Hoogstraten, Kuilenburg, en Brederode in, zich binnen zes weken te komen verdedigen. Geen van zessen maakte zich natuurlijk op weg, maar de prins nam er aanleiding uit tot zijne eerste schriftelijke verantwoording, weldra door nog twee andere gevolgd, en later nader door ons in 't oog te vatten. Na de indaging der zes heeren, gingen voorts 's Hertogen rechtstrawanten onafgebroken hunnen gang. Volgens de optelling van den heer Gachard, in zijn vertoog over den Raad van beroerten [2], zat deze, den 20sten van Sprokkelmaand, over vijf en tachtig Vlamingen te recht, van welke hij er zeven en dertig ter dood veroordeelde, en de anderen alleen vrijliet, om ze voor 't grootste deel later weder te doen vatten; den 21sten derzelve maand veroordeelde hij vijf en twintig inwoners van Thielt en zes en veertig van Mechelen. Niet minder dan Zuid-Nederland deelde echter ook het Noorden in zijne gunsten; de door

[1] Zie het plan in de *Corr. de Phil. II.* II. p. 9.

[2] Het reeds aangehaalde *Notice*.

Marcus uitgegeven *Sentenciën*[1] alleen geven, van January tot Mei 1568, meer dan twee honderd voortvluchtigen uit de Noordergewesten aan, wier goederen door den Bloedraad zijn verbeurd verklaard en wien de terugkeer op lijfsgevaar is ontzegd. De wijze echter, waarop aanvankelijk de vermeende schuldigen naar hunne kerkers gebracht en ter beschikking van zijn Raad gesteld werden, voldeed den Hertog slechts ten halve; hij kreeg ze er slechts als te hooi en te gras meê binnen, en hing voortdurend te veel van den, gelukkig niet overal even blakenden, ijver zijner lasthebbenden, en van de wisselvallige medewerking af, dezen door de verschillende plaatselijke ambtenaren geboden. Hij wenschte een meer doortastenden maatregel, en beraamde daartoe een ontwerp, dat hem, ware het in allen deele volvoerd, op eenmaal alle nog aanwezige schuldigen en ketters, in handen zou moeten spelen. Voor de ten uitvoerlegging van dat ontwerp bestemde hij den nacht na den blijden Vastelavond, van ouds een tijd van vrolijk feestgejoel en volksgejubel, en dien hij thans een maar al te bitteren nasmaak wilde geven. Dien eigen nacht toch zouden, naar zijn weloverlegde plannen, zijne Commissarissen van beroerten in al de verschillende gewesten, allen die hun schuldig of verdacht voorkwamen, op hun leger laten overvallen, om hen aan hunne rechters, en wel denkelijk ook hunnen beulen, over te leveren. Niet overal echter vonden hij en de zijnen de gewenschte handlangers bij hun hatelijke onderneming. Er was er, die hunne voorbeschikte slachtoffers voor den dreigenden overval waarschuwden. De Schouten

[1] De bekende *Sentenciën en indagingen van den Hertog van Alva*, enz., Amsterdam, 1735.

van Leiden en Monnikendam onder anderen gaven, een paar dagen voor de komst der Commissarissen, hun, op wie men het binnen de palen van hun rechtsgebied gemunt had, bericht van den aanslag, en daardoor gelegenheid zich bij tijds uit de voeten te maken. Helaas! waarom waren er niet meerderen nog, dezen weldenkenden rechtsbeambten, of ook dien Commissarissen gelijk, over welker slapheid in zijn dienst Alva zich vervolgens bij den koning beklaagde[1]! Er was er, onder de door hem aangestelde wachters voor 's Konings volstrekte rechten, onder de burgers en voltrekkers van zijn uitgedrukten wil; er was er daaronder maar al te veel, die, als de nieuw beroemde slotvoogd van Kuilenburg — moge zijn naam er voor gebrandmerkt blijven — Heer Robert van Lienden, van den aanvang af, met het volvaardigste inzicht, den deelnemendsten ijver, in de beginselen van 's Hertogen beheer, de bedoelingen van hem, zijn raad, en zijn meester traden, de belemmeringen eener stipte volvoering van hunnen wil uit den weg zochten te ruimen, en alle aanleiding tot eene te slappe nakoming hunner bevelen, zelfs tegen hun eigen inzichten in, te verhoeden zochten. Op de brieven om bericht over den stand van zaken in Kuilenburg, hem in Wintermaand 1567 overgemaakt, schreef deze edelaardige Nederlander in antwoord[2], dat het, zijns inziens, beter ware, zoo men dat bericht door anderen dan die van de wet der stad zelf liet opstellen; daar er toch onder de voortvluchtige Kuilenburgers vele hunner bloedverwanten waren,

---

[1] Zie zijn brief aan Filips van 12 April 1568 (*Corr. de Phil. II.* II. p. 24.)

[2] Rijks Archief te Brussel; ongeschifte papieren. Zie hierachter in de Bijlagen.

en indien zij dus ook al hun best deden de getuigen te ondervragen, zij toch hun getuigenis zoo bewimpelen en vergoelijken zouden, dat er niemand schuldig zou blijken; het hadde hem beter voorgekomen die taak aan twee doctoren op te dragen, te Kuilenburg woonachtig, geleerde en schrandere luî, die den dienst des Graven juist om zijne zucht tot nieuwigheden verlaten hadden, welken beiden hij zelf dan ter zij had kunnen staan. Hadden mijne heeren van den Raad dan vervolgens nog eenige der achtergeblevenen willen laten gevangen nemen, hij hadde daar den Schout bevel toe kunnen geven. „Dat ware de juiste weg geweest," zoo schrijft hij, „daar het echter mijnheeren anders heeft goedgedacht, hun wil moge geschieden. Ik mag echter niet nalaten te zeggen," zoo besluit hij, „dat men naar de nog aanwezigen niet veel meer behoeft te zoeken; ik zal hen wel den een na den ander, zonder verdere last of groote kosten doen straffen, daar ze toch allen even arm zijn en geen brood te eten hebben." Maar wat de vluchtelingen betreft, die voor een deel oorzaak der beroerten zijn, en die huizen, land, en bezittingen hebben achtergelaten, zoo komt het hem voor, dat men hun goed zou kunnen in beslag nemen, en hen bij openbare indaging voor den Raad roepen. Waarom hij er dan ook een lijstjen dergenen bijlegt, die, gelijk hij zich uitdrukt, „wat te verliezen hebben, en die men daarom als hoofden der beroerten straffen moet, gelijk zij zich nog duidelijker door hun afwezen verklaren." Dat mocht heeten Alva's schrandere bedoelingen te vatten, en zich, met verzaking van allen Nederlandschen zin, aan de geldelijke belangen der Spaansche kroon te wijden!

Vijfhonderd gevangenen bracht de Vastelnacht van 1568 — in spijt der weinigen hen hier en daar, door tijdige waarschuwingen, nog ontfutseld — den Neder-

landschen Landvoogd, ter verrijking zijner kerkers, aan [1]; en daarmede menigeen voorzeker, die evenmin den dood of eenige straf zelf verdiend had, als de ongelukkige Advocaat van Holland, Mr. Jacob van den Eynde, die, in Louwmaand gevat, meer dan een jaar lang in den kerker van den Treurenberg moest verzuchten en kwijnen, tot hij het bestierf, om na zijn dood van alle schuld vrijgesproken te worden; of, erger nog, als die arme Vlaming, van wiens onschuld men zich na zijne terechtstelling al ras overtuigde, en dien de snoode Vargas nu des te gelukkiger prees, als hij zich hier namaals gemakkelijker verantwoorden kon. Alva scheef den Koning, dat hij de gansche vijfhonderd volgens de placaten zou doen terechtstellen. Het getal der hoofden, voegt hij er aan toe, die daardoor thans nog moesten vallen, zou, met die van hen, die hij later nog vatten kon, meer dan achthonderd beloopen. Buitendien had hij voor, ook nog eenige der rijkste burgers gevangen te nemen, om hen tot een geldelijken afkoop te dwingen; het ware toch onmogelijk, zei hij, allen terecht te stellen, die God en den Koning beleedigd hadden. Geen der hoofdschuldigen echter zou met een geldelijke boete vrijkomen [2]. Wat de vonnissen der zes ingedaagde maar niet opgekomen Heeren betrof, kwam den vromen Hertog, gelijk hij bij deze zelfde gelegenheid schreef, de heilige Paaschweek niet als de geschiktste tijd voor, die uit te vaardigen; maar waren ze ook, door hun wegblijven ter verantwoording, nog niet gereed; hij had nu voor, ze op op één tijd te laten uitgaan met die van al de bij verstek veroordeelde voortvluchtigen [3].

---

[1] Naar Alva's eigen schrijven (*Corr. de Phil. II*, II. p. 23).
[2] Aldaar.
[3] Aldaar, p. 22.

Den Prins van Oranje had hij intusschen, hem niet zelf ter kastijding kunnende machtig worden, althans daar willen treffen, waar hij zeker moest zijn, hem het innigst te grieven: in zijn jongen zoon, den dertienjarigen Buren. Den 13^{en} van Sprokkelmaand had hij den Heer van Chassey gelast, zich met vier andere heeren en 12 boogschutters naar Leuven te begeven, en den jongen Graaf daar een schrijven van zijne hand over te brengen, waarin hij hem, naar aanleiding van 's Konings begeerte hem eenmaal voor zijn dienst bekwaam te vinden, gemelden Heer aanbeval, die hem de noodige inlichting geven zou. Deze bestond daarin, dat hij Chassey, reeds den volgenden dag, met een klein gevolg, waaronder zijn hofmeester, naar Antwerpen bij den Graaf van Lodron, en van daar, de Schelde af, naar Vlissingen had te volgen; van waar de arme knaap dan de reis naar Spanje aanvaarden zou [1]. Het schoone plan was oorspronkelijk van Granvelle uitgegaan, maar door Alva terstond met de meeste liefde overgenomen; en scheen het zelfs, als wilde hij, in zijn schrijven aan Filips daarover, er zelf al de eer van tot zich nemen. Eerst, schreef hij, had hij nog gedacht, de zonen van Egmont en Hoogstraten mede te laten vervoeren; maar, jammer voorzeker! — waren deze met hun vader in Duitschland, en gene nog te jong. Buren ondertusschen werd behoorlijk en met het meest vleyend onthaal uitgeleid, en ook vervolgens in Spanje door Filips met de minzaamste zorg bejegend; hij zette er aanvankelijk te Alcala zijne zoo onverwacht afgebroken

[1] *Corr.* II. p. 11. Toen men zich vervolgens over de schennis der voorrechten van de Leuvensche School bij den Hertog beklagen kwam, duwde Vargas, die den afgevaardigden te woord stond, hun die bekende woorden toe: *non curamus privilegios vestros.* Verg. boven bl. 17.

studiën voort, en bleef er, gelijk bekend is, zijn bloeyendste levensjaren lang, om, eerst na Filips' dood, zijn landaard geheel ontwend, als vreemdeling terug te keeren, en zijn verloren leven in de hoofdstad der toenmaals Spaansche Nederlanden te besluiten. Hoe zich zijn voortvluchtige vader, door deze geheel nuttelooze, louter kwelzieke ontvoering getroffen moest voelen, laat zich licht verklaren [1]. Het moet ons daarom weinig bevreemden, wanneer wij hem kort daarop in het ontwerp zien deelen van een aanslag, door de beide Van der Noots, Jasper en Karel, Heeren van Carloo en Risoir, en eenige andere edelen beraamd; om namelijk, met duizend voetknechten en honderd ruiters, de stad Brussel in de boetweek voor Paschen te overvallen, er zich van den Hertog, zijn zoon Ferdinand, en die van zijn Raad te verzekeren, en dan, met hulpbenden van Duitschland en Frankrijk uit, het land te vermeesteren [2]. Ongelukkig bracht een trompetter, die van het plan gehoord had, den aanslag nog bij tijds uit, maar wist geen ander medeplichtige te noemen, dan zijn hopman, Jan van Beausart, die vroeger onder Egmonts bende gediend had, en nu, met den wreedsten marteldood, zijn deel aan 't ontwerp en zijn kloeke volharding, geen der overige deelhebbers te noemen [3], moest boeten [4]. De Hertog was nu, nog tijdig ingelicht, de stille boetedagen in de abdij van St. Bernard, vijf mijlen van Brussel, gaan doorbrengen; 'twelk Oranje, gelijk hij den Landgraaf

[1] De Prins liet door Jer. Tseraerts nog een poging op Elizabeth doen, om Burens schip aan te houden; en mag Tseraerts' reis naar Engeland dus niet, met Bor (I. bl. 290) en and., eerst in 1569 gesteld worden.

[2] Zie hunne en anderer vonnissen in de Bijlagen.

[3] Eerst Villers bracht die later uit. Zie Alva, *Corr.* II p. 25.

[4] Hij werd den 30en Juny, op de Ossenmarkt te Brussel, geradbraakt. Zie zijn vonnis onder de anderen hier achter.

Willem van Hessen verzekert[1], met het oog naar 't schijnt, op 't voorgenomen plan, maar „weinig lief" was.

Zoo was dan de heilige Paaschweek veilig doorgebracht, en daarmede tevens de tijd gekomen, waarop zich Alva, met onverdroten ijver, op nieuw aan zijn bloedige taak kon wijden. Hoe weinig bezwaar hij er intusschen in vinden mocht, het doodvonnis van duizenden te onderschrijven; hoe wèl hem integendeel de roeping aanstond, de bestemming toelachte hen, bij dozeinen teffens, op 't schavot te doen sneven; hoe voorbeeldig goed zich ook zijn koninklijke meester daarin vinden kon, zich zelf nog in de hooge mate van rechtvaardigheid bewonderend, waarmede hij den tragen rechtsgang geduldig zijn loop liet volgen, in plaats van aan alles onmiddelijk een einde te maken [2]; — niet alle Europeesche vorsten dachten daarover gelijkelijk als die van Spanje en zijn Stedehouder. En mocht ook al met name de in hechtenisneming der beide Graven, in die eeuw van adeldienst en geslachtsverheffing, de deernis en weêrzin der meesten het krachtigst hebben opgewekt; mocht zelfs een Keurvorst van Beyeren, ten naauwste aan Egmonts vrouw verwant, zijn wan-begrip of -gevoel zoo verre drijven van met ronde woorden, schriftelijk en mondeling, bij Alva te laten aanvragen: dat hij de grenzen des rechts toch niet overschrijden mocht, maar in zijne kastijding zich tot eenigen van 't gemeene volk bepalen [3]; — de alge-

[1] *Arch.* III, p. 209.

[2] Zie zijn schrijven aan zijn gezant te Weenen Chantonnay (*Corr.* II. p. 27): „S'il n'avait pas voulu procéder avec tant de justice, les choses auraient été finies dès le premier jour; il ne doute donc pas que tout le monde approuvera sa conduite."

[3] Zie het overgenomene uit den lastbrief van zijn afgevaardigde, Augustijn Baumgartner, in Gachards aanteekening op de *Corresp. de Phil. II*, II. p. 16.

meene stem van verzet deed er zich niet te min om hooren, en Filips en Alva zagen zich weldra, bij voortduring, van aller aanmaningen tot zachtheid, goedertierenheid, en genade overstroomd. Slechts jammer, dat men daarbij aan zulke doovemans deuren klopte. De koning antwoordde: dat hij alles deed ten beste en voor de rust zijner schoone Nederlandsche gewesten, en ten welzijn en uitbreiding van het Katholieke geloof[1]; en Alva: dat, wat bepaaldelijk de Graven van Egmont en Hoorne aanging, het juist de hoofdleiders waren die men straffen moest; eene stelling, in haar beginsel gewis billijker dan die van den Beyerschen Keurvorst, hadde men zich hier maar niet zoo jammerlijk in de toepassing misgrepen! Koning en Stedehouder beiden schaamden zich tevens niet, er herhaaldelijk de schoonschijnende maar verraderlijke verzekering aan toe te voegen: dat hun niets liever zijn zou, dan de Nederlandsche Heeren, met name den Prins van Oranje, zich te zien vrijpleiten en hun onschuld bewijzen, op de velerlei grieven en bezwaren, bij 's Hertogen raad tegen hen ingewonnen.

Zoo bleef dan, in spijt aller tegenspraak, het onrecht in Nederland zijn barbaarschen gang gaan, en werd den nieuwgeloovigen, zij mochten tot de secten van Luther, Calvijn, Zwingli[2], of Menno behooren, de duurzaamste gelegenheid geboden, hunne trouw aan de waarheid hunner overtuiging, door den marteldood kond te doen. In een eeuw van laauwe onverschilligheid of verouderd kerkgeloof als de onze, moet het velen vreemd dunken, om, bij alle zwakheid van som-

[1] Zie o. a. den reeds aangehaalden brief aan Chantonnay, p. 17.
[2] Deze laatsten het meest in Groningerland, waar in de verschillende (onuitgegeven) brieven en verhooren, alleen Mennonieten en Zwinglianen worden genoemd.

miger vleesch — dat tegenover den dood door vuur, strop, of zwaard niet bestand bleek — zoovele honderden hunner voorouders, met de meest ongeschokte kalmte of den vurigsten geestdrift, het schavot te zien beklimmen; hen, door hun blijmoedigen dood, de schoone stelling te zien bezegelen, in den tijd der Hervorming, door een harer eerste en warmste voorstanders, den Italiaan Paleario[1], geboekt: dat het weinig beteekent, gevangen, gekerkerd, gegeeseld, gehangen, verdronken, of levend verbrand te worden, wanneer daardoor de heilige waarheid aan 't licht kan worden gebracht.

Menig mensch alhier,
Gaende na het vier,
Als een lam soo stil,
Sagh men hem verblijden,
Dat hy mochte lijden
Om des waerheits wil;[2]

want inderdaad hebben onze Nederlanden, op velerlei plaatsen en stonden, van de waarheid dier betuiging de sprekendste blijken gezien; en was zelfs de Hertog herhaaldelijk gedrongen, op gewelddadige wijs, de hartelijke belijdenis hunner geloofstrouw op de lippen zijner martelaren te smoren, of voor de omstanders onhoorbaar te maken; wanneer zij, op hun weg naar 't schavot, of nadat zij dit beklommen hadden, het luide betuigden, in hun geloof te volharden en voor de waarheid te sterven, en, met de warmste geestdrift, hunne medeburgers aanzetten hun voorbeeld te volgen. Op Alva's last moest dan, òf oorverdoovend tromgeraas, waar een adelijk hoofd door het zwaard werd afgeslagen, de taal zijner lippen verdooven[3], òf,

---

[1] In zijn eerst onlangs herdrukte boekjen over *De weldaad van Kristus' dood.*

[2] H. de Groot, in zijn schoone *Klachte over 't verdeelde Christendom.*

[3] Gelijk bij den dood der Batenburgs, Cock, en and.

waar galg of mutsert den nederiger burger wachtte, zijn mond met werk worden dichtgestopt [1] of, meer smartelijk en wreed, de spitse zijner tong verschroeid [2].

Nog waren echter in den tijd, tot welken wij ons verhaal gebracht hebben, de maanden van April en Mei 1568, de bloedigste dagen van het bloedbewind over Neêrland niet opgegaan; eerst de eerste dagen der volgende, der lachende Zomermaand, zou het moordwerk zijn meester kroonen en het gansche land doen daveren en rillen, onder de verpletterende zwaarte der onafgebroken slagen, die, op de marktpleinen der hoofdstad, de vertegenwoordigers van steeds doorluchtiger en schitterender geslachten, met het koelbloedigste opzet, velden.

Den 28en van Bloeimaand waren eindelijk de vonnissen tegen Oranje, zijn broeder Lodewijk, en de vier overige ingedaagde Edelen — van welke er een, de Heer van Brederode, reeds voor drie maanden, op Kleefschen bodem overleden was [3] — gereed gemaakt; zij werden daarbij, voor de verschillende hun aangewreven euveldaden en oproerige bewegingen, even als de andere bij verstek veroordeelden, met verbeurdverklaring van goederen en ballingschap op lijfsgevaar gestraft. Den Graaf van Kuilenburg in 't bijzonder gold nog de bepaling, dat zijn Hof te Brussel, waar het verfoeilijk eedgenootschap gesmeed was, tot den grond geslecht zou worden; terwijl op de plaats, waar het gestaan had, vervolgens een zuil werd opgericht, die in een Latijnsch, Fransch, Spaansch, en Neêrduitsch op-

---

[1] Zie Alva's schrijven van 12 April 1568.

[2] Blijkens verschillende vonnissen van dit en 't volgende jaar.

[3] Hendrik van Brederode was, den 25 Febr. 1568, op het Harnhof in Rekelinghuizen overleden.

schrift, het feit, den tijd, en de aanleiding der verdelging vermeldde.

Dienzelfden dag echter werden tevens achttien doodvonnissen uitgevaardigd, tegen een gelijk aantal jonge edelen en krijgers, die het slot van Vilvoorden, sints korter en langer tijd, binnen zijne muren gegrendeld hield: voor het meerendeel de buit, door Arembergs knechten, ruim een jaar geleden, in het schip vermeesterd, dat te vergeefs getracht had, op Brederodes voetspoor, over de Zuiderzee naar Oostfriesland te ontkomen [1]. Eerst voor Aremberg te Harlingen en daarop te Leeuwarden gevangen gehouden, had te vergeefs een stoet van Friesche Jonkers en Jonkvrouwen zich, om zijn genade of althans zijn tusschenkomst, tot hem gewend [2], in 't belang der twee of drie Friesche Edelen, die zich onder hen bevonden. Te vergeefs hadden evenzeer drie der anderen, Maximiliaan van Blois, Dandelot, en Wingle, zich mondeling en schriftelijk om gelijke tusschenkomst bij hem aangemeld. Wel had hij hen moeten belooven, en ook die belofte gestand gedaan, hen in hun ongeval bij de landvoogdes aan te bevelen; maar hij had ook terstond, in een geheel eigenhandig schrijven (gelijk er hoogstens een of twee nog in zijne gansche briefwisseling voorkomen), zelf om vergiffenis bij haar ge-

---

[1] Zie *Nederlands Opstand* enz., bl. 141, en verg. Arembergs schrijven van 5 Mei 67, hier achter in de Bijlagen.

[2] Naar zijn onuitgegeven brief van 7 Mei 1567, in de *Correspondance de Frise*, V. p. 253, op 't Rijksarchief van België: „Madame, ce matin s'est trouvée icy vers moy la plus grande part de la noblesse de ce pays de Frise, tant gentilzhommes que damoiselles, me prians unanimement, avecq grande affection, que je voulsisse avoir pitié des trois gentilzhommes de cedit pays prisonniers icy, et préferer misericorde à rigueur de justice en leur endroict; en quoy leur respondeiz, que n'en avoy le povoir."

vraagd voor die aanbeveling, als alleen op 't dringend verzoek der drie gevangenen geschied, daar hij „maar al te wel wist dat zij geen genade, maar groote en voorbeeldige straf verdienden"[1]. Te vergeefs ook hadden alle drie vervolgens, naar Antwerpen vervoerd, om voorts naar Brussel overgebracht te worden, bij het meest dringend schrijven, de goede en spoedige diensten hunner, helaas! nietsvermogende vrienden en aanverwanten ingeroepen; en roerend is vooral, zoo om zijn eenvoud, als om de beide namen er in vermeld, de brief door Maximiliaan van Blois aan zijne ongehuwde zuster geschreven, en nog, even als de beide andere[2], onder de overige papieren op het Belgische Rijksarchief bewaard;

Ma soeur. Ic en heb u niet gedaen laeten te schrijven, om u l. te kennen te geven, hoe dat wy te Harlingen gevangen zijnde, met etlicke andere edelluyden, sijn ontboden van de Hertoghinne, om gebracht te worden, soo men seyt, nae Brussel. Daeromme is mijn vrundtlijck begheeren, dat u. l. zich terstont te Brussel laete vinden, om met my te mogen spreken; soe mach jc u l. alle dinghen te kennen geven, hoe dat de saecke staet, om voerts voer my te solliciteren aen Mijn g. Vrouwe van Egmont, Mijnheer insgelijcks" — hij was namelijk diens Luitenant geweest — „ende u l. sich beraden met Mijnheer van Backerseele, en hem oick te bidden, mijn affaire voer gerecommandeert te hebben, gelijck hy altoes van mijn vrunden is geweest, ende, waer 't mogelijck, dat jc een half uer met hem spreken mocht; want in den noot kent men de vrunden. Hierin is van noode

[1] „Sachant que lesd. prisonniers ne meritent pardon, ains grant chatoy en exemple d'autres." Aldaar.

[2] Zie deze laatste hier achter in de Bijlagen.

diligentie te doen. Hiermede u l. Godt almachtich bevelende, den welcken ic bid ons te verthoenen, dat tot onser sielen salicheyt sy. Tot Antwerpen dezen (16) Mey, anno 1567.

UE. goetwillige broeder, wes ic vermach,

Aen de Eerntfeste, Maximiliaen de Blois, dit Coc.
Edele, ende Vrome Joncfrouwe,
Marye de Coc, mijne beminde
suster tot
Zevenberge [1].
den brenger een daelder.

De hulp van Egmont en Backerseele riep de arme briefschrijver in; immers kon hij toen nog onmogelijk gissen, dat, wanneer hij, een jaar later, zijn onroomschen overmoed [2] op het schavot zou boeten, de machtige Graaf hem, na drie of vier dagen, met gelijken dood zou volgen, en zijn vriend Backerseele, luttel weken daarna, in hetzelfde lot deelen zou.

Zoo vruchteloos als beider bemoeyingen voor hem, en als de tusschenkomst des Frieschen adels voor de

[1] Hun moeder, Anna, was de natuurlijke dochter van den Heer dier plaats, Maximiliaan van den Berge.

[2] Hij had dien zoowel als Hopman onder Brederodes benden in 't land van Vianen, als later, na den aftocht van voor Amsterdam, op den marsch door Waterland getoond; hij voerde dan ook bij zijn gevangenneming, in een koffer van Leefdael, allerlei buitgemaakte kerkgewaden en sieraden met zich. En toen hij, in 't najaar van 66, met Brederode in Alkmaar was, had hij den rentmeester van Egmond, Dirk van Teylingen, op zijn vraag: „ofter iet aff was, dat men het Minre-broedersclooster woude destruëren, zoe rumoer was?" (gelijk het, onmiddelijk na Brederodes vertrek dan ook gebeurde); — toen had hij dien rentmr. „in substantie daeroppe geseyt: wat ware daeraue bedreven, al waeren sy alle gedestrueert?" (Naar de *Informaciën* genomen te Alkmaar, enz. op 't Belg. Rijksarchief.)

Friesche Jonkers, was ook ten slotte het verzoekschrift geweest, voor een van dezen, Hartman Galama, nog op laatstleden goeden vrijdag, uit zijn eigen naam en dien zijner verwanten ingediend [1]. De Hertog begeerde geen genade voor — onrecht te geven [2]; Galama's doodvonnis werd, zoo goed als dat zijner zeventien lotgenooten door hem onderschreven [3], en de eerste dag van Zomermaand — de vierde na dien der uitvaardiging — voor de ten uitvoerlegging bestemd.

Op het Savelplein te Brussel was het schavot opgericht, dat het eerst door de beide Heeren Gijsbert en Dirk van Batenburg beklommen werd:

Bervoets zag men ze treden,
En blootshoofts naer den doot.

Op hen volgde Maximiliaan van Blois, even als zij en de eerste acht die hem volgden, den onroomschen geloofsbegrippen tot in den dood getrouw:

Vrijmoedigh in 't openbare
Aenriepen zy haer Schepper groot; —
De trommels gingen te gare —

want de Psalm, dien zij „met helder kelen" hadden aangeheven, moest versmoord worden onder hun gedruisch. De acht overige Onroomschen waren Dandelot, Ilpendam, Filip Triest, Artur van Baudrichon, Loïs Carlier, Rumault, en Pieter en Filip Wattepaste. De zeven anderen, die, door de menschelijke genade verstooten, in hun uiterste uur echter de genademiddelen der kerk hadden aangenomen, waren: de

[1] Zie het in de Bijlagen hier achter.

[2] Wij wenschen daarmede echter niet de stelling te weêrspreken, dat zich „in den slag, dien Alva den Nederlandschen adel toebracht, eene hoogere rechtvaardigheid dan de zijne openbaarde" (Gids, 1846; Meng. I. bl. 424).

[3] Men zie die vonnissen, voor zoo ver ze niet elders of in de Bijlagen op *Nederlands Opstand*, enz. door ons uitgegeven zijn, hier achter.

beide Friezen, Galama en Sjoerd Beyma, Filip Wingle, Jan van Blois Treslong, Firmijn Peltier, Bartel del Val, en Constantijn Bruynseel (van Hoboken). Het door de zeven geestelijken, die hen bijstonden, geteekende getuigschrift hunner kerkelijke onderwerping, bevat tevens nog het toevoegsel, dat de elf „ongeloovigen" voor 't meerendeel Calvinisten, voor een deel — denkelijk de beide Batenburgs en Ilpendam — Lutheranen waren[1]. De lijken der zeven geloovigen vonden hun graf in de gewijde aarde van den Coudenberg; die der anderen werden te Schaerbeek aan staken gehangen, en alleen die van de Heeren van Batenburg, Maximiliaan van Blois, en Dandelot, wegens hunne hoogere geboorte, na vier of vijf uur afgenomen, en ongekist, achter de Leprozenkapel, in een kuil geworpen. De overigen liet men, tot een heugelijk en heilzaam schouwspel voor God en menschen, hangen tot zij verteerd waren.

Het schavot op den Savel echter wachtte den vol-

---

[1] „Occubuerunt prima Junij Ao. 1568 numero 18, quorum *septem* in fide Romanae Ecclesiae hinc decesserunt, reliqui vero *undecim* in perfidia remanserunt. — Nomina Catholicorum haec sunt:

Suerdt Beyme van Leuwaerden in Vrieslant, nobilis.
Herman Talmael (sic), van Wirdum buyten Leuw.;
Dns *Winghel*, nobilis. *Terlon*, nobilis.
Fermeyn Peltier. *Italus Bartholomeus*.
Constantijn Bruynseel.

Ita esse attestor; fr. Antonius Vorselius à Mech[a].
Ita fateor; fr. Bonaventura de Merica.
Et ita fateor; fr. Michiaël Rethij.
Ita fateor; fr. Georgius Ghijs, Carmelita.
Ita est; fr. Jodocus Bellomitensis; Carmelita.
Ita fateor; fr. Jacobus Schuermans à Bruxella, Minorita.

Nomina autem perfidorum sunt undecim, quorum plures Calviniste fuere, alii Martiniste."

(Volgen weder de vier eerste onderteekeningen en dan nog:)
„Ita est; frater Ludovicus Vlotenius."

genden dag weder nieuwe offers: Jan van Montigny, Heer van Villers, en Filips van Namen, heer van Hoei, beide Bondsleden, den Hertog eerst voor weinige weken in handen gevallen, Quintijn Benoit baljuw van Adinghen, en den predikant Cornelis. De heer van Hoei beleed Katholiek te zijn, en ook Villers wendde hetzelfde voor; maar op 't schavot gekomen, riep hij, na zijn gebed gedaan te hebben, luidkeels uit, dat hij geen verrader was, maar voor den dienst zijns konings en de vrijheden van zijn land stierf; en toen zijn biechtvader hem in de rede wilde vallen, voegde hij er nog aan toe, dat zijn dood weldra gewroken zou worden[1]. Hoei bleef onderworpen en gelaten, en bracht een hevig, maar onmachtig gemor en gedrang des volks te weeg, toen de beul hem, door een onvergeeflijke onhandigheid, het hoofd eerst bij den derden slag van den romp scheidde.

Maar hoe jammerlijk een schouwspel ook die eerste en tweede Junydagen, aan de inwoners van Brussel en het Nederlandsche volk, ten beste gaven; dat, hetwelk den vijfden daarop volgde, overtrof het verre nog. Niet door het aantal der slachtoffers voorzeker, noch door de aandoenlijkheid der omstandigheden; maar door het persoonlijke gewicht, den hoogaanzienlijken rang der beide edelen, die er in optraden. Het gold den hals toch der Graven van Egmont en Hoorne.

Sedert beiden, vóór meer dan acht maanden, naar 't kasteel van Gent vervoerd waren, waren zij daar in de striktste gevangenis gehouden, en buiten allen toegang niet alleen, maar aanvankelijk zelfs van 't genot der versche lucht verstoken gebleven. In November was daarop eene Commissy van onderzoek

[1] Anders luidt trouwens het verhaal bij Van der Haer (*In. Tum.* p. 457) geboekt, dat echter wel wat duisters heeft; waarom toch die trommels, zoo hij Roomsch stierf? — Zie nog hierachter.

naar hen afgezonden, van welke, na zes of zeven weken, eene acte van beschuldiging, van niet minder dan 90 artikelen, tegen den Graaf van Egmont uitging, weldra van eene tweede, van 63 artikelen, tegen dien van Hoorne gevolgd. Men stond aanvankelijk den ongelukkigen Heeren slechts vijf dagen, en geenerlei rechtsgeleerden noch ook vrienden-bijstand ter opmaking hunner verdediging, toe; maar liet zich toch later overhalen, hun het inwinnen van den raad eeniger deskundigen te veroorloven. Inderdaad moest zulk eene toegevendheid te gemakkelijker vallen, als zij aan de zaak zelve niets bederven zou; de dood toch der beider Graven was sedert lang onherroepelijk bepaald. Het scheen dan ook, dat hunne verdedigers het beste nog van een uitstel hunner veroordeeling verwachtten, en daarom den tijd slechts te rekken zochten. Zij stelden hunne verdediging naast die der Graven zelve op, maar maakten geenerlei haast, getuigen ter verontschuldiging op te roepen. Zoo liep het tot in 't midden van Mei, toen Alva, wenschende de zaak te bespoedigen, een besluit uitvaardigde, dat Egmont alle verder recht op getuigen verhoor ontzeide, veertien dagen later, den eersten Juny, van een tweede gevolgd, dat den termijn der verdediging van beide gevangenen voor gesloten verklaarde. Reeds den volgenden morgen kwam daarop 's Hertogen raad bijeen, waar hunne schuld werd uitgemaakt, en hun doodvonnis voorts door Alva's uitspraak bekrachtigd. Nog dien eigen dag werd nu een bende krijgsvolk van 300 man naar Gent afgevaardigd, om er de beide ten dood gedoemden te halen. Den derden gingen deze op weg, elk in een afzonderlijk voertuig van twee officieren begeleid, en met twintig companiën voetknechten en een afdeeling ruiters, voor en achter, bewaakt. Zij brachten den nacht te Dendermonde door,

en kwamen 's avonds van den vierden Brussel binnen. „Geen mensch," zoo verhaalt ons een ooggetuige, de Fransche gezant Mondoucet[1], „die niet verbleekte op 't gezicht van zoo droef een begravenisstoet, bij het beklagelijk muziek van tamboers en pijpers." Op de groote markt, nog altoos het schoonste van Brussels pleinen en tot op den huidigen dag in zijn alouden luister bewaard, maar thans tot hun strafplaats bestemd, werden de gevangenen aan het grootsche *Broodhuis* afgezet, om er hun laatsten nacht te verblijven. Hun krijgsgeleide bleef voor het grootste gedeelte op de markt achter, om het plein te bewaken en elke volksbeweging te voorkomen. Op Alva's bevel ging de eerwaardige bisschop van Yperen, Maarten van Riethoven, Egmont zijn geestelijken bijstand brengen, terwijl de pastoor der kapel van den Savel, met hetzelfde doel, tot Hoorne kwam. Egmont bracht den nacht en morgen in onderworpen gebed, en met het schrijven van twee brieven door, waarvan een aan den Koning, den ander aan zijne ongelukkige vrouw gericht, die hij in de grootste armoede — zijne goederen waren onmiddelijk na zijne gevangenneming in beslag genomen en bij zijn vonnis verbeurdverklaard — met twaalf onmondige weezen achterliet; gelijk zij dan ook later met een klein jaargeld, door Alva van Filips voor haar afgebedeld, haar levensonderhoud bekostigen moest. Eerst Egmonts zoon, Filips, kocht vervolgens, zijns vaders dood weinig gedachtig, door zijn overgang tot de Spaansche zijde, zijn vaderlijke bezittingen terug.

Om tien uren in den morgen van den 5en, des Saterdags voor Pinxter, traden de overste Romero en

---

[1] In zijn verslag medegedeeld door Brantôme. Zie Prescott, p. 355.

de hopman Salinas, zijn Gentsche kerkerwachter, bij Egmont binnen, om hem naar 't schavot te begeleiden. Men liet, op zijn dringend verzoek, zijne handen ongebonden; en

> cloec gingh hij nu ter stede
> Daer hij moest sterven [1];

vriendelijk en waardig groette hij de officieren, die hij, de rijen der soldaten lang strekkende, herkende; en „biggelde er langs 't gelaat van menig Spaansch krijger zelfs, een traan van deernis en jammer over zulk een droevig einde" [2]. Een oogenblik scheen hij nog aan de mogelijkheid te denken, zijn leven verlengd te zien:

> Gij Heeren, en burgers mede
> En is er nu geen genaed? —

maar alras tot juister inzicht gekomen, knielde hij op een zwartfluweelen kussen neder, terwijl de bisschop zich op een tweede naast hem boog, sloeg een blik van onuitsprekelijke droefnis ten hemel, en bad zoo innig en luide, dat hem de toeschouwers duidelijk konden verstaan. De bisschop reikte hem een zilveren kruisbeeld toe, dat hij herhaaldelijk kuste; waarna hij oprees, den bisschop een wenk gaf ter zij te gaan, zich van zijn kleed en mantel ontdeed, knielde, een zwart zijden mutsjen over zijn oogen trok, en, zijn handen vouwende, Gode zijn geest beval. Met één forschen slag scheidde de beul zijn hoofd van zijn lichaam.

Thans kwam de beurt aan Hoorne. Naar zijn heftiger inborst [3], minder onderworpen dan Egmont, had

---

[1] *Nederl. Geschiedzangen*, I bl. 348.

[2] Mondoucet t. pl.

[3] Zeer juist is de karakterschets door Motley van Hoorne gegeven: „He was a person of mediocre abilities and thoroughly commonplace character. His high rank and his tragic fate are all which make him interesting. He had little love for

hij slechts een gevoel van verontwaardiging over het onrecht hem aangedaan, waar gene de meest gelaten berusting had getoond. Hij weigerde eerst te biechten, maar liet er zich, na herhaalden aandrang, toe overhalen. Met opgeheven hoofd en stouten blik doorschreed hij de gelederen der krijgsknechten, en had een open groet voor ieder, dien hij er van zijne kennis zag. Op het schavot gekomen, bleef zijn gelaat zijner eerste uitdrukking van verontwaardiging getrouw; terwijl hij luid verklaarde, zich veler overtredingen jegens zijn Schepper, maar geenerlei misdrijf tegen den Koning bewust te zijn. Op het gezicht van het zwarte kleed, dat Egmonts verminkte lijf bedekte, vraagde hij, of dat zijn lijk was; en prevelde daarop in 't Spaansch een opmerking, die echter niet verstaan werd. Hij bad een oogenblik, maar op even onhoorbaren toon, vraagde vergiffenis aan allen, die hij mocht misdaan hebben, en riep hunne gebeden over zich in; daarop knielde hij neder, sprak, als Egmont zich Gode bevelend: *in manus tuas*, *Domine!* — en onderging zijn lot.

Beider afgehouwen hoofden werden nu, op de twee hoeken van 't schavot op staken gezet, en bleven daar drie uren lang prijken; toen zij afgenomen waren,

---

court or people. Broken in his fortunes, he passed his time mainly in brooding over the ingratitude of Charles and Philip, and in complaining bitterly of the disappointments to which their policy had doomed him. — The most interesting features in his character are his generosity towards his absent brother and the manliness with which, as Montigny's representative at Tournay, he chose rather to confront the anger of the government, and to incur the deadly revenge of Philip, than make him self the executioner of the harmless Christians in Tournay. In this respect his character is vastly more intitled to our respect than that of Egmont. (*Rise of the Dutch Republic* II. p. 210 f.)

werden zij met het lichaam in een looden kist geplaatst, en het lijk van Egmont voorts naar 't klooster van S^te^. Clara, gelijk dat van Hoorne naar de kerk van S^te^. Goedele gebracht; 't volk stroomde er heen, als naar het gebeente eens martelaars. Niet lang echter werden de lijken in Brussel gelaten, maar vervolgens naar beider grafkelders overgebracht, om daar bij die hunner vaderen vergaderd te worden.

Ontzettend was de indruk, door die terechtstelling, in Brussel niet slechts, maar ook over het gansche land gemaakt:

> Groot suchten, ende clagen,
> Ende weenen gebrac daer niet;
> Men hoorde mans en vrouwen gewagen :
> O God, wat grooter verdriet! — [1]

Reeds den morgen van den doodsdag zelf waren in de hoofdstad alle winkels gesloten, alle werkplaatsen leêg; in alle kerken luidden de klokken, en 't scheen, naar de woorden eener Spaansche beschrijving uit dien tijd „als ware de dag des oordeels daar!"[2] Toen het hoofd van Egmont viel, ging er een kreet van ontzetting en afgrijzen uit de menigte op; velen, buiten zich zelf van smart, braken door de rijen der soldaten heen, en doopten hunne zakdoeken in het bloed dat van het schavot afdroop. „De droefheit, het krijten, schreyen, en weenen," zoo schrijft een Brusselaar aan een Noord-Nederlandsch vriend, „dat heden in deze stadt is geweest, met de executie van den Grave van Egmont en is niet om seggen, noch om scrijven". — De val van zoo aanzienlijk een hoofd, door zulk een lang en droevig kerkerleven voorafgegaan, deed

[1] *Nederl. Geschiedzangen* I. bl. 351.
[2] De Spaansche *Relacion*, aang. bij Prescot p. 368.

voor een poos den weêrzin zwijgen, over de jammerlijke wankelmoedigheid, door den Graaf van Egmont in zijn leven betoond. Eerst later kwam die weêr boven, en het Geuzenliedjen, op zijn dood vervaardigd[1], en dat zijn afwijken van de waarheid — gelijk het dat uitdrukt — beklaagt; dat hem zijn sterven naar „de afgodische zede" verwijt, legt ons duidelijk de grieven bloot, door zijne onroomsche en vervolgde landgenooten niet ten onrechte tegen hem gevoed. Egmonts weifelachtige houding had veel tot hun ongeluk bijgedragen; maar noch de hebzucht, die het hem te laste legt, noch het afwijken van eene waarheid, die hij nooit gekend had — de arme Graaf was nooit anders dan zuiver katholiek geweest; — mogen hem verweten worden. Egmont was ijdel en opgeblazen, maar niet valsch en trouweloos.

Wij ontleenen Alva zelven de schets der stemming, waarin gansch Nederland thans verkeerde. „De terechtstellingen der laatste dagen," zoo schrijft hij den Koning, den 9den Juny[2], „hebben de gemoederen zoo beroerd, dat men voor een eeuwigdurend bloedbewind gaat vreezen. De handel begint er onder te lijden, daar geen vreemdelingen hunne goederen den Nederlandschen kooplieden meer derren toebetrouwen, uit vreeze, dat men ze verbeurd verklaren zal. Onder de burgers zelf is alle vertrouwen, zelfs tusschen vaders en zonen, broeders en broeders, uit. Hoe geduchter echter die werking" zoo besluit hij, „des te vruchtdragender ook het voorbeeld, dat er gegeven is." Hij acht toch ,, het Nederlandsche volk zoo lijdzaam, dat, zoo eenmaal de Koning, waarvoor het thans nog niet de tijd is, aan dat bloedbeheer een einde maken, en eene algemeene vergiffenis

---

[1] Ald. bl. 352—354.

[2] *Corresp. de Phil. II*, II. p. 29.

afkondigen zal; dat volk zich even gemakkelijk tot gehoorzaamheid zal neigen, als het zich thans nog weêrbarstig toont." Zoo waande Alva; maar juister oordeelde de Landgraaf van Hessen, toen hij aan Oranje schreef, dat de dood der Graven van Egmont en Hoorne de belangen zijner partij krachtdadig in de hand werkte. — Alva zou, gelijk de Geuzen zongen, voor zijn

Hangen, moorden, en branden,
Ontlijven al metter spoet,
Met Babel comen in schanden,
Om dat onschuldige bloet.[2] —

[1] *Corr. de Phil. II.* II. p. 37.
[2] *Nederl. Geschiedz.* I. bl. 352.

III.

DE BALLINGEN.

„Pakt, zakt, die van Alva brengt koorden[1]!”

zoo had de korte en bondige waarschuwing geklonken, die, op 't eerste gerucht der aanstaande toepassing van 's Konings bloedbeginselen, de nieuwgeloovige Nederlanders en hunne voorstanders bij duizenden op de been had geroepen, om buiten 's lands den dreigenden noodstorm te ontvlieden. En inderdaad was die waarschuwing maar al te gegrond, en die hare roepstem volgden behoefden 't zich, bij al den nood, waaraan zij er zich en de hunnen meê bloot stelden, niet te beklagen. Maar al te juist had het platduitsche ballingsliedjen, in zijn ongesmukte taal, het uitgesproken:

De beste raad om te betrachten
Is: loopen en niet langer wachten;
Veel liever beedlen buiten 't land
Dan hier gehangen of verbrand[2];

want bij al den moed, waarmede velen niet schroomden den marteldood, waar hij onvermijdelijk was geworden, te ondergaan; wel niemand, die het hun ten kwade kon duiden, zoo zij dien dood nog bij tijds zochten te ontwijken, hunne krachten den lande, voor toekomstige beter tijden en tot eene wenschelijke en

---

[1] *Nederl. Geschiedzangen*, I. bl. 331.
[2] Aldaar t. pl.

steeds verhoopte bevrijding, te besparen. Wie dan ook niet „liepen", zouden hun vertrouwen op eene altoos betrekkelijke onschuld maar al te duur boeten, en het, als Egmont, te laat berouwen, 's Konings goede trouw en den vleyenden bejegeningen van zijn stadhouder en bloedgezant, meer geloof te hebben geschonken, dan de doordachte bedenkingen, door welwijze vrienden daartegen geopperd. Gelukkig deze — voor hun eigen welzijn en dat van 't gemeen — dat zij, toen 's Hertogen komst ook nog van verre maar dreigde, het land verlieten, dat hij zoo duur bezoeken zou! Gelukkig de velen, die op hun wenk en voetspoor volgden, en den bedreigden bodem verlieten! — Londen, Wezel, en Emden, zie daar de drie hoofdplaatsen hunner eerste bestemming en toevlucht in den nood, naarmate de gelegenheid hunner woonplaats of hunne uitlandsche betrekkingen hen naar de eene of andere, als de meest geschikte, riepen. Uit Vlaanderen en Zeeland[1] werd de eerste van driën het meest bevolkt; uit Antwerpen, beide de Brabants[2], en Gelderland trok men meer naar de tweede; uit Holland en de Noorder gewesten had natuurlijk de derde de voorkeur, die bovendien steeds de meest gezochte der drie bleef. De meerdere veiligheid reeds moest daartoe nopen. In alle drie de plaatsen werden de eerste vluchtelingen door hunne later uitgeweken ge-

---

[1] Over Zeeland bepaaldelijk, verg. 's Gravesandes straks aan te halen *Tweehonderdjarige Gedachtenis*, enz. bl. 128, en Te Water, *Kort Verhaal der Reformatie in Zeeland*, bl. 112, 113.

[2] Dat er ook van daar echter velen naar Oostfriesland trokken, zie uit de mededeeling van Johan van Mepsche aan Aremberg, van 5 Mei 1567: „Un monde des Brabantinois et Walons passe par Delfzijl à Emden, paouvres et riches avec femmes et enfants." (Rijks Archief van Belgie; *Corresp. de Frise*, etc. V.). Verg. ook aant. [2] der volg. bladz.

loofsvrienden en bloedverwanten gevolgd; — want tot vier of vijf reizen toe, gelijk wij vernamen, had er steeds nog uitwijking plaats[1] — en vormden er, met name in laatstgemelde stad, nieuwe geslachten, die er tot op den huidigen dag voortbestaan[2]. In Londen had zich, reeds tijdens de geloofsvervolging onder Keizer Karel — in de laatste jaren van Koning Hendriks en gedurende geheel het korte tijdperk van Koning Eduards regeering — allengs eene bloeyende gemeente van Nederlandsche uitgewekenen gevestigd; die er echter, onder het bloeddorstige bewind der dweepzieke Maria, weder was verstrooid geraakt, en zich, van Hamburg verstooten, grootendeels naar Emden onder de schuts der liefderijke Gravin Anna van Oostfriesland, voor een deel ook naar Frankfoort begeven had; welke laatste plaats echter, na Maria's overlijden, door velen weder voor Londen werd verlaten[3]. Thans, in de eerste maanden van Alva's voogdij, telde men daar, onder Maria's onroomsche zuster en opvolgster, Koningin Elizabeth, weder 3840 Vlamingen onder de 4850 vreemdelingen, die er zich bevonden. Vele an-

[1] De eerste na den zege der Spaansche wapenen in Maart en April 1567; de tweede na het Edict, door Margaretha in Mei afgekondigd; de derde omstreeks den Zomer bij het steeds zekerder gerucht van Alva's komst; de vierde na de gevangenneming der Graven van Egmont en Hoorne; de vijfde eindelijk door hen, die nog bij tijds aan 't ontwerp van den Vastelnacht ontsnapten.

[2] Zoo bijv. dat der Coninxloo's uit Brussel.

[3] Verg. over een en ander 's Gravesandes *Tweehonderdjarige Gedachtenis van het eerste Synode der Nederl. kerken onder het het kruis*, enz. bl. 42 tot 50. Gelijk bekend is werden de in Frankfoort geblevenen vervolgens door hunne Luthersche stadgenooten benaauwd, en trokken voor een groot deel met Datheen naar Frankendaal bij Worms, op het grondgebied van den Palts. T. pl. bl. 52 v.

deren hadden zich, met hunne verschillende beroepen en bedrijven, naar andere Engelsche plaatsen gewend: eenige spinners en wevers hadden zich te Maidstone, werklieden in wol en flanel te Sandwich en Colchester, andere weder, die het zijde-weven en verwen verstonden, te Norwich en Southampton gevestigd, terwijl vele visschers zich te Jaarmuiden nederzetten [1]. Dat zij van tijdelijke middelen niet allen even ontbloot waren, bewijst o. a. de geldswaarde, door een hunner medegebracht, en die op 60,000 ponden sterlings wordt begroot. Wie dan ook konden en den tijd hadden gehad — en onder de eerste vluchtelingen waren er dat velen — hadden zich alle vaste goederen zoeken kwijt te maken en ze in tilbare have en geld verkeerd; zoodat Alva zich later bedrogen vond, als hij naar de hun behoorende huizen, erven, of landen liet onderzoeken, ten einde uit dezer verbeurdverklaring 's Konings schatkist te verrijken.

Ook Wezel, op Kleefsch grondgebied, was reeds van 1545 en vervolgens af, eene schuilplaats veler kerkelijke uitgewekenen uit de Nederlanden geweest; en hadden er zich de nieuwere godsdienstbegrippen in vrij milden zin ontwikkeld [2]. De strenge Calvijn zelf had er

---

[1] Zie 's Heeren Delepieres mededeelingen uit Burns *History of the protestant refugees in England*, enz. (Londen, 1846) in de *Bulletins de l'Academie Roy de Belg*. XIV. 1. Naar Norwich en Sandwich waren o. a. de beide predn Geleyn Jansz van Hoorne (van Middelburg), en Herman Modet gevlucht.

[2] Zie daarover, behalven het aangeh. werk van 's Gravesande, vooral ook de mededeelingen des Heeren L. J. F. Jansen omtrent *De Nederl. Hervormden in Kleefsland*, enz. (*Archief voor Kerk. Geschiedenis*, enz. V. bl. 309 en volgg.). Wanneer daar (bl. 342), in 't jaar 1578, zekere Ds. *Humme*, naar eene min gelukkige gissing, met *Hames* vereenzelvigd wordt, is dit reeds daarom niet mogelijk, dewijl laatstgenoemde, gelijk bekend is, al in Oct. 1568 het leven liet.

reeds vóór acht of negen jaar verlof gegeven, zich aan de meer Luthersche kerkplechtigheden der plaats te onderwerpen „om de gelegenheid niet te verliezen van de vrije en zuivere belijdenis des Woords"[1]; en nu onlangs was er, van wege den Kleefschen Hertog Willem, een Hervormingsontwerp in zeer milden zin beraamd, dat, hoewel niet openlijk afgekondigd, echter het klare blijk van den weinig uitsluitenden, bij voorkeur Bijbelschen geest zijner ontwerpers gaf, en meer dan iets anders voor de milde stemming spreekt, waarmede de Wezelsche burgerij zich vervolgens ook voor den nieuwen toevloed van Nederlandsche uitwijkelingen bezield toonde. Niet ten onrechte voerde er de Kleefsche poort der stad het opschrift: den vromen sta ik open[2]. Zoo hulpvaardig toch had men, naar het getuigenis der ballingen bij hun blijden terugkeer — tien jaar later — op vaderlandschen bodem: „zoo hulpvaardig had men er hun met raad en daad, met gezag en bescherming, ten dienste gestaan, dat, toen het vaderland, ja, vrienden en naasten, hen begeven en zich van hun afgewend hadden, de Wezelsche burgerij en haar bestuur hun voor vader en moeder, vrienden en verwanten hadden verstrekt". Wezel was hun tweede „vaderland geworden, waar zij in vrede hadden mogen leven en sterven, en met zijne burgers God mogen dienen in geest en in waarheid[3]!" Maar ook had zich Wezels krachtdadige gastvrijheid zoo verre uitgestrekt, dat zij er zich, zelfs tegen de nadrukkelijke begeerte des Kleefschen Hertogen, had werkzaam getoond. Hertog Willem toch, door de zegevierende nabijheid der Spaansche wapenen beangst

---

[1] Jansen, t. pl. bl. 381, v.
[2] Zie de plaats aang. bij 's Gravesande, bl. 104.
[3] Zie de dankrede medegedeeld bij Jansen, t. pl. bl. 328.

geworden, had zich, in de eerste jaren van dat tijdsverloop, op uitdrukkelijk verzoek van Landvoogdes en Landvoogd, tot het Wezelsche Stadsbestuur met het schriftelijk aanzoek gewend, den Nederlandschen ballingen geen toevlucht langer te verleenen, allen nieuw aankomenden de opname te weigeren. Maar steeds werd zulk aanzoek met doove ooren aangehoord, of in zulken wijzen en gematigden zin beantwoord, dat de landsregeering zich niet gemachtigd vond, op de nakoming harer wenschen met geweld aan te dringen. Eén balling vooral was er, wiens tijdelijk verblijf te Wezel der Landvoogdes al aanstonds vrij wat aanstoots gaf: de vermetele bezetter van Den Bosch, Antony van Bombergen. Zij klaagde hem bij den Kleefschen Hertog als „een schadelijk mensch, kapitein aller oproerlingen" aan, en eischte, dat men hem niet slechts alle verder verblijf in Kleefsland ontzeggen, maar hem zelfs gevangen nemen en opzenden zou." Hertog Willem verzocht nu, op zijne beurt, zijne Wezelsche onderzaten, den „gevaarlijken mensch" weg te zenden, hun den last voorhoudende, dien zijn land anders wellicht van 's Konings krijgsvolk lijden kon. Die van Wezel echter achtten de vrees voor den Spaanschen Koning en zijne benden niet gegrond genoeg, om er hun schoone beginselen van gastvrijheid, noch de wakkere inspraak huns harten voor te verzaken, en lieten Bombergen waar hij was. Ook twee verdere brieven, uit de laatste helft van dit en den aanvang van 't volgende jaar, waarbij door den Hertog van Alva op de verwijdering der vluchtelingen werd aangedrongen[1], hadden geen andere werking, dan des te krachtiger de kloeke standvastigheid te

[1] Jansen, t. pl. bl. 400, 401.

doen uitblinken, waarmede het Wezelsche Stadsbestuur zijn even wakkere als liefdevolle taak getrouw bleef. Zoo kon de stad, nog in het Nederlandsche bloedjaar zelf, de eerste vergaderplaats der Nederlandsche kerkgemeenten onder 't Kruis worden, dezer leden er zich ter eerste algemeene Synode vereenigen. Daartoe vinden wij er, den derden van Slachtmaand 1568, onder andere minder bekenden[1], de volgende Nederlandsche ballingen bijeen: Pieter Datheen, van Frankendaal herwaarts gekomen; Herman Modet, eerst naar Norwich uitgeweken, maar sedert naar hier vertrokken; Willem van Zuylen van Nyevelt, den gewezen Drost van Kuilenburg, eerst met Brederode van Amsterdam naar Emden geweken, maar die zich thans, in 't naburige Emmerik, met boekbinden generde[2]; Pieter de Rijcke, het ijverige Gentsche consistory-lid; Herman van der Meere, den Antwerpschen Hervormingsman; Joris Sylvanus[3], den bekenden Antwerpschen zieleherder, die zijn „schaapjens" dat roerend afscheidslied dichtte, in het Geuzenliedboek voor ons bewaard[4], en die later in Londen werkzaam was; Filips van Marnix eindelijk, om de rij met geen der minsten te besluiten. Deze waren het, die de Handelingen der Wezelsche Kerkvergadering onderschreven, waarbij, in ettelijke hoofdstukken, de Hervormde kerkinrichting met gemeen overleg werd

[1] Zie hunne namen bij 's Gravesande en Jansen.

[2] Dat hem 's Gravesande en and. ten onrechte met zijn, reeds in 1543 overleden vader, den bekenden dichter der Souterliedekens, verward hebben, is reeds door Te Water (*Verbond der Edelen*, III. bl. 187) aangetoond.

[3] Anders Mr. George Wybo, die, van Putthem bij Thielt geboortig, en vervolgens, in laatstgemelde plaats, als schoolmeester werkzaam, als hervormd pred[t] was opgetreden.

[4] *Nederl. Geschiedz.* I. bl. 315

vastgesteld, en haar eerdienst geregeld. Zoo men dus Wezel allengs, om de derwaarts overgebrachte handel en nijverheid, den naam van „Klein Antwerpen" erlangen zag[1], geen mindere aanspraak had het voorzeker ook op dien naam, als het uitlandsche middelpunt der verstrooide Nederlandsche Consistoriën.

Toch vergt, nog meer dan Wezel, thans de derde schuilplaats der Nederlandsche uitgewekenen, Emden, onze aandacht:

> Als een moeder in haar schoot,
> Borg zij ballingen in nood[2];

en zoo ook al Wezel, gelijk wij zagen, in zijn vaderlijke krachtdadigheid met die moederlijke teerheid wedijveren mocht; de werkzaamheid, die tevens onder de Emder uitgewekenen, èn al spoedig ter daadwerkelijke bevrijding des vaderlands plaats greep, èn er tot in later jaren toe, op den duur steeds van zou blijven uitgaan; maakt de kennisgeving van wat er van den aanvang aan omging, allezins belangrijker nog dan die van het in Kleefsland verhandelde. Daarenboven stelt ons de verraderlijke werkzaamheid der spiën, door 's Konings Luitenant in Groningen, Heer Johan van Mepsche, van den aanvang af derwaarts gezonden, en welker berichten, nog voor een goed deel in hun eigen handschrift, te Brussel bewaard zijn, — die werkzaamheid stelt ons in staat, het leven en bedrijf van een groot deel der eerste Emder ballingen zoo juist mogelijk ga te slaan, hunne handelingen en gedachten, hunne verwachtingen en bedoelingen, hun hopen en wenschen, gelijk hun zorgen en vreezen, van zeer nabij te leeren kennen.

---

[1] Zie de plaats aangeh. bij Jansen, bl. 412, aant. 2.

[2] Naar de versregels bij Harkenrohd, *Oostfr. Oorspongkelijkheden*, bl. 165; ook in Koenens *Adriaan Pauw*, bl. 77, opgenomen.

Oostfrieslands beide Graven, de Lutheraan Edzard (II) en de Hervormde Johan, volgden het voorbeeld, door hunne moeder, de Gravin weduwe Anna, gegeven, toen zij — als wij hoorden — den uit Engeland verdreven en elders verstooten Hervormden, in haar gebied, een schuilplaats schonk. Onder hen als onder haar, bleef zich de stad Emden, de zinspreuk waardig maken, vervolgens om het „Scheepken Kristi" boven de Oosterdeur harer groote kerk gebeiteld:

Gods kerk, vervolgd, verdreven,
Heeft God hier troost gegeven [1].

Met open arm werd in Emden ontvangen, wie er geloofshalve vluchten kwam; en zoo men er zich ook al verplicht achtte, het bevelschrift des Keizers tegen de Nederlandsche rebellen vervolgens uitgevaardigd, aan te plakken; men liet er deze zelf in hunne ballingschap desniettemin vreedzaam verblijven [2], en beijverde zich zelfs de stad, met den meesten spoed, in een afdoenden staat van tegenweer te stellen [3], of misschien de kerkelijke zin van 't Nederlandsch bestuur, ook den onroomschen Oostfrieschen naburen meer rechtzinnige geloofsbegrippen, met kracht van wapenen, zou willen aanpreêken, hun landsbeheer in meer Spaanschen zin hervormen.

De „Baanderheeren in getale veel", gelijk het Geuzenlied [4] ze noemt, de edelen, met en na Brederode Holland ontvlucht, waren de eerste thans naar Emden geweken ballingen. Den laatsten April 1567 was de uitgeweken Geuzenhoofdman, met zijne vrouw en

---

[1] Harkenroht t. pl. bl. 135.

[2] Men antwoordde nam. op alle aanmerkingen dienaangaande gemaakt, dat wie de overtreders kende, ze mocht aanbrengen; zie het bericht van den spie in de Bijlagen.

[3] Ald.

[4] *Nederl. Geschiedzangen*, I. bl. 327.

dertien hunner, te Lochummerhorn aan den Oostfrieschen wal gestapt, en terstond te voet naar Emden getogen; waar hij eerst bij een Apthekersche en vervolgens in het huis van wijlen den Oostfrieschen heer Tido van Kniphuizen een onderkomen vond [1]; hij bleef er echter slechts twee of drie dagen, toen hij met zijne vrouw naar Oldenburg en Bremen vertrok. Het scheen dat, hoe gunstig gestemd voor de zaak der Nederlanders, Graaf Edzard er echter bezwaar in vond, zich ronduit voor het beruchte hoofd hunner krijgsbenden te verklaren, hem openlijk huisvesting te verleenen [2]. De edelen van zijn gevolg en partij bleven er echter. Zij kwamen veelal in de *Gulden Fontein* bijeen, waar eenigen hunner hun intrek hadden genomen, en die nu aldra den naam van de *Geuzen herberg* kreeg. Daar sloot zich Mepsches dienaar en spie, zekere Imele Lottrich, dien wij een paar jaar later, waarschijnlijk tot loon zijner verraderlijke diensten, het Redgerampt te Loppersum zien bekleeden; — die Lottrich sloot er zich bij hun aan, niet schroomende zich daartoe als een hunner, en zelf een Geuzenballing, voor te doen. Hij sliep er op hun kamer, zat er met hen aan den disch, dronk er uit hun geuzennap, en hoorde oogenschijnlijk met de meeste deelneming en instemming hun ruwen geuzenkout aan. In 't eerst

---

[1] Zie het berichtjen hier achter in de Bijlagen.

[2] Zoo werd Mepsche althans door zijne spiën onderricht: „Que le conte Edzart d'Ostfrize n'ayt pas volu parler à luy;" en „que l'on n'ayt voulu endurer plus longuement à Emden." Brief van 5 Mei 1567. Volgens zijne medestanders had echter zijn spoedig vertrek geen ander doel dan „umb bystandt und ruteren und knechten tho bekommen; und dat hy tho Bremen nycht lange verbeiden wolde, und solde die meininge oock sijn den Fursten von Guleck umb hilpe to versoecken."

bleef hij wel niet buiten alle verdenking; hij had zich toen nog niet duidelijk genoeg verklaard; te bed gegaan, en zich houdende alsof hij reeds in slaap was, hoorde hij een der twee edelen, die met hem op één kamer sliepen — den Jonker van Raaphorst — zijne verwondering betuigen: wat hij hier eigenlijk deed, daar hij niet om den godsdienst scheen uitgeweken? waarop de ander — Brederodes gewezen Drost van Vianen — hernam, dat hij gister in de Aptheek gehoord had, hij vroeger lang bij den Luitenant van Groningen had gediend; hij wist dus niet in hoeverre hem te vertrouwen, en kon het zijn, dat hij van den Graaf van Aremberg ware afgezonden, om alles op te nemen. De eerste echter, minder wantrouwend, of meer kortzichtig liever, meende van „neen; en dat het naar zijn spreken niet scheen, alsof hij tegen de nieuwe leer ware." „Hij mag zijn, wat hij wil," sprak de ander, nog altijd niet volkomen gerust, „te vergeefs is hij hier niet." En daarmede gingen zij naar bed; terwijl het voorwerp hunner beschouwingen het vernomene in zijn oor knoopte, en er zich zoo wijslijk naar regelde, dat wel ras alle achterdocht geheel verdwenen scheen. Onbezorgd bleef hij onder hen verkeeren, en zette zich, onbeschaamd, ook de volgende dagen weder met hen aan de middagtafel. Hij noemt ons zijn dischgezelschap op, allen van de rumoerigste eedgenooten, gelijk zich dat, bij lieden van Brederodes onmiddelijkste omgeving, verwachten laat: den reeds gemelden Drost van Vianen, zekeren Rozenberge[1], die in Noord-Holland beide en Antwerpen had opgespeeld, en met name in laatstgemelde stad als beeldbreker was opgetreden; den woesten

[1] Zie de *Sententiën*, enz. bl. 118. Hij was een hevige ketter, oorspronkelijk in Antwerpen woonachtig, en komt zijn vonnis

Jonker Herbert van Raaphorst, die den pastoor van Wassenaar een vuistslag op de borst had gegeven[1], dat de arme man half bewusteloos ter aarde was gezegen; den Drost van Kuilenburg, Jonker Willem van Zuilen van Nyevelt, als ijverig beeldstormer te Asperen, Utrecht, en Kuilenburg vermaard; den later onder de Watergeuzen zoo bekenden Fries Pibo Harda; nog een anderen Fries, Sjuck Eminga; Hugo van den Delf uit Turnhout; ziedaar het gezelschap, dat toenmaals met hem aanzat. Hun tafelkout was, als zich naar hunne geaardheid denken laat; hij muntte minder door de zachtheid der kristelijke liefde, dan de hevigheid zijner taal en zijn rijkdom van verwenschingen uit, waarbij natuurlijk de Landvoogdes vooral niet vergeten werd. Pibo Harda o. a. wenschte haar „de schotel met de spijs in 't lijf." Zij lieten overigens het hoofd niet hangen, maar spraken veel van aanstaande krijgsplannen, en dat Hoorne, Hoogstraten, Kuilenburg,

dan ook onder dat van een aantal andere inwoners dier stad (ten Rijks Archief te Brussel) voor: ,,Me Aerdt van Rosenberghe, avoir esté du consistoire, mesné un predt Calviniste sur son chariot hors de la ville aux presches et l'accompagné sur la chaire preschoire et de la ramené; aussy logé aulcuns desd. preds, sicomme a faict sa femme (Clare de Susato); diffamé d'avoir le premier brisé les imaiges, et à ce incité les aultres; et accompagné partout le Sr de Brederode, mesmes jusques en la ville d'Amsterdam, estant de son conseil; et assailly avecq aultres, par charge dud. Brederode, le Secretaire de la Torre en sa chambre, et luy osté et emporté par force et menasses tous ses lectraiges secretz et publicqs, et cherché par tout son corps, s'il n'y avoit aulcuns papiers cachez, l'oultragié fort et menassé de le faire pendre." In 66 vinden wij hem op 't Huis te Hondsbosch en te Alkmaar werkzaam; verg. daarover nog hierachter in de Bijlagen. Dat hij de *Rosenboo* is, dien Te Water (III. bl. 28) niet weet thuis te brengen, lijdt wel geen twijfel.

[1] Zie daarover, behalven de *Sententiën*, enz. *van Alva*, bl. 39, nog de mededeelingen uit het getuigenverhoor hierachter.

de Prins, en Graaf Lodewijk het er niet bij zouden laten zitten, maar lijf en goed opzetten, en „met geweldig volck byeenkomen, om gewelt met gewelt te keeren." Ook schertsten ze over hun eigen toekomstig bestaan, en de wijze waarop zij thans, van hun geld en goed beroofd, aan de kost zouden raken. De een zeî, dat hij schoemaker wilde worden, een tweede boekbinder (gelijk Nyevelt, als wij hoorden, dat te Emmerik vervolgens ook geworden was), een derde drukker, een vierde koster, een vijfde zelfs — een, denkelijk heel verdraagzaam! — predikant. Hun blijmoedige toon kwijnde wat, toen 's avonds van den 6en Mei de tijding kwam, dat Arembergs knechten het schip met hunne arme broeders, de Batenburgs, Cock, Dandelot en de anderen bij Harlingen in handen hadden gekregen; zij werden er, naar onze spie verhaalt, zoo van verschrikt, dat velen dien nacht niet te bed gingen. Het gezelschap was overigens dien avond met nog een derden Fries, Homme Hettinga, vroeger Grietman van Barradeel, en dien wij later weder als Watergeus zullen ontmoeten, vermeerderd. Ook de volgende dagen bleef dat, zoo uit de edelen van Groningerland, als uit het overschot van Brederodes benden, dat over de Veluwe ontweken was, steeds nog aangroeyen. De Geuzenherberg had toen ook Lumeys lateren strijdgenoot, den woesten Barthold Enthes van Mentheda, verder Hendrik Maler en Hayo Herens, beiden Groninger beeldbrekers, zekeren Balthazar, dienaar bij heer Jasper van Munster, en soldaat onder Brederode, onder zijn avondgasten. Op 't einde van Mei kwamen daar de drie broeders Ripperda, en Edzard Rengers met zijn twee zoons, Tjaart en Wilco, bij. De Rengersen hadden te Olbergum gebeeldstormd, de Ripperda's — Asinge, Onne, en Wigbolt (die later door zijne kloeke verdediging van Haarlem zoo te recht

een onsterfelijken naam verwierf) — waren op den Kruisdag (Sept. 66) met twee metselaars in de kerk van Winsum gekomen, hadden daar de altaren laten afnemen en de beelden gebroken, terwijl hun oudste broeder, Peter, er bij op en neêr liep, en de beide vrouwen van Peter en Asinghe [1] Geuzenliedjens op 't orgel speelden [2]. Naarmate het getal der uitgeweken edelen aanwies, werd ook hun onderhoud steeds levendiger, hunne weêrzijdsche mededeelingen guller en ongebondener. Nyevelt, die intusschen een poos te Luitsburg op 't huis van den Norder Drost, Unico Manninga, vertoefd had — denzelfden, die later Marnix' gastheer werd, toen hij zijn *Roomsche Byekorf* schreef, en dien men nagaf, de Ripperda's bij hun beeldbraak te hebben aangevoerd; — Nyevelt vertelde den 31en over tafel, hoe hij den broodgod — gelijk hij „zonder eenige reverency", voegt de spie er bij, het heilige Sacrament noemde — aan een papegaai te eten had gegeven; en hoe zijn Heer, de Graaf van Kuilenburg, hetzelve Sacrament in wijn had geweekt, en er toen evenzeer die papegaai meê gevoerd. In Utrecht had hij de heilige oly — die hij even oneerbiedig een „smeervat" heette — genomen, en er alle omstaanders 't hoofd meê gezalfd. Homme Hettinga zeî 's avonds, dat hij er nooit geen been in gevonden had, om een vijftien of zestien personen op vastendagen met vleesch te spijzen; ook in de herberg zijner grietenij had hij dat zoo goed op vrijdag en saterdag, als anders gedaan. Hendrik Maler

---

[1] Deze beide broeders worden, zoo in de *Sententiën*, enz. bl. 221, als in Harkenrohts Naamlijst (*Oostfriesche Oorspronkelijkheden*, bl. 370), verkeerdelijk tot één persoon onder den naam van Peter Asinghe gemaakt.

[2] Zie over een en ander de mededeelingen der getuigen hier achter in de Bijlagen.

5

vertelde, dat er nu geld aan verdiend werd, om in de Broêrkerk te Groningen alles weêr te maken, wat hij er gebroken had; maar dat hij den tijd nog hoopte te beleven, waarin hij 't nogmaals zou kunnen vernielen. Veel woester echter nog was de taal, een paar dagen later, door den Jonker van Raaphorst gevoerd; zij was zoo oneerbaar, dat men, bij het opzenden van 't bericht naar Brussel, er de aanmaning bijvoegde, het onderschrapte toch niet onder 't oog der Landvoogdes te brengen; waarom ik mij dan ook wel wachten zal dat hier mêe te deelen. De zin was, dat hij zich in Holland zelf, nog binnen twee maanden, alleraf-grijselijkst op zijn geestelijke tegenstanders hoopte te wreken. Dat hij zoo bout sprak, was wegens de hoop, onder de gebannen Geuzen, door de gunstiger berichten opgewekt, die in die dagen van Brederode en anderen waren ingekomen, nadat eerst het gerucht had geloopen, dat er nergens troost te vinden was, en ieder maar weêr in genade moest zoeken aangenomen te worden[1]. Brederode, die een dag of wat bij den Hertog van Luneburg was geweest, had namelijk, volgens 't zeggen zijner edelen, van daar geschreven: dat, zoo wie vrouwen, verwanten, of goederen in Amsterdam had, ze daarvan daan moest laten komen, daar hij voor had, die stad te overvallen en in te nemen; terwijl een schrijven van den Duitschen hopman, Claas van Bremen, die hem legerknechten zou aanbrengen, inhield: dat de heeren maar goeden moed houden moesten; hij zou hen in korten tijd beter troost doen erlangen. Die troost bleef intusschen evenzeer uit, als Brederodes voornemen te niet liep, en de hoop ijdel bleek, die men er op gevest had.

---

[1] Zie over een en ander hierachter in de Bijlagen.

Wy vluchten 't lant, maar niemant boosheit vliedt;
Menschen betrouwen wy, en Gode niet;
Meer men naar huis als na den Hemel hoopt;
Elk d'ongevangen beerenhuit vercoopt:
Wy clappen niet dan van ons leed te wreken; —
Hoe derren wy God om genade smeken? [1]

Wanneer de ernstige Geuzendichter, die deze regels schreef — de wakkere en krachtige Coornhert — met ons en den spie van Mepsche den Geuzenkout in de herberg te Emden had aangehoord, had hij in treffender woorden al hun woeste ijdelheid kunnen schetsen, hen op juister en waardiger toon bestraffen kunnen? — Hij dichtte, naar 't schijnt, zijn gevoelvollen zang eerst ettelijke maanden later; maar zijne verzen passen bij het gezwets in de *Gulden Fontein*, alsof ze er door waren ingegeven. „Laat ons," riep hij er het heftige gezelschap in toe:

Laat ons den Heere bidden om geduld,
En meer ons zonden als Gods straffe haten!

Vergeven wy niet menschen ons gelijk,
Zal God vergeven zijn maaksel van slijk?
Neen hy voorwaar! — dus doet van u de wraak,
Bidt God, dat hy uw vyant beter maak;
En zegt dan vry, zonder u te vervaren:
Vergeef ons, als wy onzen schuldenaren.

(Gy) baenderheeren (u) tot Gode keert! —

Inderdaad, wij mogen 't niet ontkennen, de uitgeweken edelen te Emden staken ongunstig af, bij den kern der uitgeweken middelklasse, die daar mede een toevlucht had gezocht. Terwijl gene zich, in roekeloozen kout, in hunne woeste herinneringen vermeidden, of met een ijdele hoop op geen minder woeste wraakne-

[1] Zie het (bl. 60) reeds aangehaalde lied in de *Nederl. Geschiedzangen*, I. bl. 328.

ming paaiden; zocht deze, aan de rustige bedrijvigheid van eigen handel en beroep gewend, ook in de vreemde koopstad tot gelijke werkzaamheid te komen, en de vruchten van zijnen arbeid, door het kortzichtige vaderland versmaad, thans op buitenlandschen grond te doen rijpen. —

Ten zelven tijde, dat wij die verschillende edelen achtervolgens Oostfrieslands bodem zagen betreden, kwamen er — schrijft onze spie (4 Juny) — „alle dagen vele schepen met goed en huisraad uit Brabant, Holland, Friesland, en Groningerland, met veel volks daarbij", om in Emden zekerheid voor zich, en vrije ontwikkeling voor hun nijveren arbeid te zoeken. Met hoeveel levensgevaar de tocht zelf vaak gepaard ging, zegt ons bijv. het omstandig en spannend verhaal, door den wakkeren Amsterdammer Laurens Reael van den zijnen en bijhebbend gezelschap geboekt, en uit Brand aan ons bekend[1]. Dat zelfde Amsterdam leverde Emden van zijn beste en degelijkste handelaars — als ook Reael er een was; — daaronder dien Clemens Volkertz. — den broeder des dichters — Coornhert, wien „de groote benautheit", waarin, naar zijn eigen woorden, „de coopluyden en alle gevluchten" verkeerden, niet belette, om „de schoone diepte" van den Emder haven te peilen, noch „de schoone rivier en 't goede lant" daar omtrent waar te nemen, en, naar aanleiding daarvan, den Prins van Oranje schriftelijk zijn denkbeelden bloot te leggen: „omme den gansen handel van den Nederlanden alhier tot Emden te trecken"; want scheen het toch, zoo schreef hij, als wilde God de Nederlanders „zoo plagen, dat, 't geen er goud geweest was tot lood wierd, en ze van alle neering en welvaart berooven"; al verhoopte hij, dat de Prins

[1] *Historie der Reformatie*, I bl. 458.

„met andere goede heeren, door de hulp van den Almachtigen God, wat anders (nog) uitrichten" (zou), en daardoor de zaken in 't vaderland dien keer nemen, dat zij zijn voorstel onnoodig maakten. Denzelfden toon van kloeken ernst en waardige berusting, die in Clemens' brief — ons in Groens *Archives* bewaard [1] — doorstraalt, klinkt ons ook uit nog andere brieven van dien tijd — onder de papieren van den Bloedraad op 't Belgisch Rijksarchief — tegen. Ziet hier, hoe een ander uitgewekene twee hervormde geloofsgenooten in den Briel toespreekt, en hoeveel nader hij aan de stemming komt, door den ernstigen dichter van straks, bij de „baanderheeren" vermist, en met zooveel billijken aandrang aanbevolen:

Genade, vrede van Godt, onsen Hemelscen Vader, door Jhesum onsen eenigen middelaer, onsen Heere. Amen.

Eersame, discrete, goede vrunden, *Jonckvrou Rentmeesters* ende *Andries Cornelisz* [2], dienaer des Godtlijcken woorts binnen der stede van den Briele. Uwer beyde eerwaerdicheit sult weeten, dat jc met mijn huysgesin noch wel te passe zijn, als jc hope, dat ghy oock zijt; ic en weet u niet sonderlincx te scryven, dan dat men hier seyt, dat de Guezen thooft laten hangen ende de Papisten thooft opsteken. Jc

---

[1] III. p. 138—140.

[2] Deze Andries Cornelisz was „eertijts Capellaen" in den Briel, maar had de nieuwe leer omhelsd, en „daags (vóór) de beelden van de conventen zoowel binnen als buiten den Briel gebroken" werden, in wereldlijk gewaad gepreekt; en had hij ook, toen men in den Briel noch op 't eiland niet meer mocht preêken, „nog in de Paasch-heilige dagen (van 1567) een collacy gedaan". Blijkens de (onuitgegeven) getuigenverhooren.

latet zoe wesen; 't Evangely is een leeringe des Cruyces; Cristus moest in 't paerdestal geboren worden ende tusschen twee moorders hangen ende sterven. Wat is 't? den knecht is niet beter dan synen meester; welaen, 't is Gods maniere, gewoente, ofte wijze: die hy ten hemel vueren wil, die stoot hy eerst jn de helle, ende die hy levendich maect, doodet hy eerst; contrarie met de Papisten: die hebben hier ter warelt wel duysent jaer de overhandt mit haer valsce leere gehadt, ende in aller gewelt ende rijkdom gedomineert; ende wy, met dat lieve Evangelium, onder 't cruyce geleghen. Wat is 't? wy, is 't dat wy volstandich blyven, sullen mit vrolijcke consciëncy van hier varen in de eeuwige glorie ende blyschap, maer de vervolgers in 't eeuwyge vuyr. Hierom, mijn lieve eerwaerdige Jonkvrou, mijn lieve suster! ende Andries Cornelisz, mijn lieve broeder! laet ons vry niet sorghen ofte trueren; Godt is met ons; en hy houdt zijn woort, is trouwe ende eerlick. Is 't, dat wy, die menschen zijn, ons woert houden, om der eeren wille, — hy Godt hondertduysent mael meer; dan het gebreckt ons, dat wy Hem niet vast en geloven. —

Jc hebber gans gheen twijfel aen: Godt sal u begonnen cristelycke leere gewisselic wel laten voertganck hebben; laet ons Hem bidden ende vast geloven. Hiermede den Heere bevolen. Tot Emden, daechs na alder zielen (1567?), by my *Gerrit Ysbrant*,

u dienaer in alles wat ic vermach.

Aen de eersame godtvruchtighe Jonkfrou Rentmeesters de oude, wonende aan 't Brielsche kerkhof

Briele.

„Mijn lieve huisvrouw," zoo schrijft een derde balling aan zijn nog Roomsche vrouw, die hij met zijne kinde-

ren in Steenbergen heeft achtergelaten[1]; en hij verliest daarbij evenmin de bronnen van zijn tijdelijk bestaan, en de tijdelijke behoeften zijns lichaams, als de hoogere eischen van zijn en der zijnen kostelijke ziel uit het oog: „mijn lieve huisvrouw! houdt u al kloekelijk en stillekens, en maakt al te gelde, wat gij kunt. Van den Borgondiënwijn kunt gij ook wel wat maken, als de rentmeester daar gading in heeft; want ik heb er geen vrede meê, dat gij laat tappen: de nering is te zorgeloos. Waart gij 't met mij eens, wij zouden den kost wel krijgen; gij weet, met wat kleine hanteering sommigen bij ulieden dat doen. Gij weet ook wel wat gij schuldig zijt — (hem namelijk te volgen): — wat God vereent mag geen mensch scheiden. Ik zou echter gaarne wat geduld hebben, waart gij met onze kinderen de goddelooze wereld slechts ontweken — de wereld, bij wie dronken drinken, papisten-godsdienst plegen, spijt met spijt betalen, onlijdzaamheid, morren tegen God, enz. geen zonde geacht wordt. — Ik laat het u alles zelve breeder te bedenken en te zoeken in de Schrift; want zoo gij die niet liefhebt, zijt gij nog wereldsch en aardsch. Daarom bid ik u, dat gij God bidt, dat Hij in u wil ontvonken de liefde zijns woords! — Gij kunt mij met den bode nog twee of drie hemden, met een zak, en mijn Psalmboek van Wezel, indien dat thuis is, sturen. Gaat voorts in alle dingen met mijn broeder te rade, en laat vooral niets van mij openstaan. — — — Ook is mijn begeeren, mijn huisvrouw,

[1] Zie den geheelen brief, met dien aan zijn zoon en de mededeelingen daarover gemaakt, hierachter in de Bijlagen. Wel is hij, gelijk men zien zal, eerst een jaar of vier later geschreven; maar deed dit voor ons doel niet af, en maakten wij er daarom hier gebruik van.

dat gij onze dochter Maiken uit de herberg, en Lijnken van de straat houdt; ik wilde Dirk ook wel vermaand hebben, dat hij zich voor de herberg wacht; daar geschiedt niet goeds, al drinkt hij er zich ook niet dronken; 't dronkendrinken mag hij van Paulus leeren, wat daar 't deel van zijn zal. — Indien wij niet binnen kort van eenige verlossing hooren, en dat gij nog niet van zins zijt, zelve van huis te scheiden, zoo ziet, hoe mij zooveel gelds te bezorgen, dat ik er twee of drie jaar van leven kan; of wilt gij en kunt nog iets meer doen, hier is wel wat profijt te maken, voor wie geld heeft; die niets heeft, is er overal slecht aan toe. Denkt ook in dezen duren tijd aan uwe zusters en broeders, en 't arme huisgezin van Joossen, of zij geen gebrek lijden; en helpt hen, waar gij kunt; God zal ons genoeg laten behouwen; of zegt aan Wouter, dat hij zijn liefde bewijze, die heeft winst genoeg in zijne zaken, naar ik denk. Groet mij alle mijne goede vrienden. De genade Gods des Vaders, de liefde des Zoons, de blijschap en heiligmaking des heiligen Geestes zij u, mijn lieve huisvrouw, en alle uwe en mijne kinderen. Uit Emden. Uw man Jan Jansen Beverloo. — Schrijft mij op alles antwoord."

Treffend voorzeker is de rijkdom van liefde, in dit ongekunsteld schrijven van den hoog-ernstigen, maar tevens dood-eenvoudigen burger van Steenbergen vervat; hij, die bij al zijne zorgen, als balling, man, en huisvader, ook nog zijne armere stadgenooten in hun nood blijft gedenken. Zijn belangstellende bede om „antwoord op alles", die hij nog als dringend naschrift bij zijn brief voegt, moet ons te meer aandoen, wanneer wij bedenken, dat die brief zijne bestemming nimmer heeft mogen bereiken; dat hij, door Alva's trawanten opgevangen, met de noodige toelichting aan

zijn Raad is overgelegd. De eenige weg trouwens, langs welken hij ook voor ons nog bewaard kon blijven; hadde hij anders toch gewis dien van zooveel duizend andere huisvaderlijke brieven ingeslagen en sints lang verloren geweest. Thans ligt hij voor ons, als een sprekend getuigenis van den even ernstigen als liefderijken, den even praktischen als vromen zin, het even kloeke als gevoelige hart van een eenvoudig burgerballing uit den Nederlandschen vrijheidskrijg.

Voorzeker waren niet alle uitgeweken burgers zoo rustig en kalm, zoo gelaten en liefderijk, als zij die hier voor ons optreden; noch alle Edelen zoo wild en hartstochtelijk niet, als die uit de herberg te Emden. Maar zoo zeker als het is, dat onder de laatsten, mannen als een Filips van Marnix of Nicolaas de Hames tot de weinige uitzonderingen behoorden; even gewis ook mag men zich de meerderheid der eersten gerustelijk zoo weldadig en gelukkig gestemd denken, als wij de beide broeders Coornhert, Gerrit Ysbrant[1], en Jan Jansen leerden kennen. Het was de kern zijner Nederlandsche onderdanen, die de Spaansche Koning zijn landpalen uitstiet! —

Buiten deze ballingen van tweederlei stand en geaardheid, in welker gemoedsstemming wij ons trachtten te verplaatsen, was er eene derde soort, uit de verwoedste en hartstochtelijkste van beide gemengd, en des ook te recht: de wilde Geuzen genoemd, die zich in de bosschen aan de Vlaamsche en Fransche grenzen ophield, en daarom ook wel den naam van Boschgeuzen kreeg. Zij voerden een woedenden oorlog tegen elk, die het geestelijke of 't lijfstraffelijk ambtsge-

---

[1] Bij dezen zoude men slechts die voorstelling van 't „eeuwige vuur," waarin hij „de vervolgers" reeds ziet branden, willen missen.

waad droeg, in wien zij als hun natuurlijken en bittersten vijand zagen, en dien zij op het wreedst vervolgden en martelden[1]. Eenvoudige burgers en kooplieden daarentegen trokken ongedeerd de streken van hun verblijf door. Jan Camerlink, een uit het gevecht bij Watrelos ontkomen Vlaming, was een hunner hoofden, maar moest, in Slachmaand 1568, met den wreedsten dood zijn wandaden boeten[2]. Reeds in 't voorjaar had Alva een Edict tegen hen uitgevaardigd, en waer een twintigtal, onder Henri de Nidonchelle, Heer van Viscoigne Hannecamp, den tegen hen opgetrokken Heer van Lamotte in handen gekomen, die 't evenzeer met den dood moesten bezuren[3]. Zij vonden echter in boeren en grensbewoners hunne helpers en helers[4], en raakten daardoor eerst, na verloop van tijd, en door zich, drie of vier jaar later, onder de Geuzenkrijgers te voegen, van de baan. —

[1] Voorbeelden zie in Wynckius' bekende *Geusianismus Flandriae Occidentalis* (ed. Van de Putte; Brugis, 1841).

[2] Ald. p. 61.

[3] Aldaar p. 59; verg. hierachter in de bijlagen nog enkele, hem en de zijnen belangende getuigenissen en vonnissen.

[4] Hoe wreed ook deze, werden zij daarbij betrapt, voor hunne medeplichtigheid gestraft werden, zie uit de *severissima admonitio*, dien ongelukkigen inwoner van Herzeele toegediend, bij Wynckius t. pl. p. 59. Men zal dien naam voorzeker niet te hard oordeelen, wanneer men er leest: dat de arme man voor zijne den Geuzen bewezen diensten (*quod praedictos latrones hospitio excepisset in aedibus suis et, tum ibi tum in nemoribus, cibo, potu et hujusmodi fovisset*) gevierendeeld is geworden. —

IV.

GRAAF LODEWIJK.

Wat de Edelen te Emden, reeds in den aanvang hunner ballingschap, te vergeefs van hun hoofdman verhoopt hadden: 's lands grenzen zegevierend met hem binnen te trekken; daartoe zou hun eindelijk, een jaar later, zoo daar als elders, de gelegenheid ruimschoots gegeven worden. Het was niet zonder reden, dat de Friesche Stadhouder en zijn Groninger Luitenant steeds een waakzaam oog op 't Oostfriesche strand gericht hielden, want van daar bovenal dreigde de aanval. Het voor elken overval wijselijk versterkte Emden, was hun niet ten onrechte een voortdurende bron van zorg en onrust, waar zij van den aanvang af het samenscholen der Ommelandsche ballingen, van den edelen en burgerstand, met die van Holland en elders, met spijt en angst, voorzagen en vreesden. Nog naauwelijks had Brederode er voet aan wal gezet, of men hoorde er in Groningen reeds van gewagen, dat een der meest beruchte ketters dier stad, zekere Pauwels Cornelisz, Korfjen bijgenaamd [1], zich

[1] Volgens een schrijven van Mepsche (van 23 Mei) riep men, toen hij twee dagen te voren de stad voor goed verliet, hem na: „voilà le mechant qui s'en va, lequel a aidé à esmouvoir les troubles." Hij ging toen te voet de stad uit, om een kwartier later in een wagen te klimmen, die hem verder bracht. *Corr. de Frise.* t. V.

mede naar Emden had begeven, om er zich met den Hollandschen Edelman, over een inval, te beraden. En was nu ook de vrees, daaruit geboren, ijdel gebleken, had ook Brederodes onderhandeling met hopman Claas van Bremen verder tot niets geleid; had men met name van hem zelf — thans nu de koele aarde in 't Kleefsche hem dekte — niets meer te vreezen; met hem was daarom het ras nog niet uitgestorven, dat de Ommelandsche beemden met krijgsrumoer dreigde. Zijne plaats werd, na zijn dood, maar al te wel, en beter voorzeker dan door hem zelf, vervuld; toen zijn medehoofdman van 't verbond der Edelen, Graaf Lodewijk van Nassau, het onvolvoerde krijgsplan ten uitvoer leîde, en met kloeken ijver het beleid der onderneming, van Oostfriesland uit, op zich nam.

Den 6en van Grasmaand teekende hem de Prins, zijn broeder, te Dillenburg zijn lastbrief: om „met hem nemende sulken getal van krijgsknechten, als hij bevinden zal te behoeven, de zaak des lands en zijner verdrukte inwoners voor te staan; verzoekende daartoe een iegelijk hem alle gunst en bijstand te geven, als zij ten dienste van zijne Majesteit — als wiens Stadhouder de Prins zich nog altijd tegenover Alva liet gelden — hun eigen welvaren, en hun vaderland gehouden zijn te doen"[1]. Veertien dagen later brachten Mepsches spiën hem het bericht, dat Graaf Lodewijk met Lancelot van Brederode (Heer Hendriks bastertbroêr uit Anna Simons) naar Leer gekomen was, en men van Emden zes stuks rood-witte vanen met roode kruisen had derwaarts gezonden, terwijl een honderdtal ballingen dien zelfden weg insloeg. Dat was de kern van Lodewijks bende, die, de Eems overgetrokken, saterdags den 24en, Arem-

[1] Bij Bor, I bl. 234.

bergs Slot van Wedde met hem overviel en bezette, door Lodewijk ter loopplaats aangewezen, waar zich zijne uit Fries- en Groningerland aan te werven manschappen met hem vereenigen moesten. Reeds den 10[en] had hij den gewezen Grietman Homme Hettinga een bestelling als hopman gegeven, en was op dezes naam in Collumerland en Dantumadeel volk voor zijn leger aangeworven, niet zonder scha van den daarmeê belasten Frieschen burger, Wilde Hiddinck, die Arembergs Luitenant, Zegher van Groesbeek, in handen viel, en vervolgens op Alva's last werd opgehangen. Friezen en Groningers beiden stroomden in groote getale naar den jongen Veldoverste, die zich ten taak scheen te stellen, hunne gewesten, in de eerste plaats, van den Spaanschen dwang te bevrijden. De later bij verstek tegen hen gewezen vonnissen[1] geven ons, uit Friesland alleen, de namen van 220 inwoners van verschillende steden en dorpen, die allen onder Lodewijks vanen dienden. De stad Groningen en de Ommelanden, een betrekkelijk niet minder getal[2]. Onder de Friesche volgelingen des Graven zijn, behalven Hettinga, Pibo Harda, Sjuck Eminga, welker namen wij reeds vroeger leerden kennen, de opperste raad en algemeene schatmeester, Dr. Tjalk van Eysinga — wiens huis te Leeuwarden daarvoor vervolgens geslecht werd, — de Grietman van Idaarderadeel, Hessel van Oosthem — met Brederode uitgeweken, — die van Dongerdeel, Jan Bonga, en twee oudburgemeesters van Leeuwarden, Gille Thyesz en Tjerk Wallesz, de voornaamsten. Onder de Groningsche treffen wij de Ripperda's en beide Rengersen, Barthold Entes en zijn broeder Wilke, Berthold van Starkenburg (die met zijne moeder en vijf broeders, in 't bijzijn zijner zus-

[1] *Sententiën*, enz. van Alva. bl. 188—194.
[2] Aldaar, bl. 220 en volg.

ter en schoonzuster, de kerk te Garsthuizen vernield had[1]), Popko Ufkens (van den Dam), en anderen aan.

De tijd van den inval was voor Lodewijk en de zijnen allesins gunstig. De Stadhouder van 's lands Noord-oostelijke gewesten (Friesland, Groningen, Overijsel, Drenthe, en Lingen), de Graaf van Aremberg, door Alva met eenige hulptroepen naar de Fransche Koningin gezonden, was wel van daar reeds te Brussel, maar nog niet in zijn bewind teruggekeerd. De bezettingen der Twentsche steden konden, bij den weinig Spaanschen zin der bevolking, daar onmogelijk gemist worden; die van Groningen evenmin, en waren deze daarenboven, wegens het achterstallige hunner soldij, vrij rumoerig en tot verzet geneigd[2]. Men wist bovendien in 't eerst niet, waarheen Graaf Lodewijk voornemens zijn mocht zich te wenden; men vreesde voor het niet genoegzaam versterkte, en toch zoo belangrijke[3] Lingen, van 't welk het Wedder Slot slechts zeven uur verwijderd lag; en men diende te-

---

[1] Een metselaar van Loppersum, Hiske Berent, had er een gat in den toren gemaakt, was daar door geklommen, en had toen den beeldstormers de deur geopend; „ende zijn de beeldstormers geweest: de zesse gebroeders van Starkenburch (Claes, Jan, Bertholt, Willem, Botte, en Tero); ende was met hen heurl. moeder, Bawe, dewelke zekere ornamenten met een scheere in stucken sneet, seggende: dat zy God danckte den tijt geleeft te hebben, dat daertoe was comen; was oic in de kercke hare dochter Tyteke en de huysvrouwe van Jan, dochter van Etsaert Grouwesteins; maar en heeft niet gehoert, dat zy eyghens de hant aen sloeghen." (Getuigenis van den Pastoor der plaats in de *Corresp. des Troubles*, op 't Belg. Archief. 21).

[2] Zie over een en ander den brief van Groesbeek, in Gachards *Correspondance du Duc d'Albe sur l'invasion du Cte Louis de Nassau en Frise*. Bruxelles, 1850. p. 16.

[3] „Lieu de tant d'importance," gelijk Alva (ald p. 17) schrijft.

vens toch niet minder voor de beide Noordergewesten te zorgen, evenzeer voor 's Graven aanval bloot, en in welke men hem, voor een groot deel der bevolking, als een maar al te welkomen gast kende[1]. Slechts met den bedrijvigsten ijver, de voortvarendste werkzaamheid, van en naar alle zijden gelijkelijk bezig, liet zich daartegen waken en strijden; en liet dan ook Alva het daaraan evenmin ontbreken, als hij er door zijne land- en krijgsvoogden der bedreigde gewesten, met gelijken ijver en voortvarendheid, in werd bijgestaan. Megen, 's Konings Stadhouder van Gelderland, kreeg onmiddelijk last, de noodige krijgsmacht naar Lingen te zenden, en de Drost dezer plaats, die macht daar behoorlijk te ontvangen en te herbergen. Aremberg verliet even onmiddelijk Brussel, om zich, in Arnhem, met Megen zelf, omtrent beider samenwerking tot keering van het dreigende gevaar, te beraden en voorts, met den meesten spoed, zijne reis naar de Friesche hoofdstad te vervolgen. Daar zou hij dan nog de komst afwachten der afdeeling Spaansche krijgsknechten onder Don Gonzalo de Bracamonte, die door den Stadhouder van Holland, Bossu, ijlings over zee naar Harlingen werden afgezonden. Niettegenstaande de jicht hem op 't Slot te Vollenhove ophield, en de Duitsche krijgsknechten, waarmede Megen hem bij zou staan, over slechte betaling morrende, aanvankelijk geweigerd hadden op te trekken en allerlei moeite en oponthoud gebaard; was hij toch de hulpbenden uit Holland nog voor, en liep het tot den 18en van Mei aan, eer hij, onmiddelijk na hunne aankomst, het wagen kon naar Groningerland op marsch te gaan[2]. Daar had zijn vijand intusschen niet stil-

[1] Zie den brief van Groesbeek aldaar.

[2] Zie zijn brief van die dagteekening, in de aangeh. *Corr.* p. 73.

gezeten. Noch Mepsche, de Groninger-, noch Groesbeek, de Friesche Luitenant, waren er bijmachte hem anders dan lijdelijken weerstand te bieden, en moesten zich grootendeels tot een waakzame houding bepalen. Zoodra hij dus zijn leger sterk genoeg mocht achten, had hij 't Huis te Wedde verlaten, zijne troepen in drie afdeelingen splitsend, waarvan er eene Wedde bewaren bleef, de andere, onder hem zelf, den Dam — Appinga-dam — bezette, de derde tot op anderhalf uur afstands van de stad Groningen zelf voorttrok. In den Dam nam de Graaf zijn intrek ten huize van den hem gunstigen burgemeester, Sebastiaan Wubbens; hij vaardigde van daar voorts eene aanmaning tot overgave der stad Groningen uit, en riep er een landdag bijeen, om zich de noodige penningen te zien beschikbaar stellen. Het eerste, die aanmaning, bleek geheel vruchteloos[1]; het laatste in zoover, als er hem alleen maar eene som voor brandschatting, en om zich voor alle krijgsschade te vrijwaren, maar geenerlei dadelijke ondersteuning in geld werd toegestaan. Zoo moest hij zich dan met hetgeen hij aldus erlangde, en de Ommelanders hem, 't zij goed of kwaad schiks, van vriend- of vijandshand, afwierpen, behelpen. Van Emden uit konden hem intusschen steeds levensmiddelen verstrekt worden; waarbij hij zich, toen later (18 Juny) Delfzijl door 's vijands schepen genomen werd[2], van

---

[1] Hij had, gelijk de Ommelander edelman Johan Rengers schrijft, te vergeefs gehoopt „de borger solden van haer gemeen und privaet beste wat tegen de bezettinge gedaen hebben; niet wetende dat se geen herte hebben dan alleen tegen de umlanden, hoer welverdeende naberen, die een bloet lant ane vesten sint." Zie zijne *Kroniek*, uitgeg. door Mr. H. O. Feith; Groningen. 1852. bl. 325.

[2] *Arch.* III. p. 232.

de hulp der beide Watergeuzen, Jan Abels en Jan Broeck bediend, die te Delfzijl en Emden daarvoor werkzaam waren [1]. Hij gedroeg zich voorts, naar het niet geheel onverdachte getuigenis van een groot voorstander zijner beginselen [2], „in alle de krijch in den Umlanden so, dat geen mensch over hem und den sinen hadde to clagen, und als een moedich vrom cristlick veldoeverste". 't Geen hem echter niet belette de Huizen van den Luitenant Mepsche in den Ham, te Schermer, en in den Paddepoel te verbranden [3]; maar heet deze dan ook, naar hetzelve getuigenis: „bij allen menschen onweert". Ook waren kerken en kloosters natuurlijk van die kristelijke behandeling uitgesloten, en moest hun roof aan geld en kleinoodiën de prompte betaling van 's Graven legerknechten bevorderen; terwijl ook uit de torens de klokken en zelfs de klokketouwen gelicht werden, en de eerste vervolgens te gelde gemaakt of tot geschut vergoten, gelijk de laatste bij het vervoeren van 't geschut werden gebruikt. De Graaf kreeg voorts bij voortduring nog versterking; zijn broeder Adolf kwam met 200 ruiters tot hem, hem door den Prins van Oranje toegezonden. Zoo waren zijne benden allengs tot vier of vijf en twintig vendelen aangegroeid, welker verschillende Duitsche en Nederlandsche hoplieden, ons in een uitvoerig overzicht, korten tijd later in zijn zegevierend leger opgemaakt, vermeld zijn . Eenigen hunner voerden de wakkere spreuk: Herwinnen of Sterven — *Recuperare aut Mori* — in hunne vanen.

De aanwas van 's Graven krachten had den welberaden Graaf van Megen doen besluiten, zich met

---

[1] *Arch.* III. p. 232 en *Corr. du duc d'Albe* p. 125.

[2] Joh. Rengers in zijne *Kronyk* t. aangeh. pl.

[3] Joh. Rengers, bl. 326 ; verg. Mepsches brief hierachter.

[4] *Arch.* III. p. 237.

eenige vendels voetknechten op weg te maken, ten einde, met Aremberg vereend, Graaf Lodewijk te bestrijden [1]. Daar men, mocht deze zich naar de Duitsche grenzen terug trekken, eene vereeniging zijner benden met anderen, die aan de Geldersche grenzen geworven werden, en van beiden steeds een aanval op Lingen vreesde; was zijn eerste voornemen, zich steeds aan den Oostkant houdende, over Coevorden naar de Boertange te trekken, en zoo aan het Groninger leger dien pas af te snijden. Hij trok daartoe den 19en Mei van Lochem naar Ommen, en voorts van daar naar Coevorden, waar hij den 22en aankwam. De weg door de Boertange bleek echter niet toegankelijk, en de berichten uit Groningen meldden, dat Lodewijk van zin scheen, Arembergs aanval aan den Dam af te wachten. Megens verder reispad veranderde daardoor van richting, en besloot hij nu den kortsten weg naar Arembergs leger in te slaan, en over Zuidlaren voort te trekken. Aremberg zelf was intusschen, met zijne Spanjaarts en Duitschers, over Collum en Groningen, den 21sten naar 't klooster van Wittewierum niet verre van den Dam gekomen; van waar uit hij aanvankelijk het geluk had, een vijftigtal van Lodewijks ruiters met ettelijke voetknechten, die tot verkenning waren uitgezonden, en tegen welke zich zijne benden terstond op marsch maakten, en ze tot het gerecht van den Dam najaagden, geheel te verslaan. Het was intusschen dien avond te laat geworden, en het terrein hem te onbekend, om het behaalde voordeel te vervolgen. De volgende dag werd met verkenning van 't terrein doorgebracht, en de zondag van den 23en voor die van den vijand zelf, en zoo mogelijk zijne onderwerping bestemd. Lodewijk

---

[1] Zie zijn brief van 19 Mei, in de aangeh. *Corr.* p. 19.

had echter niet voor, deze in den open Dam te verbeiden. 's Nachts tusschen twaalven en éénen trok hij, zich zuidwaarts wendende, van daar op, en vatte, vier uur verder, bij 't klooster ten Heiligen heuvel [1] — Heiligerlee — in 't Oldambt stand, waar hij zijn leger neêrsloeg. Hij trok allergelukkigst partij van den veenachtigen, maar hem zoo heilzamen grond, en stelde zijne twee afdeelingen voetknechten tusschen een boschjen, dat zij achter hun rug, een heuvel, dien zij op zijde, en eenige sloten en turfkuilen, die zij voor zich hadden; op den heuvel plaatste hij eenige beproefde scherpschutters, anderen in de turfkuilen; zijne tweehonderd ruiters stonden met hun hoofd naar den weg gekeerd, die naar 't klooster liep en langs welken alleen de vijand naderen kon. Dat deze naderen zou, had hij maar al te wel gegist. Naauw nog had Aremberg van 's Graven aftocht uit den Dam vernomen, of hij was met de zijnen opgebroken, en hem gevolgd. Lodewijk zat nog met zijn broeder Adolf in 't klooster aan den middagdisch, toen men hem kwam aanzeggen, dat de Spanjaarts in aantocht waren. En toen Aremberg, met zijn van strijdlust blakende, overmoedige krijgers, van achter het boschjen te voorschijn kwam, dat den weg naar 't klooster zoomde; vond hij het Nederlandsche leger in de voordeeligste stelling gereed hem af te wachten [2]. Naar 't schijnt,

---

[1] Reeds Mendoça, (zie de plaats uit zijne *Commentarios*, aangehaald in de *Nederl. Geschiedz.* I. bl. 343 aant.) was met deze juiste afleiding van den naam bekend. Te vreemder daarom, dat Motley, de averechtsche van den Duitschen berichtgever in de *Arch.* III. p. 323 volgende, steeds van den „Holy Lion" spreekt. —

[2] Ik volg, bij 't verhaal van legering en slag, hoofdzakelijk Mendoça, die de meest juiste berichten schijnt hebben. Men verg. ook het lied in de *Nederl. Geschiedzangen* I. bl. 343 volgg.

had hij nu in 't eerst voor, den strijd niet terstond te wagen, maar Megens naderende benden af te wachten; zijne Spanjaarts echter, door den gemakkelijken zege van twee dagen vroeger verlokt, en minder dan hij met den verraderlijken aart van het terrein bekend, wilden van geen uitstel weten. Zij vingen onbedacht den strijd aan, bij welken zij zich door Lodewijks scherpschutters onverhoeds van alle zijden beschoten zagen, tusschen de sloten en kuilen in 't ongereede geraakten, en, met maar al te ras gedoofden ijver, hun heil in een verwarde vlucht moesten zoeken:

De spiesen drukten in zeer hard,
Men hoorde zwaarden klinken
Menig goed roer gebroken werd
Om 's Spanjaarts kop te krinken;
Elk drong vast door, schoot, sloeg, en stak,
Zoodat der Spanjaarts order brak,
En lieten den moed zinken.

Aremberg, hun jammerlijke verwarring ziende, was van zijne zijde op Adolfs ruiters aangereden[1] en met deze in een hevig gevecht geraakt, waarbij hij, volgens sommigen, met eigen hand den jongen Graaf en twee der zijnen doodde[2]. Eindelijk echter zag ook hij

---

[1] Volgens anderen was Adolf van Nassau de aanvaller; zie o. a. het verhaal in Bosscha's *Heldendaden te land* I. bl. 155; even zoo verhaalt ons ook Johan Rengers: „want Nassou dacht, dat wenich ruters voerhanden waren, behalven Curtius Mentinengo, is he mit 300 perden Aremberg angefallen." t. pl. bl. 327.

[2] Zie Mendoça t. pl. Wanneer Van Wijn (*Huisz. Leven*, I. bl. 232) zegt, dat deze schrijver Adolf van Nassau, Rudolf en 's Prinsen bastertbroeder noemt, moet hij onjuist gelezen hebben, of de Fransche vertaling, die hij bezigde, zeer slordig zijn; in 't oorspronkelijk leest men met zoovele woorden: „Adolf van N. derde broeder des Prinsen". Dat beide Graven elkander zouden gedood hebben, is een geheel ongegronde latere verdichting.

zich tot de vlucht genoodzaakt; en reeds was de slag, naar 't verhaal van een ooggetuige, een Frieschen tamboer, Sybrant Sickesz genoemd, „meest gedaan", toen deze den Graaf van Aremberg, in volle wapenrusting op een schimmel zittende, een poging wagen zag, te paard over een hek te springen; de zwaarte echter der rusting, en de verwonding van het strijdros[1] belette 't hem; het paard stiet met de borst tegen het hek en struikelde. Een Amsterdammer, Maarten de pasmaker, vrijwilliger in Lodewijks leger, schoot nu den Graaf met zijn roer in den hals; en hoewel deze daarop zijn naam aangaf, en riep dat men hem gevangen zoude nemen, maar zijn leven sparen; sloeg hem de ander, roepende dat hij hèm juist hebben moest, met zijn geweer op den helm, waardoor hij van 't paard, en zijn helm van zijn hoofd viel. De woeste Amsterdammer gaf hem daarop nog een kolfslag, dat hem 't bloed uit neus en mond liep, en hieuw hem, toen men hem vervolgens zijn rusting had uitgetrokken, met zijn rapier over de dij, zoodat hij 't bestierf[2]. Met zulk een onridderlijken dood stierf de ridderlijke Heer Jan de Ligne, door zijn huwelijk Graaf van Aremberg; hij, de voorstander eener noodlottige zaak voorzeker, maar door zijn eerlijk plichtgevoel aan den dienst dier zaak gebonden,

---

[1] Door deze veronderstelling laat zich het verhaal van Mendoça, dat men den Hertog op zijn gewond ros gebeurd had en hij daarmede eenige schreden voortreed tot het nederviel, zeer goed met het getuigenis van Sybrant vereenigen, die hem tot het hek voortrijden en daar, na den mislukten sprong, gedwongen stand houden zag.

[2] Geheel dit verhaal van Arembergs verwonding en dood wordt ongezocht bevestigd door de optelling zijner woorden in Amelis van Amstels verslag, opgenomen in de *Corr. du duc d'Albe*, enz. p. 110, verg de *Nederl. Geschiedz.* 1 bl. 346 aant. 2.

en door zijne strikt kerkelijke inzichten van alle nieuwigheden wars. Zijn onverdachte trouw aan koning en kerk had een beter einde, zijn ridderlijke moed een schitterender dood verdiend. Maarten, Sybrant, en eenige anderen brachten nu 's Graven lijk voor Graaf Lodewijk, die hun zeide, hem liever levendig in handen gehad te hebben, maar hen voor de gedane zaak niet te kunnen straffen [1]. En inderdaad de buit ware rijk geweest, en hadde misschien veel van 't edel bloed kunnen besparen, dat thans, na weinige dagen, in Brussel stroomen zou.

Megen kwam nog juist bij tijds, om, slechts op een goed uur van het slagveld, de eerste vluchtelingen van Arembergs leger op te vangen, die hem de treurmaar der nooit vermoede nederlaag overbrachten. Hij was den vorigen middag te Zuidlaren aangekomen, en had daar een brief van Aremberg gevonden, die hem vraagde zich wat te spoeden. Na een marsch van tien uren achtte hij 't echter noodig, zijn lichte ruiters zich eerst te laten ververschen, om hen met des te lustiger kracht tegen den vijand te doen handelen. 's Namiddags te vier uur vertrok hij, en vond nu den strijd, die weinig meer dan een uur geduurd kan hebben, voldongen. De steeds toestroomende vluchtelingen, die hem nog, na zijn eerste voortrijden, gemoetten, overtuigden hem maar al te zeer van de droevige waarheid [2]. Met zijn weinige ruiters, op een hem onbekend en daarbij gevaarlijk pad [3], dacht hij het nu niet geraden

---

[1] Zie het verhaal uitgegeven bij Van Wijn t. pl. Een pazië van Aremberg, die van Maartens euveldaad hoorde, schoot er dezen vervolgens op zijne beurt voor dood. — Zie ald.

[2] Zie Megens eigen uitvoerig schrijven, in de *Corr. du duc d'Albe*. p. 95

[3] Zie ald. t. pl.

door te trekken, maar keerde naar Zuidlaren terug, den kastelein (van Palermo) Salazar achterlatende, om de vluchtelingen te verzamelen. Den volgenden dag trok hij naar Groningen, om dit tegen elken overval te bewaren.

Indien voor de Spaansche wapenen de schande der nederlaag, hun door Lodewijks verachte benden toegebracht, door Arembergs sneven dubbel smartelijk was; de zege, door de Nederlanders behaald, werd met den dood des wakkeren Adolf van Nassau duur gekocht. De verheffende indruk echter, op de verdrukte gemoederen teweeggebracht, miste daarom zijn weldadigen invloed niet. „De Geuzen" gelijk het in 't opschrift van 't Geuzenliedjen heet, „begonnen hunne harten weder op te halen;" — slechts jammer, dat het voor geen langen tijd zou zijn. Arembergs wreker, de gevreesde Landvoogd zelf, maakte zich maar al te spoedig op weg, om de geleden schade te herstellen. Voor hij daartoe echter uit Brussel vertrok, haastte hij zich, 's volks blijdschap over den zege in 't Noorden bevochten, in den bloedplas te smooren, die wij hem in de eerste Junydagen, in de Zuiderhoofdstad zagen vergieten.

Nog had echter dat bloed niet gestroomd of, slechts vier dagen na den geleden slag, en op het eigen oogenblik dus bijna, dat hij er kennis van moet gekregen hebben; ontwikkelde ook Alva reeds weder al die werkkracht, waarvoor hij te recht den lof mag wegdragen, hem er steeds voor toegekend. „Daar het de wil Gods is geweest", zoo schreef hij den 28en aan Megen, Arembergs dood beklagende [1], „moet men er in berusten; maar nu ook onmiddelijk voorkomen, dat er geen meerder schade nog uit geboren word', de

---

[1] *Corr. du duc d'Albe,* p. 105.

vijand er geen verdere vrucht van trekk'." Hij belastte hem daartoe voorloopig met het bewind van Arembergs gewesten, en zond hem een brief voor die van Deventer over, waarin dezen gelast werd, Megen als hun stadhouder te gehoorzamen en de troepen, die hij er legeren zou, behoorlijk te ontvangen. Hij stelde voorts de benden der Heeren van Billy en Hierges in 't Limburgsche tot zijne beschikking, om ze daar te gebruiken, waar hij 't noodig oordeelen mocht. Terwijl Hertog Erik van Brunswijk met zijne ruiterbende reeds op marsch was naar Oldenzaal, om zich evenzeer voor hem beschikbaar te stellen. Megen wees Alva vervolgens Deventer als de plaats aan, waar het best ware de verschillende troepen saam te brengen, om ze van daar naar alle zijden te laten uitgaan. Billy en Hierges kwamen er, aan de overzijde van den IJsel voor de brug legeren, en trokken toen van daar verder op; terwijl vervolgens hopman Hans van Barmen er met zijne Duitschers in bezetting kwam. Billy sloeg het eerst den weg naar Groningen in, waar hij omstreeks half Juny aankwam. Hierges en Hertog Erik met zijne ruiters volgden, weinige dagen later, onder geleide van Chiappin Vitelli, door Alva tot Overste van de Spaansche en Italiaansche ruiterij benoemd. Op twee der drie rood-wit-gele vanen van Eriks ruiters zag men een vos die een gans in zijn bek hield: eene bekende zinspeling op de Geuzen en hunne wederstanders [1].

Graaf Lodewijk was intusschen, de eerste dag of tien, rustig te Heiligerlee, waar hij zich behoorlijk versterkte, verbleven; hij leî den abten van Wittewierum

[1] Zie o. a. de *Nederl. Geschiedz.* II. bl. 1., waar echter de vos verkeerdelijk op Alva betrokken wordt; hij stelt de geestelijkheid voor, gelijk Alva door den wolf wordt verbeeld.

en Oldeklooster, die zich bij de Spaanschen gevoegd hadden, en van welke de eerste zelfs in Arembergs gevolg was meêgekomen, om de verhoopte nederlaag der Geuzen bij te wonen, brandschatting op; en trok vervolgens den 3den Juny noordwaarts aan, met tien vendelen, van welke hij er twee naar Delfzijl zond, en zich met de andere acht in den Dam legerde. Van daar riep hij de Ommelanders op, om aan een fort te arbeiden, dat hij daarbij oprichten wilde, en gebood voorts alle ingezetenen tusschen het Amster- en Reiderdiep hem, voor dinsdag avond van den achtsten, 4000 karelsgulden brandschats te bezorgen. Den ongelukkigen Ommelandren werd wel die opbrengst door Megen uitdrukkelijk verboden; maar zij wisten dezen te beduiden, dat de Graaf, uit hetgeen hij hun afrooven en plunderen kon, meer dan die som zou trekken, en het dus, zoowel tot hun voordeel als zijne schade zijn zou, als zij het gevraagde geld opbrachten. Door hetgeen hij, op deze wijs, nu en later verkreeg moest Lodewijk in de onkosten van zijne legerknechten en van zijn veldtocht voorzien; en het was dan ook om deze onzekere inkomsten en de voortdurende schaarste die geldmiddelen, dat Alva Megen den wijzen raad gaf, dien hij later zelf in Zuid-Nederland tegen 's Graven broeder, met zulken gelukkigen uitslag in toepassing brengen zou: niet tegen den Graaf op te trekken noch hem geen slag te leveren, tenzij hij van een verplettende zege zeker was. Megen hield zich aan dien raad, en bleef, op eene enkele verkenning na, Alva's komst met nog meerder volks rustig verbeiden. Lodewijks hoop en aanvankelijk oogmerk was het, Groningen door beleg te winnen; hij wachtte daartoe nog meerdere krijgsknechten — die hem onder graaf Joost van Schouwenburg inderdaad ook later gewerden; — maar hij had daartoe

tevens noodig, dat er in het Zuiden en Oosten des lands de noodige afleiding van 's vijands krachten plaats greep. Aan de Vlaamsche grenzen moest Dolhain zich op de been maken [1], en van de Duitsche zijde de Prins van Oranje zelf, met de Graven van den Berg en Kuilenburg. Van dit alles nu werd er, in spijt van 's Prinsen voornemen reeds vroeger te velde te komen [2], weinig of niets. Wel verraste toch, in deze maand, 's Heeren van den Bergs Luitenant Crispijn van Soltbrugge zijne stad van 's Heerenberg; maar, door gebrek aan het noodige geld en soldaten, kon gene van het voordeel hem daardoor aangebracht geen partij trekken, en moest hij Soltbrugge, in spijt van diens aandrang, zonder verdere ondersteuning of versterking, aan zijn lot overlaten en zijne stad weldra weder in 's vijands handen zien overgaan. [3] Zoo duurde het dan ook niet lang meer, of de Prins vaardigde een schrijven aan zijn broeder Lodewijk af, waarin hij hem, in antwoord op 's Graven eigene ontwerpen [4], zijne gedachten over zijne verdere krijgsplannen bloot leî. Aan een beleg van Groningen, zoo schreef de Prins, kon tegenover de daar

---

[1] *Arch.* III. p. 230.

[2] Zie over den Prins en zijne krijgsontwerpen, het volgende Hoofdstuk.

[3] Verg. daarover Mr. Tadama's *Graaf Willem van den Berg* bl. 15. De geëerde schrijver heeft zich echter (bl. 14) door het jaarcijfer van Paschen laten bedriegen; en daardoor een vonnis van 1569 (gelijk wij thans schrijven), op 1568 gebracht. De daar toch vermelde verdediging van 's Heerenberg en Ulft is geene andere, dan die van 't jaar 1568.

[4] Het reeds meermalen aangeh. stuk, *Arch.* III. pag. 228 en volgg. Het kan eerst na 20 Juny zijn opgesteld, en dat des Prinsen is dus door den uitgever terecht op 't begin van July gesteld; maar kan dit dan ook den Graaf, zoo 't hem gewerd, slechts weinig dagen of uren voor zijne nederlaag door Alva, zijn ter hand gekomen.

verzamelde krachten niet gedacht worden, en ware het dwaasheid zijn tijd aan zulken hopelooze onderneming te verspillen; te meer daar in geen geval de Ommelandsche boeren langer dan een of twee maanden geld tot den krijg zouden kunnen opbrengen. Beter dus nog in tijds zich te verwijderen, voor de vijand het leger in den rug vallen en den weg ten aftocht afsnijden mocht. Het raadzaamst ware het daarom, zich in eene of andere sterke stad te werpen, waar men tegen de macht des vijands en 't gebrek aan levensmiddelen gewaarborgd was, tot zoolang de Prins zelf in 't veld zou kunnen rukken. Daartoe nu deed zich het Westfriesche Enkhuizen als de geschiktste plaats voor, als waar het meest voldoende uitzicht op den noodigen toevoer van geld en levensmiddelen was. Moest men echter terugtrekken, dan zou de weg daarheen niet meer openstaan, maar diende men zich naar 't land van Emden, Oldenburg, of Bremen te wenden, en daar den verderen loop van zaken en den aanstaanden tocht des Prinsen af te wachten. Deze laatste opmerking zag op het door Graaf Lodewijk geuite denkbeeld, den aanslag op Enkhuizen eerst bij dien gedrongen terugtocht, en als uiterst redmiddel te wagen [1]; 't geen de Prins, om de moeyelijkheid zich voor de oogen des vijands in te schepen, terecht min uitvoerbaar achtte. 's Prinsen geheele beschouwing der zaak bleek, tot 's Graven ongeluk, zoo juist en treffend, dat de arme Lodewijk in plaats van zich en de zijnen naar Enkhuizen te kunnen inschepen, ten slotte niet eens den tijd meer hebben zou, behoorlijk naar Oost-Friesland af te trekken. Hij had, den 12den Juny, zijn hoofdkwartier te Hoogerbrugge, tusschen den Dam

---

[1] *Arch.* III. p. 229.

en Groningen, vestigend [1], tevens twee of drie vendels voetknechten en eenige ruiters in het klooster Selwaart aan de Hunse, op een uur afstands van Groningen, gelegd, om die stad van meer nabij nog te bestoken. Eene vruchtelooze poging, daar Megen er zich steeds op zijne hoede, en, in spijt zijner steeds toenemende legermacht, naar Alva's raad, veilig achter zijne vesten hield. Zoo verliepen er met enkele schermutselingen nog een viertal weken, toen Alva zelf reeds nabij, alle uitzicht op de vermeestering der stad verloren was, en de laatste kans op behoud en een elders te zoeken vergoeding moest geloopen worden. Daartoe scheen de weg op Friesland en vandaar naar Holland de beste; in beide wist Lodewijk vele vrienden, en uitzicht op de onmisbaarste voorwaarde aller krijgsondernemingen: geld, te hebben [2]. Hij beraamde daarom eene onderneming op het slot te Winsum, naar de Friesche zijde gelegen en door Zegher van Groesbeek, bezet. Ongelukkig liep die onderneming spaak; Groesbeek stelde zich tegen Lodewijks manschappen zoo moorddadig te weer, dat zij met een aantal dooden en gekwetsten, tot den aftocht gedwongen werden. Dat was in den ochtend van donderdag, den 14den July. Den volgenden dag braken de in 't klooster van Selwaart gelegerde vendels op, om met het verdere leger naar Oostfriesland af te trekken. Den eigen dag echter, als zij uit Selwaart, trok ook reeds Alva, met drie afdeelingen Spanjaarts, drie vendels lichte en een cornet zware ruiterij, uit het Drenthsche Rolde, haastte zich zijne troepen naar Groningen te brengen, zonder daar te vertoeven, nam voorts van daar nog alle ruiters en voetknechten mede, en overviel nu

[1] Zie de Brieven medegedeeld in de *Nieuwe Werken der Maatsch. van Nederl. Lett.* VI. bl 16.

[2] *Arch.* III. p. 229.

Lodewijk in zijne versterkingen te Hoogerbrugge, voor hij nog den tijd had gehad, zich met geheel zijn leger uit de voeten te maken. Een vijftigtal ruiters en een iets grooter aantal voetknechten bleven in 't gewoel, of vielen als slachtoffers van den met sloten en kuilen doorsneden bodem.[1] In verwarde vlucht haastten zich de overigen, verstrooid en uiteengeslagen, en alle bruggen achter zich afbrekende, naar de Oostfriesche grenzen, om over de Eems te ontwijken. Eerst te Wedde en in het Oostfriesche Hohenbonde, tusschen Bellingwolderschans en Jemgum, gelukte het den Graaf zijne verspreide benden weder te verzamelen. Hij bleef er twee of drie dagen, en trok toen naar het daar nabij, maar veiliger gelegen Jemgum[2]. Alva zette hem over Slochteren en Wedde na, en kwam den 20sten te Reide, op vier uren afstand van Jemgum, maar waar een brug over de Eems lag, die hem dezen weg had doen verkiezen. Hij versterkte de overzijde der brug, liet er eenige haakschutters, en trok toen, in den vroegen ochtend van den 21sten, tegen zijn vijand op. Deze was, in zijn welgekozen legerplaats, slechts langs een smallen weg, op welken hij nog drie bruggen had afgebroken en met haakschutters bezet, toegankelijk. Zoodra was echter niet Alva's voortocht, te tien uren, tot de eerste dier bruggen genaderd, of hij zond er 1500, zoo haakschutters als musketiers, op af, die, na een hevigen strijd, den vijand tot wijken dwongen, de bruggen in der haast herstelden, met zes stukken geschut voortdringende den toegang met ge-

---

[1] Zie den brief van Lodewijk uit Hohenbonde, *Arch* III. p. 245.

[2] „N'estant accessible" gelijk Alva schrijft (*Corresp.* p. 157) „que par ung chemin bien estroict, et sur lequel ils avoient encores rompu trois pontz, gardez et deffenduz par leurs harquebousiers."

weld vermeesterden, en Lodewijks benden op de vlucht dreven. In twee afdeelingen voetknechten en eene afdeeling ruiters waren deze, door hun heldhaftig krijgshoofd, in slagorde geschaard; maar, op het uiterste oogenblik zelf, en toen men den harden strijd zou aanvaarden, weigerden de laaghartige Duitsche huurbenden allen dienst, zoo men hun niet hun achterstallige soldij betaalde. „Toen zij hun vuist gebruiken moesten" zegt ons de trouwhartige Groningsman Johan Rengers, „riepen ze om geld, en wilden niet vechten, gelijk het eerlijken krijgsluiden betaamt." [1] Zoo viel er aan geen weerstand te denken; in een verwarde vlucht en slechts op lijfsbehoud bedacht, maakten allen beenen; en alleen wie het geluk had te scheep of zwemmende over de Eems te ontkomen, viel niet voor 't geweer der Spanjaarts, of, tot een nog wreeder dood, in hunne handen [2], of stierf, gelijk de meesten, den dood in de golven. Graaf Lodewijk zelf moest, na de wanhopigste pogingen zijne benden met zijn eigen krijgsdrift tot weêrstand te bezielen, zijn lijf met zwemmen bergen; van zijn kleederen ontdaan, had hij zich in de Eems geworpen, en was toen, in een schuitjen opgenomen, naar Petkum aan den overkant der rivier ontkomen.

Dat was de droevige nederlaag bij Jemgum, die zulk een jammerlijk einde maakte aan den aanvankelijk zoo blijden inval in Groningerland. Voor vele jaren

---

[1] In zijne *Kronijk*, t. bl. pl. 334.

[2] Zie de boven aangeh. *Brieven* bl. 21. „De Spaenjerds hadden woll in die vier off mehr hondert gevangen, die welck sy in eyn huys gedreven ende dat fuer dair inne gesteecken, ende alsoe die arme kerls semtlichen levendich gebrandet. Sy hadden oock woll in die 300 gevangene, die sy uytten water lockten ende die hant afnaemen te rantzoenen, averst in 't lest sementlichen erworget. Somma, dat er over die vijff off sess duysent doot gebleven sijn."

was dit nu weder voor goed, en veel strenger dan te voren, onder 't Spaansche kerk- en krijgsgeweld teruggebracht. In het begin van 't volgende jaar, deed er Heer Johan Knijff zijne intrede als bisschop in de hoofdstad, en Alva zond er den koninklijken Commissaris Quarre, om onderzoek te doen na al wie er, vroeger of later, zich tegen kerk of koning verzet had, bij den beeldstorm handdadig, of in Graaf Lodewijks inval was gemengd geweest.

Gelijk Alva zijn vertrek uit Brussel met een bloedfestijn had voorbereid, vierde hij ook zijn terugkeer derwaarts, met nieuwe terechtstellingen. In Oogstmaand had hij, over Kampen en Harderwijk, de terugreis aangenomen, en was voorts over Amersfoort naar Utrecht getrokken. Vier slachtoffers moesten hier van zijne tegenwoordigheid getuigenis geven. Heer Gerrit van Renesse, raad in den Hove van Utrecht, die daar in den beeldstorm gemoeid was geweest, Heer Adriaan de Waal van Vronestein, en de vier-en-tachtigjarige weduwe van Heer Adam van Diemen, Elizabeth van der Kerke, die den Pred^{t}. Jan Arentsz. bij zich geherbergd had, moesten er alle drie door het zwaard des beuls vallen. De laatste vooral is, door haar kloeken dood op zoo hooge jaren vermaard. „Het kalf is vet" zei ze, op haren Alva niet ongevalligen rijkdom zinspelend, „het moet geslacht worden." En toen zij, wegens haren ouderdom op een stoel gebonden, gereed was den doodslag te ontvangen, en de beul haar waarschuwde haar saamgebonden handen wat lager te houden, voegde zij hem kortaf toe: „slechts zijn werk te doen; als 't hoofd af was, zouden de vingers geen pijn voelen." Reeds te voren had ze hem gevraagd: of zijn zwaard wel scherp was, daar zij een taayen hals had. Een Mennisten linnenwever Hendrik Alberts, die ijverig gebeeldstormd had, werd ten-

zelfden tijde levendig verbrand[1]. In Brussel liet de Hertog vervolgens de nog steeds gevangen gehouden Backerseele en Stralen onthalzen[2].

---

[1] Zie hunne vonnissen in de *Sententiën*, enz. bl. 323—326.

[2] Wanneer Arend en Juste daar, op voorgang van Van Meteren en Bor, den Frieschen Jonker, Willem Bonga (Bunga, Bouwema, of Buma, want die namen zijn één) bijvoegen, hebben zij zich met Te Water (*Verbond der Edelen* II. bl. 263) door de wanspelling Binga (lees: Bunga), in de *Sententiën* enz: bl. 353, verkeerdelijk laten misleiden, dezen voor een verschillend persoon te houden. Jonker Willem dankt het aan die verschillende uitspraak en spelling zijns naams, dat hij, bij verschillende onzer geschiedschrijvers, tot drie- of viermaal toe onthoofd is. Zijn doodvonnis is echter, gelijk in de *Sententiën* t. pl. blijkt, eerst van 29 Dec. van dit jaar.

Hetzelfde als met Bonga, is ook met Hoornes schrijver Alonzo de la Loo het geval, dien de meeste onzer geschiedschrijvers met Backerzeele en Stralen laten ombrengen. Ik vind echter onder de stukken der *Correspondance de Hollande et Zélande*, op 't Belg. Rijks-archief, een eigenhandig Spaansch schrijven van La Loo aan Vargas, van 8 Febr. 1569 (70), waarin hij zich over zijn lange gevangenschap beklaagt, zijne goede diensten aanbiedt, en verklaart: altijd als een rechtschapen man geleefd en een gerust geweten te hebben.

Onder de papieren van den Bloedraad ald. (V. p. 156) berust nog een verzoekschrift van Bonga, van Goeden Vrijdag 1568, waarin hij zijne vlucht uit den lande niet aan Geuzerij, maar aan een manslag toeschrijft, op een dronkenmanspartij door hem begaan. Het stuk is een sprekende bijdrage tot de kennis van de woeste levensmanier dier Friesche jonkers.

V.

„WILHELMUS."

Zoodra de Prins van Oranje, in den aanvang dezes jaars, met zijne vijf medestanders, door Alva ter verantwoording voor zijn Raad gedaagd was; had hij, wel wetende wat hem verbreidde zoo hij aan die uitdaging gehoor gaf, zich wijselijk gewacht zijne veilige veste van Dillenburg te verlaten en, op 's Hertogen oproeping, alleen een schriftelijk antwoord ingezonden, waarin hij zijne rechten hem, een oppermachtig Vorst in Frankrijk, voor zich te dagen, ten eenemale ontkende; hem verklaarde, als lid van 't Duitsche rijk slechts voor den Keizer; als ridder van 't Guldenvlies, slechts voor zijne genooten; als burger van Brabant voor zijne medeburgers te recht te kunnen staan, en in geen geval een onbevoegden rechtsraad te willen erkennen, die daarteboven nog zijn verklaarden vijand aan 't hoofd had. Men heeft te recht opgemerkt[2], dat de Prins in dit stuk, den Koning buiten spel latende, en zich slechts tegen zijne tijdelijke maatregelen en de willekeur van zijn landvoogd wendend, zich al aanstonds met wijs overleg op het standpunt stelde, ook

---

[1] Zie het bij Bor, I. bl. 222.
[2] Zie laatstelijk Motley, II. p. 155.

vervolgens steeds door hem in acht genomen, en waarbij hij de wettigheid dezer en aller verder te nemen stappen, van den aanvang af, zeker stelde [1]; een standpunt, door den dichter van 't Wilhelmuslied hem vervolgens ook terecht in die betuiging in den mond gelegd:

Voor God wil ik belijden
En zijne groote macht,
Dat ik, tot geenen tijden,
Den Koning hebt veracht! —

Hij rekende zich, naar de uitdrukking van zijn Antwoord, slechts gerechtigd, „de gehoorzaamheid" dien Koning verschuldigd „te schorsen", ten tijd toe dat Z. M. „beter" zou zijn „ingelicht." [2]

's Prinsen antwoord op zijne indaging werd, na weinige weken, door een veel uitgebreider Verantwoording gevolgd, met den bekenden Franschen Protestant en Staatsgeleerde, Huibert Languet, wijdloopig door hem besproken, en, ter behoorlijke inlichting aller zijne weder- en medestanders, in druk uitgegeven en alom verspreid [3]. Hij wierp er, met billijke verontwaardiging, de beschuldiging van zich af, de stokebrand en aanlegger, of ook de oorzaak en aanleiding maar, der Nederlandsche beroerten geweest te zijn; slechts den kardinaal van Granvelle en zijnen Spaanschen staats- en kerkbeginselen kwam daar de schuld van toe. Hij schetste er met levendige kleuren den blij-

---

[1] Reeds in Nov. 67, had hem Keurvorst August van Saxen geschreven: „darzu zu rathen, dasz E. L. sich wider die Kön. Mat., als ihren natürlichen Erbherrn auflehnen solte, wolte bedenklich sein, und würde dasselbige allerley gefhar auf sich tragen. „*Arch.* III. p. 133.

[2] Bij Bor, t. pl. bl. 223.

[3] Zie het bij Bor, I. onder de *Authentieke stukken* bl. 3.

den staat, waarin 's Konings landen hier vroeger verkeerd hadden, en stelde daar den wanhopigen toestand tegen, waarin zij door de toepassing dier beginselen waren gebracht:

> Dat u de Spanjaarts krencken,
> O edel Neêrland zoet,
> Als ick daeraen gedencke,
> Mijn edel hart, dat bloedt!

Ook het ongelijk, den smaad, en het grievende leed hem zelven aangedaan, bracht hij er in rekening: zijne onverdiende ballingschap, de verbeurdverklaring zijner goederen, de oplichting van zijn oudsten telg, den Graaf van Buren. Niets van dat alles echter weet hij den Koning, en eindigde daarom ook met de bede, dat God 's Vorsten gemoed eens verhelderen mocht, om de waarheid te erkennen, en zijner onderdanen en dienaren handelingen naar waarde te schatten en te beloonen. Terzelfder tijd aarzelde hij tevens niet, zich zelf, zijne medestanders en vrienden, tot een werkzamer tegenstand, dan zulk een bloot lijdelijk verzet in prent, aan te gorden en op te wekken. Wij zagen hem den bestellingsbrief voor zijn broeder Lodewijk, in de eerste dagen van Grasmaand, teekenen; gelijke brieven vaardigde hij voor de Graven van den Berg en Kuilenburg uit; terwijl, naast en onder hem zelf, de Graaf van Hoogstraten zich ten strijd toerustte. Uit de laatste dagen van Maart dagteekent een stuk van 's Prinsen hand [1], den voortvluchtigen Frieschen rechtsgeleerde Mr. Jan Baze, door hem in handen gesteld, en waarmede deze binnen de Nederlanden zelf werd afgevaardigd, om er menschen en steden tot medewerking met den gewenschten ontwerper hunner bevrij-

[1] *Archives* III p. 196 ss.

ding aan te sporen; hem, als hij met bekoorlijke krijgsmacht, gelijk hij voor had, zou afkomen, van hunne zijde, door heimelijke verstandhouding en tijdigen bijval, in de hand te werken. Hij voegde daar tevens de dringende uitnoodiging bij, die hem ons in al de kracht van zijn kalm gemoed en kloek verstand, in dien tijd van den heftigsten kerkijver en de onverdraagzaamste hartstochtelijkheid doet kennen; — de uitnoodiging, dat: zoo, dank hunner werkzaamheid, de goede zaak in deze of gene stad zegevieren mocht, er „de gemeente van de Papisten zooveel gespaard mochten worden, als immer mogelijk is — dezelven met zachtmoedigheid en deugdzaamheid overwinnende;" en dat: wie van de Papisten zich goedelijk tot dienst der stede, onder gehoorzaamheid zijner Exc. en der Majesteit schikken, en hem in de verdediging van beide godsdiensten — Roomsch en Onroomsch — bijstaan wilde, beschutting en bescherming, en volkomen vrijheid van godsdienst verleend werd." Ja, zijn schrander doorzicht, en de wijsheid zijner ervaring en menschenkennis, bliezen hem zelfs dien welberaden wenk in: „want het te beduchten staat, dat veel predikanten van zelfs onder de gemeenten hen zullen geven — die — dezelve, tegens onze voornemen, partijdig zouden maken." Er was er toen toch meer nog dan thans, die de liefdelooze leer predikten, dat verdraagzaamheid onverschilligheid is, en nog meer dan thans ook, mocht toen die leer gevaarlijk en schadelijk worden geacht. Helaas! dat zij slechts al te veel volgers vond, en de prins met zijne wijze inzichten bijna alleen stond!

Wat hij, bij zijne bevrijdingsplannen, in de eerste plaats behoefde; wat er, door zijn gemis, hem, als zijn wakkeren broeder, thans ongelukkig in zou doen falen, was — het noodige geld. Wel werden er van

den aanvang af, zoo hier te lande als onder de ballingen daar buiten, penningen ingezameld en bijeengebracht; wel schenen de 200,000 kroonen, op welke hij de uitgaven van zijn krijgstocht begroot had [1], deels door de Nederlandsche steden van Antwerpen, Amsterdam, Leiden, Haarlem, Middelburg, Vlissingen en anderen, deels uit de inschrijvingen van hem zelf — voor een vierde der geheele som — de Graven van Hoogstraten, Kuilenburg, en van den Berg, zijn broeder Lodewijk, zijn zwager van Nieuwenaar, de moeder des Graven van Hoorne, te dekken; maar van dat geld kwam maar al te weinig binnen. En schoon de Prins in 't ontbrekende, niet slechts door den verkoop van zijn goud- en zilverwerk, zijn juwelen en kleinoodiën, zocht te voorzien, maar ook zijn broeder Jan vervolgens zijne landen en bezittingen verpandde; geldgebrek was het struikelblok, waardoor alle 's Prinsen edele ontwerpen van den aanvang af gestremd, en ten slotte, nog in den loop van dit jaar, in hun ten uitvoerlegging gestuit en te niete gedaan werden.

Van drie zijden uit, zoo luidde het oorspronkelijke, te Dillenburg beleide krijgsplan, zou men te gelijker tijd den inheemschen vijand van buiten bestoken, en hem daarbij, door opstand en vermeestering van binnen, nog het noodige werk verschaffen. De Prins en Hoogstraten waren met het krijgsbeleid in 't Oosten, Graaf Lodewijk met dat in 't Noorden belast; in 't Zuiden zou de Hugenootsche edelman Coqueville met zijne Waalsche hulpbenden, den aanval wagen. Hoe het echter Graaf Lodewijk, na zijn eerste krijgsgeluk verging, hebben wij vernomen; Coqueville was,

---

[1] Zie het uittreksel uit Villers' bekentenis, in de *Corr. de Phil. II.* II. p. 25.

drie dagen vroeger dan hij te Jemgum door Alva, door den stadhouder van Rysel, den Graaf van Roeulx, verslagen en vervolgens in Frankrijk opgevangen en onthoofd. De onderneming aan de Geldersche grenzen was, door gemis van 't noodige geld en manschappen, op een onbesuisden, geheel mislukten aanval op Roermonde neêrgekomen, waarbij niet de Prins of Hoogstraten, maar de Heer van Villers, Jan van Montigny, het bevel voerde. Don Sancho de Londogno, die ons zelf het verslag van zijn tocht tegen den Nederlandschen Edele in handschrift heeft nagelaten[1], werd, den 19en van Grasmaand, met vijf vendels Spaansche soldaten uit Lier tegen hem afgezonden, en trof hem, op de Geldersche grenzen tusschen Erkelens en Dalem aan. Hem ijlings overvallende, dreef hij hem Dalem binnen, waar Villers zich nu in der haast versterkte, maar, na een korten doch heftigen weêrstand, zijne benden geheel verslagen en zich zelf, met zijn medestander den Heer van Hoey, gevangen nemen zag. Beide werden, als wij reeds vernamen, ruim een maand later te Brussel onthoofd[2].

Weinig kon het dus nu baten, of de Prins door een paar wakkere ballingen, enkele West-friesche steden tot wêerstand liet aansporen, en voor zich te winnen zocht. Pieter Adriaansz van den Werf, de later zoo beroemde Leidsche burgemeester, was daartoe met een anderen Leidschen balling, Heer Adriaan van Zwieten[3], van Dillenburg uitgegaan; terwijl vervolgens in 't najaar, een

---

[1] Onder de papieren van Bonaventura Vulcanius ter Leidsche boekerij. Het behelst echter weinig of niets bijzonders.

[2] Zie boven, bl. 44 en verg. nog hierachter in de bijlagen.

[3] Beiden waren, door den Leidschen schout Jan van Berendrecht (zie boven bl. 30) gewaarschuwd, in den Vastelnacht dezes jaars naar Emden ontkomen, en hadden zich vervolgens te Dillenburg met den Prins in betrekking gesteld.

Alkmaarsch poorter, Dirk Maartens van Schagen, met een bestellingsbrief van den Graaf van Hoogstraten voorzien, op eigen hand, met een hoop roekeloozen, een wanhopigen tocht in 't Noorderkwartier ondernam, dien hij, door die van 't Hoorn verwonnen en gevangen, met den wreedsten dood bekocht. Ettelijken der zijnen volgden hem op het schavot[1]. Pieter Adriaansz was, met den Jonker van Zwieten, weldra naar Duitschland teruggekeerd.

Intusschen, hoe benaauwd de zaken schenen, Prins Willem gaf den moed niet verloren. Toen hem, nog vóór het einde Hooimaand, het noodlottig bericht van de slachting bij Jemgum gewerd, zoo weinig dagen slechts door Coquevilles nederlaag voorafgegaan; deelde hij zijn weêrspoedigen broeder, met zijn innige deelneming in de geleden schade, zijn hartelijk leedgevoel over de mislukte onderneming, ook zijn waardig besluit tot kalme berusting in Gods onveranderlijken wil, maar tot kloeke volharding tevens in zijn krijgsopzet, in deze woorden mede[2]: „Daar het Gode alzoo behaagd heeft, moeten wij geduld oefenen, en, den moed niet verloren gevend, ons aan zijn heiligen wil onderwerpen, gelijk ik ook altijd van mijne zijde besloten ben te doen. En ben ik voornemens, met Gods hulp, de zaak door te zetten, hopende reeds den 8en van Oogstmaand, en over acht dagen dus, ter loopplaats te zijn." — „Mijn schild en mijn betrouwen," gelijk de Wilhelmusdichter hem spreken laat,

---

[1] Zie het gansche verhaal van zijn tocht hierachter in de Bijlagen. Het is zijne onderneming, op welke Viglius doelt, ter plaatse in van Groningens *Watergeuzen* bl. 35, v. o. aangehaald; bij wien men dus de woorden: *ons is uit*, enz. tot: *zijn teruggedreven*, als niet gesteld beschouwe.

[2] *Archives III*. p. 277.

Mijn schild en mijn betrouwen,
Zijt Gij, o God mijn Heer!
Op U zoo wil ik bouwen,
Verlaat mij nimmermeer.
Dat ik doch vroom mag blijven,
Uw dienaar t' aller stond,
De tyranny verdrijven,
Die mij het hart doorwondt! —

Niets zou hem van dat kloeke en thans zelfs vermetele opzet terughouden. Te vergeefs, dat hem zijne Duitsche vrienden den ongelijken kamp tegen 's Konings beproefde en wel onderhouden benden ontrieden; te vergeefs, dat de Duitsche Keizer — die met mond en pen alleen, de belangen der onroomschen zocht voor te staan — hem reeds voor twee maanden, in een uitvoerig betoog[1], zijn uitdrukkelijken wil had te kennen gegeven, den Spaanschen koning niet met de wapens aan te tasten. De Prins ontvouwde hem thans — in de eerste helft van Oogstmaand — in een niet minder wijdloopig stuk[2], al de redenen die hij had den Hertog van Alva te gaan bestrijden, en zijne uiterste pogingen aan te wenden, om 's Konings Nederlanden van het juk, de onlijdelijke rampen, die hen drukten en kwelden, te bevrijden. Hij beriep zich daarbij op zijne in druk verschenen *Verantwoording*, van welke hij den Keizer tevens een exemplaar overmaakte, en waarin hij reeds zijn bedoeling had uiteengezet, niet tegen den Koning, maar diens landvoogd de wapens te voeren. Op het einde der maand liet hij nog twee of drie andere stukken, eene „Verklaring" zijner maatregelen, eene „Waarschouwing[3]

[1] Zie het in de *Corr. de Guill. le Taciturne*. III. p. 5 ss.
[2] Aldaar.
[3] Zie haar in de *Authentieke stukken* achter Bor, I.

aan de ingezetenen en onderzaten van de Nederlanden" (gedagteekend uit zijn veldleger, den 1en Sept.), en een soort van Oproeping tot verzet tegen Alva[1] in druk uitgaan. Daar zeide hij o. a.: dat hij, zoo uit kracht van den behoorlijken dienst, Z. Mat verschuldigd, als uit warachtig medelijden met de ellende van Z. Mats getrouwe onderzaten — „de wapenen ter hand genomen heeft, om met rechtvaardige noodweer der Spanjaarts geweldige dwingelandij tegen te staan en te beletten, met hulp van den barmhartigen God, die aller bloeddorstige tyranny vijand is; getroost zijnde zijn lijf en goed daarbij te wagen."

Wilhelmus van Nassauwen
Ben ik, van Duitschen bloed;
Het vaderlant getrouwe
Blijf ik tot in den doedt; —

. . . .
. . . .

Die vroem begeert te leven,
Bidt God, nacht ende dach,
Dat Hij mij cracht wil geven,
Dat ik u helpen mach! —
Lijf en goed al de samen
Heb ik u niet verschoont —

hij achtte zich daarvoor van zijne zijde dan ook gerechtigd, hun aller medewerking tot „een eendrachtigen wederstand" tegen den Hertog van Alva in te roepen. „Dat alle vrome luiden" zoo schreef hij „hen thans ongeveinsdelijk openbaren, dienaars van God en van den Koning, ook liefhebbers van 't gemeene vaderland!" —

Te Romersdorf in 't Triersche kwam 's Prinsen leger — ten getale van omstreeks 14000 voetknechten en 6000 ruiters — bijeen. Van daar trok hij Noordwaarts op en, in zijne eigene Heerlijkheid van St.

---

[1] Bij Bor, I bl. 253, v.

Veit in 't Luxemburgsche, den Rijn over. Reeds de eerste dagen van zijn optocht werden echter door een noodlottig legerrumoer gekenmerkt, dat een der edelste voorstanders van de Nederlandsche zaak aan haren dienst ontroofde. Bij een twist tusschen de Waalsche en Duitsche krijgsknechten van 's Prinsen leger, in welke hij zelf gedrongen was zich te mengen, werd de wakkere Nikolaas de Hames — door den Prins tot zijn algemeen geschutmeester aangesteld — doorschoten; terwijl de Prins zelf een kogel op 't gevest van zijn degen kreeg. Na zijn overtocht over den Rijn maakte hij zich in 't Limburgsche van 's Graven van Kuilenburgs kasteel van Witthem meester, dat door vijandelijke soldaten bezet was geweest. Daar hield hij nu eenige dagen zijn hoofdkwartier, voornamelijk met het doel zich door verstandhouding met eenige onroomsche Luikenaars [1], binnen hunne hoofdstad te werpen, en van daar uit den krijg tegen den Hertog te aanvaarden. Het bisschoppelijk bewind van Luik was echter, onder den manhaften Heer Gerard van Groesbeek, in te kloeke handen, dan dat hij in zijne uitzichten dien aangaande niet zou gefaald hebben. Ook een brief, den Bisschop door hem toegezonden, en waarin hij om doortocht door zijne hoofdstad verzocht, droeg geenerlei vrucht; en vond hij zich genoodzaakt, in plaats van, gelijk hij gehoopt had, de brug te Luik over-, den Maasstroom zelf, bij Stockem, door- te trekken. In den vroegen ochtend van Woensdag den 6^{en} van Wijnmaand — 's avonds te voren was hij om zes uur van Witthem vertrokken — had dat gewaagde feit plaats. Zijne ruiters, ter afleiding van den stroom, in 't midden

[1] Zie daarover den *Andries Bourlette* in den *Gids* 1844; II. bl. 131 en volgg.

der rivier scharende, liet hij zijne voetknechten — die daarbij met lijfsgevaar tot de borst toe door 't water baadden — achter hen overtrekken, en bereikte zoo gelukkig den anderen oever. De welgeslaagde onderneming was zoo stout, dat men meent, er dat bekende spreekwoord van te moeten afleiden: „hij is met den Prins over de Maas geweest." — Slechts jammer, dat de weêrspoed van den volgenden tocht aan dit eerste krijgsgeluk niet beantwoordde. Zoo lang men op Luiksch grondgebied bleef, stond de kans vrij gunstig. Tongeren beiden en St. Truyen openden hunne poorten voor Oranjes krijgers, en ontbrak het hem niet aan de noodige levensmiddelen; maar na dien tijd ging zijn toestand steeds van kwaad tot erger voort. Alva had zich nabij Maastricht verschanst, en bespiedde van daar de eerste krijgsbewegingen des Prinsen. Naauwelijks was deze de Maas over, en had hij zijne eerste schreden op Luiksch grondgebied gedaan, of ook hij maakte zich langzaam op, daarbij zijn weldoordacht opzet ten uitvoer leggend — gelijk wij 't hem Megen in Groningerland zagen aanbevelen — om elken strijd met den Prins te ontwijken, en hem, door lengte van tijd en schaarste van geld en levensmiddelen, af te matten en uit te putten; slechts zorgdragende, dat de steden, langs welke de Prins heentrok, van de noodige bezetting voorzien waren, om elken aanval van genes zijde te kunnen weêrstaan, elke poging door hare ingezetenen in 's Prinsen voordeel misschien beproefd, te onderdrukken. Het strengste verbod was tevens aan alle 's lands inwoners gedaan, den Prins noch zijne troepen van geen levensbehoeften te voorzien; en om dit van nog krachtiger werking te doen zijn, had Alva al de molenijzers in die streken laten wegnemen, zoodat men er zelfs niet bij machte was graan

te malen. De Hertog — die eer komt hem ruimschoots toe — deed nooit iets ten halve. Het gevolg laat zich denken. De Prins, die van het hem toegezegde geld nog geen tiende deel ontvangen had; die, bij ontstentenis van dat geld, op de krachtdadige ondersteuning der landzaten, bij zijne kloekhartige pogingen tot hun bevrijding, gerekend had, maar zich daarin door 's Hertogs krachtig beleid, bedrogen zag; — de Prins trok nu machteloos het land door, geheel onzeker waar zich te wenden, en alleen gewis van weldra zijn luttel aantal krijgspenningen geheel versmolten, en zich volkomen ten einde raad te zien. Geen enkele plaats, bij 's Hertogs krachtdadige maatregelen, in staat hem bij te vallen; geen inwoner bereid hem met geld of voorraad bij te staan. Slechts weinige getrouwen in zijne eigene stad van Diest, die het waagden, den Spaanschen landvoogd en zijne bevelen te weêrstreven, en, met vermetele hand, de bezettingstroepen af te wijzen, hun onder den Spaanschen overste Largilla, van Leuven uit, door Alva's zoon Don Fadrique, gezonden [1]. Zij zeiden geen anderen Heer te kennen dan den Prins van Oranje, en hielden de stad een poos lang voor hem in vruchteloos bezit, om er later des te harder voor te boeten. Meer dan honderd hunner werden, in 't volgende jaar, tot den dood door galg of zwaard veroordeeld [2], en hunne stad zelve, nog drie jaar later van al hare voorrechten vervallen verklaard en hare muren en vesten geslecht [3].

's Prinsen eenigste beweging kon thans nog zijne vereeniging met eenige Fransche hulpbenden gelden, hem door de heeren van Jenlis en Feuquières aange-

[1] Verg. *Marnix van St. Aldegonde* (Deventer 1855), bl. 154.
[2] Zie de Vonnissen aldaar bl. 155. en volgg.
[3] Ald. bl. 164.

bracht; hij trok daartoe naar de zijde van Jodogne, met plan om de Geete over te trekken, en zich voorts met hun te verbinden. Dat was op den 20sten van Wijnmaand. Naauw was echter de voortocht zijns legers het riviertjen over, of de Spaansche benden, hun kans schoon ziende, vielen de achterhoede aan, die zij deerlijk teisterden, en voorts wel 2 of 3000 man van 's Prinsen volk versloegen. Daaronder een der wakkerste Geuzen-Edelen, den Luikenaar Bernard van Malberg, overste in 's Prinsen leger; terwijl de Graaf van Hoogstraten een wond in zijn voet kreeg, aan welke hij, met bijkomende omstandigheden, na weinige weken bezweek. Een ander Luiksch Edelman, mede, als Malberg, een der eerste bondgenooten, de Heer van Louverval, viel den vijand in handen en moest daar natuurlijk weldra zijn hals om laten. De Fransche hulpbenden zelf — een ongeregelde troep met vrouwen en kinderen in haar gevolg — met welke de vereeniging na een paar dagen plaats greep, brachten niets dan verwarring in 's Prinsen leger en verwoesting in 't land van Luik aan, naar 't welk zich de Prins, overal elders teleurgesteld, als in wanhoop begeven wilde, in de ijdele begoocheling, naar 't schijnt, er de hoofdstad tot zijn winterkwartier te maken [1]. De bisschop had, ter betere verdediging, nog ettelijke Spaansche soldaten, onder Mondragon, van Alva in bezetting genomen, en weerde zich nu, met geestelijkheid en krijgsvolk samen, wakker tegen Oranjes benden, die te vergeefs de voorsteden in brand staken en de stad — in de eerste dagen van Slachtmaand — belegerden. „Doen quam" zoo zegt het liedjen [2] van bisschoppelijke, en dus niet geheel onpar-

[1] Zie den reeds aangehaalden *Andries Bourlette*.
[2] *Nederl. Geschiedzangen*, I. bl. 362.

tijdige zijde, naar aanleiding van 's Prinsen aanval gemaakt:

Doen quam den Prince met groot gewelt,
Ses duzent peerden in 't platte velt,
Ende veertigh vendekens knechten,
En meynde met groote subtilicheit
De Luikenaers te bevechten.

. . . .

De geestelijkheid kwam op te perk,
Zy waren wel dry duzent sterk
Gewapent als vrome lantsknechten; —

. . . .

De lantsknechten schoten dapper uit,
Zy en spaerden noch loot, noch kruit.
By nachten noch by dagen,
Daar bleef zoo menich lantsknecht doot,
Dat mach den Prins wel clagen. —

. . . .

Doen scheyde de Prins uit Luikerland,
Met steelen, met rooven, met groote schand; —

een treurig gevolg van zijne vereeniging met de woeste Fransche benden, voor welker schendige handen, zelfs de anders zoo heftige Heer van Lumey, te vergeefs de Luiksche kloosters te redden zocht.

Nu hem de toegang tot Luik gesloten, en de doortocht der Maas door haar gezwollen stroom gestremd was, bleef den armen landsbevrijder geen ander en beter uitzicht geopend, dan zich naar 't Zuiden te wenden en over de Fransche grenzen te ontkomen. In kleine dagreizen volbracht hij dien tocht, waarbij de Hertog, zijn opzet steeds getrouw, hem ongemoeid liet, en alleen van vrij nabij en als op den voet volgde en bespiedde. Den 17den van Slachtmaand trok de Prins Frankrijk binnen; na de voorgaande dagen nog, door een late en vruchtelooze zege op zijne vijandelijke vervolgers, bij Quesnoy le Comte gekenmerkt te hebben. De

Fransche koning stond hem den vreedzamen doortocht door zijn rijk toe, terwijl hij tevens de voorzichtigheid had, zijne Duitsche benden van hem af te troonen. De Prins gaf hem bij een waardig schrijven te kennen, dat hij zijne troepen, ten dienst der godsdienstvrijheid in 't veld gebracht, steeds in dien dienst dacht te houden. Het gelukte hem echter niet, zijne krijgers zelf tot gelijke begrippen te brengen; slechts een klein gedeelte stemde er in toe, zich met hem en zijn broeder Lodewijk bij den Hertog van Tweebruggen, Wolfgang van Beyeren, aan te sluiten, die den Franschen Protestanten eenige Duitsche hulptroepen bracht.

Zoo jammerlijk liep 's Prinsen eerste veldtocht ten einde. Zijn gansche leger had, naar Alva's kort verslag aan den Koning[2], geen meerder schade in dezes landen te weeg gebracht, dan een bende van 200 ruiters op haar marsch had kunnen aanrichten; afgemat en uitgeteerd van honger en vermoeyenis — zij hadden in geen veertien dagen brood gezien — waren zij de grenzen overgetrokken, na een groot deel hunner door 't zwaard te hebben zien sneven.

Maar hoe jammerlijk teleurgesteld in zijne edele pogingen, de Prins gaf ook thans den moed niet op; hij bleef zich in zijn vast betrouwen, zijn kalme berusting gelijk:

Zoo het de wil des Heeren
Op dien tijd had geweest,
Had ik wel willen keeren,
Van u dit swaar tempeest;
Maar de Heer van hierboven,
Die alle ding regeert,
Die men altijd moet loven,
En heeft het niet begeert.

---

[1] *Corr. de Guill. le Tacit.* III.

Zoo liet zijn dichter hem spreken, de dichter van het Wilhelmus, in de eigen woorden bijna, die wij hem weinige maanden vroeger tot zijn broeder zagen richten. In het schoone Wilhelmuslied richtten zij zich tot het gansche volk. Dat lied, dat, gelijk men 't zoo juist heeft opgemerkt[1], zich door verhevenheid van gedachten noch sieraad van beelden kenmerkt, dat hier en daar zelfs gebrekkig van versbouw, en toch zoo roerend schoon, zoo vol bezielend leven is; dat lied dankt zijn ontstaan aan den indruk, door 's Prinsen tocht, in zijn noodlottigen afloop, bij den hernieuwden druk en het verloren uitzicht op verlossing, op het deelnemend en getroffen gemoed van een zijner edelste medestanders gemaakt. Wie die maker geweest zij, is niet met volkomen zekerheid bepaald; de stemmen weifelen tusschen Filips van Marnix en Coornhert; de meesten en de waarschijnlijkheid spreken voor den eersten; maar ook de gemoedelijke dichter van den krachtigen boetzang tegen de Baanderheeren, ware gewis niet onwaardig er de maker van te zijn. In krachtige taal wordt er 's Prinsen krijgshafte houding en zijn wakker optreden in geschetst:

Edel en Hooggeboren,
Van Keizerlijken stam,
Een Vorst des Rijks verkoren,
Als een vroom Kristen man;
Voor Godes woord geprezen
Heb ik vrij, onversaecht,
Als een helt zonder vreezen,
Mijn edel bloet gewaecht.

In hartelijke woorden worden er de deelnemende

[1] Zie de woorden van Broes, aangehaald in den Marnix van St. Ald., bl. 51.

belangstelling, de opofferende diensten vermeld, door hem en zijne broeders aan 's lands ingezetenen bewezen; in levendige taal de edelaardige gelijkmatigheid des Prinsen in zijn aanvankelijken weêrspoed geteekend:

Niets deed mij meer erbarmen,
In mijnen wederspoed,
Dan dat men ziet verarmen
Des Konings land en goed.

Zeer Prinslijk was gedreven
Mijn Prinselijk gemoed;
Standvastig is gebleven
Mijn hart in tegenspoed.

Lijf en goed al te samen,
Heb ik u niet verschoont;
Mijn broeders hoog van namen,
Hebben 't u ook vertoont;
Graaf Adolf is gebleven
In Friesland, in den slach,
Zijn ziel, in 't eeuwich leven,
Verwacht den jongsten dach.

In aanschouwelijke voorstelling wordt er 's Prinsen wakkere houding bij zijn gewaagden tocht zelf, tegenover de ontwijkende bewegingen van Alva geschilderd:

Als een Prins opgeseten,
Met mijnes heires macht,
Van den tyran vermeten,
Heb ik den slag verwacht;
Die — bij Maastricht begraven —
Bevreesden mijn geweld; —
Mijn ruiters zag men draven,
Zeer moedich door dat velt.

In waardige taal — wij hoorden 't reeds — drukt de Prins er zijn kalme berusting, in het van hooger hand hem toebeschikte noodlot, uit; op gemoedelijken toon worden zijne thans weder verlaten medeburgers tot gelijke berusting aangemaand, en in bemoedigende woorden hun tevens een uitzicht, op een toekomstigen beter uitslag der vernieuwde pogingen zijner voortdurende werkzaamheid, geopend:

Oorlof, mijn arme schapen!
Die zijt in groote noot,
Uw herder zal niet slapen,
Al zijt gij nu verstrooid.

Lijdt u, mijn ondersaten,
Die oprecht zijt van aard,
God zal u niet verlaten,
Al zijt gij nu bezwaard!

En hoezeer hem zelf, niet in dichterlijke ontboezeming slechts, maar in al 't onzekere der bijna hopelooze werkelijkheid, die kalme en berustende stemmiug eigen was, moge uit de waardige woorden blijken, die hij in 't volgende jaar aan zijne echtgenoot, de onwaardige Anna van Saxen, toen zij hem aanried in Frankrijk of Engeland te verblijven, richtte: „onze zaken staan thans zoodanig, dat het niet de vraag is, ons hier of daar te gaan vestigen, maar of men ons ergens zal willen opnemen; want steden en staten beiden zullen zeker tweemaal toezien voor zij mij ontvangen. En zijn dan ook mijne Heeren en vrienden allen van oordeel, dat ik mij voortaan op geen bepaalde plaats mag ophouden, maar dan hier dan daar moet zwerven, om nergens te veel in 't oog te loopen. Des ben ik van zins den Almachtige alles in handen te geven, opdat Hij mij leide naar zijn welbehagen; ik voorzie mijn leven in arbeid en moeite

te zullen doorbrengen, maar ben daar zeer tevreden in; en bid ik God slechts, mij in alles lijdzaam te laten berusten, gelijk ik het tot dusver heb mogen doen[1]."

Arbeid en moeite, ze zouden hem inderdaad nimmer ontbreken; maar voor zijn standvastige volharding in 't eens begonnen werk, zou hij zich tevens rijk beloond mogen zien; en wat hem thans niet gelukt was, na luttel jaren zou het hem gebeuren mogen, en de voorspelling niet ijdel blijken, hem door zijn dichter in den mond gelegd:

(Dat) God (hem) (zou) regeeren,
Als een goed instrument,
En hij zou wederkeeren
Al in zijn regiment.

---

[1] Wij willen daar natuurlijk niet de kleine tijdelijke mistroostigheid bij weerspreken, door den schrijver van den Andries Bourlette, naar de aanteekeningen in dezes dagboekjen gestaafd: „il estoit perplexe et mal disposé. Il dit: je suis passé la riviere a pays bas, mais il n'y a quelque ville qui m'at este overt." t. pl bl. 224, aant.), en ook door den Franschen edelman Brantome (zie de plaats aang. in de *Nederlanden onder Filips II.*, bl. 290) bij zijn eerste verblijf in Frankrijk, nog opgemerkt. Een voorbijgaand gevoel van bittere teleurstelling, dat niets bevreemdends heeft, en weldra voor 's Prinsen gewone waardige kalmte wijken moest.

VI.

DE TIENDE PENNING.

Al heb ik veel onnozel bloets vertreên,
Gebrant, gedoot, geworcht, ende gehangen,
Veel edelen, ja Graven, in 't verstrangen
Gebracht, en 's lants privilegie met een
Te niet gedaen, en veel maechdekens reen
Tot schand gebracht, en oock d'order der staten
Ganschlijk veracht; — dit deed mij vreeze geen,
Hadd' ick den tienden penninck naegelaeten;

zoo voerde het bekende Geuzenliedjen den Spaanschen Hertog sprekende in, en leî daarmede het beschamende verwijt in zijn mond, ook van meer Nederlandsche lippen dan de zijne, sedert zoo herhaaldelijk gehoord; het verwijt, dat, wat geen bloeddwang noch martelvuur hadden vermocht, de liefde voor hare penningen, bij de rustlievende gemeent te weeg bracht: den onverzoenlijksten haat tegen hare verdrukkers. Waar zij de stem van hun geweten, de zedelijke inspraak van hun gemoed, de roepstem Gods uit de Schrift huns geloofs, uit vrees voor marteling en dood, hadden kunnen smoren en vergeten; daar lokte en verleidde hen het liefelijk geluid hunner zoetklinkende

geldmunt, bracht de onedele bezorgdheid voor hun bloot stoffelijk belang eene geheele omkeering bij hen te weeg, wekte hen tot den weêrstand op, dien zij eerst, hoe ook gesard en gekweld, gewetenloos verzaakt hadden. „Dat volk," zegt Huig de Groot, in zijne Nederlandsche Jaar- en Geschied-boeken, „dat, met bijna onbewogen gemoed, zijn burgers had zien verbranden, zijn hoofden om hals brengen, zijn wetten, godsdienst, en staat vernietigen; — liet zich toen eerst bewegen het verledene te wreken, zich toen eerst tot afweering der dreigende toekomst porren"[1]. — Is deze, ook na hem, veelmalen herhaalde opmerking in allen deele juist? is die harde beschuldiging, dat bittere verwijt gegrond? — Naar het schijnt, allezins; maar inderdaad slechts ten halve. Wie toch zoo spreken, verzuimen tevens op te merken, dat het beste, het wakkerste, het kloekste gedeelte van dat volk, dat zij voor die rustlievende onderwerping aansprakelijk stellen, als balling 's lands daar buiten rondzwierf; dat het te vergeefs reeds herhaalde pogingen had aangewend, zijn achtergebleven landgenooten uit hun druk te bevrijden, den marteldood zijner burgers en regeeringshoofden, de vertrapping en vernietiging zijner wetten en voorrechten te wreken, zijn vrijheid van staat en godsdienst met het zwaard te herwinnen. Wilde men de beschuldiging dus volhouden, ze zou slechts voor dat deel des Hervormingsgezinden[2] volks gelden kunnen, dat eerst wakker werd, toen het zich zoo diep in zijn beurs voelde tasten, zijn stoffelijke

[1] *Annales*, p. 34.

[2] 's Lands Roomsgezinde burgers mogen hier natuurlijk niet in aanmerking komen; zij konden eerst toen in verzet komen, toen zij door een geldelijken maatregel werden getroffen, die hun gelijkelijk met de anderen werd opgelegd.

middelen van bestaan den eigen weg zijner meedoogloos gestremde zedelijke en godsdienstontwikkeling zag inslaan[1], dat zich eerst toen bij de anderen aansloot. Die anderen, die minder dan zij aan hun stoffelijk goed gehecht, voor hunne zedelijke belangen reeds den vermetelen kamp gewaagd hadden; die, toen zij zich in de schatten bedreigd zagen, door geen motte of roest te verteeren, vrijwillig de andere hadden prijs gegeven, hun reeds door roest en motte betwist. En dat deze beschouwingswijs de eenig billijke en juiste is; — wij hebben er een getuigenis van niet geringe sterkte, van alles afdoende bewijskracht voor: dat van den Hertog van Alva zelf. Toen, vier of vijf jaar later, zijn opvolger in het Nederlandsche bewind, Don Luis de Requesens, den geheelen Nederlandschen opstand „aan de nieuwe belastingen en de plagerijen van het krijgsvolk" wilde wijten; uitten Alva beide en zijn zoon Don Fadrique de welgegronde meening, dat niet die geldelijke noch krijgskwelling, maar „de godsdienst alleen de oorzaak van den opstand was, en zoo men den opstandelingen geen gewetensvrijheid toestond" — hetgeen zij natuurlijk volstrekt onmogelijk achtten — „dezen zich nimmer zouden onderwerpen"[2]. En niet minder luide had dezelve Hertog reeds vroeger gesproken, toen hij den Koning schreef: zijne verontwaardiging en verbazing niet te kunnen verhelen, nu hij zag hoe de Hollandsche rebellen, die hem iedere bijdrage weigerden, voor hunne bevrijding door Oranje alles veil hadden; deze zich door de ste-

---

[1] Het zag zich namelijk toen juist dat ontnemen, waarvoor het al zijn zedelijke grieven tot dus ver lijdelijk gedragen had.

[2] Zie de plaatsen aangehaald in de *Nederlanden onder Filips II*. bl. 65, aant.

den, die hem erkenden, viermaal meer dan den tienden penning liet betalen. Hij voelde zich verbijsterd, schreef hij, ziende hoeveel moeite Z. Mat. had, geld uit Nederland te krijgen, en hoe men er daarentegen goed en bloed voor dien oproerling ten beste had. Met name misprees hij de verharde ketters van Dordt, die den Prins het dubbele van het hoofdgeld hadden doen aanbieden, hun door dezen gevraagd. Voor hunne gewetensvrijheid, meldde hij eindelijk, „zouden de Nederlanders gaarne den tienden en zelfs den vijfden penning betalen." En was het dus ook — zoo mogen wij besluiten — niet hun geld, maar hun verstokte vrijheidszucht van godsdienst en geweten, die hunne penningen in hunne beurzen hield, als ze de Koning of zijn Landvoogd hun afeischte; maar ze in dubbelen getale deed vloeyen, als er Oranje bij hen om aanklopte. Slechts dit maakte den weêrstand tegen 's Hertogen geldelijken maatregel zoo algemeen; slechts daarom bracht hij, boven de maatregelen van bloed en dwang, door denzelfden Hertog in werking gebracht, 's geheelen volks bloed aan 't gisten: dat hij niet meer de Hervormingsgezinden, de kerkelijke weerspannelingen alleen trof, maar gelijkelijk op allen drukte, ook hen bezwaren zou, wier rechtzinnig kerkgeloof tot dusver als waarborg ook, voor hun gewillige onderwerping aan het Spaansch beheer van den Koning of zijn Landvoogd, gestrekt had. En wat hen betrof, die, hoewel den nieuwen denkbeelden toegedaan, tot dusverre gezwegen en hun bloedige onderdrukking, met versmoring hunner zedelijke behoeften, in stilte hadden aangezien; van hen mag die juiste opmerking van den jongsten Geschiedschrijver van onzen opstand[1]

[1] Aldaar t. pl.

[2] Motley, p. 284, 286.

gelden, dat niet ieder sterveling de verheven roeping eens martelaars in zich voelt; maar het onheil daarentegen, dat hen met de vernietiging van zijn stoffelijk aanwezen bedreigt, zijne krachtige stem tot allen richt, aan dezelfde wet onderworpen. De slag, die thans dreigde, zou op allen gelijkelijk neêrkomen.

Zoodra de Hertog, naar zijn weloverlegd krijgsplan, zijn gemakkelijke zege op de Nederlandsche wapenen behaald had; was hij er op bedacht, 's Konings geldmiddelen in de Nederlanden in dien staat te brengen, als hem bij zijne lastgeving was opgedragen, en die eens voor al allen moeilijk ontbeerden toevoer uit de Spaansche schatkist, ter bestrijding der kosten van oorlog en beheer in de Nederlanden, onnoodig maken zou. Hij had daarvoor een maatregel beraamd, een belastingsontwerp uitgedacht, dat, eenmaal in werking gebracht, inderdaad den Koning, bij voortduring en voor altijd, van alle gelden verzekeren zou, hem voor de Nederlanden benoodigd; zonder dat hij daartoe die, voor een volstrekten Landsvorst zoo onaangename, vormen van herhaalde aanvrage bij zijne onderzaten, immermeer in acht zou behoeven te nemen. Hij wenschte daarom een blijvenden inpost te heffen, eens voor al door 's lands Staten goed te keuren, en voorts, zonder eenige stemming, dag in dag uit, bij ieder ruiling en wisseling van goederen of bezitters, te innen.

Op den 21en van Lentemaand 1569, waren de algemeene Staten te Brussel bescheiden, om 's Hertogen voorstellen op dit punt te vernemen. De Raadsheer Bruxelles deelde ze hun, uit zijn naam, mede; en verzuimden vervolgens de eerbiedige Staten niet, om, bij monde van den Pensionaris der stad, den Landvoogd hun hoogen dank te uiten voor al den arbeid, de moeite, en de zorg door hem gedragen, de Neder-

landen uit naam Zijner Majesteit, te verdedigen, en den inval der oproerlingen en vijanden der algemeene rust te wederstaan, zoodat deze in een roemrijke zege, in verwarring verjaagd waren; hem biddende hun zijne goede gezindheid te blijven gunnen[1]. Zij verzochten ten slotte afschrift van het hun door Bruxelles voorgedragen stuk, welks korte inhoud hierop nederkwam:

Er zou een honderdste penning (d. i. een op de honderd) op alle roerend of onroerend goed onmiddelijk, maar voor eens geheven worden. Een voorstel, welks aanneming geenerlei moeyelijkheid baarde.

Een twintigsten penning (d. i. vijf ten honderd), zou men voortdurend, bij iederen overdracht van onroerend goed, betalen.

Een tiende penning eindelijk (d. i. tien ten honderd) — en van daar de naam der geheele befaamde belasting — zou van ieder roerend goed en koopwaar, zoo dikwijls die verkocht werden, worden opgebracht.

Bruxelles had, bij zijne voordracht, de uitdrukkelijke begeerte des Hertogs geopenbaard eener dadelijke en onvoorwaardelijke toestemming in zijn voorslag, en den Staten de verzekering gegeven, dat hij geenerlei tegenstand zou dulden. Om hen nog te eerder tot zijn wil te brengen, liet nu Alva zelf de gewestelijke Staten, elk voor zich, achtervolgens tot zich komen, hen uitnoodigende er de hand aan te houden, dat 's Konings wil ten deze voltrokken wierd. Hij stelde zich den besten uitslag zijner onderneming voor. „De zaak," schreef hij den Koning[2], „scheen door de

---

[1] Naar de aanteekeningen in de „*Gedenckwaerdige Saecken*, enz." van A(melis) van R(osendael), op 's Rijks Archief in den Haag. Amelis' vader, Jan Jacobsz. v. R. (burgemeester ter Goude) woonde, als afgevaardigde van Holland, zelf de vergadering bij.

[2] In zijn brief van 4 April; *Corr. de Phil II.*, II p. 78.

Staten zeer wel opgenomen. Wel had de Brabantsche Geestelijkheid voorwaarden willen stellen en zich met de Edelen beraden, maar hij had hun laten zeggen, dat de Koning zijn onderdanen dergelijke overleggingen niet kon toestaan, hunne toestemming geheel vrij moest zijn. Later konden zij des noods verzoekschriften bij Zijne Majesteit inzenden."

De gewestelijke Staten werden voorts bijeengeroepen, om over het den algemeenen Staten voorgedragen belastingsontwerp te handelen. Daar liet hun nu de Hertog zijn reeds geuit verlangen herhalen, hem zonder beding te gelieven, hun daarbij van ter zijde voorspiegelende, dat, was hunne toestemming eens gegeven, de belasting zelve daarom nog niet geheven, maar door anderen, met de Staten nader overeen te komen, vervangen worden kon. Hij wenschte namelijk 's Konings belangen blijkbaar slechts verzekerd te zien, en achtte zich, door der Staten inwilliging, voor 't vervolg genoegzaam gewaarborgd, ook al ging hij dan slechts allengs en eerst wat later tot de toepassing van den nog nieuwen, allen zoo hatelijken, maatregel over. Zijne voorstelling had bij enkelen een gewenschten uitslag; daar zij echter der meerderheid nog weinig aanneemlijk scheen, nam hij tevens zijne toevlucht tot verschrikking en bedreigingen. Een smeekschrift, hem door de Staten van Vlaanderen gebracht, weigerde hij aan te nemen, hen gelastende huiswaarts te keeren en, wenschten zij niet voorbeeldig gestraft te worden, tien dagen later met een beter antwoord terug te komen. Bij de geestelijkheid van Henegouwen wendde de landvoogd, Noircarmes, harde woorden en bedreigingen aan, terwijl hij den raad der hoofdstad (Bergen) door gelijke bedreigingen tot toestemming wist te dwingen. Hetzelfde deed de Heer van Rassinghem te Rysel, zeggende dat,

zoo het derde lid niet toegaf, de Hertog een paar plaatsen in de asch zou leggen, om de overigen, door dat voorbeeld, gehoorzaamheid te leeren. In Utrecht werden Spaansche soldaten gelegerd, en de stad op eene wekelijksche uitgave van 2400 gulden gejaagd. Daar de gilden van Leuven en Brussel volstandig bleven weigeren, aarselde de Hertog niet, hun weêrstand door eene zoogenoemde *vervanging* — waarbij zij als in de meerderheid opgesloten en begrepen werden geacht — onschadelijk te maken. Op zijne verrichtingen en haar goeden uitslag steunend, dorst hij dan ook den Koning, reeds in 't begin van Juny, schrijven: dat de meeste Staten hadden toegestemd, maar die van Artois zich het moeyelijkst toonden; en drie of vier weken later: dat de zaak van den tienden penning voldongen was, en dat wel in den vorm, dien hij begeerd had, en zonder eenige beperking. „Zoo men," zoo vervolgde hij zijn brief, en bereidde daardoor den Koning op eene vrij aanmerkelijke beperking van zijn eerst volstrekt gunstig verslag; „zoo deze of gene eenig bezwaar heeft geopperd, het was alleen" — geen kleinigheid toch voorzeker! — „uit vrees er den handel door vernietigd te zien. Na rijp beraad had hij dan ook gevonden, dat daar inderdaad iets van aan was, en stelde hij zich daarom, op sommige punten, eenige matiging voor. De Koning heeft evenwel alle reden tevreden te zijn, daar het wel de aanzienlijkste bijdrage is, ooit ergens toegestaan." Maar wat hij thans slechts als waarschijnlijk stelde, dat er namelijk de handel onder lijden zou, dat meldde hij, weinige weken later, reeds als zekerheid. „De tiende penning" schreef hij toen [1], „zal den handel groot nadeel brengen, maar hij *moest* geëischt worden."

---

[1] Brief van 12 Sept.

Die eisch zelf beteekende echter maar weinig, de grootste moeyelijkheid zou zich eerst bij de invordering openbaren. Granvelle, die het land en zijn handelsbelang in allen deele kende, giste dat maar al te wel. „De eigenlijke moeyelijkheid zal eerst komen", zoo uitte hij zich in een brief van 22 Sept., „wanneer men den maatregel zal gaan ten uitvoer leggen." Zoo men er niet met de meeste omzichtigheid en matiging bij te werk gaat, vreest hij, „dat het algemeene misnoegen metter tijd de schromelijkste verwarring baren zal; men zal den Nederlandren nooit kunnen diets maken, dat het niet de vernietiging van hun handel geldt[1]; hun handel, die hoofdbron van geheel hun bestaan"[2]. En waarlijk men behoefde zelfs tot die uitvoering nog niet over te gaan; ook haar eerste, verre dreigen reeds bracht alles in onrust en beweging. „Helpt nu u zelf", zoo zong men 't elkander al aanstonds reeds, in krachtige woorden, toe:

Helpt nu u zelf, zoo helpt u God
Uit der tyrannen band en slot,
Benaauwde Nederlanden!
. . . .
(Thans) neemt hij elk zijn hoogste goed:
Die 't woord, der zielen voedsel zoet,
Als draf niet willen derven,
Bekoopen 't met hun roode bloed,
Of moeten naakt gaan zwerven;

(En) die zijn hart op Mammon stelt,
Moet ook ontbeeren 't lieve geld.
. . . .
Hij eischt den tienden met geweld,
Die 't geeft zal niet behouwen.

---

[1] *Corr. de Phil. II.*, II. p. 106.
[2] Ald. p. 109.

Want geeft men vaak van tienen één,
Daar blijft ten lesten een of geen; —
Wol kan den herder stillen,
Dees is met wol noch melk tevreên,
Hij wil de schaapjens villen.
. . . .
O Nederland, gij zijt belaân;
Dood ende leven voor u staan:
Dient den tyran van Spanje,
Of helpt, om hem te wederstaan,
Den Prince van Oranje!

Helpt den herder, die voor u strijdt,
Of helpt den wolf, die u verbijt: —
Weest niet meer Neutralisten!
Verdrijft den tyran, 't is nu de tijd,
Met al zijn tyrannisten[1].

De Hertog liet het, in spijt zijner eerste hoopvolle verzekeringen, vooreerst niet tot de ten uitvoerlegging komen. „De steden maken zoo veel zwarigheid," schrijft hij den Koning[2], „dat hij besloten heeft, omtrent de nieuwe belasting, voor zes jaar in eene schikking te treden, ze gedurende dien tijd voor eene bepaalde som te laten afkoopen." Een voornemen, door Granvelle reeds te voren toegejuicht, met den daarbij uitgedrukten wensch, dat die som toch matig moge zijn, opdat er de Staten gewillig in toestemmen[3]." Het duurde evenwel nog een geruimen tijd voor men het eens werd. In overleg met den Raad voor de geldmiddelen, sloeg Alva een bedrag van 2 millioen 's jaars voor, en een tweeden honderdsten penning in geval van een nieuwen inval[3]. Som-

---

[1] *Nederl. Geschiedzangen* I. bl. 374.
[2] Zie zijn brief van 31 Oct; *Corr. de Phil. II.*, II. p. 112.
Ald p. 110.

migen der Staten wilden daar eerst niet aan, dan onder zeer onaanneemlijke voorwaarden. Hij dreigde daarop met een, in 't belang van den handel eenigzins gewijzigden, tienden penning, en dit bracht de nog onwilligen tot inkeer. Men stelde toen de bepaalde jaarsom van 2 millioenen[2], voor twee jaren en wel tot 13 Augustus 1571, vast, en had zoo van weêrskanten eenig respijt; de Hertog, van zijne zijde, wel met het droombeeld der vroeger afgedwongen toestemming en harer latere verwezenlijking; maar de Staten van de hunne daarentegen, met het wel heilige voornemen, ook later zoo min als thans, zich tot die verwezenlijking te laten brengen.

In de overige maatregelen van zijn bewind, zijn burgerlijk en rechtsbeheer, bleef zich 's lands Voogd gedurende dien tijd steeds gelijk. Door den Paus, tot loon voor zijne diensten aan koningschap en kerk bewezen, in Maart van dit jaar (69), met een gouden hoed en degen vereerd, kon hij in dat geschenk slechts een aansporing te meer zien, op den eenmaal ingeslagen weg van bloedig geweld onbeschroomd voort te gaan — kwaad doen zonder omzien. Bitter moesten het, van den aanvang des jaars af, allen ontgelden, die zich ook, in de verte maar, tot Graaf Lodewijks of Prins Wil-

---

[1] Zie 's Hertogen brief van 10 Aug. 1570; *Corr. de Phil. II.*, II. p. 146.

[2] Volgens Alva was dat nog niet de helft van 't geen de belasting zelve zou opbrengen: „des capitalistes auxquels (il) a parlé, lui (en) ont offert jusques á quatre millions de florins par an; il croit que la perception produira beaucoup plus, et que le roi pourra facilement, chaque année, mettre dans ses coffres deux millions, toutes charges payées. Ce qui le confirme dans cette opinion, c'est la médiocrité des impots établis par les états, pour trouver les 2 millions qu'ils se sont engagés à fournir, a titre d'abonnement." T. pl p. 147.

lems inval in betrekking lieten denken, en daarvoor met dood of ballingschap, en verbeurdverklaring boeten. De werkzaamheden van den Bloedraad waren daardoor niet weinig vermeerderd, en hadden dus, zoowel dit onderzoek als dat naar het recht van weduwen, weezen, en schuldeischers op de verbeurd verklaarde goederen, eene uitbreiding van den Raad met nog vier leden ten gevolge. 's Konings Commissarissen in de verschillende gewesten bleven niet minder werkzaam, en ook de ontvangers, met het beheer der verbeurd verklaarde eigendommen belast, werden steeds tot den ijverigsten arbeid aangespoord. Het beroep veler steden op hare vrijheden en voorrechten, en haar daarop gegronde eisch van verbeurdverklaring verschoond te blijven, werd geheel in den wind geslagen [1]. De Hertog had daarenboven last gegeven, de verschillende in den beeldstorm of later verwoeste kerken en kloosters, op kosten der steden en gemeenten, te herstellen; en werd aan den weder opbouw de krachtigste hand gehouden. Alle boekwinkels en drukkerijen in de Nederlanden waren voorts, op éen en denzelfden dag, onderzocht, de verboden boeken weggenomen en verbrand, en hunne drukkers in hechtenis genomen. De schoolmeesters, die onrechtzinnige dingen leerden desgelijks, en elk hunner die geen goed Katholiek scheen, afgezet. De stedelijke overheden waren gelast personen aan te wijzen, om den eerdienst bij te wonen, en aldus voor dezes onbelemmerde viering zorg te dragen; katholieke lieden af te vaardigen, om het heilige Genademiddel, op zijn weg naar het ziekbed, te begeleiden; overal katholieke vroedvrouwen aan te stellen, die bezweren moesten den geestelijke van het

[1] Zie over een en ander Alva's uitvoerig schrijven van 14 July 1569; *Corr. de Phil. II.*, II. p. 98—101.

kerspel binnen 24 uren aan te geven, wie zij verlost hadden. Niemand zou verder een overheidsambt bekleeden mogen, die geen getuigenis zijner kerkelijke rechtzinnigheid, door bisschop of geestelijke geteekend, toonen kon. De bloedplaccaten nopens den godsdienst waren op nieuw afgekondigd, met last ze stiptelijk na te komen.

Wanneer men al deze maatregelen en voorschriften van het midden des jaars nagaat, zou men weinig gissen, dat er ten zelfden tijd, te Madrid en Brussel, over 't uitvaardigen eener algemeene vergiffenis onderhandeld werd, door den vergevingsgezinden Koning aan zijne misdadige onderdanen te schenken. Reeds in February had Filips aan Alva geschreven [1], dat hem thans de tijd daartoe gekomen scheen, en hem uitgenoodigd er ten spoedigste een ontwerp voor over te maken; Granvelle had hem verzekerd, dat men er meer vruchts nog, dan uit de opbrengst der verbeurdverklaarde goederen, van trekken zou. Ook zou het een middel kunnen strekken, om de Duitsche vorsten en met name den Keizer tot rust te brengen, die hem thans, met schriftelijke en mondelinge vertoogen, over zijne handelingen in de Nederlanden vervolgden [2]. Wel maakte hij weinig zaaks van deze keizerlijke vertoogen, en had hij 's Keizers eigen broeder, den Aartshertog Karel, met een ijdele boodschap afgescheept, maar had hij dan den schijn toch, hun te gerieven en te wille te zijn. De Hertog evenwel had zijne redenen, die hem die uitvaardiging nog schenen te ontraden. In de eerste plaats wilde hij zijn geldelijken maatregel in stand zien, voor hij zijne vergiffenis afkondigde; en toen deze eenmaal voorloopig

---

[1] *Corr. de Phil. II.*, t. pl. p. 63.
[2] Aldaar p. 64.

in orde gebracht waren, had hij o. a. het liefderijke bezwaar, dat er dan deze en gene[1] nog van zou kunnen gebruik maken, dien hij liever eerst om hals zag brengen.

In Slachtmaand werd hem vierderlei ontwerp uit Madrid toegezonden, waarvan hij — hoewel ruim een half jaar later eerst — naar zijn eigen beweren, het minst strenge, naar men hem te Madrid nagaf, het meest liefdelooze, uitvaardigde. En zeker, wanneer zijn beweren waarheid was, heeft men terecht gevraagd, hoe er dan wel de andere drie mogen hebben uitgezien; — zoo weinig beteekenend was het vierde. De tallooze uitzonderingen wierpen er den regel omver, en de „groote voldoening" door den Hertog, als werking zijns Pardons op het hart des volks, uitdrukkelijk aan den Koning vermeld, wordt zoowel door den liefdeloozen inhoud van 't stuk, als door dien bekenden volksnaam weêrsproken, die 't een *Pandora*gift in plaats van, met zijn Spaanschen naam, een *Perdona* betitelde; eene gift, bij welke den armen begenadigden geen andere hoop dan die op God en Kristus overbleef. „Gods genade," zoo zong men[2],

„Gods genade staat altijd open:
't Verloren schaap heeft Hij gehaald;
Op Hem alleen willen wij hopen,
Onze schuld heeft Hij betaald.

Op *uw* Pardon wij niet en achten,
Want het is al verraderij;
Een ander wij van God verwachten,
Kristus heeft ons gemaakt al vrij; —
Op Hem alleen betrouwen wij.

---

[1] Met name de Heer van Montigny; zie *Montigny's Leven en Dood*, enz. bl. 36, en den daar (aant. [2]) aangehaalden brief.
[2] *Nederl. Geschiedz.* I. bl. 384.

Den 16en van Hooimaand 1570, werd Alva's *Pardon*, in zijne tegenwoordigheid, te Antwerpen plechtig in 't openbaar afgekondigd; en die van deze stad schaamden zich niet, hem, op zijne uitnoodiging, bij een vleyend dank-adres van 4 bladzijden schrifts, hunne hooge erkentelijkheid te komen betuigen voor al de weldaden, van zijne allen zoo aangename komst af, den lande door hem bewezen, en op welke hij thans, door zijne algemeene vergiffenis, den Koning door hem afgebeden, en die hij er zelf was komen afkondigen, de kroon gezet had. De Hertog zelf was over zijne verrichtingen hier te lande, door welke hij alle oproer en ketterij op staats- en kerkgebied voor altoos gefnuikt waande, zoo voldaan; dat hij zich, in 't volgende voorjaar, op 't kasteel te Antwerpen een standbeeld liet oprichten, uit het te Jemgum veroverde geschut gegoten, maar dat den tijd zijner eigen landvoogdij slechts kortelijk overleefd heeft, en sedert alleen in prent is bewaard gebleven.

Met Oogstmaand van dit jaar (1571) zou de tijd verstreken zijn, na welken op nieuw in 's lands geldmiddelen voorzien en, naar Alva's bedoelingen, de zaak der beide penningen voor goed geregeld worden moest. Den bezwaren gehoor gevend, hem van alle zijden op 't stuk van den tienden en zijn herhaalde heffing gemaakt; liet hij een nieuw en gematigd ontwerp opstellen, waarbij bepaald werd, dat hij slechts eenmaal, en wel alleen van de bewerkte stof, geheven worden zou. De Staten en ingezetenen echter, die, geheel van den Hertog verschillend, het tijdelijke uitstel als een blijvend afstel hadden beschouwd, waren ook door deze — inderdaad allesins afdoende — verzachting, met de nieuwe belasting niet verzoend, en weigerden er, zelfs in spijt aller vroegere afgedwongen toezeggingen, thans hunne toestemming

aan. De Hertog schreef dit, zeker niet ten onrechte, aan hunnen — niet onnatuurlijken — onwil toe, den Koning eens voor altijd met het noodige geld te gerieven, in plaats van het zich telkens beleefdelijk door hem te zien afvragen. „Zij konden dan," zoo schreef hij later[1], „hun Soeverein de wet niet langer voorschrijven; en is dat de eenige reden van hunne ontevredenheid, niet het belang van handel en visscherij, of eenig ander ding." De belasting zelve stond nu echter eenmaal in een al te slechten reuk, haar naam was zoo door en door bedorven, dat er — als de uitkomst toonde — in weêrwil van 's Hertogen beste en aanhoudendste pogingen haar door te zetten, voortaan niets meer van worden kon. „Reeds sedert eenigen tijd, schreef hij den derden der maand aan den Koning[2], was hij met zijn Geldraad over de vaststelling der belasting handelend, maar niet in de mogelijkheid geweest dezen tot zijne gedachten over t halen. Hij heeft zich echter schrap gehouden en zal de noodige maatregelen nemen, om, alom in den lande, de invorderaars aan te stellen." Zelfs zij, die vroeger het hunne hadden gedaan den penning in te voeren, schenen er thans van schrik voor bevangen. Noircarmes schreef den Koning, dat de bedreigde invoering der belasting zulk een onrust baarde onder de menigte, dat hij er niets dan onheil uit voorzag. De oude Viglius, mede eerst een harer voorstanders, was er thans niet minder tegen ingenomen. De Staten van Henegouwen, die vroeger op Noircarmes' woorden hadden toegegeven, deden thans eene bezending aan den Hertog, om hem ook voor 't vervolg in de twee millioen te laten berusten; en hunne bezwaren tegen

[1] *Corr. de Phil. II.*, II. p. 209.
[2] Aldaar, p. 190.

de nieuwe belasting werden, naar Alva's schrijven aan den Koning [1], door de andere Staten gedeeld. Naar zijn zeggen — en daarin lag niets onwaarschijnlijks, daar hij reeds sints geruimen tijd op zijn ontslag had aangedrongen — hoopte men hem ieder dag te zien vertrekken, en dan de zaak als van zelve in den steek te zien blijven. Men bedriegt zich daarin echter, zoo besluit hij, en reeds is er met de invordering een aanvang gemaakt.

Zoo grif ging het evenwel met die invordering niet, als men uit deze stoute verzekering des Hertogen zou kunnen meenen. Hij mocht er zijne inners toe aanwijzen en benoemen, de weêrwil der ingezetenen bleef voortduren, en uitte zich van steeds meerdere, en daarbij steeds minder te miskennen, zijden. Slechts twee dagen na zijn laatst aangehaald schrijven, ontving er Alva een van den bisschop van Yperen, die hem den jammerlijken indruk schetste, door zijne belasting op den Zuidnederlandschen handwerkstand gemaakt [2]. „Bij den aanvang des winters", schreef de hoog eerwaarde kerkvoogd, „nu de behoefte zoo groot en de verdienste zoo gering is, zouden die ongelukkigen, door hun ellende verbitterd, zich tot noodlottige ondernemingen kunnen laten meêslepen." Hij vreesde daarenboven, dat 's Konings maatregel de harten veler onderdanen van hem vervreemden zou, thans, nu het er zoo op aan kwam, hunne genegenheid te winnen. Hij smeekte daarom den Hertog, allernederigst maar allerdringendst, den penning door een andere belasting te vervangen; kon hij dat zonder 's konings machtiging niet, dan mocht hij deze toch vragen en inmiddels de heffing opschorten. Niemand, zoo eindigde hij, dan zijn ge-

1 Dat van 23 Sept., t. pl. p. 203.
2 T. pl. p. 204.

heimschrijver, op wiens bescheidenheid hij ten volle vertrouwen kon, die van den door hem gedanen stap wist.

Niet de armen alleen en hunne geestelijke herders, maar ook 's Konings burgerlijke ambtenaren toonden zich niet minder weêrspannig tegen de invordering der belasting. „De Koning", zoo schrijft hem de Hertog, „kan zich geen denkbeeld maken van de moeite, die hij gehad heeft, en van den weêrstand van 's lands ambtenaren, voor hij de invordering heeft kunnen bepalen; noch de hoofden, die hij heeft doen vallen, noch de voorrechten, die hij heeft afgeschaft, hebben zooveel weêrstand noch weêrzin verwekt."

't Bederven huns lands hadden zij geen acht,
Zoo lang ik hen bij den vleeschpot liet blijven;
Maar nu ik hun Mammon aanroer met kracht,
Willen zij mij uit dees landen verdrijven. [1]

In de volgende maand (Oct.) vervoegden zich alle 's lands Staten tot hem, om hem te bewegen geen gevolg aan de heffing te geven. Op hunne aanvoering van het belang der manufacturen en visscherij, gelastte de Hertog den raad, de belasting op de manufacturen voor den uitvoer te verminderen. Na drie of vier dagen beraads, liet men hem weten, dat die vermindering alleen niet wel mogelijk was. Daarop verminderde hij de belasting op de manufacturen in 't algemeen, met die op de visscherij, en op de stoffen bij de katoenweverij gebruikt. Maar ook daarmede waren de Staten nog niet tevreden, omdat — naar hij zich uitdrukt — „hunne hoofden en meesters het niet verkozen." Hij noodde echter den Koning uit, zich sterk te houden en onwrikbaar te toonen; hem zelf hebben ze willen bang maken voor de gevolgen zijner han-

[1] Uit het reeds aangeh. Geuzenliedjen; *Geschiedz*. I. bl. 394.

delwijs; maar daartoe was meer noodig dan zij vermochten. Ook den Koning zullen ze nu wel aanzoeken, om hem in zijn besluit te doen wankelen; en wee hem, zoo zij dan de minste weifeling bij hem bespeuren! — dan is alles verloren, en behoeft Zijne Majesteit er niet aan te denken, langer Heer dezer landen te zijn. Is daarentegen eens de belasting gevestigd, zoo zal er, over drie maanden, niemand meer van reppen."[1] Juist in die vestiging lag dan ook de moeyelijkheid, en het zou er inderdaad, spijt alle 's Hertogen onverdroten inspanning en werkkracht[2], niet toe komen.

Wel deed de Koning al wat in zijn vermogen was, om hem te helpen en te ondersteunen. Op het bezwaar, in den Nederlandschen Staatsraad geopperd, dat de Hertog, in geheel de belastingzaak, geen schriftelijken lastbrief des Konings vertoond had; liet Filips onmiddelijk door zijn raadslid Hopperus aan dezes Nederlandsche vrienden schrijven, dat het *zijn* wil was, den tienden penning, op de eenmaal aangenomen wijze, te heffen; en dat hij er zijne verbazing over betuigde, hoe men het in Nederland betwijfelen kon, dat de Hertog naar *zijne* bevelen handelde, en dat alleen, omdat men niets schriftelijks daaromtrent van hem gezien had[3]. Toch had het hem, naar 's Hertogen juiste gissing, aan geene dringende waarschuwingen tegen de belasting ontbroken. Niet slechts, dat Hopperus zelf hem al het gevaarlijke van den stap schriftelijk had zoeken te ontvouwen, maar zijn eigen gezant aan 't hof van Frankrijk, Don

---

[1] *Corr. de Phil. II*, II. p. 209.

[2] Zie daarover vooral zijn uitvoerigen brief van 23 Dec. (*Corr.* enz. II. p. 213, s.)

[3] Brief van 18 Febr. 1572, t. pl. p. 227.

Frances de Alava, had hem zijne vele treurige bevindingen daaromtrent, in een tweetal uitvoerige brieven (van Jan. 1572), meêgedeeld [1]. Hij meldde daarin, hoe er dagelijks Nederlandsche kooplieden met hun goed naar Frankrijk kwamen, voornemens zich daar te vestigen; dat er zich te Parijs meer dan 400 bevonden, anderen naar Blois waren doorgereisd; dat allen zich over den tienden penning en de kwellingen der Spanjaarts beklaagden; dat het aantal dier uitgewekenen uit Brussel, Antwerpen, Rysel, Douay, Atrecht en elders, steeds klimmende was; dat hij bij Kamerik een onderhoud met den Heer van Noircarmes had gehad, waarin deze hem in de hevigste ontroering had betuigd: dat, zoo de Hertog niet toezag, er meer dan 10,000 inwoners het land zouden verlaten, en dat God verhoeden mocht, dat er niets ergers nog geschiedde, en alle herstel onmogelijk wierd. De Hertog zelf wilde echter van niets hooren; toen Don Frances hem te Brussel over die uitwijking gesproken had, antwoordde hij, dat gene zich had laten misleiden; en een paar dagen later vraagde hij hem: wat hij nu wel zeî, daar men in Brabant zelf den penning was beginnen te innen. Don Frances hernam, dat hij desniettemin bij zijn gevoelen bleef, en de grootste bezwaren van die inning voorspelde; dat hij hem daarom smeekte, toch wel toe te zien. „Ik zal hen wel dwingen!" was 's Hertogs krachtig antwoord. „Dat geve God!" besloot Don Frances, „maar naar mijn bescheiden oordeel, zult gij daar al uw gezag en omzichtigheid bij noodig hebben." — Alva's aanzien, berichtte hij dan ook, was aanmerkelijk gedaald [2]; allen hadden slechts één wensch, dat hij ver-

[1] *Corr. de Phil. II.*, II. p. 215:

[2] „Le tyran" schrijft de Graaf van den Berg den 27en aan Oranje (*Arch.* III. p. 420), „passant par la ville et voyant

trekkken mocht. Daaruit, en uit het geringe vertrouwen, dat de Hertog bij hun geniet, mocht de Koning afnemen, wat er gebeuren zou, zoo het, ten gevolge van den tienden penning, op eene of andere plaats tot oproer kwam. Wel beweerde Alva, dat alle moeyelijkheid slechts van de geldmannen voortsproot; maar Don Frances had zich met de meest onpartijdige lieden beraden, en allen hem gezegd, hoe gevaarlijk en hachelijk de kans stond, en dat niemand er gaarne de hand toe leenen zou. Noircarmes, Megen[1], Berlaymont, en Aerschot[2], allen onttrokken zich zooveel hun slechts doenlijk was; en zonder hunne tusschenkomst, en de medewerking vooral der beide Raadsleden Viglius en Tisnacq, die niets gunstiger gestemd waren, achtte hij de invoering der belasting geheel onmogelijk. Het eenige dus wat de Koning, wilde hij den Hertog bijblijven en ondersteunen, nog vermogen zou, was, genen en allen, die daarin verder van dienst konden zijn, schriftelijk tot medewerking aan te porren. Daaraan, gelijk wij hoorden, voldeed Philips vervolgens op zijn en Alva's aandrang, door zijn eigen schrijven en dat van Hopperus; maar hij zag toch tevens al de moeyelijkheid der zaak genoeg in, om

---

les bourgeois se bender en trouppes sur le marchié, le laissant passer sans luy faire aucune révérence, il en print tel despit qu'en mordant son doigt jura de s'en vanger."

[1] Megen was naar zijn bewind vertrokken, waar hij den 7en Jan. 1572 plotseling aan een beroerte overleed. Blijkens schrijven van 's Konings Raden van Overijsel aan Alva (*Corr. de Frise*, etc.) was hij, saterdag 5 Jan. „gesondes lives van Lingen des avonts binnen Swolle gecomen", den volgenden morgen om vijf uur „in eene swaere kranckte gevallen ende van God Almachtich dermaeten beruert, dat S. Gen. des maendages nachts, omtrent tusschen twee ende drie uren, van deser werelt gescheiden ende in den Heere gerust es". (Zwolle, 8 Jan. 1572).

[2] Over Aerschot, zie 's Graven van den Berg brief, t. pl.: „se tient en la ville d'Avenne, d'ou il ne se bouge."

er Alva, in zijn brief aan genen, de dringende aanmaning bij te voegen: dat, zoo reeds de invoering eener nieuwe belasting, als eene den inwoneren onwelkome zaak, overal steeds hoogst gevaarlijk was; dit in de Nederlanden in dubbele mate het geval moest zijn, wegens den wrevel door de ingezetenen gekoesterd, over al de handelingen van gestreng maar billijk recht, die voorafgegaan waren; terwijl ook de handel, als de zenuw en 't merg van 't land, alle zorg vereischte; — waarom hem de Koning smeekte de zaak toch wel te wikken, en alle moeyelijkheden in haar te vermijden. Waren die moeyelijkheden te groot, dan zou het wellicht beter zijn met de Staten overeen te komen, nogmaals een afkoop aan te nemen, en de invoering der nieuwe belasting tot een later tijdstip uit te stellen. Hij liet het den Hertog echter geheel over, om dàt besluit te nemen, dat hij, voor zijn dienst en den lande, het nuttigst, zekerst, en aanneemlijkst achten zou.

Die Hertog evenwel bleef onwrikbaar. Hij bekent den Koning ronduit, dat er onder al zijne staatsdienaars in de Nederlanden niet één is, op wien hij in deze zaak vertrouwen kan, niet één die hem zijn hulp verleenen wil; — maar dat hij hen betuigd heeft zich eerder in stukken te zullen laten houwen, dan 's Konings wil in dezen niet voldaan te zien. Hij voegt er de oprechte — en inderdaad afdoende — verzekering bij, en die hem, op 't punt van den tienden penning, werkelijk geheel vrijspreekt[1]: dat, door zijne voortdurende wijzigingen en verminderingen, het te heffen recht niet meer dan hoogstens $3^1/_2$ ten honderd bedraagt.

---

[1] „La postérité", zegt de Heer Bakh. van den Brink (in zijn *Notice sur le dixième denier*) te recht, „doit justice même au duc d'Alve." En hier is daartoe gewis de plaats.

Het eenigst wat hij verzoekt is, dat men der belasting toch niet den Spaanschen naam van *al cabala* geve, „waarin de Nederlanders de grootste beleediging zien.” De hevigste tegenwerking gaat overigens niet van het volk, maar van de ambtenaren, met de ten uitvoerlegging belast, zelf uit. Toch is de heffing, naar zijn schrijven, thans (19 Maart, 1572) reeds op vele plaatsen aangevangen. „Zelfs in Brussel, dat zich het meest weêrbarstig getoond heeft, begint het te gaan. In Vlaanderen wordt zij, onder de bereidwilligste medewerking der Bisschoppen geheven. In Holland begint men haar op vele plaatsen in te voeren.” Zoo moest het uit 's Hertogen woorden schijnen, als zou de zaak allengs haar geleidelijken gang kunnen gaan, en hij zijn krachtig pleit gewonnen hebben. Zijne gunstige voorstelling was echter wel wat sterk gekleurd. Het is een genoeg bekende zaak, wat er in Brussel voorviel[1]: men bleef er tot den einde toe onwillig, men dreef er den Hertog ten slotte tot maatregelen van geweld, welker ten uitvoerlegging slechts door een gewichtige gebeurtenis van elders verhinderd werd. En hoe weinig gezeggelijk men zich ook in Holland toonde, moge o. a. uit het voorbeeld van Delft, zijner overheid, en inwoners blijken, waarvan het omstandig verhaal ons in een verslag van den Raadsheer in 't Hof van Holland, Mr. Willem van der Criep, ten Rijks Archieve in den Haag bewaard is.

Den 13en December reeds had deze zich bij burgemeesteren van Delft vervoegd, om hen over den voortgang der zaak te spreken. Twee dagen later ant-

---

[1] Zie daarover vooral het reeds aangevoerde *Notice* van den Heer Bakh. van den Brink (*Messager des Sciences historiques*, enz. 1848, p. 285 ss.).

woordden gene, dat er, wegens de Delfsche bieren en brouwneering, geen stad zoo door bezwaard was als de hunne; dat zij daarom hun grieven en klachten op schrift zouden stellen. Den 18en dringt hij op een nader antwoord aan, en zij „wesende perplex, ende niet wel wetende de zake langer uit te stellen", leveren hem nu den 23en — onder notarieele aanteekening van verzet, dat de belasting niet eerder geheven mag worden, dan er algemeen in alle landen van herwaarts over in is toegestemd — een stuk over, waarbij zij hunne bezwaren nader uiteenzetten en ten slotte hun wensch uiten: den tienden penning niet binnen Delft te heffen, voor er door Zijne Excellency, met betrekking tot de bieren, anders in voorzien zal zijn. Van der Criep gelastte hun nu, den volgenden dag tot beëediging van den „oppercollecteur" over te gaan. Acht dagen later, op nieuwjaarsdag, riep hij burgem^{ru}. nogmaals bijeen; er verschenen er echter slechts twee van de vier, en zoo kon er niets verricht worden. Den achtsten January kwam de Raadsheer terug voor burgerm^{s}. en schepenen; nu was 't echter vacancy geweest en velen door hun koopmanschap afwezig, zoodat er nogmaals niets te doen viel; maar beloofden zij tegen Saterdag den 12en een antwoord op schrift te stellen. Dat antwoord nu bracht enkel weerspraak tegen de belastingwet, als niet overeenkomstig met het voorstel des Landvoogds en Zijner Majesteits placcaten; ook dienden eerst alle andere belastingen afgeschaft te worden.

De zaak blijft daarop tot 11 Maart rusten, toen burgemeesteren de last gewerd, om, met den algemeenen collecteur, tot de aanstelling van andere onder hem over te gaan, op boete van 1000 Carolus guldens en de schaden en interessen bovendien. Onder die bedreiging van straf, gaat men daar nu wel onmiddelijk toe over; maar een brief van Voorzitter en Raden

's Hofs? van 20 Maart, doet ons zien, dat er van de elf benoemden zich zes verwijderd hadden; 't geen „zij verstonden te wezen een gemaakt werk", en alleen om daardoor de heffing der belasting te beletten. Men had daarom hun huisvrouwen aan te zeggen, dat zij binnen 24 uur terug moesten zijn, om twee etmalen later, in handen van den oppercollecteur, hun eed te doen. Vier dagen daarna waren er negen van de elf opgekomen, die om uitstel verzochten tot ook de tiende, die eerstdaags verwacht werd, thuis zou zijn. Bossu, de Hollandsche Stadhouder, en de Raden van 't Hof zonden echter, langer wachten moede, den 26en bevel om terstond en geziens briefs den inhoud van 't vroegere schrijven te volbrengen, en den penning volgens 't placcaat van 14 Febr. te heffen. Door het wegvallen van een der collecteurs, die redenen van geheele ontstentenis bijbracht, moest daarop eerst nog weder in zijne plaats voorzien worden. Den 28en waren er eindelijk negen beëedigd; een was er nog niet, en de laatste juist thuis gekomen. Als laatste uitvlucht moest nu dezer beëediging nog afgewacht worden, terwijl den zieken bevolen was, iemand van zijn kinderen of naaste vrienden te zenden. Waren zij dan alle elf beëedigd, zoo beloofden burgemeesters en schepenen, zich „naar hun vermogen te regelen, om 't inhouden van Zijner Majesteits placcaten te volbrengen." — Zij werden daarin, niet tot hun spijt gewis, door een even onverwachte, als in zijn gevolgen belangrijke gebeurtenis verhinderd, tot welker recht verstand wij echter de geschiedenis der twee of drie laatst verloopen jaren, nog van eene andere zijde, moeten beschouwen.

VII.

DE WATERGEUZEN. I.

Toen, den 9en van Sprokkel 1568, de afgevaardigden der Staten van Holland tot den Hertog van Alva te Brussel kwamen, om hem bij zijne komst herwaarts te begroeten, hem dankende voor de last en moeite, die hij „door liefde van 't gemeen oorbaar des lands" wel op zich had willen laden; — toen gaven zij hem tevens, in 't belang der visscherij vooral, hunne vrees te kennen: „dat de zee, deze aanstaande teelte, onveilig zijn zou, overmits de zeeroovers en piraten, die zich te water begeven zouden en de schepen, zich met de visscherij geneerende, nemen of beschadigen; en dat bovenal in deze woelige tijden, nu een zoo groot getal van volk, zich voor een deel op den scheepshandel verstaande, verloopen was, die zich waarschijnlijk ter zee begeven zouden[1]." — Het waren deze „zeeroovers", gelijk hen de Staten niet geheel ten onrechte betitelden, in welke als de kiem besloten was dergenen, die zich, na weinig jaren, als Watergeuzen berucht en, door een even verrassend als heilrijk wapenfeit,

---

[1] Naar de aanteekening, vervat in de reeds aangehaalde *Gedenckwaerdige Saecken*, enz. van Amelis van Rosendael, I.

te recht ook beroemd zouden maken. De onveiligheid des lands voor ieder onroomsche, die niet hangen of branden, of anders zijn geweten verzaken wilde, dreef hen op de baren, die zij nu op hunne beurt onveilig maakten. Maar weinig kon de Hertog toen denken, dat die handvol lieden, die in de eerste maanden van zijn bewind, zich op zee het brood gingen zoeken, hun te lande, op schavotstraf onthouden, in vervolg van tijd, door steeds aangroeyende menigte, tot een waterheir zouden uitdijen, dat niet slechts alle 's lands kusten blijvend bedreigen, maar hem zelf en zijn gezag den hardsten knak geven, de krachtigste aandrang tot zijn eigen val, en tot den dood der staatsbeginselen, die hij voorstond, wezen zou. Gewisselijk rekende hij de weinige oorlogschepen, die hem de Hollandsche Staten als tegenweer voorsloegen, meer dan voldoende, om den zeeroof, waarmede zij hunne visscherij bedreigd achtten, voor altoos den nek in te nijpen. Hij rekende daarbij echter buiten — zijne gasten. Naarmate de tijden banger, de ballingen talrijker werden, en de strijd te land weêrspoediger bleef, wies de Geuzenmacht ter zee aan, en de landgeuzen maakten plaats voor die te water. „Alle man, die benaauwd was," heeft men, met de juiste toepassing van een bekend Bijbelvers, gezegd [1], „en alle man, die een schuldeischer had, en wiens ziele bedroefd was, vluchtte weldra tot de schepen der Geuzen." Hadden reeds de nederlagen bij Lannoy en Oosterweel, de aftocht van voor Amsterdam, hunne bijdrage tot de strijdbare ballingen geleverd; de nederlagen bij Dalem en Jemgum, en de mislukte tocht over de Maas, waarbij zich die ballingen eerst te lande hadden zoeken te weren, dreven hen in des te groo-

---

[1] Van Groningen, in zijne *Watergeuzen*, Leiden, 1840; bl. 23.

teren getale de zee op, om van daar uit den nieuwen aanval te wagen. Hunne aanvankelijke werkzaamheid was echter reeds met den strijd te lande samen begonnen. Toen Graaf Lodewijk in Groningerland gevallen was, dienden hem de Dokkumer balling Jan Abels, en de Amsterdammer Jan Broeck met hunne schepen, om den toevoer van levensmiddelen naar Groningen af te snijden, en er hem zelf van Emden uit te brengen[1]; en nog geen maand na zijne eerste aankomst, meldde de Friesche Stadhouder aan den Landvoogd: hoe men op de Eems vier of vijf schepen had zien koersen, goed van geschut en oorlogsknechten en allerlei krijgsvoorraad voorzien, en die witte roodkruiste vlagen voerden; „denkelijk wel zeeroovers, meende hij, ten gunste des vijands werkzaam"[2]. En toen vervolgens Bossu, de Stadhouder van Holland, op Alva's last, eenige schepen onder Boschuizen had uitgerust, om in Eems en Dollart Lodewijks pogingen tegen te werken, vaardigde deze van zijne zijde, den 1en van Hooimaand, uit naam van den Prins, zijn broeder, bestellingsbrieven te water voor Jonkhr. Dirk Sonoy en Hendrik Thomasz uit[3]. Boschuizens schepen raakten er nu, reeds in de eerste dagen der maand, met die der Geuzen op de Eems slaag, en werden gedwongen te wijken[4]. Naar het bericht van een spie, den Graaf van Megen, den

---

[1] *Archives* III, p. 232 s., en *Corresp. duc d'Albe*, enz. p. 125.
[2] *Corresp. de Frise, Groningue*, enz. (Belg. Rijksarchief.)
[3] Bor I. bl. 237*b*. Dat de Watergeus Hendrik Thomasz geen ander, dan de Amsterdamsche balling Hendrik Thomassen Laers zijn kan, is door den Heer Van Groningen (bl. 484) te recht opgemerkt.
[4] Zie de plaats aangeh. in de *Corr. du duc d'Albe* p. 125, aant.

10en, te Groningen geworden, telden zij zeventien schepen met zevenhonderd man [1]. En wie er vervolgens te Jemgum in een vlucht over de Eems hun heil zochten, hadden dit voor 't meerendeel aan Sonoy en de zijnen te danken, die — hoewel met hunne grootere schepen tot zoo ver niet reikende — hen echter in hunne schuiten opvingen [2]. Met de slachting van Jemgum, was nu echter ook voor een poos de werkzaamheid te water in den mond der Eems uit; en de krijgskans moest vervolgens eerst ook in 't Zuiden des lands beproefd worden, voor wij hem op nieuw, na een tweede mislukking, en als door den uitersten nood afgeperst, op uitgebreider schaal weder aan de Noorder kusten zien wagen. Er is ons van Oogstmaand 1569 een soort van Bondschrift [3] bewaard, door vijf of zes Hollandsche, Geldersche, Friesche, en Groninger Edelen geteekend, waarbij zich deze met zegel en handschrift vereenigen om, „op bestelling des Prinsen, als kapitein generaal, in behoeve Zijner Majesteit den Koning, en tot wederinvoering van het warachtige woord Gods, den hertog van Alva, met zijn kwaden, bloedigen raad, te water en te lande afbreuk te doen, waar hun het meest en best gelegen zal dunken." Zij verplichten zich tevens tot onderlinge

[1] Ald. p. 149.

[2] Zie Van Groningen, en de plaatsen daar aangehaald, bl. 34, en verg. voorts ook volg. bekentenis van den gevangen Watergeus Willem Jansz (Juny 1570): „dat hy diende by Jan Abels, ten tijde doen de slach geschiede by Groeningen; ende dezelffde gedaen zijnde, voeren met heur schip daeromtrent tot tweemalen toe, ende berchden veel volx met heur schip, die uyte slach ontloopen waren, brengende dezelffden tot Empden, die daer jnne gelaten werden; ende worden noch veel meer ander geberclit met schuyten ende ander schepen." *Corr. de Holl. et Zélande*, 1570. (Belg. Rijksarchief.)

[3] Bij Te Water, *Verbond der Edelen*, IV. 276 vv.

raad en overleg bij al hunne aanslagen, en om van den prijs te maken buit den Prins de eene helft, en de andere den schipperen, bootslieden, en krijgsknechten onder hen dienende, uit te keeren. Die Edelen waren: Albert van Egmont, Lancelot van Brederode, Crispijn van Saltbrugge, Barthold Enthes van Mentheda, Jelle Eelsma, en Meinert de Fries; allen Geuzenballingen, eerst aan den strijd te lande deelachtig, en sedert hoplieden der Watergeuzen. Van dezelve Oogstmaand dagteekent waarschijnlijk de aanstelling des Heeren van Dolhain, Adriaan van Bergen, tot 's Prinsen Amiraal en opperbevelhebber der Geuzenschepen. Deze hadden intusschen noch die bestellingen noch dat Bondschrift afgewacht, om aan de Noorder stranden, ook zonder dat, den eenmaal begonnen roofstrijd voort te zetten. De Heer van Billy, Casper de Robles, die in Louwmaand van dit jaar, met zes vendelen Waalsche knechten, naar Groningen gekomen was, om er de Duitsche bezetting, daar tot dusver verbleven, te vervangen[1]; de Heer van Billy schreef omstreeks half Maart, dat zich Jan Abels met zijn schip tot op drie uur afstands van de stad gewaagd had, er zich daarop nog 50 of 60 Hollandsche ballingen bij hem gevoegd hadden, en zij vervolgens reeds vijf vaartuigen geplunderd[2]. Hun buit werd deels te

[1] Zie zijne aanstelling en eerste brieven in de Bijlagen hierachter. Men was er over die verwisseling, met reden, gansch niet te onvreden; maar had de arme Overste al dadelijk met de schaarste van geld te kampen, die hem ook vervolgens aanhoudend kwellen zou, en in welke Alva maar al te weinig gelegenheid had te voorzien.

[2] ,,J'avois escrit passé 4 jours au conte de Meghen l'arrivee de *Jan Abels* à trois lieues de ceste ville avecq 30 personnes en ung basteau; esperant avoir de lui brève response; mais comme j'ay ce jour d'hui entendu qu'il se joint à lui autres

Emden door Abels vrouw en broeder, deels te Norden door zijn zoon te gelde gemaakt[1]. Men begreep dan ook, zoo in Groningen als Friesland, zich zooveel doenlijk tegen de aanrandingen der Geuzen te weer te moeten stellen, en stelde daarom een viertal Commissarissen van uitrusting aan, die, met meer weidschen naam dan weelderige bezolding bedacht — zij kregen twaalf of veertien stuivers daags — en te Dokkum en Groningen woonachtig[2], met het hoofd der Amiraliteit, den Heer van Wacken, over de loopende zeezaken, en de voorkomende moeyelijkheden moesten briefwisselen en overleggen. Terwijl men voorts, in April reeds, in Friesland drie vaartuigen had uitgerust, met 50 koppen, het noodige geschut, wapenen, en krijgsbehoeften voorzien, onder 't bevel van kapitein Magnus Arents; en in Groningen twee jachten met dertig man, onder kapitein Pieter Thyes. Zij zouden echter (gelijk Groesbeek, de Friesche Luitenant, terecht opmerkte), als slechts kleine vaartuigen wezende, weinig anders kunnen doen, dan de kusten

---

50 ou 60 fugitifs de Hollande, qui ont dejà pillé 5 batteaulx; je n'ay voulu laisser d'en advertir V. Exce." De Groen., 22e de Mars 69 (*Corr. de Frise*, enz.)

[1] „J'ai eu certain rapport qu'une partie du butin (de Jean Abels) a esté vendu par sa femme et frere à ceulx d'Empden et la reste par son fils a Norden. Le bruict est, que c'est sans le sceu du conte dud. Empden, si estce que à ceque je puis juger, voyant qu'il ne retient rien de ce qui appartient à luy et a ses subjects, que je tiens avecq plusieurs aultres qu'il soit son ami, et que si les Anglois se meuvent, ils ne fauldront se joindre avecq eulx." De Groen., le ije de May 1566.

[2] Zie Groesbeeks brief van 5 Juny (*Corresp. de Frise*, enz.) Zij waren: voor Friesland: *Gerrolt Gerroltsma* olderman te Dockum, en *Rintje Aytta*, grietman van Dongerdeel O.zijde; en voor Groningerland: *Herman Evers*, Secretaris van Groningen, en *Fylco Wyneken* van Marsburg bij Delfzijl.

en 't wad van enkele roofschepen vrijhouden; en daar de geldsom, door de steden en 't platte land tot hun onderhoud aangewezen, niet zeer aanmerkelijk was, zouden zij slechts voor weinige maanden kunnen werkzaam zijn [1]. De Geuzen lieten er zich dan ook niet door afschrikken. In Zomer- en Hooimaand vinden wij Jan Broek en de beide Grietmannen, Jan Bonga en Homme Hettinga, met een tiental schepen werkzaam [2]. Ook Lancelot van Brederode had zich toen te Norden en Emden vertoond, en er met Homme gehandeld [3]. Jan Broek werd weinig dagen later, door die van Hamburg, van welke hij — tegen zijn lastbrief — eenige schepen had aangehouden en geplunderd, gevangen, en nabij de stad onthalst; zijn hoofd werd er op een staak gezet en zijn lijk daaronder begraven [4]. De Oostfriesche Watergeuzen legerden zich nu, onder 't opperbevel van Lancelot [5], bij Borkum,

---

[1] Ald. denzelfden brief.

[2] Ald., brief van Mepsche, van 16 July.

[3] Dez. 22 July: „La sepmaine passée est venu à Norden ung Bastard de Brederode, s'appellant Lancelot, et est allé de là avec le drossard d'Emden vers les Contes, et a laissé aud. Norden ung Frizon Omme Hettema; les fugitiffs des pays de sa Mte aud. Embden redressent l'oreille et vivent en grand espoir, mais aidant Dieu leur attente sera vaine."

[4] „Me rescrivent ceulx du senat de Hambourg, schrijft Mepsche, 12 Aug., qu'après avoir tenu led. Broeck en prison et lui fayt son procès, ils l'ont executé. Le messagier y ajoute que led. Broeck fut executé par l'espée, le 4e du présent au matin, entre les 2 et 3 heures; ayant veu sa teste estre mise auprès la ville sur un haut baston, et son corps enseveli dessous led. baston. Avecq led. Broeck il y avoit ung prisonnier a Hamburg, fils d'un bourgmaistre de Middelbourg en Zélande, qu'on a relaxé pour n'avoir riens commys avecq luy." T. pl.

[5] „Jusqu'à présent", schrijft Mepsche in zijn laatst aangeh. brief „ne puys entendre du bastard de Brederode, Lancelot,

van waar zij de naderende schepen op 't Norder wad en balg opvingen en gemakkelijk buitmaakten. Met Barthold, den voogd van Borkum zelf, dronken zij gezamenlijk den wijn uit, door een Deventer koopman naar Jever en Esens gevoerd, maar onderweg door hen gevrijbuit [1].

In de eerste dagen van Oogstmaand, hadden zich eenige van de Geuzen, waaronder een voortvluchtig geestelijke uit Groningen, naar 't eiland Rottum begeven, dat den beiden abten van Rottum en Oldeclooster toebehoorde, ontnamen er den rentmeester al wat hij bezat, doodden er eenige beesten, en beloofden vooral terug te keeren, er de merries, veulens, en andere paarden weg te halen en den abt zelf, zoo zij hem krijgen konden, gevankelijk weg te voeren. Veertien dagen later verlieten Lancelots schepen Borkum, en ging een deel hunner het nonnenklooster te Weert bij Dokkum plunderen; waarna zij zich met zeven der anderen weder op het Schotbalg vereenigden. Hun legplaats daar was zoo gunstig, dat zij er bij hoog water gemakkelijk naar 't Borkummer en Norder balg

---

sinon qu'il est le chef des nouveaux pirates se tenant le plus souvent sur Borkumeroge" enz. Lancelot zelf ging echter niet lang daarna naar Engeland, van waar wij hem vervolgens met Dolhain zien terugkeeren. Reeds vroeger had hij daartoe het voornemen geuit. „Led. bastard" schrijft Mepsche 6 Aug., „se seroit embarque en dedans 8 jours à Emden, disant vouloir aller en Angleterre; mais luy venant plus bas vers la mer, auroit receu en son basteau euivron 40 hs, allant avecques eux en la Oster Emse, pillant illecq une caravele Hollandoise"; (7 Aug.): „led. Brederode partant d'Emden à esté avecq 2 basteaux sur l'Emse et prins illecq un vaisseau chargé de vin et deux avecq du blé; ayant esté quelques jours sur lesd. basteaux est retourné et veu par ung des espies, samedi dernier à Embden."

[1] Mepsche, 12 Aug.

en bij laag water even gemakkelijk weder terug konden komen. Zij dreven voorts handel met die van Emden, Norden, en Grethe, en verruilden er hun buit voor bier, beschuit, en andere levensmiddelen [1]. Zekere Lodewijk, een Emdensch burger, was onder die plunderaars van Weert geweest, en had er vele kussens, lijnwaad, lakens, en oorkussens meê van daan gebracht, die door zijne vrouw vervolgens aan den man gebracht waren. Een spie van Mepsche had haar een laken afgekocht, en meê naar Groningen gebracht, op 't welk de naam van eene der nonnen nog met zwarte zij gestikt was. [2] „Zoodra de Geuzen," zoo verhaalde hij tevens, „weder eenige buit veroverd hebben, laten zij 't dien van Emden weten, die dan onder een of ander voorwendsel naar hun schepen varen, en 't gebrachte binnen Emden smokkelen.

Den 13en Sept. zonden President en Raden 's Hofs van Friesland aan Alva het bericht, hun door den Drost van Harlingen, George van Espelbach, overgemaakt, dat de Geuzen, den vorigen dag, 's ochtends drie uur, onder den voortvluchtigen Priester van der Schelling, Heer Jarich, thans Jelte Eelsma's Luitenant, op dat eiland gekomen waren, en er den schout hadden weggevoerd [3].

---

[1] Brieven van 16 en 24 Aug. t. pl.

[2] Brief van 8 Sept. t. pl.

[3] Ald. — Bossu schrijft van zijne zijde uit Holland (15 Sept.): „J'ay eu hier advertence par l'escouteste au Vlie, que aucuns pirates, le xij de ce mois de nuyct ont prins terre à l'isle de Schellinch, où surprindrent l'escouteste et le curé au lict, et après les avoir bien frottez, les ont emmenez prisonniers, mais depuis relachez, pour certaine ranchon; j'espere que, se tenant le guet, que ay ordonné es lieux maritimes, qu'ils ne s'avanceront pas à faire telles descentes, ou du moings ce ne sera sans avoir quelque attaincte." (*Corr. de Holl. et Zélande*).

Op 't midden derzelfde maand, kwam ook 's Prinsen Amiraal, de Heer van Dolhain, met eene in Engeland toegeruste Geuzenvloot in zee. Koningin Elizabeth was, sedert den aanvang des jaars, wegens eenige met geld voor Alva beladen schepen, die de Fransche zeeroovers te Plijmuiden waren komen ontvluchten, maar door haar in beslag genomen, met den Nederlandschen landvoogd in twist geraakt; van daar, dat den Geuzen de Engelsche havens thans, gelijk nog geruimen tijd later, openstonden. Met zijn vloot in zee gestoken, en ongetwijfeld van voornemen zich met zijne strijdmakkers uit de Noordzee en Dollart te vereenigen, liep hij den 16^{en}, door den wind en de omstandigheden genoopt, het Vlie binnen[1], en hem daar voorts eene rijke koopvaardijvloot uit de Oostzee van wel zestig zeilen, en, vier of vijf dagen later, nog eene van veertig in den mond, die hem rijken buit leverden[2]. Zulk een aanvang zijner zeetochten, hoe voordeelig ook, was echter weinig overeenkomstig den zin en de bestelling des Prinsen, naar welke het uitdrukkelijk was vastgesteld, dat er niets zou mogen ondernomen worden tegen eenige stad, plaats, of ingezeten van 't Duitsche Rijk, noch de Majesteiten van Engeland, Denemarken, Zweden, en Frankrijk, of anderen, die den woorde Gods waren toegedaan[3]. Men

[1] Zie over zijn tocht en gelegenheid het ,,Advertissement", en de mededeelingen uit de latere bekentenis van Kap^{n}. Jan van Troyen, hierachter.

[2] Wij deelen hier achter in de Bijlagen de onuitgegeven berichten meê, door Bossu omtrent de aankomst en het verblijf van Dolhains schepen in het Vlie ingewonnen, en met zijn weinig troostrijke aanmerkingen omtrent de gesteldheid der open eilanden, het volslagen gebrek aan den noodigen tegenweêr te water, en de gunstige gelegenheid voor Dolhain en de zijnen, opgezonden.

[3] Bor I. bl. 289b.

moest toch vreezen, door eene dergelijke aanranding aller schepen zonder onderscheid, zich, ook onder anders geestverwante en gunstig gestemde volken, vijanden te maken; een bedrijf, reeds door Jan Broek met den dood geboet. Dolhain evenwel bleef met de zijnen nog eenigen tijd in 't Vlie vertoeven, waar voorts nog ettelijke schepen door hem werden buitgemaakt [1]. Nog voor het einde der maand intusschen stevenden, ten getale van 9 groote en 20 kleine schepen, allen gezamenlijk naar de Eems [2], bij 't binnenvaren elk eenige vreugdeschoten lossende. Zij hadden het kennelijke doel zich zoo mogelijk van Delfzijl meester te maken; maar troffen, in Robles beide en Mepsche, zulke vaardige en, in spijt van hun weinige geld en schepen [3], tevens krachtige tegenstanders, dat hun opzet geheel mislukte. Naauwlijks was door den eerste de tijding van hun naderen vernomen, of hij haastte zich, de door Graaf Lodewijk onvolbouwd gelaten sterkte bij Delfzijl te doen voltooyen en bezetten, en kon hen daarop met meerdere gerustheid hunne stelling voor de vesting zien innemen; zoodat zij zich dan ook, in de volgende maand, tot de plundering van de kerk van Termunte en de in

[1] Verg. de brieven en berichten, in de voorlaatste aant. aangeh.

[2] Brief van Mepsche van 30 Sept. t. pl.

[3] Van zijn komst te Groningen af reeds, klaagde Billy (zie boven bl. 145 aant. 1) over gebrek aan geld. Evenzoo wenschte hij zeer, zich door een aantal schepen uit Holland (gelijk er Alva daar vervolgens 12 door Bossu liet uitrusten) geholpen te zien. De troepen echter hem (in Oct.) onder Mondragon gezonden, waren hem weinig welkom: „desia" schrijft hij „javois tellement besoigné, que n'estoit point besoing luy donner le travail." In 't voorjaar van 1570 zond hij ze dan ook weder weg: „Pour n'avoir icy plus de besoign des gens du coronel M., je les faisois cheminer droict à Deventer". (Brief van 7 Maart 70).

brandgestoken abdij der grijze monniken in 't Oldambt bepalen moesten. De Amiraal — een man, naar de beschrijving van een zijner gevangenen op 't Vlie, mager, met weinig baard, en in een groene soldaten pij met hangende mouwen gekleed — had zijn intrek te Grethe genomen; daarheen en naar 't dorp van de Knocke maakten zijne onderhebbenden veelal uitstapjens uit hunne schepen, en lieten zich zoo in het laatste o. a. Egmont en Peter Ripperda bespieden, terwijl zij er uit nachtmaalskelken wijn dronken. In de volgende maand gingen Billy en Mepsche, met den Spaanschen hopman Bartholmes, zelf aanvallender wijze te werk. Den dag voor Sint Maarten gelukte het hun, met hulp van den schout der plaats en eenige Oostfriesche boeren, aan de Knocke een goede lootsmansboot te vermeesteren; terwijl zij, dien dag zelf, ettelijke schoten uit zwaar geschut op de negen groote Geuzenschepen losten, deze daardoor uit hunne stelling voor Delfzijl dreven, en hen, den 13en, met een Oostenwind, steeds verder zeewaarts op zagen wijken, om vervolgens weder te Borkum stand te kiezen, en van daar ten zeeroof uit te varen. Zij bleven er ruim een maand, stevenden toen Delfzijl en Oterdum weder voorbij, en legerden zich, voor den winter, op 't Nesserland tusschen Emden en Reide. Daar versterkten zij zich zoo goed doenlijk, terwijl Billy van zijne zijde Reide, Ter Munte, Oterdum, Farmsum en zelfs den Dam met het noodige volk bezette, om daardoor elken aanval te voorkomen[1]. Hij vreesde

[1] Te water bleef Robles bij voortduring tot zijn eigen middelen van tegenweer beperkt; wel schreef Alva in January 1570, op zijn aanvraag („que V. Exce trouve bon m'envoyer six bons basteaux pour la guerre sur l'Emse à plus grand haste possible, et que y ajouterons 10 autres moyens qu'avons présentement à la main; envoyons à cest effect le cap. Ferd.

echter, dat zij, met verstandhouding van den Oostfrieschen Graaf Jan, hun meer dan zijn broeder Edzard genegen [1], zich nog eens van Emden zouden meester maken, of te Reide de dijken doorbreken, waardoor zij het gansche land bederven en als een nieuwen Dollart in 't aanzijn roepen zouden.

Terwijl de Geuzen aldus bij en op 't Nesserland hunne winterkwartieren betrokken hadden [2], en, bij ontstentenis van Emden, waar hun dezen winter de toegang ontzegd was, met het nabijgelegen Uphuzen — waar ook Lodewijk van Bergen, de broeder huns Amiraals in een herberg zijn intrek had genomen — in verkeer stonden [3]; — werd het platte land van Friesland door hunne partijgangers afgeloopen; „knevelaars" gelijk hen het Hof van Friesland, in zijn beklagbrief

---

Lopez"; 22 Jan.) in allerijl aan Bossu, hem de in Holland toegereede schepen te zenden. Deze werden echter eerst door tegenwind 11 dagen te Enkhuizen, en vervolgens in 't Vlie opgehouden (Bossu, 2 Maart); en waren de Geuzen reeds weder uit de Ooster-Eems voor ze eindelijk uit konden varen; waarop Boschuysen zijn koers naar Zeeland nam, en van daar een verkenningstocht naar de Engelsche kusten deed; 6 Mei werd hij „ordonné chief de l'armée de Sa Mte devant le chasteau de Zeeborch", stak den 9en van daar in zee, en was den volgenden dag ter hoogte van Duinkerken. (*Corr. de Holl. et Zélande.*)

[1] Zie over beider verhouding laatstelijk Dr. Onno Klopp, *Geschichte Ostfrieslands von* 1570—1747, *Abschn.* I. (Hannover, 1856); een boek, dat zeker voor de Geschiedenis der Watergeuzen, uit Oostfriesche bronnen, meer zou doen verwachten, dan het geeft. Zijn eenige bron daarvoor toch schijnt Bor.

[2] Volgens een brief van 31 Dec. lag de Amiraal het dichtst bij 't Nesserland, de Vice-Amiraal (Lancelot) naar den kant van Borsum, en de overigen tusschen in.

[3] Brief van Mepsche van 20 January: „Il nous sont venuz advertances hier de Esens et d'ailleurs, que les pirates sont encores auprès le Nesserland, y faisans bonne chière, et

noemde[1], maar door Homme Hettinga, onder den naam van „vrijbuiters", met bestellingen voorzien, om door hun roof hem schadeloos te stellen voor zijne door Alva in Friesland verbeurd verklaarde goederen, waarvoor hij dan ook den tienden penning van hun buit genoot. Homme zelf schijnt, met Barthold Entes en Vlieger (van de Nykerk), een aanslag op Dokkum voorgehad te hebben; en had daarom het Hof dan ook verlof gegeven, het open stadjen met eene schans of borstwering tegen hun aanval te beschermen, opdat zij er geen vasten voet vatten en zich versterken gingen. Tot het laatst van Sprokkel bleven Dolhains en Lancelots schepen[2] in hun winterstand; toen koersden zij naar Borkum, met achterlating van hun Amiraalschip en nog een ander, die beide, op 't drooge geraakt, door hen in brandgestoken en verlaten werden[3]. Zij ondernamen nu in de beide volgende maanden enkele uitvallen en landgangen — gelijk men ze noemde — een van welke, door de onachtzaamheid van den abt van Oldenklooster, hun een goede buit aanbracht.

qu'au lieu où la frequentation d'Emden leur est defendue, ils sont receus à Uphusen et aultres places à l'entour dud. Emden. Ce que confirme encores un prisonnier, qu'avons ici, disant estre venu les festes de Noël dernier avecq ung basteau chargé des vivres d'Emden à la Nessd., les ayant le batelier changé de stockvis avecq Omme Hettema;.... les vivres sont journellement envoyez aux pirates d'Emden, Borsum, et aultres villages", enz.

[1] *Corr. de Frise*, enz. 28 Jan. 70.

[2] Niet allen echter; slechts een twaalftal groote schepen waren er den 7en Jan. nog bij 't Nesserland; de overigen zwierven hier en daar; en berichten dan ook de Vrouwen van Jever en Esens, dat eenigen hunner, half February, op Wanger- en Spiker-oge geplunderd hadden, en hun buit naar Norden gevoerd.

[3] Volgens een brief van 7 Maart, van Robles, verloren zij bij hun vertrek 5 schepen, verdronken er 25 schepelingen, en waren vele hunner soldaten ontloopen.

Deze had namelijk aan Robles de krijgsknechten teruggezonden, hem ter bewaking zijner abdij gegeven, en die hem reeds, weinige dagen vroeger, bij een aanval der Geuzen hadden bewaard. Hij meende, als hij zei, verder genoeg op zijne boeren te kunnen vertrouwen en de hulp der soldaten niet te behoeven. Maar toen nu de Geuzen, in de eerste dagen van April, met wel 50 of 60 man hem te middernacht kwamen opzoeken, zijn klooster leegplunderden, en hij zelf gekwetst het ter naauwernood met de vlucht ontkwam; keken die boeren, ten getale van wel 600, naar Robles schrijft [1], stil toe, en lieten de Geuzen tot tweemaal toe rustig alles wegvoeren. De Spaansche hopman Bustamente, die met 150 man uit Delfzijl te hulp schoot, kwam voor Oldenklooster te laat en moest zich tot de bewaring der overige abdijen bepalen [2]; terwijl de zegevierende Geuzen, in 't pak der nonnen gedoscht, door de staten van Norden trokken, en juichten, dat zij ook weldra de andere abdijen zouden meester worden.

In de Zuid-Hollandsche wateren had, in de vorige maand (10 Maart), de Rotterdammer schipperszoon Jan Jansz. van Troyen, die sedert den vorigen Zomer met de Geuzen op vrijbuit was gaan varen, met zijn krabschuit met 35 man en 17 of 18 bassen, het Goereesche Gat binnen zeilend, ter hoogte van Oeltjensplaat, den van Antwerpen komenden Amsterdammer marktschipper, Cornelis Engelsz, aangerand, en uit zijn rijkgeladen schip verschillende kostelijke waren genomen,

---

1 Ter pl., 9 April.

2 Zoo dekte hij ook de abdij van Warffum, in welke hij met 13 man lag, tegen een overval van vier Groninger Jonkers, Asinge Entens (den broeder van Bartold), jonge Eelco Onsta, Sicke Panzer, en Hans (van Groningen), die daar met 7 of 8 ruiters wilden binnendringen. (Robles, 12 April).

die hij daarop te Norden aan den man bracht [1]. Hij werd wel vervolgens te Emden, waar hij met vrouw en kind in de voorstad thuis lag, op 't kasteel gevangen gezet en een poosjen gehouden, maar weldra — tot zijn eigen aanstaande verderf, helaas! — weder vrijgelaten [2].

Met deze en dergelijke roof- en plunder-tochten, die wel de beurs der vrijbuitende Geuzen, voor een poos, uit den verkoop hunner prijzen, spekten, maar der algemeene zaak luttel of geen voordeel aanbrachten; achtte de Prins van Oranje zich en het land te weinig gediend, om er niet op bedacht te zijn, de onmiskenbare werkkracht zijner Watergeuzen tot een meer vruchtdragend einde te leiden, hunner onverdroten werkzaamheid een meer heilzame richting te geven. Het beheer van zijn vlootvoogd daarenboven kon hem maar weinig voldoen. Dolhain was een moedig krijger voorzeker, maar miste, naar 't schijnt, te veel dat krijgsbeleid, dat alleen tot grootsche en vruchtdragende ondernemingen brengen kan. Wanorde en ongeregeldheid heerschten onder zijne vlotelingen, en

[1] Zie het bericht van Presid^{t}. en Raden over Holland hierachter in de Bijlagen, en Troyens later meê te deelen eigen bekentenis; verg. ook Mepsches brief van 26 Maart: „Un des pirates, le Cap. Troy Jans^{n} de Rotterdam, est revenu la veille des Rameaux à Norden avecq plusieurs draps de laine et de soye, vins, et aultres manchandises, pris par luy entre Anvers et Rotterdam à l'issue de la Meuse; lesquels ont esté vendus à Norden publiquement, s'en allant led. Troye vers Embden", enz.

[2] Blijkens Mepsches brieven van 9 April en 1 Mei: „Troye est detenu prisonnier sur le chasteau d'Emden, pensant s'excuser par la commission qu'il a"; en „les bourgeois d'Emden passant par icy pour Amsterdam, disent que leurs C^{tes} ont relaxé le Cap. Troye, ce qui me faict à croire que tout n'est que pour faire bonne mine."

zorgeloos liet hij hen de veroverde penningen verspillen, zonder zich tot rekenschap geroepen of in staat te achten. Van daar dat wij, in den voorzomer van dit jaar, 's Prinsen rekenmeester Jan Base ijverig te Emden werkzaam zien, er eenige Geuzenkapiteins tot een aanval op drie in Holland toegeruste en in 't Vlie geankerde krijgsschepen over te halen; ten einde, zoo hun opzet gelukte, vervolgens met de buit gemaakte schepen naar de Eems terug te keeren, en daar zich tegen 't laatst van Zomermaand met andere, die uit Engeland gewacht werden, tot eene Amiraliteit — als men 't noemde — te vereenigen, om wellicht een kans op Enkhuizen te wagen. „Wij willen Enkhuizen hebben," had de van daar uitgeweken Ellert Vliechop reeds geroepen, „al zou ik er voor op een rad zitten; want zij zullen niet veel weers doen, doordien wij weten, datter veel volks is, dat ons goedgunstig is". Het moest „een nieuw Rochelle" worden, zeî een ander, Jhr. Dirk Sonoy, en kon men er maar dertig man binnen krijgen, zoo ware men 't meester.

Drie Geuzenkapiteins, Adriaan Menninck (een uitgeweken Delfsch verwer, en zwager van den bekenden Delfschen Burgem^r^. Frans Duyst); Nikolaas Ruichaver van Haarlem; en de ongelukkige Jan van Troyen, dien de onderneming duur zou te staan komen, vereenigden zich tot den door Base voorgeslagen tocht naar 't Vlie. Woensdags avonds van den 14^en^ Juny kwamen zij daar binnen, en legerden er zich, de zeilen strijkende, in de nabijheid van Bossu's schepen. Met het rijzen van den dag lichtten zij 't anker en gingen op de vijandelijke vaartuigen los; onder de leus: Helpt God Oranje! sprongen Troyen en zijn busschietter Willem Jansz. met twee anderen, op 't kleinste der

drie, om dat te enteren, over; ongelukkig ontslipte hun 't touw, en raakten zij daardoor van hun eigen bodem gescheiden; woedend sloeg en stak Willem Jansz. nu om zich, verwondde ettelijke vijanden, en doodde zelfs hun scheepsvoogd, maar werd weldra door de overmacht vermeesterd. Troyen, zich zijn schip ontslingerd ziende, sprong in zee en bergde 't lijf aan boord van een in de nabijheid geankerd koopvaarder Douwe Quirijnsz; van waar hij echter door een der vijandelijke scheepsvoogden werd weggehaald, en met zijne gevangen makkers naar Amsterdam gevoerd. Een geruimen tijd nog bleef hij er in hechtenis. Zijne verwoede Medegeuzen dreigden toch, met elk Amsterdammer of Waterlander, dien zij in handen kregen, op gelijke wijs te handelen, als men 't met hem zou doen; en maakte dit het Amsterdamsche stadsbestuur huiverig, hem — gelijk Alva eischte — al aanstonds reeds ter dood te brengen. De Hertog deelde hunne bezwaren niet — wat ging hem het leven van eenige Amsterdammers aan? — „indien men hem" zoo schreef hij hun den 16en Sept. — zoo lang zuchtte de arme Geuzenkapitein toen reeds in den kerker — „onmiddelijk had terechtgesteld, toen hij dat bevolen had, ware hij nu lang vergeten geweest"; hij gelastte thans hem nog te bewaren, tot dat hij zelf — hij was toen in Bergen o/Z — in Brussel terug zou zijn, om hem dan welgebonden over te zenden. Daar er intusschen eenigen, zich van Troyens „gezelschap" noemende, ook het platte land tusschen Amsterdam en der Goude onveilig maakten, en men dus de veilige overkomst naar Brussel niet op zijn rekening dorst nemen; gaf Alva, daarvan verwittigd, in de volgende maand last hem „van stonden aan terecht te stellen, gelijk zijne verdiensten 't vereischten, en tot een schrik en voor-

beeld voor anderen noodig was [1]. Waarop Troyen toch nog aan een Amsterdamsche galg het leven liet.

Zijn ongeval en rampspoedig lot belette hem, aan de voorgenomen nieuwe Amiraliteitsplannen deel te nemen, aan welke zijne Medegeuzen weldra gevolg hadden gegeven; wij vinden toch een ongedagteekend, maar toenmaals waarschijnlijk ontworpen geschrift [2], waarin zich ettelijke ongenoemde scheepshoofden onder Lancelot van Brederode, als Overste en Kapitein-Generaal, ter bevordering van eendracht en vrede en ter voorkoming aller bezwaren en ongerechtigheid, tot het nakomen der daarin vervatte bepalingen, verbinden. De Prins was tevens, Dolhain, als wij hoorden, moede, ijverig te zijner vervanging werkzaam. Zijn Rekenmeester Base had zich te Emden reeds met hem onderhouden, maar hunne onderhandeling tot niets geleid. Dolhain zeide zich krank te voelen, en zijnen vlotelingen vaarwel. Hij reisde naar Keulen, en van daar tot den Prins naar Dillenburg, met wien hij zich evenzeer te vergeefs onderhield. Nu ging hij naar Engeland, waar hij in hechtenis geraakte [3]. Base zocht er hem op, onderhandelde nogmaals, en 't gevolg was, dat hij zoowel uit zijne gevangenis, als ook van zijne betrekking ontslagen werd, en hem alleen het opperbevel over twee of drie schepen werd aangeboden. Zijne plaats werd, in Oogstmaand, een ander der Verbonden Edelen, den Heer van Lumbres, Gislein de Fiennes opgedragen [4], en tevens nieuwe lastbrieven

---

[1] Zie over een en ander de bekentenissen en verdere berichten in de Bijlagen hierachter.

[2] Zie het hierachter in de Bijlagen.

[3] „Denkelijk op Oranjes verzoek," schrijft Van Groningen; daarvan blijkt echter niets, en zou ik het eerder betwijfelen.

[4] Dat men Dolhain gewoonlijk eerst door zijn broeder laat opvolgen schijnt minder juist. Willem Jansz. bekende den 21en

voor den vlootvoogd en zijne hoplieden uitgevaardigd[1]. Eenige bepalingen van tucht en orde werden voorts vastgesteld, waarbij het algemeen belang op den voorgrond en elk bijzonder voordeel als daaraan ondergeschikt werd bepaald; op kristelijke zedigheid en 't betrachten van Gods woord werd aangedrongen, en daartoe op ieder schip een predikant aangesteld; ook 's Prinsen, des Vlootvoogds, der Scheepsoversten en manschappen aandeel in den buit werd aangegeven[2]. — Algemeene krijgsplannen voor het aanstaande najaar en den winter werden voorts door den Prins ontworpen, die echter, als ons blijken zal, door den tegenspoed vooral met weer en wind, hooge vloed, en andere winterbezwaren, tot niet verliepen, en ook de volgende maanden in weinig vruchtdragende, afzonderlijke rooftochten deden voorbijgaan.

Een maand na de aanstelling van Lumbres, vinden wij de Geuzen aan de Oostfriesche kust, ten getale van 15 grootere en kleinere schepen, onder den Overste Lancelot, en de Kapiteinen Entes, Ruichaver, Nachtegaal, Menning, Hop[3], Dirk van Bremen, en anderen. De eerste hield zich thans veelal bij zijn

---

Juny reeds, dat, gelijk Troyen van Basius gehoord had, „'s Prinsen Commissaris te Bremen (Sonoy?) naar Engeland was gezeild, om aldaar den broeder van den Heere van Dolhain, gend M. de Bergues, zijnde oppercapn over acht schepen, van dezelve schepen te stellen, en een ander in zijne plaats, zoo zijne bestelling uit was." — Die ander zal dan denkelijk wel Lancelot geweest zijn.

[1] Zie ze bij Bor I, bl. 324 volg.

[2] Ald. bl. 325.

[3] Onder de Watergeuzen bij Van Groningen (bl. 306) wordt deze kaptein Hop als een met Ellert Vlie*rh*op gegist; de laatste heette echter niet aldus, maar *Vliechop* (Ellert Vliechop, met den krommen, of slechten, hals, van Enkhuizen), gelijk ons zijn naam herhaaldelijk onder 't oog komt. Hop is daarentegen blijkbaar een ander, en waarschijnlijk wel dezelfde met den

vrouw en kind in de Dijkstraat te Emden op, en had zijn schip te Norden. Een spie van Robles, zeker koopman Filips Abue uit Groningen, heeft ons een overzicht van der Geuzen schepen, hun handel en bedrijf in Emden[1] — onder toezicht van 's Prinsen Commissaris Sonnenberg[2], en door de tusschenkomst hunner vrienden aldaar — meêgedeeld. De man was, den 12en Sept., in een Norder schuit gevangen en bij Entes aan boord gebracht, waar hem de Provoost Ulrich Hoyer, een burger van Emden, in de boeyen had gesloten. Burgemeesters van Groningen, door zijne vrouw aangezocht, stelden, met deze, minnelijke pogingen in 't werk om hem vrij te krijgen, en riepen daartoe de medewerking der Emder en andere Oostfriesche overheden in. Een onderhoud van dezen met Entes en Brederode te Norden, had den 25en een scheepsraad bij Entes ten gevolge, welks inrichting en beloop ons een blik op het woeste, maar niet onvermakelijke bedrijf der Watergeuzen vergunt. Voor Entes en zijn raad gebracht, hoorde de gevangene zich door genen op hoogen toon toevoeren: „Wij, adelborsten, hoplieden, en voogd der oorlogschepen zijner Hoogheid des Prinsen van Oranje, die ons last heeft gegeven — als zijnde onder hem de warachtige pijlers van het kristelijk geloof — de goeden bij te staan en te helpen en de boozen te straffen, en om hun, die 't verdienen, vergiffenis te schenken; — wij belooven u, Filips, het leven te laten, wanneer gij ons naar waarheid op de volgende punten wilt antwoorden."

„Hopgen, poirter deser Stede" (Amst.) in de Bekentenis van Willem Jansz., en den „Henry au sacq de *Houblon* in de *Sententien*" enz., uitgeg. door Marcus, bl. 123.

[1] Zie zijn verslag hierachter in de Bijlagen.

[2] Waarschijnlijk de vroegere Rentmeester van Hendrik van Brederode.

Entes haalde daarop twee brieven uit zijn zak, hem uit Emden overgezonden, en las daaruit op: hoe de gedaagde Alva had trouw gezworen, bisschop en krijgsvoogd van Groningen van raad diende, en daarvoor geschenken aangenomen had; en hoe hij vele nieuwgeloovigen in 't verderf gestort en voortvluchtigen had gelasterd; — hij moest zich verder, heette het, over een door hem voorgenomen verraad van Emden en brand van Norden verantwoorden; zullende zij hem anders duizend dooden doen sterven. De arme gevangene, al deze beschuldigingen — van welke althans de beide laatste geheel onverdiend waren — hoorende, schijnt, niettegenstaande zijn hachelijken staat, zijn gelaat tot een glimlach vertrokken te hebben; waarop Entes, ziedende van woede, gelastte hem onmiddelijk op te hangen, en hem ook terstond, door Provoost en beul, een dik touw om den hals liet slaan, waaraan hij nu al zijn manschappen gelastte te trekken, gelijk ook hij zelf het aan 't eene eind aanvatte. Drie mans hoogte werd nu de arme man, op zoo weinig verkwikkelijke wijs, en totdat hij zijne bezinning verloor, opgeheschen. Entes liet hem daarop een poos voor dood liggen, om hem, toen hij weêr bijgekomen was, te vragen: of hem 's Konings dienst niet goed docht? — zwerende, dat zij allen 't zelfde zouden doen, die in hun handen vielen. Voor een tamelijke losprijs werd hij ten slotte vrijgelaten.

Twee maanden later, in de tweede helft van Slachtmaand, overvielen eenige Geuzenschepen, langs de Friesche kust stroopende, het weêrlooze Workum, dat zij plunderden, en waar zij den abt van 't klooster Hemelum bij Staveren, Nicolaas van Landen, prijs maakten[1], dien zij gevankelijk naar Oostfriesland met

[1] Van Groningen haalt (aant. (112), bl. 398) uit Winsemius de plaats uit Nicolaïs Gedenkschriften aan, waarbij de *Prior*

zich voerden. Slechts voor een hoog losgeld wilden zij hem weder vrijgeven. De arme abt schreef daarop, des zondags na Sinte Cathrynen (25 Nov.), zijn verbijsterden kloosterlingen het volgende, in blijkbaren wanhoop gestelde briefjen[1]:

Ik ondergeschreven laat u weten, mijn lieve Conventualen, op alle vriendschap: dat gij doen wilt en zenden naar Norden in Emderland, de som van zesduizend daalders; want ik voor minder niet vrij mag komen, of moet de dood bezuren op veertien dagen na dezen. Ik begeer met alle ootmoedigheid, doet het, beste lieve Prior en alle Conventualen; want anders zoo zal ik niet vrij komen, maar ik zal sterven moeten. Ik verhoop, dat gijlieden het beste doen zult, als ik op ulieden vertrouwe; want anders zoo is 't met mij gedaan — vier dagen altoos onbegrepen; — anders zoo zal ik, arme mensche! moeten hangen. Doet het, besten, dat begeer ik om Godswil. Geschreven zondags na Katherinendag; anno duizend vijfhonderd zeventig.

Nicolaas Landensis, Abt tot Hemelum.

Krachtig komt tegen deze wanhoopsnikken van den Abt

van Hemelum, *Joh. Lindanus*, gezegd wordt uit de pastory te Workum weggevoerd te zijn. Dit is echter blijkbaar dezelfde geschiedenis met die, welke hij elders (103) uit Bor aanhaalt; en geldt niet den prior, maar den abt van 't klooster. Verg. ook nog de *Epistolae* van Viglius aan Hopperus, p. 601 en aant. (41) aldaar.

[1] Den 14 December door 't Hof van Friesland opgezonden met de volgende toelichting: „Naer 't plunderen der stad van Worckum alhier ende 't vervoeren van den Prelaet van Hemelum, heeft denselven Prelaet zeekere missive zijne Conventualen toegeschickt, hunluyden versoeckende 't rantsoen te willen opbrengen." (*Corr. de Frise*, enz.)

in doodsnood, het barsche en bondige woord uit van den Geuzen-kapitein, die hem in handen had, en dat tegelijker tijd naar Hemelum werd overgemaakt:

Ik, kapitein Egbert Wybrantsen, laat u weten, dat, zoozeer gij zijn rantsoen niet op en brengt, binnen den tijd van veertien dagen, zoo zal hij hangen, al waren er geen Abten meer in de wereld! — vier dagen altoos onbegrepen. — Dus haast u, want wij willen niet langer wachten. Metter haast, den Sondach na Katherinendag A°. 1570.

Egbert Wybrantsen.

Gij zult alle bescheid hooren, waar wij zijn, tot Emden, ten huize van Andries Wybrantsz, woonachtig in de Houtzagersstraat, bij den Mr. Rentmeestersche huis, naast een kroegenhuis.

Tot eer der Hemelummer kloosterlingen zij 't gezegd, dat zij hun Abt niet in den steek lieten; zij verzochten den Hove van Friesland onmiddelijk verlof, de gevraagde penningen te mogen opnemen, en er alle 's Convents goederen voor te mogen op kusting stellen en te pand geven. De Abt kwam echter nog zonder dat vrij; Graaf Edzard, van Duitschland uit, tot meerdere werkdadigheid gedrongen, had op Egberts en andere Geuzenschepen beslag gelegd[1], en zond hem nu in vrijheid huiswaarts. —

Oranje echter had — gelijk wij zeiden — grooter dingen dan deze kaap- en plunder-vaarten met zijne Water-

[1] Zie over deze inbeslagneming en verdere handelingen in Oostfriesland — het gevolg van de vertoogen op den laatstgehouden Spierschen Rijksdag — de aanteekeningen van Bor, 1. bl. 331 b en volgg.

geuzen voor; met een woord reeds gewaagden wij van zijne krijgsontwerpen, die, al mochten zij ook, door uiterlijke omstandigheden in hun ten uitvoerlegging gestremd, tot geen gewenschte uitkomst leiden, toch onze nadere kennisneming verdienen. De Prins had, op dit pas, de bevrijding en vermeestering van ettelijke Westfriesche, Zuid-Hollandsche, en Overijselsche steden in 't oog, en wenschte bij die der eersten vooral, zich de krachtige medewerking zijner wakkere kaap-vaarders te nutte te maken.

De uitgeweken Amsterdammer Reinier Kant had, in Oogst- en Herfstmaand, in 's Prinsen naam onder de Nederlandsche ballingen te Hamburg, Bremen, en Emden rondgereisd, hen vragende, wat zij, met lijf of goed, voor den Prins en zijne onderneming zouden willen doen; hij had hunne geldelijke bijdragen ingezameld, of hunne personen aangeteekend, voor zoo verre zij den Prins „lichaamlijk" wilden dienen. [1] Tevens had zich, reeds sedert eenigen tijd, Jhr. Dirk Sonoy met die van Enkhuizen in betrekking gesteld, en bovenal twee kloeke mannen, den predikant Rijkert Claasz. en Jan Claasz. Sloot daarbij ter hand genomen; deze reisden sedert af en aan, verzamelden geldelijke bijdragen in Waterland, en hielden de briefwisseling (onder bedekte handelsnamen) gaande. Zoo was daar dus van binnen alles voorbereid, en werd nu de onderneming van buiten, van Engeland uit aan Lumbres, gelijk aan Lancelot en Barthold Entes van de Eems uit, opgedragen. Een twaalftal nieuwe Geuzenkapiteins waren door Basius aangenomen [2], en hadden zich bij de overigen gevoegd.

[1] Zie de mededeeling van den lakenkooper Quirijn Allertsz, in de Bijlage op bladz. 158 aant.

[2] Zie in dezelve Bijlage aan 't slot.

Ongelukkig werden hunne schepen, nog voor hun uitzeilen, door den Allerheiligen watervloed, jammerlijker gedachtenis, overvallen; en mochten nu ook al de Watergeuzen en hunne vaartuigen daar betrekkelijk weinig door hebben geleden[1], de aanslag zelf werd er toch tijdlijk door gestremd; terwijl vervolgens, toen men ter afvaart gereed was, 's Prinsen rekenmeester Base zich had doen wachten, en thans — in de eerste dagen van Wintermaand — een Oostenwind en vorst, de schepen in hun vaart tegenhield en stremde. Lancelot, die voorhad 't eiland Texel in te nemen, werd daar door het grondijs in verhinderd, en geraakte met moeite weder vrij.

Even weinig waren 's Prinsen aanslagen in Zuid-Holland gelukt. Dordrecht zou, in de eerste dagen van Slachtmaand, door een balling van daar, Gijsbert Jansz. Coninck, den Prins in handen gespeeld worden. Coninck begaf er zich heen en hield er zich heimelijk ten huize zijns vaders Jan Gijsberts op; de aanslag faalde echter, en de grijze Jan Gijsberts moest te Brussel op den brandstapel het leven laten[2]. Wat nog aanvankelijk een beter uitkomst beloofde, was de wijdvermaarde onderneming, door den wakkeren Bosschenaar Herman de Ruiter, tegen 't slot te Loevestein en de steden Woerkum en Gorkum aanvaard. Van een lastbrief des Prinsen voorzien, kwam hij

[1] Volgens een brief van Robles van 9 Nov. (*Corr. de Frise*, enz. VII). „Mes voisins les pirates, sont au mesme lieu près de Norden et la Grete, avec tous leurs basteaux; qui se sont conservez par l'invention qu'ils trouvoient de couper leurs propres mastes et les attacher autour d'eulx. Brederode et cinq aultres capitaines sont pour le present dans la ville d'Emden."

[2] Onder de papieren van den Bloedraad (VII) vinden zich verscheiden brieven over Conincks mislukte onderneming gewisseld.

half December met een zevental manschappen voor 't slot, dat hij in 's Prinsen naam opeischte. Op het antwoord des bevelhebbers, dat hij alleen den Koning als meester erkende, verwondde hij hem met zijn pistool; waarop ook zijne overige tot dusver in een tweetal schuiten verborgen strijdmakkers — ten getale van veertig toe — aanstormden, de poort overweldigd en 't slot overrompeld werd. Slechts een vijf- of zestal dagen echter, mocht er de kloeke Geus zich handhaven; de Spaansche bevelhebber in den Bosch zond er weldra een vijftigtal zijner knechten op af, waarbij hij vervolgens, op Alva's last, nog zestig busschieters voegde. Zij maakten zich, na een hardnekkigen strijd van de veroverde sterkte meester, terwijl De Ruiter met de meesten der zijnen door het zwaard viel. Van zijn dooden romp werd het hoofd nog gescheiden en in den Bosch aan de galg gespijkerd; en bleef zoo zijne stoute onderneming in haar eersten aanvang steken [2].

Ook in 't Geldersche en Overijselsche werd weinig of niets gewonnen. Werden ook al de stad van 's Heerenberg en 't slot van Ulft weder veroverd, zij bleven slechts voor weinig tijds in handen hunner bezetters; en de onderneming door beider Heer, den Graaf van den Berg, op de Overijselsche steden en met name op Deventer, beraamd, mislukte, ten gevolge hoofdzakelijk van den ongunstigen wintertijd

---

[1] Verg. daarover, behalven Bor., I. bl. 331, de *Corr. de Phil. II*, II p. 166. —

[2] Over de byzonderheden van De Ruiters onderneming, zie nog de brieven uitgegeven door den Heer van den Bergh in de *Nieuwe werken der Maatsch. van Nederl. Letterk.* V, maar vooral de belangrijke mededeelingen, te wachten in 's Heeren Prosper Cuypers' *Documents pour servir à l'histoire des troubles religieux à Boisleduc.*

en de daardoor gebaande moeilijkheden, geheel en al. De wegen waren ontoegankelijk geworden, en daarmede iedere poging, de stad met krijgsknechten te naderen, onmogelijk[1]. De ongeboren aanslag berokkende alleen het lijden en den dood eeniger van verstandhouding met den vijand verdachte inwoners[2], die door den Spaanschen bevelhebber Pacheco[3] gevat, en op den toren aan den Noordenberg opgesloten, wreed gepijnigd en ter dood gebracht werden[4]. De Spaansche Don werd er, weinige maanden later, op zijne beurt, door de zegevierende Geuzen te Vlissingen voor gehangen. —

---

[1] Zie echter Oranjes aanmerking in zijn brief van 25 Dec.: „Je crains que faulte de coeur ast esté plus grand cause que aultre chose." (*Arch.* III. p. 386.)

[2] Zij waren, als zoodanig, door den, op 26 Dec. 70 gevangen genomen deelhebber aan den aanslag, Gijsbert Glashorst, aangegeven.

[3] Hij had er, met zijne Spanjaarts, de Walen onder Mondragon sedert Oogstmaand l.l. vervangen. Wij deelen hierachter de bepalingen mede, door Alva omtrent de inlegering van 't Spaansche voetvolk gemaakt.

[4] Over de onderneming op Deventer, verg. met het door Revius meêgedeelde (*Daventria illustrata* p. 437) en de bekentenissen van Ananias bastaart van Cruininghen in *Van Hasselts Stukken*, I. bl. 107, den brief der Deventer regeering, en het vonnis van J. Cnobbel in de Bijlagen hierachter.

VIII.

DE WATERGEUZEN. II.

Hadden aldus 's Prinsen ondernemingen, op 't einde van dit jaar, beide te water en te land, een ongunstigen afloop, ook voor hunne afzonderlijke tochten begonnen de Watergeuzen het nieuwe voorjaar onder weinig uitlokkende voorteekenen. Den 18en van Sprokkel, waren zij, onder Barthold Entes en Nicolaas Ruichaver[1], van Norden onder zeil gegaan, en, na eerst wat in 't Vlie gekaapt en geplunderd te hebben[2],

---

[1] Ruychaver zelven treffen wij in de vorige maand voor de Maas aan, blijkens het volgende van daar gedagteekende rantsoen-briefjen: „Ick Claes Ruychaver, Capiteyn van mijnen gen. Heere den Prince van Oranjen, enz. bekenne geransonneert te hebben *Jan Cornelisz* van der Veere, voor de somme van drie hondert vijftich karolus guld., welcke hy moet betalen binnen den tijt van veertien daegen. Gedaen op onse schip van oorloge voor die Maese, den xxiij Januarij xvc 71; ende dat opte verbeurte gehangen te zijn, gelijck zy Capiteyn Troy gedaen hebben." Nicolaes Ruychaver.

[2] „Op dynsdach, den xxen Febr. laestl. (71) in 't Vlye gearriveert drie scheepkens vol pyraten, Cap. Claes Ruychaver, Bartel Entis, Ellert Vlyechop, die als noch daer leggen, varende uyt ende in, comende elcke reyse op 't land, met lxx ofte lxxx mannen, ende doen meer quaets op 't lant dan zy ocyt gedaen hebben." (*Corr. de Holl. et Zél.*)

naar Ameland gestevend, waar zij den 22^{en}, ten getale van omstreeks 120 man, ontschepende, met twee ontploken vaandels, naar het slot der Camminga's waren getrokken, en dit in naam des Prinsen hadden opgeëischt. De waakzame zorg[1] van Billy en Mepsche had er echter ettelijke Walen uit Groningen in bezetting gelegd, om het tegen „deze en dergelijke gasten"[2], gelijk Mepsche het in zijn schrijven aan Alva uitdrukt, te bewaren. Ook werden de Geuzen, meldt hij, te onzacht ontvangen, dan dat zij hun aanzoek met geweld waagden aan te dringen; zij begaven zich dus in 't nabijgelegen dorp, om zich daar dien dag te houden, en 's nachts weder naar 't andere te trekken, waar zij zich ontscheept hadden. Den volgenden ochtend, bij 't krieken van den dag, werden zij daar echter door een aantal haakschutters overvallen, door den Groninger krijgsvoogd onmiddelijk ter ondersteuning der kleine bezetting afgezonden, en die hun legerplaats hadden uitgevorscht. Deels slapende, deels van het zware bier bevangen, waarmede zij zich — dronklievender gewoonte — dien nacht te goed hadden gedaan, troffen Billy's schutters hen aan. Volgens het eerste — overdreven — bericht,

---

1 „Mes voisins" (schrijft Billy 25 Dec. 70 aan Alva) „sont de telle humeur, que V. Exc. at raison de me commander d'être sur ma garde. Il y a longtemps que je fais mon debvoir le plus soigneusement que je puis"; eene betuiging die inderdaad de volste waarheid behelst. Waren alle 's Konings ambtenaren zulke vaardige en kloeke mannen, als de beide bevelhebbers in Groningerland, en deze daarbij niet steeds nog van het noodige geld voor doortastende ondernemingen verstoken geweest; de Spaansche zaak had den kamp tegen den Nederlandschen landzaat gewis minder spoedig behoeven op te geven, en die der Watergeuzen in 't Noorden zeker minder schoon gestaan.

2 „Semblables et tels galants." *Corr. de Frise*, VIII.

vielen[1] er vijf en twintig hunner door het geweer des vijands, en wel veertig anderen verdronken bij hun verwarde vlucht naar de schepen. Onder de gesneuvelden waren Entes' Luitenant en Vendrig, en de drie Geuzenkapiteinen Willem van Oldenburg, Wibo Tjarrels van Bolsward, en Pibo Harda. De laatste was, naar men zegt, het ruwe roofleven warsch, alleen naar Ameland meêgetogen, om er zich — den armen balling — het gezicht op de kusten van zijn geboorteland gegund te zien.[2] Slechts bij den aanval der Spaanschen had hij zijn zwaard ontbloot, en was met en onder zijne strijdmakkers, door dat van genen gevallen.

Niet weinig schrik bracht de eerste tijding van de slachting op Ameland, onder de vele te Norden aanwezige vrouwen, verwanten, en vrienden der Watergeuzen; allen waren er omgekomen, zoo luidde het eerste verbijsterende gerucht, dat gelukkig aanmerkelijk getemperd werd, door de verzachtende boodschap des avònds daarop door drie ooggetuigen, inwoners van Norden, overgebracht: dat er maar omstreeks 12 personen — waaronder Pibo Harda, en zijn Luitenant — waren gebleven; de overigen, in zeven vaartuigen, op 't Norder Wad teruggekomen, daar van Norden uit te zien waren. Zij zeiden echter wel te willen bekennen, door de Walen met de meeste kracht nagezet, en, op verdrinken af, tot

---

[1] Naar Mepsches uitvoerig verslag aan Alva, t. pl.

[2] Zoo verhaalt Billy's Geschiedschrijver, de Spaansgezinde Carolus (p. 14), weinig geneigd voorzeker een te vleyende schets van de handelingen eens Geuzenhopmans te geven. Zijn verhaal komt ons waarschijnlijker voor dan dat bij Bor. en and., dat hij zich reeds eenigen tijd te voren metter woon op Ameland gevestigd hebben zou; een woonstede te weinig veilig onder 't oog van Billy's soldaten.

de borst in 't water gejaagd te zijn. Ook waren zij vol ijver, den dood hunner makkers te wreken en den Walen op Ameland een tegenbezoek te brengen[1].

Gelukkiger echter dan aan de Friesche kust, waren de Geuzen, dit voorjaar en zomer, op die van Noord- en Zuid-Holland, die bijna geheel onbewaakt voor hen bloot lag. In den nacht na Vrijdag 2 Maart, waagden zij een landgang op Monnikendam, die hun volkomen gelukte. 's Avonds tusschen negen en tienen, toen de Monnikendammers meestal reeds ter ruste waren, klopten er twee mannen aan de Noorderpoort der stad, zich voor een paar welbekende burgers uitgevende, die zich toevallig wat verlaat hadden. De niets argwanende portiersweeuw opende hun de poort, maar werd terstond over hoop gesmeten; en drongen nu, achter de beide eersten, een gansche menigte Geuzen — omstreeks drie honderd in getal — waaronder vele inboorlingen der stad, deze binnen. Zij bezetten het stadhuis, bewaakten de klok, opdat niemand haar kleppen liet', zetten alle straten en stegen af, namen alle herbergen in, en verwondden den cipier, dien zij de sleutels der gevangenis afdwongen, om er een vijftal gevangen ketters te bevrijden. Zij plunderden vervolgens het huis van den baljuw van Waterland, Wolfert Michielsz., die 't naakte lijf ter naauwernood in een varkenskot redde. Daarop braken zij de deur der kerk open, roofden alle zilverwerk, kelken, en kostbaarheden, en voerden den kapellaan Heer Jan Hendriksen gevankelijk weg. Nu staken zij de trompet, bezochten en beroofden nog een aantal burgerhuizen, welker inwoners te kwader naam bij hun bekend stonden, lieten zich kwart voor tweën den boom

[1] „Se vantent partout de vouloyr bientost aller veoyr les Walons en Amelande." Mepsche, naar de berichten van zijn spie, t. pl.

ontsluiten, en gingen onder tromslag weder scheep[1]. Drie weken later, op Zondag morgen den 25en, verrasten zij de gelukkige Texelaars met hun welkom bezoek[2], en beroofden er de kerk van Den Burch, uit welke alle „Santen en Santinnen", gelijk het Jobsbericht luidt, in den toren op een hoop geleid en verbrand werden. Den volgenden dag staken zij er Boschuyzens woning, 's Konings huis, dat van Schuylenburg, met nog twee of drie anderen, en het Augustijnerklooster in brand. Ook naar Den Hoorn trokken er eenigen en namen er uit de kerk wat hun diende. Zij veroverden voorts een aantal schepen[3], en bleven tot 12 uren in den nacht werkzaam; eerst den 27en rustten zij van hun arbeid, en lieten zich alle verdere kwelling voor eenig brandgeld afkoopen. Twee dagen later, den 29en, kwamen er zeven hunner naar Petten, die daar de kerk openbraken, er mede namen wat hun geviel, en 't dorp voor 80 Karelsguldens brandschatten; evenzoo handelden zij in 't Oog en te Huisduinen. Uit Petten en Groet kwamen er, met den Schout en de geestelijken van Schoorl, velen binnen Bergen vluchten[4].

En zoo gingen zij nu „van dage te dage", als die van 't Hof van Holland klaagden[5], voort. Schagen

---

[1] Zie het oorspronkelijk verhaal in de Bijlagen hierachter.

[2] Aldaar.

[3] Met een vijftal uitgelezen hulken, 8 lootmansbooten en een boeyer, voor een goed deel te Texel buit gemaakt, koersde Lancelot van Brederode, den 4en April het Marsdiep uit. „Lesd. hulcken les mieux à la voile", schrijft Bossu, „comme les ayant pu choisir de plus de 40 qu'ils ont eu entre les mains, et les ont armees de l'artillerie, qu'ils ont trouvé es aultres navires, les quelles ils ont toutes rançonnees."

[4] Bericht van den Dijkgraaf van 't Hontsbosch, Seb. Craenhals. (*Corr. de Holl. et Zél.*)

[5] In hun schrijven van 4 April ald.

brandschatten zij op 400 guldens; voorts aan de zijde der Zuiderzee: Oude en Nieuwe Nierop, Winkel, Hardinkhuyzen, Colhorn, Queyns, en Barsingerhorn; aan de Noordzee: Camp, Groet, en Schoorl. Van daar dreigden zij op Egmond te komen, en stond het te bezorgen, dat zij verder alle andere zeedorpen zouden bezoeken, daar hun geenerlei krijgsvolk eenigen weêrstand bood [1].

Geen wonder dus ook, dat, als Bossu drie weken later schreef, de Hollandsche boeren zoo bevreesd waren geworden, dat zij om geen weêrstand denken dorsten. Wat men in den aanvang der maand vreesde, was toen door de Geuzen volbracht. „Tot Katwijk op Zee incluis", gelijk President en Raden den 29en meldden, waren al de zeedorpen toen door hen „bezocht"; zoodat men niet voor de weinige overige alleen, maar ook voor den Haag zelf begon te vreezen, dien zij „altijd zeer gedreigd hadden". Onder den bangen indruk van 't oogenblik, haastte men zich nu 150 krijgsknechten aan te nemen, om Scheveningen en Ter Heyde te dekken; terwijl men tevens den Raadsheer, Mr. Reynier van der Duin, naar Haarlem afvaardigde, die daar, met medewerking der stad, 118 man voor Wijk aan Zee en Zandvoort aannam. Sedert — en dat niet te vroeg waarlijk — roemde men er zich van de Geuzen bevrijd.

In Oostfriesland waren er, in 't laatst van Sprokkel, wel negentien Geuzenkapiteins, zoo te Norden als Emden, aanwezig, die zich daar allen weder ter kaapvaart bereidden. Ook waren er nog, voor weinig da-

---

[1] Eerst den 7en schreef Bossu, dat hij 100 haakschutters naar Alkmaar, en 200 naar Texel had doen trekken; waarmede echter het verder gewest nog weinig gebaat was.

[2] In zijn brief van 27 April t. pl.

gen, drie hoplieden van 's Prinsen wege naar Emden gekomen, met tal van nieuwe bestellingsbrieven voorzien, bij den rekenmeester Jan Base aldaar verkrijgbaar gesteld. Voortdurend werden er zoo nieuwe scheepshoofden aangenomen[1], die dan, bij de aanvaarding hunner betrekking, de krachtigste bepalingen van tucht en orde vaststelden, die zij onder hunne manschappen wenschten gehandhaafd te zien. Op een Geuzenschip, eenige maanden later, door de Spaanschen bemachtigd, werden, onder meer andere papieren[2], ook de bepalingen gevonden, door den nieuw aangenomen kapitein Johan van Rensdorp[3] aan zijne onderhebbenden voorgelegd. In den ruwen ernst hunner voorschriften, zijn zij het best in staat, ons eene aanschouwelijke voorstelling te geven van het krachtige scheepsleven der Watergeuzen:

Dese naevolgende articulen zijn geordineert by Johan van Rinsdorp, Capitein van wegen ons g. he. Wilhem, Prinse to Oraniën, grave van Nassau etc., om op sine schip van Oorloch te gebruicken ende te onderhouden.

1. Item: dat alle die schipluiden en soldaeden sullen gehouden zijn, 's morgens endt 's avonts boven te comen voor zy eten ofte drincken, om Goodts Woort te horen, bij verbuerten een schelling, een helft voor den

---

[1] Verg. ook reeds boven, bl. 165 aant. [2].

[2] Zie ze hierachter in de Bijlagen.

[3] Hij is zeker dezelfde met Jan van Ransdorp, dien wij in de bekentenis van Willem Jansz., als onder 't volk van Menninck vermeld vinden, en die sedert zelf als kapitein werkzaam was. In Aug. 1571 werd zijn schip door de bezetting en visschers van Oostende vermeesterd. (Brief van Wack en van 23 Aug.; *Corresp. de Holl. et Zél*)

armen ende een helft voor den perfoost; des sal den voorscreve perfoost gehouden zijn, haer eerst eens te vermaenen om te comen.

2. Item: alle die ghene die grootlycken floecken ofte sweren, ofte Goods naem lasteren ofte schelden, sullen sonder genade den eersten ende den anderdenmael voor den mast, ende den derden mael in de boien geslaegen ende nae goetduncken des Capiteins gestraft worden.

3. Item, dat alle die scheepluiden ofte soldaeden sullen gehouden sijn, haeren Capitein behoorlijcke gehoorsaemheit te bewisen, aftervolgende de articulen; bij verbuerte van den schepe afgewesen ende voor schellem gescholden te zijn.

4. Item: dat alle die gheen die hem voor officier uytgeven ende dat selfde niet wel en konnen bedienen, sullen affgeset worden ende verliesen haeren officie.

5. Item: dat allen die ghene die men op der wacht vint slaepende, ofte die zijn wacht niet wel en verwaert, sal ten eersten in den boeien geslaegen ende voor de mast gestraft zijn, te anderdenmael sullen se driemael van den rae affdansen, ende ten derdenmael sal hy met een coorde om zijn hals after het boot gebonden zijn ende te lande gesleept, ende alsoe voor schellem van het schip gewesen te zijn.

6. Item: dat alle die ghene die nae besetter wacht enighe oproer ofte muterie maecken, ofte met enighe naeckten geweer op die wacht comen houwen, vechten, ofte slaen, sullen aan lijff ende leden sonder genade ghestraft zijn, ofte het sie (voor *zij*) saeck dat sich die saeck ander begeeft.

7. Item: alle die gheene die by dach enich mes ofte geweer op iemant uitrekt, sal met dat selve mes ofte geweer zijn hant aen die mast vast gemaeckt ende duersteecken worden, ende selven dat wederom uythaelen.

8. Item: dat alle die ghene die onder het volck enige oproer, muterie, ofte verraderie maeckt, sullen aen lijff ende leven gestraft zijn.

9. Item: dat alle die ghene, die nae besetter wacht den bottelier molesteert om enige eten ofte drincken boven zijn nodruft, alsoe dat hy daer over claecht, sal van den perfoost in den iseren geslagen zijn ende nae goetduncken des Capiteins gestraft zijn.

10. Item: alle die ghene die enighe oproer ofte muterie maecken om enighe cost ende dranc, hebbende van dien zijn nootdruft, sullen van den perfoost in den iseren geslagen worden ende arbitraerlic gestraft zijn.

11. Item: alle die ghene die met moetwille meer bier stort als hy met den voet bedecken kan, sal in iseren geslagen zijn ende voor de mast gestraft.

12. Item: alle die ghene, die tegens wille van den bottelier, ofte met perforste, enich cost ofte dranck ofte anders uit die bottelerie haelt, sal driemael van den rae affdansen.

13. Item: alle die soldaeden, die haer geweer niet claer houden, sullen maar halfmans part hebben.

14. Item: de Corperael sal gehouden zijn alle sondaege zijn soldaeden te vermaenen, om met geweer boven te comen ende tonen in presentie van de capitein, by verbeurte zijn officie.

15. Item: den Capitein sal gehouden zijn, als men in een haeven lecht, alle sondaegen ofte alle weecken eens, als 't schoon weer is, een prijs ophangen ende den schutten na den boy laeten schieten.

16. Item: alle die scheepluiden ofte soldaeden, die in een schip eerst entert, hetwelcke met gewelt ingenomen wert, sal, nae advenant zijn part, dubbelt mans part hebben.

17. Item: dat alle die ghene, als men vechten ofte aen den vianden sal, ut'r stant ende uit zijn plaats wijckt daer hy geordineert is, sal men mogen duersteken ofte duerschieten als zijn viant, sonder te verbueren.

18. Item: dat niemant sal sich vervorderen, als een schip ingenomen is, op te slaen enighe kisten ofte packen, coopluide toebehorende, by verbuerte zijn buit.

19. Item: dat alle pilaie van cleren ofte anders yet, die op enighe schepe gecregen woort (voor *wordt*), sal voor de mast comen ende aldaer vercoft te worden, ende gelijck gedeelt worden.

20. Item: soe wie men naemaels bevint deselven pilaie ofte enich van dien ondergehouden te hebben ofte verborgen, sal verliesen zijn buyt.

21. Item: alle gesellen sullen gehouden zijn den perfoost een schelling te geven van uit ende in die iseren te slaen, des zal den pervoost gehouden zijn haer te borgen als haer buit gewonnen ende gedeelt is, ist saecke dat se gheen geld en hebben.

22. Item: alle die ghene, als men op eenich ree lecht, die tegens den wille van den capitein aen lant trekt oft ooc aen lant slaept, sal, als hy weder comt, in den iseren geslaegen zijn ende driemael van den rae affdansen, ende is't dat hy beafter (d. i. *achter*) blijft, sal met gemene raet van officier ende capitein voor schellem gescholden te zijn, ist dat hy gheen oorsaeck op den capitein en weet.

23. Item: alle die gheen die den capitein gesworen hebben ende sonder paspoort van hem gaen, hebbende gheen oorsaeck op hem, sullen voor schellem gescholden zijn.

A. Alle dese articulen ende andere meer, dien men hier naemaels bequaem souden mogen vinden tot

desen, sullen van de geselle besworen ende onderhouden worden, by straffe ende pene als boven.

Getd. Harmannus Leoverdiënsis.

Door het toenemend Geuzental en hun vele in Oostfriesland toevende oversten, haastte zich thans Robles, in zijn vaardige waakzaamheid, Delfzijls door den watervloed van Slachtmaand fel geteisterde versterkingen, door de Ommelander boeren te doen herstellen; een arbeid, waaraan deze, in hun meer Nederlandschen zin [1], zeker even ongaarne werkzaam waren als tot het hun opgedragen bewaken der dijken; maar waartoe hij ze, met zijn welbekende kortbondigheid, met kracht wist te dwingen. De Oostfriesche Graven en de Emdensche stadsoverheid, wisten, van hunne zijde, van de vermeerderde onveiligheid hunner stroomen doeltreffend partij te trekken ter vermeerdering hunner inkomsten; zij vaardigden vrijbrieven uit voor hen, die ongehinderd door de Geuzenschepen wilden heenraken, welke zij voor een daalder aan elk gaven, die zich voor 3 Carolusguldens burger van Emden liet maken. Vele van 's Konings onderdanen, zoo schreef Mepsche, waren er daarmede toegerust in Groningen aangekomen; daaronder inwoners van Gorcum en andere Hollandsche plaatsen, met name ook uit Waterland [3]. Graaf Edzard nam overigens nog 6 Maart weder den ernstigsten schijn aan, de vrijbuiters uit zijne landen te willen verjagen; hij liet er Mepsche van verwittigen, en rustte zelfs een paar vaartuigen uit om de Geuzen te bestrijden; zonder groote vrucht evenwel, daar zij geen hunner wisten te vinden, en hun dan ook

1 ,, Alle luden weren Entens und de sake gunstig" zegt Johan Rengers, in zijne *Kronijk* bl. 343.

2 Zie een staaltjen daarvan in de zelve Kronick t. pl.

3 In den reeds aangeh. brief van 11 Maart.

geenerlei kwaad deden. Hij liet echter een tiental vrijbuiters ter dood brengen, maar die buiten hun vrijbuiterij, ook nog aan andere euveldaden schuldig waren. Zijn vlijtbetoon in dit opzicht was niet geheel vrijwillig, maar door last van den Westfaalschen Kreits te weeg gebracht, naar welken hem was opgedragen de Eems van schuimers te zuiveren. Buiten zijn twee Emder vaartuigen, reedde hij daarom ook nog een gelijk aantal te Norden en ter Grethe toe, liet in Norden een verbod afkondigen, dat geen der inwoners eenig vrijbuiter van daar naar de schepen op 't Wad [1] mocht brengen noch hun eenige dienst bewijzen, en zette zelfs eenige herbergiers, welker goederen hij tevens liet opschrijven, gevangen, omdat zij, in weerwil des Graven, vrijbuiters hadden gehuisvest. Deze begonnen dan ook Norden te verlaten, en kon men ze op den dijk zien loopen, hunne makkers op 't Wad wenkende, hen aan boord te nemen. Ook die in Emden hielden zich tijdelijk schuil, en was er, na de berichten eens spiën, slechts weinig meer te zien, sedert er, dezer dagen, de herbergen doorzocht, enkelen gevangen waren genomen, en 200 pond buskruit verbeurd verklaard, door Pier Smit, voortvluchtig van Harlingen, voor kapitein Focke Abels gekocht.

Al deze maatregelen schrikten intusschen de Geuzen niet af, hun leven van roof en plundering te blijven voortzetten; te middernacht van den 13den April vielen zij, ten getale van 70 of 80, in de grietenij van Dongeradeel Oostzijde en daar 't klooster van Sion aan, waar zij alles plunderden en stukken sloegen. Op 't klokge-

1 Er lagen daar thans (brief van 7 Maart): Ielte Eelsma, Sjuck Eminga, Pier en zijn broeder van Leeuwarden, N. van Amsterdam, Vliechop, Ruichaver, Entes, en nog twee ongenoemden.

klep der verschrikte Sionieten, haastte zich de grietman (des ouden Viglius zwager, Doede van Sirxma) van Metslawier op, en liet daar en in de overige dorpen zijner grietenij de alarmklok luiden; 't geen de Geuzen besluiten deed om, met den gemaakten kloosterbuit, de grietenij Westzijde weder uit te trekken en scheep te gaan [1]. Den volgenden nacht trokken zij toen naar Ferwerderadeel, waar zij zoo mogelijk nog vernielender te werk gingen. „Eedele, wijze, voorzienighe, ende hoochgeleerde Heeren!" zoo berichtte zekere F. Dabbes van Ferwerd den President en Raden 's Konings van hun bedrijf: „ik ondergeschreven, my dienstelijk gebiedende in uwe goede gracie, heb mijne Heeren, by dezen (God beter 't) t'adverteren, in den verledenen nacht binnen Ferwerd geweest te zijn zeker getal van zeeroovers of piraten, die de kerk van Ferwerd van sulver en goud hebben gebloot, 't goed binnen 't huis van den grietman in stukken geslagen en gescheurd, met groote schade aan huisraad, kleêren, en kleinoodiën — met hen gedragen — gedaan; hebben ook Sjordt Rytske, onzen richter, gevangen, gebonden, en met hun genomen. Ik, met mijn huisvrouw, zijn al naakt ontkomen. 't Getal der piraten is geweest, naar 't zeggen van eenen Thijs Sipkes, die dezelve in 't vertrekken over den zeedijk geteld heeft (zoo hy zeit): honderd en negen. 't Is geschied na twee uren en toen de wacht in 't afgaan ware. — Hiermede den Heere bevolen. Geschreven te Ferwerd, den vijftienden dag Aprilis anno xv^c een en seventig, by uwen dienstwilligen F. Dabbes" [2]. — Minder voorspoedig en rijk dan van deze strooptochten in Friesland, kwamen de schepen der Watergeuzen van eene onderneming

[1] Naar het bericht van den Grietman (*Corr. de Frise*, enz. VIII).

[2] *Corr. de Frise*, enz. aldaar.

af, van Groningen uit, door Billy en zijn hopman Bustamente tegen hen, voor Borkum, gewaagd. Er waren daar — hun oude ligplaats — in de laatste dagen der maand weder eenigen hunner ten anker, die den voorbijzeilenden schepen veel overlast aandeden. Billy, hun werken moede, zond er ettelijke zijner soldaten op af, die hen uit elkaâr jaagden en vele gevangenen onder hen maakten. Van den gunstigen indruk gebruik willende maken, door dezen uitslag op der Spaanschen geest te weeg gebracht, en die hen licht tot overmoed verleiden kon; zochten hen de Geuzen daarop langs denzelfden weg, die hen ten zege geleid had, in hun verderf te lokken, door een paar weken later weder twee of drie schepen (een razeil en twee anderen) voor Borkum te laten ankeren; maar zorgden zij daarbij een noodig aantal anderen op eenigen afstand te houden, om daarmede den aannaderenden vijand te overvallen. En inderdaad had het vaardige Spaansche krijgshoofd nog naauwelijks van de tegenwoordigheid der drie eersten gehoord, of hij gelastte Bustamente weder, hen met twee honderd haakschutters te gaan bestoken. De Spaansche hopman was echter door zijn vorig geluk niet onvoorzichtig genoeg geworden, om bij eene voorloopige verkenning het gevaar niet te bespeuren, dat hem van uit de verte beloerde; hij gaf Billy van der Geuzen verraderlijken toeleg kennis, en deze hem daarop last, terug te keeren en een gunstiger gelegenheid ter bevechting des vijands af te wachten.

Die vijand nam, in spijt van de jongste kleine slagen, steeds in aanwas en krachten toe; „van dag tot dag", schreef Billy in denzelfden brief, waarin hij van Bustamentes laatsten uittocht meldde, „winnen zij in sterkte; uit Emden zijn laatstleden dinsdag een vijftigtal manschappen, en een gelijk aantal uit Larelt ver-

trokken, om zich bij hen te voegen; en zijn er in Emden zelfs zeven schepen uit Engeland gekomen, welker bemanning, na er hunne koopwaar gesleten te hebben, zoo vertrouwelijk met de overigen omgaat, dat wij ze gereedelijk als vijanden mogen beschouwen. "Het grootste dier gemelde schepen, een driemaster, was er blijkbaar heimelijk zijn roof komen te gelde maken. Tot vermeerdering zijner zorgen, moest hij melden, dat het met het toezicht in de stad Groningen zeer slecht gesteld was; niets kon er bij hem beraamd of besproken worden, of de Geuzen waren er onmiddelijk in Emden van onderricht. Hij schreef dit daaraan vooral toe, dat er, omstreeks 't midden van Mei, vele voortvluchtigen uit Groningen, met name zekere Lubbert van Coevorden, Johan in den Ham, en Thomas Frolick, Emder burgers geworden waren en zich nu, door hunne in Groningen achtergebleven vrouwen, van alles lieten overbrieven; hij wenschte den tijdelijk afwezigen Mepsche, als de eenige die daarin zou weten te voorzien, hartelijk terug.

Onder de Watergeuzen komen ons, in den loop van dit jaar, voor het eerst twee namen onder 't oog, die zich in de Lente van 't volgende, te recht een duurzamen roem hebben verworven: die van den Brielenaar Willem van Blois Treslong, en van den Luikschen Edelman Willem van der Marck, Graaf van Lumey. De eerste had zich, in Maart van dit jaar, het eerst aan de oogen van Mepsches spiën in Emden vertoond; hij was daar toen veel met Graaf Jan, en verkeerde druk op het grafelijke slot; maar ging de spraak, dat hij reeds, met de zijnen, op de schepen der vrijbuiters gevaren had. Zijne vriendschap met den jongeren, bevrijdde hem nog niet voor de maatregelen van strengheid, goed- of kwaadschiks door den oude-ren broeder in 't werk gesteld. Treslong werd, na

korten tijd, te Emden gevangen gezet en een geruimen tijd (tot Sept.) in hechtenis gehouden[1]. Lumey kwam eerst later, in 't allereerst van Hooimaand, met ettelijke Waalsche en Duitsche soldaten naar Emden; zijn naam was echter te berucht, naar 't schijnt, dan dat er Graaf Edzard de verantwoording van zijn verblijf dorst op zich te nemen; slechts vier of vijf dagen had hij zijn intrek in de drie gouden Haringen genomen, toen hij zich reeds weder gedrongen zag de stad te verlaten. Hij scheepte zich naar Hamburg in, van waar hij, ruim een maand later, met twee schepen en twee honderd man in zee stak.

Weinig dagen voor zijne komst, en terwijl Treslong nog altijd gevangen werd gehouden, was eene door Bossu in Noord-Holland toegeruste vloot, onder den Vice-Amiraal Boschuizen, de Geuzen in den Dollart komen opzoeken. Den 23en van Zomermaand Delfzijl voorbijgestevend, was Boschuizen, met zijne elf schepen, van daar door de beide hoplieden Bustamente en Mandeville, met 200 haakschutters in vier karveelen gevolgd, en had 's vijands schepen — van zijne komst vergewist — aan de Cnocke in slagorde geschaard gevonden. Zijn aanval was echter zoo hevig, en zijn geschut terstond zoo krachtig werkzaam, dat zij zich allen onmiddelijk met de vlucht tusschen de Engelsche koopvaarders zochten te bergen, die nader aan de vesten van Emden geankerd lagen; in welke stad zich nu velen der vrijbuiters wisten te redden. Acht schepen vielen aan Boschuizen, één aan Robles' krijgers in handen; honderd twaalf gevangenen wachtten op genes vloot het weinig onzekere vonnis

[1] Zie over Treslongs handelingen en gevangenschap in Emden, Bor I, bl. 240 *b*.

af, dat Alva van Brussel uit over hen beschikken zou; veertien dagen later was hun lot beslist, en kon men met de voltrekking van dat vonnis een aanvang maken. Die van Emden, die het van uit hunne vesten zagen ten uitvoer leggen, waren er zoo door getroffen en verbitterd, dat zij gewapend op den dijk liepen, en elkander toeriepen, de manschappen van Boschuizen, zoo zij nader kwamen, als vijanden te zullen dooden[1]. Graaf Edzard teekende, hoewel vruchteloos, verzet aan tegen die schending zijner stroomen door de terechtstelling zooveler gevangenen; Boschuizen liet hem antwoorden, dat zoo „'t exploit" hem bezwaarde, hij het bij den Hertog van Alva kon aangeven.

Ook in de eerste dagen van Oogstmaand waren Billy's Walen weder met vrucht tegen de Geuzen werkzaam. Dertig haakschutters, die hij onder hun hopman Moncheau op eigen kosten — gelijk hij er bijvoegt — had uitgerust; Alva moest hem, tot beider spijt, en niet zonder dringende noodzaak, steeds in grooter geldgebrek laten[2]; — dertig haakschutters waren tegen de Geuzen uitgezonden, die hij uit Emden en Larelt wist afgevaren te zijn; zij kwamen na eenige dagen met twee veroverde schepen en acht gevangenen terug; vijftien of zestien hadden zij er reeds tusschen Ameland en Werum over boord geworpen.

Woest en wreed, met moord en plundering van deze en gene zijde, maar zonder eenig blijvend voordeel, bleef aldus steeds de strijd met de Geuzen

---

[1] Naar den brief van Robles (*Corr. de Frise*, enz. VIII), verg. met Alva's brief aan den koning (*Corr. de Phil. II*, II, p. 181 s). Zie ook Boschuyzens eigen brief van 1 July hierachter in de Bijlagen.

[2] Zie daarover de uittreksels uit zijne brieven hierachter.

voortduren; en wie het duurzaam belang der Nederlandsche zaak en de vurig gewenschte bevrijding van land en volk op het oog had, moest van harten wenschen, dat er een meer grootsche kamp bestaan, een onderneming van meer heilrijken uitslag op het touw gezet mocht worden. Aan ontwerpen daartoe ontbrak het niet; aan de mogelijkheid der uitvoering slechts bleef het falen. Reeds in Bloeimaand had zekere Jan van Lanoy, van Vlissingen geboortig, en thans op de schepen der vrijbuiters als schrijver werkzaam, aan zijne vrouw te Brouwershaven bericht, dat zij zich toch, met hare vrienden en magen, onmiddelijk naar Emden mocht begeven, daar de Geuzen voorhadden het land van Walcheren te overvallen; en Billy, aan wien de brief in handen was gekomen, had er, hoe ongelooflijk hem de zaak scheen, eenige gevangenen over ondervraagd, en van hen nader vernomen, dat men 't op Vlissingen en Zieriksee voorzien had. En werkelijk was er van dat voornemen veel aan; van Engeland beide en Oostfriesland niet alleen, maar ook van Frankrijk uit, zou men de onderneming aangaan. Lodewijk van Nassau was daar te Rochelle, de haven der Fransche vrijbuiters, en waar de Nederlandsche steeds een veilig toevluchtsoord en plaats van uitreeding vonden. Zoo ging dan ook in Emden de spraak, dat hij er met een aantal schepen zou uit loopen en naar Nederland komen. Door het ontijdig uitlekken der onderneming, en het daardoor waakzaam geworden oog des vijands [1], die zoowel in Zeeland — en met name op Walcheren — als in Holland [2], de noodige voorzorg nam, bleef zij in hare geboorte steken. Maar werd nu in het najaar weder eene

---

[1] Zie 's Gravesande, *Middelb. Vrijheid*, bl. 140 v.
[2] Zie Bor I, bl. 334 en bl. 348.

nieuwe ontworpen, die wel evenzeer voor 't oogenblik weder te niet liep, maar bij welke ons een naam onder de aandacht komt, zoo welbekend en welluidend voor ieder Nederlandsch oor, als er misschien geen tweede in 's lands geschiedenis voor hem gevonden wordt: de stadsnaam van Den Briel. Aan boord van 't groote razeil, door Zeger Jansen van Medemblik te Hoorn uitgerust, en dat door hem vervolgens aan Lancelot van Brederode verraderlijk in handen was gespeeld, en sedert door dezen zelf bevaren werd[1]; — aan boord van dezen bodem werd die naam, aan de kajuitstafel, uit den mond van Lancelot opgevangen, door een drie en twintigjarigen telg der Drentsche heiden van Westerborg, Frederik Henriksz. met name, die het beroep van kleêrmaker, met de betrekking van scheepsjongen bij den Vice-Amiraal der Geuzenvloot, ten ontijde verwisseld had. Zijn ongelukkig gesternte, en het streelende uitzicht op het bezit van drie blinkende daalders, hadden hem vervolgens verleid om, na drie maanden dienst, zijn scheepsvoogd daarenboven nog dien van verspieder te doen; en had hem dit, bij zijne eerste nog onvaste schreden op die nieuwe loopbaan, Billy en Mepsche in handen geleverd. Als uitgeweken Nederlander waarschijnlijk, te Doevren in Engeland gekomen, waar hij van zins was als snijder den kost te winnen, had hem Lancelot daar, omstreeks 't einde van Zomermaand, tot zijn dienst getroond en hij dezen sedert op al zijne omdolingen te water begeleid. Hij had hem onder Calais een schip met Fransche wijnen zien nemen, die vervolgens te Doeveren en Sandwijk verkocht waren; hem Hollandsche boeyers op rantsoen zien zetten, en 't rantsoen te Doeveren in Sint Joris zien betalen, waar

[1] Naar het aan te voeren verhaal van den verspieder.

een (uitgeweken) vrouw van Antwerpen woonde, die met haar man den vrijbuiters allen bijstand deed; hij had hem een Franschen Oostindievaarder vol apen en papegaayen zien aantasten, maar 't schip, als van Dieppe zijnde, na een aantal zijner opgezetenen te hebben prijs verklaard, weêr zien vrij geven; hij had kaptein Wybe (Sjoerds) een schip met Rynsche wijnen, voor de tafel der Engelsche Koningin bestemd, en haar door den Keulschen koopman Johan van Meurs toegevoerd, zien prijs maken; en had zelfs het paspoort van den koopman, dat hem tot dekking bij zijne verspieding was meêgegeven, hem zelf vervolgens in 't ongeluk gestort. Hij had, op Lancelots bodem, de schepelingen dagelijks uit twee in Holland geroofde nachtmaalskelken zien drinken, en daar zelf dikmaals uit meêgeplengd; hij was tegenwoordig geweest toen Zeger Jansz. zijn schoon razeil van twee honderd last, kort na 't in zee steken, aan Lancelot had overgegeven, en was er met dezen op overgegaan; hij had Lancelots Luitenant De Langhe, uit Amsterdam, tot hem zien komen, en hem van daar kondschap brengen; ook meende hij wel te weten hoe in die stad, in de Bremerschuit in de Warmoesstraat, een Bremer jonkman, met een klein baardjen en een lammen rechterduim, thuis lag, die er hem met anderen spiediensten deed. En als in Amsterdam, hadden de Watergeuzen, naar zijn zeggen, ook in Antwerpen hun huis van bescheid: in *de stad Groningen*, op de Nagelmarkt; daar woonde zeker Edelman, die zich Willem van Rijk liet noemen, van Alkmaar geboortig, die, onder 't mom van koopmanschap te drijven, de Geuzen met geld en goede diensten bijstond, hun spiën betaalde, in een woord hun middelaar beide en kondschapper was. Ook in alle andere zeesteden hadden zij er dergelijken, maar kende hij er de

namen niet van. Hij wist ook, dat kapitein Vlieger van de Niekerk, Lancelots vendrig, een vaartuig met Rynsche wijn voor 't Spui in Zeeland genomen had, door een koopman in den Bosch gescheept, en te Plymuiden in Engeland als goede prijs verkocht. Hij zeide voorts nog, dat kapitein Govert van Velthuizen een razeil met ballast genomen had, van Landsmeer uitgevaren, en waarmede hij naar Lijfland wilde trekken. Hij had eindelijk Lancelot, zijn Luitenant en Schrijver, en schipper Zeger Jansz. over tafel bediend, toen gene hun den voorgenomen aanslag op Den Briel ontvouwd had, 't welk men namelijk Saterdags over drie weken — zijn verhoor had den 5en October plaats — bij nachte, slapender tijd, overrompelen wilde, om er zich voor den winter te vestigen. Zestien schepen werden daartoe uit Rochelle verwacht, terwijl zij zelven er met 24 bij zouden medewerken; manschappen voor de vloot kon men voor sold en geld in overvloed in Engeland krijgen. Niet echter den Briel alleen, ook Delfzijl en Den Dam zou het gelden, waar men evenzeer zich wilde versterken en den winter doorbrengen. In Engeland was het hun verboden hun schepen in den winter op te leggen, en zei men dan ook dat dit land vrede met Spanje ging maken. Met dit laatste plan — dien aanslag op de Ommelanden — hing nu juist de laatste tocht van den armen scheepsjongen, zijn eerste werkzaamheid als spie, samen. Met Lancelot naar Emderland gekomen, waar deze te Mariënhof tweederlei intrek had — een in de herberg van Johan Arents en eene andere in 't laatste huis van 't dorp naar Norden toe — was hij door genen met drie andre spiën, Jan Fransen [1]

[1] Komt in eene opgave van Maart, hierachter meê te deelen, als Haarlemmer voor.

van Norden, (Hans) Onversaecht[1] een Munstersch leenman, en Jongbloedt[2] van Witmond in een bootjen geplaatst om de Ommelanden te verkennen, en was het daarbij met name aan hem en Hans opgedragen, om de gelegenheid en sterkte van Oldenklooster en Delfzijl op te nemen; Jongbloet zou hen in de Zwaan aan den Dam wachten; hij en Onversaecht hadden brieven voor de Groningsche Overheid en aan Willem van Rijck te Antwerpen bij zich; Jan Fransen werd een en ander hem onbekend in Emden opgedragen, en moest hij zelf dezen, na gedanen arbeid, in Oostfriesland naar Mariënhof volgen, om, door schipper Sytze van daar aan boord der schepen gebracht te worden, zoo zich deze nog onder 't eiland Juist bevonden; of anders zich met het schip van een Emdensch burger Erasmus, dat op de Reydingen lag, naar Engeland begeven, zoo gene reeds derwaarts vertrokken waren. Door een dikken nevel begunstigd, stegen de vier Geuzenspiën aan den dijk, niet verre van Delfzijl, aan land. Met zijn Keulsch paspoort gewapend, sloeg onze gedwongen verslaggever in Onversaagds gezelschap onmiddelijk den weg naar Oldenklooster in, kwam met zijn makker overeen, dat deze hem op een weî in de nabijheid wachten zou, en, zoo hij niet terugkeerde, naar den

---

[1] „Aigé de xxiiij ans, homme trapu de moyenne taille, peu de barbe rousse, accoustré d'un pourpoint de cuir à l'allemande et maronnes de toile noire, portant espée et pistolet. Dezelfde waarschijnlijk met den Watergeus van dien naam bij Van Groningen; verg. de *Sententiën*, enz. bl. 226.

[2] Aigé de xxx ans, homme hault, maigre, barbe brune, accoustré d'un pourpoint, chauses noires, et bonnet noir, à la Muscovite". Verslag van Robles (*Corr. de Frise* t. pl.). Op de lijst hierachter (Maart 71) en in de *Sententiën* komt een *Jongbloet van den Dam* voor.

Dam of anders naar Groningen, tot een messenmakers bij de Steentelpoort, maar zeker altoos naar Antwerpen op de Nagelmarkt zou gaan[1]. Aan 't klooster gekomen, had hij, naar luid van zijn paspoort, voor Johan van Meurs willen doorgaan; maar zijn Drentsche lippen, den Duitschen tongval niet gewend, hadden hem den bevelhebber al aanstonds verraden, en hem als verdachten Geuzenspie naar Groningen doen opzenden, waar hij nu zijn gewaagden uitstap op verboden grond denkelijk weldra met de galg geboet heeft. — De schepen zijner strijdmakkers hielden zich intusschen nog in de Oostfriesche stroomen op. Treslong, Ruichaver, Bruin van Utrecht, Gerrit van Gorkum, Rooboll, Jan Claesz., en anderen lagen daar op de koopvaarders te loeren, die van 't Oosten of Westen kwamen aanzeilen. Herhaalde klachten van door hen „gepluisterde" schippers en kooplieden werden den Groninger bevelhebber voorgelegd. De Emder en Norder bevolking bleef op den duur gunstig voor hen gestemd, en de Groninger spiën zagen, tot hun groote ergernis, de schippers van den Dam, Fermsum, en Delfzijl, die te Norden kwamen lossen of laden, daar dikwerf aanhouden en in de gevangenis werpen, terwijl er, gelijk zij zich uitdrukten „de zeeroovers vrijelijk opter straten" gingen, „zonder dat zij aangetast of gevangen werden". Elders weder in Emderland, hoorden zij die schippers straffeloos met de gruwlijke namen van „Papenknechten" en „Bloedhonden" schelden en openlijk naroepen.

---

[1] „J'ay faict toute diligence pour trouver les deux aultres", schrijft Robles 21 Sept., „qu'il dict debvoir venir icy, mais ne les trouvay point. Je pense s'yls sont avertiz de la prynse de leur compaignon, que sans faulte ils seront en Anvers à l'hostellerie de l'enseigne de Groenn. au marchié de Cloux".

Er was dan ook bijna niemand in Emden, zoo schreven zij, die niet met de zeeroovers meêdeed en hun partij koos. Welke kooplieden al met hun in handelsverkeer stonden, was niet wel te zeggen. Geen der Geuzen, die er niet een vrouw, broeder, of vriend had, die zijne zaken waarnam. Treslong had er zijne moeder, Rooboll zijn vrouw — *fymke*, gelijk de Friezen zeggen — Ibo Peters zijn vrouw, en Joost zijn broeder[1]." In het *Wapen van Holland* — geen ongepaste naam voorzeker — woonden vier Geuzenkapiteins die dagelijks langs den weg liepen.

Zoo bleven de kleine rooverijen en ondernemingen der Watergeuzen, even als hun handelsverkeer in Oostfriesland, steeds voorspoedig gaan, en niet gering was de spijt, waarmede een paar maanden later Robles aan Alva van hunne voortdurende kleine voordeelen, hun geldelijken rijkdom, en de stoutheid hunner houding aan de overzijde der Eems verslag gaf. Een week te voren hadden zij weder het Delfzijler beurtschip aangerand en er tien van Zijn Majesteits onderdanen en twee burgers van Groningen, goede Katholieken, in handen gekregen, die zij voor duizend daalders rantsoeneerden, terwijl zij allen vrijlieten, die zich als onderdanen der Emder Graven aangaven. „De ondeugd dier gaauwdieven," zoo schrijft hij, „gaat zooverre, dat zij er zich openlijk op straat vertoonen, en er onze lieden durven dreigen hen wel te zullen vinden vóór zij Delfzijl binnen zijn. En, wat het ergste is, Uwe Excellency kan zich verzekerd houden, dat zij te Grethe en Norden geld in ruimte geven aan allen die bij hen in soldij willen treden. God moge er hun de straf voor doen toekomen, die zij verdienen".

Hunne grootere ondernemingen — hun ontwerpen

[1] Spie-brieven van 1 en 14 Sept. *Corr. de Frise*, VIII.

op den Briel en de Ommelanden — bleven ook dit-maal weder steken, en zij voorloopig in de Eems de eerste winterweken doorbrengen. Tot op 't einde van Wintermaand bleven zij in de Oostereems liggen, maar zeilden Vrijdags den 28en, ten getale van 18 schepen[1], van daar weg. Reeds den volgenden dag koersden er, blijkens schrijven uit Harlingen[2], 14 hunner langs Terschelling en kwamen er den 30en etlijken, in de zoogenoemde Sloot bij Oostvlieland, de vischjagers doorzoeken, die ze echter, er niets dan visch aan boord vindende, weder vrijlieten. Zij bleven sedert tusschen daar en Terschelling hangen, „varende", gelijk 's Konings Raden uit Friesland aan Alva schreven „af en aan, roovende en nemende al wat zij ter zee bekomen konden". Door den slechten staat, waarin de Friesche zeedijken sedert den Watervloed des vorigen jaars nog altijd verkeerden, viel het, bij de koû der lange winternachten, moeyelijk de wacht te houden, en mocht men dus voor de dorpen aan de zeekust allesins beducht zijn. Gelukkig kwam juist de barre wintertijd ook weder den armen Friezen te hulp. Na een inval toch te Sexbirum en een tweeden te Makkum, die evenwel weinig schade gedaan hadden, bepaalden zich de Geuzen — waarschijnlijk door het ijs van de kust gehouden — tot het kapen en rooven op de open zee. Een tijdlang zag men zeven hunner schepen onder Hindelopen, zoo dicht bij de

---

[1] Naar schrijven van Kapn. Mandeville uit Delfzijl, van 2 January (*Corresp. de Frise*); dat zij nam. op 't ontvangen van een hun gebracht „pakket" waren vertrokken. Waarschijnlijk, dat hen dit naar Engeland noodde, om er zich met de overige schepen te vereenigen, en van daar uit eene onderneming op Enkhuizen te wagen.

[2] Zie, gelijk ook voor 't volgende, hierachter in de Bijlagen.

kust, dat men ze van daar kon tellen; zij namen een veerman uit Hoorn en nog een ander schip, waarmede ze weder naar 't Vlie zeilden. Daar maakten zij verder een schip prijs, tusschen Hamburg en Engeland varende, en met lood, was, laken en ander goed geladen, en ontzagen er zelfs den eigendom van een Engelsman niet, dien zij etlijke stukken laken ontnamen. Hun oponthoud in 't Vlie was echter slechts gedwongen; hun voornemen was blijkbaar het overige deel der Geuzenvloot in Engeland op te zoeken, waarin zij echter door het ijs werden belet. Zeven hunner vaartuigen beproefden het den koers daarheen te richten; maar kostte hun die vergeefsche poging twee schepen, die aan den grond raakten en verlaten moesten worden. Wouter Fransen verloor het zijne met 17 man, en Bruin van Utrecht sprong, met verlies van vijf man en een vrouw, op Texel aan land, waar hij brandschatte. Naauwelijks had de waakzame Robles van dit oponthoud der Geuzen bericht gekregen, of hij zond den hopman Moncheau met 150 man Walen naar Harlingen, ten einde van daar uit een aanval op hen te beproeven [1]. Dezelfde winterstremming, die de Geuzenschepen in 't Vlie hield, bond echter ook den Waalschen hopman aan 't vaste land, en ondernam hij het, met groot gevaar, tot driemaal toe te vergeefs in zee te raken. Eerst den 4en Maart was deze weder van ijs vrij, en kon hij, den volgenden morgen bij een goeden wind, op nieuw den tocht aanvaarden [2]. De vijf Harlinger schippers, die hem en

---

[1] „J'ay envoié le Cape Monchcau avec 150 soldarz en toute diligense, pour essayer s'il pourront chasser ler pirattes de celle contrée" (Brief van Robles van 14 Febr. t. pl.)

[2] „Le cape. M. que j'avois envoyé a Harlingue at esté constrainct de demourer celle part quinze jours, pour ne povoir passer vers le Vlielant à cause des glassons, encore qu'il y ait, en extresme

de zijnen aan boord hadden, gaven later uitvoerig bericht van zijne wel geslaagde onderneming [1]. Reeds omtrent twee uren van den namiddag, waren zij te Vlieland met de Geuzen slaags geraakt. Deze, van den voorgenomen aanslag onderricht, hadden door het oponthoud in Harlingen den tijd gehad, zich behoorlijk tegen den vijand te verschansen, en zich daartoe met wel negen of tien van zand gebouwde schansen op het eiland versterkt. Zij weerden er zich dien dag en nacht zoo wakker met hun geschut, dat een aanval te land onmogelijk werd, en de Walen er zich toe bepalen moesten om met hunne schepen, het strand langs, af en aan te zeilen en een later kans af te wachten. Maar al te ras werd hun die, door de onvoorzichtigheid der Geuzen, gegeven. „'s Morgens vroeg in den dageraad" gelijk ons de schippers melden „vertrokken zij met al hun geschut en geweer uit de schansen naar hunne schepen, voornemens er hun belagers mede te ontzeilen. Zij staken dan ook omtrent den middag in zee, zoekende het Vlie uit te komen, gelijk dat inderdaad aan een hunner schepen gelukte; maar een ander, dat van kapt. Spiering, werd door de Walen aan boord geklampt en geënterd, en, na een hardnekkigen strijd van twee uren, veroverd. Zoolang zij konden, hadden zich de wakkere Geuzen krachtdadig geweerd, maar het eindelijk moeten opgeven; zeven of acht en twintig hunner vielen den vijand levend in handen; anderen spongen over boord en verdronken. Van dertig, waaronder de

---

peril, essayé par trois fois, jusques au iiij[e] de ce mois, qu'il m'at escrit d'estre rembarqué de recheff avec assez bon vent et la mer nette desd. glassons." Dez., 6 Maart t. pl.

[1] Zie hun verslag aan den Raad van Harlingen in de *Corr. de Frise*, t. pl.

kapitein zelf[1], die binnen boord gevallen waren, liet men door den scheepsjongen de hoofden afsnijden, en dat van den kapitein in 't oor merken; die hoofden werden toen gezamenlijk in een ton geworpen en zoo met de gevangenen, op 't veroverde schip, naar Harlingen gevoerd, en van daar naar Groningen gebracht.

Hoe voorspoedig de uitslag van den strijd voor den vijand geweest was, het aangewende middel kon slechts tijdelijk werken; het had de kwaal zelve niet uitgeroeid. Nog naauwlijks hadden zijne soldaten hun voeten gelicht, en de terugreis aangenomen, of reeds drie der Geuzenkapiteins, Hero Hettinga, Gijsbert, en een ongenoemde vertoonden zich ook weder bij Oostvlieland, waar zij een schip met boter en andere mondbehoeften prijs maakten, en den 10[en] der maand — den Schout van 't eiland — Joost Prijsbier — waarschijnlijk, omdat hij de Walen had bijgestaan[2], aan de mast van een schuit ophingen. Den 11[en] roofden zij visch op Terschelling, en zeilden voorts het Vlie uit en Oostwaarts op[3].

---

[1] Behalven Spiering, kwam ook Gerrit van Gorkum bij dezen overval der Walen om; blijkens Robles' brief van 8 Maart, t. pl. Men wijzige daarna de gissing des Hn. van Groningen, *Watergeuzen*, bl. 306.

[2] Anders waren, naar de berichten der gevangenen van Robles, ,,ceullx de Vlielant autant amis des Pirattes que ceulx d'Embden." (Brief van 24 Maart; t. pl.)

[3] Waarschijnlijk zijn zij het dus ook geweest, die, naar een schrijven van Billy van 23 Maart (t. pl.), volgens 't bericht, hem van den Hove van Friesland geworden, den 18en zijn gekomen ,,prendre au Billandt trois meyers, qu'ils ont rançonné a xim daelders, qu'ils devoient faire tenir à l'Oosteremps près de Norden." Zij lagen toen met tien vaartuigen te Ameland (daaronder behalven zij ook Jelte Eelsma met zijn schip) ,,pour lesquels deschasser", schrijft hij, ,,à l'ayde de ceulx d'Enckhuysen" (de schepen van Rol en Boschuizen) .,qui

Drie andere aanvoerders der Geuzen, Jelte Eelsma, Symen Meyns, en het hoofd dezer afdeeling van de vloot, Willem van Treslong, waren, naar 't getuigenis van een door dezen genomen schipper [1], van Vlieland naar Wieringen gekomen. Symen, een woesteling, naar 't schijnt, en alleen op roof belust, was van daar naar Schoorl getrokkken en had er vijf of zes boeren gevangen, van welke hij het ongehoorde losgeld van elfduizend guldens eischte. Treslong, van billijker beginsels bezield, kreeg er hooge woorden met hem over; en kwam men na hevig twisten eindelijk voor het nog altijd aanmerkelijk twee derde der som — zevenduizend gulden voor zes huisluî! — overeen. Ondertusschen kreeg men het verontrustende bericht, dat een der scheepshoofden van Bossu en Alva, Jacob Simonz. Rol met vier vaandelen krijgsknechten in aantocht was. Symen, te meer verstoord over deze tijding, omdat hij vreezen moest er zijn losgeld bij te zien inschieten, trok nu tegen den morgen, met twaalf zijner schepelingen, ieder met een zink- en langroer gewapend, in dolle woede, op de Wieringer boeren af, die, weinig minder dan de Geuzen voor het bezoek van Rols soldaten bezorgd, wel met vijf of zeshonderd de wacht hielden, en op wie hij nu waarschijnlijk zijne schâ verhalen wilde. Het zou hem echter duur te staan komen. Naauwelijks had hij, in spijt van 't geroep der boeren, van niet

---

sont au Vlie, ils estoient d'avis que je les secondasse par le Delfzijl. Je leur ay respondu que ie l'eusse faict volontiers, mais pour n'y avoir là riens de quoy se povoir servir à cest effect, je les priois qu'ils le trouvoient bon, qu'il en fissent là armer quelques ungz et que je leur envoyerois 150 soldarz, qui ne leurs cousteroient riens."

[1] *Corr. de Frise*, t. pl.

te schieten maar hun mondeling te woord te staan, vuur op hen gegeven, of zij drongen op hem en de zijnen aan, sloegen hem en zeven anderen dood, een negenden wel veertig wonden, terwijl slechts drie het ontliepen. In arren moede wilden de Wieringers nu ook Eelsma en Treslong te lijf, maar de eerste had reeds met zijn schip een andere ligplaats opgezocht[1], en de laatste, de boeren voorkomend, ging hen ongewapend en met zachte woorden in 't gemoet, hen verzekerend, dat hij onmiddelijk ieder der zijnen zou dooden, die den boer eenigen overlast mocht doen; ook beloofde hij hen, dat hij, zich tegen Rol en zijne soldaten te weer stellend, om den Wieringers geen schade te doen, niet over den dijk zou schieten. Weldra zag men daarop den vijand, ten getale van drie of vier honderd man, met veel geschut van bassen en halve slangen, op sleden over 't ijs naderen, om Treslong en de zijnen te bestrijden. Gelukkig voor dezen stelde men het geschut zoo, dat men het schip weinig schade toebracht, terwijl hij zelf, zijne stukken wakker lossende, zijn bestrijders veel kwaad deed. Na eenigen tijd raakte hij gelukkig, al schietende, uit het ijs, waarin hij eerst had bekneld gezeten, vrij, en kon zich, ongedeerd, wegmaken. Onder zijn ruwe scheepsbemanning streek er een, ten schimp van den teleurgestelden vijand, zijn broek af, om hem, naar de sprekende uitdrukking van den schipper, „achter in" te laten zien[2]. —

[1] Van waar hij den 14en Maart naar Vlieland, en van daar langs Ter Schelling Oostwaarts op koersde; verg. bl. 196, aant. [3].

[2] Zie het aangehaald bericht, waar deze handeling, zeker geheel ten onrechte, Treslong zelf wordt te last geleid.

IX.

STRIJD EN ZEGEPRAAL.

Treslong was met zijn schip, het Vlie uit, naar 't Zuidwesten gestevend, van zins de vereenigde Geuzenvloot in de haven van Doeveren op te zoeken. Daar lagen thans, tegen 't einde van Maart, tusschen de twintig en dertig schepen der Watergeuzen, onder het tijdelijk opperbevel des Graven van der Mark, Heer van Lumey. Oogluikend had de Engelsche koningin steeds hun verblijf in hare havens geduld, al bleef zij dat voor Alva ontkennen [1]; maar thans, naarmate hare onderhandelingen met den Hertog een steeds vreedzamer wending namen, begreep zij aan hare lijdzaamheid een einde te moeten maken, en zeide hun een langer verblijf aan hare kusten op [2]. Zij dreef hen echter daarmede slechts te eerder tot eene onderneming, die zij denkelijk ook buitendien reeds voor, en reeds vroeger te vergeefs beproefd hadden: de verdelging van Alva's schepen in het Vlie en de vermeestering van Enkhuizen. Al ras na Treslongs aankomst kozen zij zee, en reeds hunne eerste schreden

---

[1] Zie Alva's brief van 30 Maart in de *Corresp. de Phil. II*, II, p. 236.

[2] Verg. de *Corresp. diplomatique* van den Franschen gezant in Engeland, Delamothe Fénélon (Paris et Londres, 1840); IV. p. 391.

waren niet ongelukkig. Palmzondag, den 30en Maart, gemoette hen een aantal rijkgeladen koopvaarders uit Spanje, van welken zij er een [1] buitmaakten; ook nog een ander schip viel hun vervolgens in handen [2], op welke twee nu hunne beide hoplieden, Marinus Brand en Adam van Haren, overgingen en hen aan de overigen toevoegden. Zoo koersden zij steeds Noordwaarts op, en waren reeds den mond van de Maas voorbij, en ter hoogte van Egmond gekomen, toen zij, door tegenwind gestremd, van koers veranderden en weder Zuidwaarts gewend, den Maasstroom instevenden [3], van zins eenige daar geankerde koopvaardijschepen te nemen. Deze ontkwamen 't echter naar Rotterdam; en lieten nu de Geuzen, door den hevigen Noordwester wind in de Maas gesloten, voor den Briel het anker vallen; niet met het uitzicht evenwel nog, daarbinnen vasten voet te vatten. De gelegenheid was anders zoo gunstig ze maar komen kon: door een onverantwoordelijke onvoorzichtigheid had Alva, voor geen overval, naar 't schijnt, beducht, reeds in Slachtmaand van 't voorleden jaar de Spaansche soldaten weggenomen, die men er de vorige maanden zoo wijselijk in bezetting had gelegd. Om

---

[1] De Stuurman van 't schip ontkwam 't vervolgens uit Den Briel, waar hij zijn Schrijver (Claes Vaer van Brouwershaven) met het schip achter liet, en bracht de tijding van 't gebeurde op Schouwen; zie den brief uit Zieriksee, meêgedeeld in *Van de Spieghels Satisfactie van Goes*, bl. 112.

[2] La flote de Flandres, qui revenoit d'Espaigne, est passé le 28e de Mars, dans l'estroict de Calais, et les vaisseaux du Prince d'orange ont donné sur la queue; qui ont prins deux ourques bien riches, dont l'une s'estime valloir plus de soixante mille escus...." (*Corr. diplom.* t. pl. p. 427.)

[3] Blijkens den aangeh. Brief; verg. de beide bekentenissen van Claes Hermansz. en Jaques Buldermans, aangehaald in den *Konst- en Letterbode* voor 1840, II, bladz. 184 en 186.

het weêrspannige Utrecht te temmen, had hij de bezetting dier stad, eerst ter afwering van elken overval door Holland verspreid, tot groote bezorgdheid en schrik der Utrechtsche regeering en burgerij, daar weder heen doen rukken, en zoo, voor 't oogenblik, met meer andere plaatsen ook den Briel van Spaansche krijgsmacht ontbloot; den Briel, waar zich, boven vele andere, de nieuwe beginselen met hevigheid geuit hadden[1], en dat, onder de vrienden en verwanten der uitgeweken Geuzen, er voorzeker velen nog telde, zoo niet in het geheim hunnen denkbeelden, dan toch van harten hun personen toegedaan. Daaronder ook de veerman op Rozenburg, Jan Pietersz. Koppelstok. Deze, die zich juist op 't water bevond, werd niet zoodra de Geuzenschepen gewaar, of hij voer bij Treslong — den zoon van den vorigen Brielschen baljuw en den oomzegger van diens uitgeweken opvolger — aan boord, leî hem waarschijnlijk den gunstigen kans open, en werd toen door hem tot Lumey gebracht. Met Treslongs ter Brielsche stede welbekenden zegelring, werd hij nu onmiddelijk stedewaarts gezonden, om uit zijn en Lumeys naam, de stad voor Oranje te winnen. Voor den verbaasden Raad gebracht, verzekerde hij ten naderen aandrang van zijn eisch stoutweg, dat er zich wel vijfduizend man op de schepen der Geuzen bevonden. Twee raadsleden ondernamen het met den vlootvoogd in mondgesprek te treden, die, intusschen aan wal gekomen, de overgave der stad binnen twee uren eischte. Aan de niet onverklaarbare besluiteloosheid van den Raad maakte de drift der Geuzen, en de hun maar al te gunstige stemming zooveler inwoners, een gelukkig einde. Terwijl wie de Geuzen vreezen moest en de Spaansche be-

[1] Zie de *Sententiën en Indagingen*, enz. voor die stad.

langen voorstond, zich nog tijdig de Zuitpoort uitspoedde, haastte zich een deel der vlotelingen, onder Treslongs Luitenant Roobol, met allerlei brandstof naar de Noordpoort, om zich daar met geweld den toegang te banen. Treslong zelf trok onderwijl naar de andere, en zag zich deze, terwijl reeds gene begon te branden en weldra te bezwijken dreigde, in der minne openen. Zoo trokken, in den laten avond van Dinsdag den 1en April[1], de zegevierende Watergeuzen den Briel binnen, nog niet van zins, naar 't schijnt, de stad blijvend te bezetten. Nog waren zij hunner bestemming niet bewust, daar den eersten steen te leggen voor den grondslag van 't vrije Nederland Noch de Brielsche burgers, noch hunne eigendommen hadden er overigens van de veroveraars geen last te lijden[2]; slechts kerken en kloosters moesten het den volgenden morgen misgelden, ook de Geuzen-inwoners van den Briel lieten zich daarbij gansch niet onbetuigd:

Gelijk men leest in Samuel:
Door d'arke zijn gebroken
Al de afgoden alzoo snel;
Den schaker en zijn gezel
En ook den grooten Bel; —
Een vuur gingen zij stoken[3].

---

[1] „In den nacht," zegt de reeds aangehaalde brief uit Zieriksee, en evenzoo schrijft Bossu aan Alva (*Corr. de Phil. II*, II, p. 239, aant.). Bossus geheele schrijven zie hierachter in de Bijlagen.

[2] Men heeft te recht reeds herhaaldelijk doen opmerken, dat de penningen, een der burgemeesters en den baljuw Johan van Duyvenvoorden afhandig gemaakt, als openbaar geld en geen byzonder eigendom zijnde, niet wel als een roof kunnen geacht worden.

[3] *Nederl. Geschiedzangen*, II, bl. 5. Voor *Melis* zie *Neder-*

Een rijke buit van kerkgoederen en gewaden, kazuifels en koorkleederen viel er den vlotelingen ten deel, en maakten zij zich reeds gereed die in te schepen, om weder elders op roof uit te gaan, toen Treslong en anderen, op beter raad bedacht, dien ook bij Lumey wisten ingang te doen vinden. Men kwam overeen, zich in de Brielsche veste zoo goed mogelijk te handhaven, haar voor den prins en de goede zaak te houden, en deze, van daar uit, zoo mogelijk ook elders te bevorderen.

Al op de Mase gelegen
Den Briel geheeten werd
Een nieuw *Rochel* ter degen,
Om, met moed ende hert,
Te harden voor 't geweld
Van duc d'Alve krachtig; —

het rijm is kreupel voorzeker, en weinig zoetvloeyend van maatslag, maar denkbeeld en bedoeling zijn er juist in uitgedrukt: wat Rochelle in Frankrijk was, het bolwerk zijner Hervormden; wat Sonoy van Enkhuizen had willen maken, maar tot dusver te vergeefs beproefd; dat zou den Briel zijn voor het onroomsche Nederland; en gelukkiger dan de Fransche veste, bestemd om gener laatste bolwerk te zijn en als zoodanig te bezwijken, leverde de Hollandsche slechts het eerste plekjen gronds, waar de vrijheid een krachtig steunpunt vond, maar van waar ze zich weldra, het gansche land door, verbreiden zou.

Men haastte zich, om, met een voor de stad genomen smalschip, dat men daartoe ongedeerd vrij gaf, de tijding der vermeestering naar Engeland, aan de daar

---

lands Opstand, enz.; de Schaker is de moordenaar aan 't kruis; onder den grooten Bel zal wel het Kristusbeeld zelf moeten verstaan worden.

aanwezige ballingen en nog achtergebleven krijgsmakkers, over te maken. Lancelot van Brederode vond er zich met Jhr. (Robert) Cock (van Neerijnen)[1] en drie nog niet ten oorlog toegeruste smalscheepjens, met omtrent zes of zevenhonderd man; hoe gaarne hadden zij zich van het heugelijke feit met eigen oogen vergewist![2]

Al aanstonds gold het thans de verrassende verovering tegen de macht des vijands te handhaven, die haar, als zich denken liet, niet ongestoord in de handen harer nieuwe bezetting zou laten[3].

Naauwelijks was de Hollandsche Stadhouder, de welbekende Graaf van Bossu, van den overval der Watergeuzen en zijn gelukkigen uitslag verwittigd[4],

---

[1] „Eenen Jonker Cock, die hem zeyde dat uyten Hage was," zegt onze berichtgever, Symon Cornelisz. Colen, een Katwijksch lijndraayer en visschersman, van Noordwijk geboortig, en die den 16en April door Bossu in 't verhoor werd genomen. Den 22en Maart van Katwijk vertrokken, had hij anderhalve week in Londen doorgebracht, en daar Lancelot gezien. Zijn Jhr. Cock kan wel geen ander zijn dan de bovengenoemde broeder des ongelukkigen Maximiliaans, onder wien hij als vaandrig gediend had; zijn vonnis bij verstek zie men in de *Sententiën*, enz. bl. 55. Wij vinden hem vervolgens als Provoost te Vlissingen, tijdens de terechtstelling van Pacheco, werwaarts hij dus denkelijk met Jacob Simonsz. (zie lager) zal gekomen zijn.

[2] „Zij zeiden," zegt Simon Corn., „dat zy zeer geern in Den Briel geweest zouden hebben, loopende als razende honden, omme van daer te wezen, ende zeyden dat zy al licencie van de coninginne hadden, daar zy lange om geloopen hadden, zoe zy zeiden." (*Corr. de Holl. et de Zél.*)

[3] En scheen men daarover zelfs vrij licht te denken: „Le Cte de Lumey", zoo schreef o. a. Delamothe uit Engeland, „a esté receu en ung lieu de quelque petite isle, près d'Ollande, qui se nomme Brille, mais l'on pense que le duc d'Alve l'en chassera bientost." (*Corr. diplom.* t. pl.)

[4] Reeds zoodra hij maar van hunne aankomst onderricht was, schreef hij aan den Utrechtschen bevelhebber Don Ferdi-

of hij stelde de krachtdadigste aanstalten te werk, hen met geweld van wapenen weder uit de vermeesterde veste te verjagen. Hij maakte zich zelf onmiddelijk uit den Haag[1] op weg, van de manschappen voorzien, die hij in der ijl bijeen kon trekken, en reeds drie dagen na den overval was hij op 't eiland van Voorne. Zijne krijgsknechten bij Heenvliet ontschepende, liet hij — op de verraderlijke aanbeveling van den schout van Vlaardingen — zijne vaartuigen daar, in de Bernisse, ongewapend achter, en spoedde zich met zijne troepen naar den Briel. Daar hadden zich de Geuzen in de omgehouwen boomgaarden, rondom de stad, gelegerd en weerden zich dapper tegen de voorhoede der Spaansche benden, onder den vaandrig Diëgo Felices; en, terwijl zich Treslong en Roobol, van de ligplaats der schepen onderricht, met eenige manschappen daarheen begaven, ze in brand staken en den vijand aldus den terugtocht afsneden, had de Brielsche timmerman Rochus Meeussen den gelukkigen inval, dien hij met de meeste stoutheid ten uitvoer bracht, om naar het sluisjen van den Nieuwlandschen polder, waarin de strijd plaats had, te zwemmen, het open te hakken, en zoo het water in den polder en de Spanjaarts daaruit te drijven. Deze zoeken nu op den dijk hun lijfsbehoud en daarlangs, door de Zuidpoort, de stad binnen te komen; maar zij worden er, uit het geschut der wallen, zoo hartelijk en kracht-

---

nand van Toledo, om troepen, en herhaalde zijn verzoek, toen hij den volgenden dag het bericht van de verovering kreeg. Verg. verder zijn reeds aangehaald schrijven.

[1] Niet uit Utrecht, gelijk men wel gezegd heeft; van daar ontbood hij Don Ferdinand van Toledo met zijne troepen, die over Vianen naar Rotterdam trok, en met wien hij zich toen in Vlaardingen vereenigde. Zie het uitvoerig verhaal van zijn marsch bij Mendoça, bl. 111.

dadig begroet, dat zij hun voornemen moeten opgeven [1]. 's Avonds — den avond voor Paschen, dien van den 5en van Grasmaand — weêrgalmde de stad van het vreugdgejuich der zegevierende Geuzen, die nu Treslong tot stadsvoogd en bevelhebber over zich stelden, en op Paaschmaandag, den zevenden, met de opgezetenen des eilands, in handen van Lumey, die hen zelf daarbij voorging, den eed aflegden, stad en eiland voor Oranje te verdedigen. Bossu, die zonder geschut de slachting zijner voorhoede niet wreken, noch verder iets tegen den Briel ondernemen kon [2], en zijn schepen verbrand vond; kwam met moeite over Zwartewaal naar Zwijndrecht, waar hij het tij afwachtte, om de reis naar Rotterdam voort te zetten [3]. Op Dinsdag middag van den 8en nam hij die aan, en kwam nog bij tijds voor de stad, waar hij zelf werd binnen gelaten, maar een deel volks onder de wapenen en den toegang voor zijne troepen gesloten vond. Overheid en schutterijen schenen hem welgezind genoeg, en boden hem aan, hem, des noods met geweld, den doortocht te verschaffen; daar het echter reeds laat was geworden, vond hij dat minder verkieslijk. Zoo werd de nacht nog in onderhandeling met de rebelsche menigte doorgebracht, en scheen

[1] Zie hierachter in de Bijlagen Bossu's eigen verslag van 't gebeurde; de onderneming was hem blijkbaar lang niet meêgevallen. 't Was beter, meende hij nu, maar 't zekere voor 't onzekere te nemen, en het verdere Holland te dekken.

[2] Zie Mendoça, t. pl., Alva's brief aan den Koning (*Corr. de Phil. II*, II, p. 245), en den reeds aangehaalden van Bossu zelf in de Bijlagen hierachter.

[3] „Estant party hyer le matin de Zwartewael, avec beaucoup de peine, sommes arrivez à cest instant devant Dordrecht, où sommes attendans la marée pour arriver à Rotterdam". Bossu, 8 April uit Zwijndrecht.

deze tegen den ochtend bereid, Bossu's soldaten, bij vijf en twintig of dertig (met doove lonten), door te laten; toen hij echter, naar de poort getrokken, dien maatregel wilde ten uitvoer leggen, vond hij ze daar nog weêrbarstig. Al onderhandelende raakte nu evenwel de poort open, en drongen een veertigtal Spanjaarts de stad binnen; de anderen beproefden nog die weder te sluiten, maar nu stak Bossu met eigen hand er een of twee overhoop, en beval zijnen soldaten door te tasten, en zich met geweld van de stad te verzekeren. Een honderdtal burgers — daaronder naar Bossu's eigen schrijven, van de meestgeziene, maar door zijne krijgers niet gekend — vielen nu voor het Spaansche zwaard. [1] Hun dood, wel ras, als de Rotterdamsche moord, alom vermeld en verafschuwd, had echter voor de rest van 't land dat gelukkig gevolg, dat men er den Spaanschen bloeddwang te meer nog wars raakte, zich des te eerder genoopt vond bij de Geuzen zich aan te sluiten.

Alle gij steden, klein en groot,
Wilt hier toch wel op merken:
Houdt u vast tot in den dood
Voor die zulke boosheid werken! [2]

zoo luidde de wijze les, die er de Geuzendichter uit trok, en die gewis niet naliet bij velen ingang te vinden [2]. Van Rotterdam uit, haastte Bossu zich Delfshaven weêr meester te worden, waarin zich eenige Geu-

---

[1] Wij zijn bij geheel deze voorstelling Bossu's eigen verslag van 't gebeurde gevolgd, dat wij ten overvloede hierachter mededeelen.

[2] *Nederl. Geschiedzangen*, II, bl. 11; verg. ald. bl. 9:

„Steden houdt u vasten,
Neemt niet in sulke gasten,
En spiegelt u daaraan."

zen, onder Marinus Brand de rivier opvarende, reeds hadden geworpen. —

Het, om zijn gelukkige ligging zoo belangrijke, Vlissingen was de eerste stad, die zich thans — en dat al aanstonds — voor de zaak der Geuzen winnen liet. Alva, van 't belang der plaats en harer behoorlijke versterking overtuigd, hield zich juist onledig er, onder den Italiaan Scipio Hampi, eene sterkte te doen aanleggen en ook de wallen te bevestigen[1]. Eerst sedert weinige dagen (28 Maart) was Hampi in Vlissingen aanwezig, en had er de hand aan den arbeid gelegd, terwijl hij door drie vendels Spaansche soldaten stond gevolgd te worden, die er, onder Osorio de Angulo, van Breda uit, in bezetting zouden komen[2].

---

[1] Volgens den Engelsman Sir Roger Williams, die kort na de bevrijding van Vlissingen, met de eerste Engelsche manschappen (onder Sir Thomas Morgan) derwaarts kwam, was „*Flushing* nothing fortified to speake of, saving towards the water. The rest was a low greene rampier, without flankes, parapet, or ditch (but such as men of any resolution might have entred), or any pieces mounted towards the land; unlesse it were some paultry rusty olde clinkes, which a man would as readily choose, in a maner, to stand before or behinde, at their going off." Hij gispte het dan ook zeer in Alva, dat hij niet het kasteel van Vlissingen voor dat van Antwerpen voltooid had; „had they finished first that of *Flushing*," schrijft hij, „Zealand had neven revolted"; en hij voegt er, niet zonder eenige reden, bij: „Yes, had they placed some 200 souldiers in garrison in their forts of *Brill*, *Medenblike* (lees: *Enkhuizen*), with some five hundred in the citadel of *Flushing*, Holland and Frieseland, with the rest of the Province had been sure." (*The actions of the lowe Countries*, London, 1618, p. 55, ff. Een boek, dat anders, in zijn verwarde en fabelachtige voorstellingen en vertellingen, weinig of niets van eenig aanbelang bevat.)

[2] Zie over een en ander 's Gravesande, *Middelburgsche Vrijheid*, bl. 163 vv., verg. met Mendoça, p. 114, en Alva's brief van 26 April, in de *Corr. de Phil. II*, II, p. 245. Voor

in den vroegen morgen van den zesden van Grasmaand, den eersten Paaschdag, kwamen de foeriers zijner troepen van Middelburg naar Vlissingen; naauwlijks echter hadden zij zich op 't Stadhuis aan de verdeeling der inlegeringsbriefjes gezet, of de gemeente, die zich grootendeels in de vroegmis bevond om er het Sacrament des Avondmaals te erlangen, haastte zich uit de kerk, om zich bij de overigen, die al op straat waren saamgeschoold, te voegen. Reeds de vorige dagen waren zij, door den Vlissinger burgerkapitein Glaude Willemsz. en den wakkeren Jan van Kuik, Heer van Erpt, die — naar men zegt — hun de tijding van Brieles overgang was komen brengen, tegen de Spaansche beginselen opgezet. In grooten getale vertoonden zij zich nu voor het Raadhuis, en gaven met onstuimige gebaren te kennen, dat zij geenerlei inlegering zouden dulden. De Vlissingsche overheid zond aanstonds naar Middelburg, tot den Zeeuwschen Landvoogd, den Heer van Wacken; deze, met den heiligen feestdag ter kerk zijnde, om er aan het Nachtmaal deel te nemen, spoedde zich onmiddelijk van daar, en sloeg te voet den weg naar Vlissingen in. Daar had zich de menigte intusschen reeds van 't geschut meester gemaakt; op de weigering der regeering haar de sleutels over te geven, de deur van 't kruidhuis ontsloten; en voorts het geschut tegen de schepen gekeerd, waarin men Osorio's benden reeds op de Schelde zag naderen. Tot hunne niet geringe verbazing, zagen zich dezen nu niet slechts den toegang ontzegd, maar zelfs tot tweemalen toe met kanonschoten begroet [1]. De afwijzende stem der Vlissingers liet er zich te krachtig in uit, dan dat men haar

---

hetgeen verder te Vlissingen gebeurde, leveren onze schrijvers slechts onjuiste en verwarde voorstellingen. Verg. hierachter beide Bijlagen op de volg. bladzijde.

[1] Een en ander volgens schrijven van Wacken (*Corr. de Zél.*)

niet terstond begrepen hebben zou. Met Wackens goedvinden, keerde Osorio terug van waar hij gekomen was, en kon zelfs in Bergen te naauwernood, door hulp en list van den Rentmeester Zeelands Bewesterscheld, Heer Filibert van Serooskerke, toegang vinden. De vier burger-hoplieden, Jacob de Zwijger, Glaude Willemsz., Pieter de Geldersman, en Hendrik van Baerle namen sedert het beleid der Vlissingsche beweging op zich, en stelden voorloopig de redenen van hun verzet te boek[1].

Minder voordeelig dan Osorio, kwam een ander Spanjaart, de Deventer stadvoogd Paciëco, van de reis, hem door Alva, ter verkenning van stad en eiland en ter verbetering van beider krijgsstaat, te kwader ure opgedragen. Van 't voorgevallene nog onbewust, was hij, 's avonds van den 7en, de Schelde af, Vlissingen onbezorgd komen naderen. Daar was die nadering echter naauw vernomen, of, op 't gerucht, dat er Spanjaarts aan boord waren, ging de Vlissingsche wachtboot op het schip van Paciëco af, eischende dat men de Spaansche vlag zou strijken; op Paciëco's weigering, kwamen hem nu ook nog andere vaartuigen aan boord, en werd hij, ruw behandeld en zelfs aan 't hoofd gewond, stadwaarts gevoerd[2]. Te vergeefs waren sedert alle Wackens schriftelijke bemoeyingen, hem weder vrij te krijgen; om erger te ontgaan stelde hij zich, naar 't schijnt, weldra den Geuzen hopman De Rijk (Jacob Simonsz in den Hulk) in handen; die van Engeland uit, waar hij de tijding van Den Briels verovering was gaan brengen, naar Vlissingen gekomen was. Zonder veel baat evenwel; toen

---

[1] Zie hierachter in de Bijl., bij Wackens brief van 9 April.

[2] Alles naar het schrijven van Wacken van 8 April (*Corr de Zél.* t. p.). Zie voorts over alles nog hierachter in de Bijl. De brief van aanbeveling, waarmede Alva Paciëco naar Wacken

toch kort daarop, den 22en der maand [1], een aantal Geuzen onder Treslong tot bijstand der Vlissingers van Den Briel kwamen, en er waarschijnlijk de kennis der Deventer terechtstellingen van 't vorige jaar met zich brachten, vermocht de Rijks voorspraak niet den Spanjaart voor hun weêrwraak te vrijwaren; hij werd kort daarna gehangen, en zijn hoofd vervolgens op de stadsvesten ten toongesteld. Nog vóór Treslongs komst had 's Konings krijgsbevelhebber in Zeeland, de Heer van Beauvoir, langs Vlissingen komende, te vergeefs eene poging in 't werk gesteld, de stad — bij haar weêrzin tegen alle Spaansche bezetting — althans tot de inlegering van drie vendels Waalsche soldaten over te halen [2]; men weigerde 't niet

zond, is van den 2en Paaschdag, zeggende dat: brenger dezes, Hopman Hernando Pacheco, „va celle part pour recognoistre la isle de Walcheren et aultres de Zélande.” (*Corr. de Holl. et Zél.*) Reeds den 12en verspreidde men in Vlissingen het gerucht, dat men een lastbrief bij hem gevonden had, „om die van de Overheid en de inzamelaars van den 10en penning in hechtenis te nemen en op te hangen.” (Wacken aan Alva; ald.)

[1] Deze dagteekening vindt men in den reeds aangehaalden brief van Alva (p. 246); van den 17en vinden wij een briefjen van Treslongs hand, aan die van Brouwershaven gericht, dat wij hierachter mededeelen. 's Gravesande (bl. 180) laat hem (door Arend daarin gevolgd), ten onrechte, reeds den 20en de poorten van Middelburg bestormen; deze bestorming had eerst den 27en plaats; zie Alva's aanstonds aan te halen brief p. 251, en verg. de volg. bladzijde.

[2] Alva had hem wel gelast, zich eerst naar Middelburg te begeven om zich daar met Wacken te beraden (brief van 9 April; *Corr. de Holl. et Zél.*); maar Beauvoir werd, de Schelde overstekende — hij kwam van Gent — door een gewapend schip uit naam der Overheid uitgenoodigd, zich aan wal te begeven; daar het tij toch tegen was en hem belette terstond naar Middelburg door te varen, gaf hij aan die uitnoodiging gehoor; aan het hoofd vond hij, naar zijn schrijven (van 14 April), een burgerwacht en velerlei volks, het geschut op de

alleen, maar ontwapende ook 60 Walen, die er van vroeger lagen, en die men naar Staats Vlaanderen inscheepte[1]. Beauvoir mocht zich gelukkig rekenen de stad ongedeerd te verlaten[2].

Intusschen zou zich de Walchersche beweging niet tot den afval van Vlissingen slechts bepalen. Reeds waren op 't einde der eerste week de omliggende dorpen den goede zaak toegevallen[3]; maar bij de steeds aangroeyende krachten der Geuzen — na Treslong waren er nog weder 1000 man ter versterking gekomen[4] — begreep men ook de steden van 't eiland, 't zij dan goed of kwaad schiks, daarvoor te moeten winnen. Een restjen nog in Arnemuiden in bezetting liggende Walen werd door de Geuzen van daar verdreven, en waren zij daarmede niet alleen deze stad, maar ook de vierhonderd schepen meester, die daar in de toenmaals nog belangrijke haven lagen. Zoo besloot men

---

wallen, en de gansche gemeente in onstuimige beweging; hij zag zich, al naar de verschillende stemming der gemoederen, van den een met heuschheid, van den ander vrij barsch begroet; werd toen door eene groote menigte naar 't Raadhuis begeleid; waar hij de Overheid even verslagen en verbijsterd, als het volk onstuimig en stout vond; men sprak geen woord en slaakte slechts diepe zuchten, waardoor men, als hij schrijft, genoeg toonde, hoe bang men 't om 't hart had (ald.).

[1] Zie Alva's brief van 23 Mei (*Corr. de Phil. II*, II, p. 252). Van hen gelden die beide rekeningposten bij 's Gravesande, bl. 486. Ook Wacken schrijft aan Alva: dat men den 13en de Walen, „y estant en garnison" heeft laten vertrekken, „les envoyans sans leurs armes, fort leurs espées, vers le Sas." Ook den vorigen dag had men hen reeds ingescheept, maar toen, op aandrang der Wet, teruggenomen. *Corr. de Holl. et Zél.*

[2] Het volk had hem (naar zijn schrijven) anders aangeboden aan hun hoofd te blijven, mits hij van zijne Walen afzag. (ald.).

[3] 's Gravesande, t. pl. bl. 175.

[4] Alva t. aang. pl.; waarschijnlijk die onder Tseraerts en Jeannin; 's Gravesande, bl. 188.

thans tot de bestorming van Middelburg over te gaan, en stak er, onder Treslongs leiding, zelfs een der poorten in brand; zonder verder gevolg evenwel, daar Beauvoir en zijne Walen zich zoo krachtdadig te weêr stelden, dat de belegeraars tot den aftocht gedwongen waren. Zij sloten er echter den toegang af, en verstaken de stad van 't gebruik harer molens [1]. Voorspoediger ging het te Vere toe; daar was de gemeente, door het bericht der minzame behandeling, een paar Veerschen visschers van de Brielsche Geuzen te beurtgevallen, reeds gunstig voor dezer zaak gestemd geworden, en had men nu slechts eenige gewapende medewerking van buiten noodig, om de stad meester te worden. Onder Tseraerts, Jeannin, en De Rijk kwam die den 2en en 3en van Bloeimaand opdagen, en speelde daarbij vooral de laatste een werkzame rol; ten gevolge waarvan hem dan ook, Zondagsochtends van den vierden, de poort geopend en Vere Geusch werd. [2] De Baljuw Jeronimo de Rolle, die zich eerst met de vlucht had zoeken te bergen, liet zich straks tot 's Prinsen dienst overhalen, waarin hij sedert trouw en ijverig werkzaam bleef.

Bij den overgang van Vere, werd nu den Spaanschen landvoogd het behoud van de hoofdstad des eilands, van Middelburg, des te belangrijker [3]. Hoe wakker zich echter Beauvoir er houden mocht, hij lag er thans, in 't midden der Geuzen, al te afgesloten, dan dat hij er, zonder bijstand van Alva, zich lang hadde kunnen handhaven [4]. De Hertog droeg het

[1] Zie Alva's laatstelijk aangehaalden brief, p. 253.

[2] De nadere omstandigheden zie in het verhaal bij 's Gravesande, bl. 194. v.

[3] „Cette ville perdue", schrijft Alva t. pl. „toute l'isle, qui est la clef des Pays Bas, (serait) au pouvoir des rebelles, sans qu'on pût esperer de la reconquerir jamais."

[4] Geen vijf dagen, naar Alva's schrijven, ald.

dus aan zijn zoon Don Fadrique en den Heer van Noircarmes op, der stad de noodige hulp te doen geworden. Den 6en Mei verlieten beiden Antwerpen, en nog dien eigen middernacht scheepten zij de hulptroepen, ten getale van zesdhalfhonderd Spaansche en 700 Waalsche soldaten onder Sancho d'Avila, die het beleid der onderneming verder op zich nam, en den Ridder de Bryas, te Bergen op Zoom, in. Den volgenden avond te acht uur landden de troepen bij 't Haak aan den Vrouwen-polder op Walcheren, en waren te tien uren reeds allen ontscheept. Bij 't krieken van den dag bereikten zij Middelburg, zonder door de Geuzen bespeurd te zijn; een deel der Walen, de company van den Heer van Liques, trok de stad binnen, de anderen overvielen met de Spanjaarts, op 't onverwachtst, de daar buiten gelegerde Geuzen, veroverden hun geschut, en vervolgden den verbijsterden vijand tot aan de versterkingen, die hij te Arnemuiden had opgeworpen. Daar bracht het geschut der Geuzen, en de den vluchtelingen te hulp geschoten bezetting, de Walen, die de voorhoede van Davila's leger uitmaakten, tot wijken; tot dat ook de Spaansche voetknechten waren aangekomen, die nu, op hunne beurt, de Geuzen weder met zulk een verwoedheid aanvielen, dat zij er doorheen sloegen, hun geschut en vijf vaandels buit maakten, en Arnemuiden zelf veroverden, waar toen een groot aantal der Geuzen ter dood werd gebracht; anderen bergden al zwemmende het lijf, of kwamen in het water om; wie 't ontkwam, vluchtte naar Vere. De Spaansche soldaten bleven voorts Arnemuiden bezetten, terwijl de Walen zich bij de overige in Middelburg legerden.

Was daarmede nu ook Arnemuiden weder verloren, en 't uitzicht op 't bezit van Middelburg, vooreerst althans, geheel afgesneden; wat den Geuzen daardoor

op Walcheren te loor ging, werd hun in Westfriesland weder vergoed. Daar had zich, tenzelfden tijde als op Walcheren Vere, maar zonder krijgsdrang van buiten, het zoo gunstig gelegen Enkhuizen[1] voor de zaak der vrijheid verklaard. In de hachelijke omstandigheden, waarin het verlies van Den Briel, en de weinig vertrouwbare houding van geheel zijn gewest, den Hollandschen Stadhouder plaatsten, hield deze — naar Alva's eigen verzekering[2] — al zijn hoop tot demping der beroerte, op een vloot van twintig schepen gevestigd, die in Amsterdam en Enkhuizen hunne uitrusting en bestemming wachtten. Reeds was er een elftal hunner Enkhuizens haven uitgezeild, en de Vice-amiraal Boschuyzen hield zich bezig, ook drie andere nog van krijgs- en mondbehoeften te voorzien, opdat zij de eerste konden volgen; toen een twintigtal zeesoldaten, voor de vloot bestemd, de stad onder het bevel van een Provoost binnenkwamen. De burgerwacht aan de poort vraagde hunne wapens, die zij, gelijk het gebruik dat meêbracht, aflegden, om hun maal in een herberg te gaan nuttigen. Van tafel opgestaan droegen zij den waard op, hunne wapens terug te halen, daar zij, om scheep te gaan, een andere poort uitmoesten. Ze werden hun door hem ter hand gesteld, en waren zij bezig ze weder op te nemen, toen er vijf of zes schippersgasten langs de herberg kwamen, die, hen in 't oog krijgende, alarm riepen, en dat men bezetting in de stad woû

[1] ,, Enckhuizen, sterck geleghen, met haar middelen van zeevolck ende schepen, is geweest het fondament, rugge, ende steunsel van d'ander Provinciën ende steden, haer gebueren, alzoo Briele van Zuid-Holland, ende Vlissingen voor die van Zeelandt was"; Van Meteren.

[2] In zijn laatstelijk aangehaalden brief, p. 254.

leggen. Anderen voegden zich bij hen, en de steeds aangroeyende volksmenigte nam eindelijk den soldaten hun wapenen af, sloeg hen, en teeg vervolgens ook Boschuyzen zelf te lijf, die naar 't Raadhuis gesleept en daar vrij onzacht behandeld werd, omdat hij — naar men zeî — nog dien eigen morgen een der burgers een stokslag had toegediend. Daarop liep men naar de haven, ontwapende een der schepen, nam de krijgs- en mondbehoeften uit de anderen weg, en liet ze naar binnen brengen, terwijl men Boschuyzen dreigde te onthalzen, zoo hij niet aan de elf, die reeds in 't Marsdiep lagen, last gaf terug te keeren. Zeven van dezen gaven aan dien last gehoor, de vier anderen maakten zich naar Amsterdam op weg, waar de overige zes werden uitgerust. Bossu, op dat pas te Rotterdam, haastte zich mede derwaarts, en zond terstond een paar van de trouw gebleven scheepshoofden naar Enkhuizen, die het volk nu wisten over te halen, de wapens neêr te leggen en zich aan de stedelijke overheid te onderwerpen; waarop toen de binnengekomen schepen weder naar het Marsdiep trokken, maar de Amiraal, voor de zekerheid der stad, met zijn geschut, daarbinnen gehouden werd. Ook nog andere voorwaarden werden er door het volk gesteld: algeheele vergiffenis voor het bedrevene; vrijdom, ook voor 't vervolg, van alle bezetting; vrijheid en vergiffenis voor veertien of vijftien ballingen, die er toe meêgewerkt hadden het volk weder tot rust te brengen. Alva's bittere verlegenheid in dien tijd laat zich uit de machtiging bevroeden, die hij onmiddelijk aan Bossu overmaakte, in alles toe te stemmen; meer nog dan dat: hij aarselde niet den koning te schrijven, dat, „ook al had men zijn zoons als gijzelaars geëischt, hij ze, in den tegenwoordigen staat van zaken, zou gegeven hebben". Hij voegde er trouwens bij: „dat hij, na

tijd en wijle, in het ongemak, hem door zulk een toestand gebaard, zou weten te voorzien, en hij vooral de zeven scheepshoofden die teruggekeerd waren, in gedachten zou houden, wat ook Bossu zelf tot hun onschuld mocht aanvoeren". In spijt zijner zoo welgemeende toegefelijkheid, was echter de Enkhuizer burgerij, in de laatste jaren, voor de Geuzenzaak te veel bewerkt geworden, telde zij onder de Nederlandsche ballingen te veel kloeke en doortastende leden, dan dat zij, Bossu's aandrang gehoor gevend, thans, op hoe schijnbaar voordeelige voorwaarden dan ook, halverwegen ware blijven staan. De volksbeweging tegen Boschuyzen en zijne uitrusting was slechts het voorspel geweest, van wat er een veertien dagen later voorviel. Gedurende dien tijd, was er eerst steeds met Bossu onderhandeld, en, door het beleid der Spaanschgezinde overheid vooral, de zaak vervolgens met hem beklonken, terwijl men tevens den gevangen Boschuyzen te goeder uur ter stede wist uit te smokkelen. Dit laatste reeds wekte, niet onnatuurlijk, achterdocht; die nu door de Enkhuizer en andere ballingen, met name den Haarlemmer Hans Colterman (die, de gansche stad door, waarschuwende briefjens wist aangeplakt te krijgen) levend gehouden en aangeblazen werd. De Stadsregeering, op hare overeenkomst met Bossu steunend, ging intusschen zoo ver van allen de stad weder te ontzeggen, die niet, op de gestelde gunstige voorwaarden, den Hertog van Alva wilden trouw zweren. De ballingen — aan hun hoofd Pauwel Buiskes, die van een bestellingbrief des Prinsen was voorzien, Dirk Jansz. Brouwer, Jakob Eriksz. en anderen — weigerden 't een als 't ander, en lieten, bij den blijvenden weêrstand der overheid, 's morgens van den 21en eindelijk een tromslager rondgaan, om allen, die den Spaanschen Koning en den Prins van

Oranje — men hield zich steeds aan die samenstelling — genegen waren, uit te noodigen zich gewapend op 't Spui te begeven. Daar waren nu Buiskes en Jakob Dirksz. als oversten werkzaam, terwijl Dirk Jansz. twee stukken geschut van de blaauwe poort voor 't Raadhuis liet slepen, waar zich de Wet had opgesloten. Het geschut werd gelost, en voorts met een balk de deur van 't Raadhuis opgeloopen; de gevangengenomen Wet eerst op de keetpoort in verzekering gebracht, en vervolgens in 't Pastoorshuis bij de Westerpoort, Cajafas' huis betiteld, in bewaring gehouden. 's Prinsen vlag werd van de muren en torens gestoken, en de stad zijns en des Konings verklaard. —

Drie dagen, na deze gewichtige omzetting in 't Noorden, werd er, aan 's Lands Zuidelijkste grenzen, een stad van geen minder aanbelang, dan de Enkhuizer veste, aan Alva's gezag ontrukt: het Henegouwsche Bergen. Op den eigen dag bijna, waarop hij voor vier jaren Arembergs benden bij den Heiligen Heuvel verslagen had, zocht thans Graaf Lodewijk van Nassau, -- steeds, gelijk al zijn broeders, even warm voor de Nederlandsche zaak [1] — aan 's lands ander uiteinde zich, met het gelukkigst gevolg, van de schâ te verhalen, toenmaals, na weinige weken, onder Alva's verplettende overmacht en de verraderlijke laagheid zijner huurbenden, aan de Noordergrenzen door hem geleden. — Na de vruchtelooze ondernemingen van 't jaar 1568, had zich Graaf Lodewijk bij voortduring onder de Fransche

[1] „Vous pouvés faire estat", schreef hij, den 17en April van dit jaar, aan de Gravin van Nieuwenaar „de mes freres et de moy, que n'y espargnerons ny la vie, ny les biens, encores que nous aurions occasion d'en estre desgoutés selon le monde, et nommement moy qui va tanttost six ans vagabondant par le païs". *Archives* III. p. 417.

Hugenooten, in naauwe betrekking met den krachtigen Coligny, opgehouden; onder hunne vanen had hij in Lente- en Wijnmaand van het volgende jaar, in het gevecht van Jarnac en den slag bij Moncortour gestreden, en in den Zoen gedeeld, die de zoo voordeelige vrede van St. Germain, in Oogstmaand 1570, tusschen hen en het verraderlijke Hof van Frankrijk getroffen had. Sedert had hij herhaalde bijeenkomsten zoo met den Koning als de Koningin-weduwe gehad, en had hem de eerste zelfs, bij een schrijven van Grasmaand dezes jaars [1], de schoonste beloften van gewapenden bijstand voor de verdrukte Nederlanden gedaan. En al dreef nu ook de Fransche Koning zijn tijdelijke vervreemding van de Spaansche belangen niet tot een openlijke vredebreuk; al liep die belofte van daadwerkelijke hulp in de Nederlanden op niets uit, om na weinig maanden zelfs op een gansch andere stemming, een geheel vijandige houding neer te komen; — voor 't oogenblik maakte het Lodewijks bewegingen, van Frankrijk uit, en met overleg en medewerking zijner Fransche geloofsvrienden, tegen de Spaansche macht in Zuid-Nederland te ondernemen, slechts te gemakkelijker en vrijer. Reeds was — den dag vóór zijne eigene onderneming op Bergen — door twee zijner medeleden van 't verbond der Edelen, de Heeren van Famars en Marquettes, aan 't hoofd eeniger Nederlandsche ballingen en Fransche Hervormden, de stad Valencijn onder de kreeten van: Oranje en vrijheid! berend en overrompeld; al moest zij ook, daar men het kasteel niet meester was, nog geen week later, den Spanjaart, van dat kasteel uit, weder in handen vallen [2].

---

[1] Zie het in de aant. op de *Corr. de Phil. II.* II. p. 269.

[2] Alva had er uit Doornik en Douay troepen heengezonden, die, het kasteel binnengekomen, de stad den 29en bestorm-

Den volgenden, of liever in den vroegen ochtend daarna, op den blijden Pinxter-morgen, zou het, met meer blijvenden uitslag, de hoofdstad — Bergen — zelf gelden. Daar was den vorigen avond de schilder Antony Olivier — een man van den werkdadigsten ijver in den dienst der Geuzenzaak, en die er een half jaar later, al strijdende zijn leven voor laten zou — die Olivier was daar, met elf of twaalf andere Geuzen, zich als wijnhandelaars voordoende, binnengekomen. Hun eenigst doel was, te goeder uur de poort voor Lodewijk en de zijnen geopend te krijgen, en hem den onbelemmerden toegang te verschaffen. 't Geen hun boven verwachting gelukte. De waard in den gouden Kop, bij wien zij hun intrek hadden genomen, verzekerde hun, op hun aanvraag, dat zij, voor eene kleinigheid aan den portier, ook nog vóór het gewone uur, de poort konden laten openen, om er den wijn, dien zij nog voorwendden te wachten, binnen te krijgen. Mag men het later afgelegde getuigenis van dien portier zelf[1] gelooven, dan zou hij die kleinigheid echter reeds daarom niet hebben kunnen verdienen, omdat de beide sleutels, die daar voor alles toe noodig waren, eerst ieder morgen, bij het poortluiden, door een schependiender ter plaatse gebracht moesten worden. Volgens hem waren dan ook eerst op het uur van 't openen zelf, waarbij hij met dien dienaar werkzaam was, zeven of acht mannen, van haak-

---

den en veroverden. Zij had het aan zijne belangstelling in Bergen te danken, dat hij er, tegen zijne beginselen, een algemeene vergiffenis liet uitvaardigen, om die van Bergen des te eerder tot terugkeer te brengen. Zie zijn schrijven van 1 Juny; *Corr. de Phil II.*, II. p. 260.

[1] Zie dat in Altmeyers belangrijk geschriftjen: *Une succursale du Tribunal de sang*; Bruxelles, 1853; waar men ook verder velerlei byzonderheden over de inneming der stad vindt.

bussen met brandende lonten voorzien — Olivier en zijne vrienden — de poort door en ter stad uitgegaan, van een wagen met nog andere haakbussen gevolgd, en had hij nog te vergeefs beproefd een dier mannen aan te houden, alleen een half dozijn haakbussen machtig wordende, die hij, des gevorderd, niet weder had willen afgeven. Hij was daarop van 't gebeurde kennis gaan geven, en er des gelast, zelfs op uitgegaan de burgerwacht bijeen te roepen; maar had naar de poort terugkeerende, op de markt reeds een veertig of vijftigtal ruiters gezien, met ontbloot zijdgeweer en pistolen gewapend, die verklaarden niemands schade, en alleen de bevrijding der stad voor te hebben; eenige andere ruiters had hij nog op de hoofdstraat, en voorts weder een veertigtal bij de poort gevonden, die hem zeiden zich stil en zonder verdere zorg in huis te houden. —

Zoo weinig omslag vereischte Graaf Lodewijks verrassing van Bergen; en heeft daarbij — als men vroeger beweerd heeft — zelfs geen wacht overrompeld, noch eenig bloed gestort moeten worden. Met een tachtig ruiters was Lodewijk, door Olivier en de zijnen van den veiligen kans verwittigd, de poort der stad binnen en midden op de markt gekomen, vóór nog één der inwoners zijne tegenwoordigheid giste. „De stad is ons! — *ville gaigneé* — vrijheid! vrijheid!" zoo riepen zij, en zeiden den burgers den welkomen vrijdom van den gehaten tienden penning, de verlossing van Alva's dwangbewind, en den dood der Spanjaarts toe. Te vergeefs, dat de Wet nog een poging tot weêrstand waagde, en de alarmklok luiden liet; slechts weinigen die op 't alarmgeklep gehoor gaven, en dezen nog zeiden geen lust te hebben, zich voor lieden te laten doodschieten, die voor den tienden penning hadden „geteekend". Lodewijk liet nu het Raad-

huis, en de verbijsterde Wet daarin, behoorlijk bewaken, en spoedde zich zelf ter stad uit, den manschappen in 't gemoet, die hij onder de Hugenootsche Edelen La Noue en Jenlis nog wachtende was. Ten getale van vijfhonderd ruiters, en even zoovele haakschutters, ieder achter een der ruiters opgezeten, kwamen deze weldra aanzetten, en werden, na weinige dagen, door nog vierhonderd andere Franschen gevolgd. Hij stelde nu op alles orde, liet de Wet in hare betrekkingen, de stad versterken, geschut, waar dit ontbrak, op de wallen plaatsen, gaf verlof tot de Hervormde preek, maar riep tevens — met het wijze overleg zijns broeders eenstemmig[1] — de Roomsche geestelijkheid bijeen, om haar de uitdrukkelijke toezegging, de heilige verzekering te geven, dat ook haar kerkdienst ongestoord zou gehandhaafd blijven. Het eenige, waarin hij zich na weinig tijds gedrongen vond, zich op min of meer vijandelijken voet te stellen, was de algemeene ontwapening, die hij bevelen moest, uit niet geheel denkbeeldige bezorgdheid voor een verraderlijken aanslag van de, eerst gansch en al verbijsterde, Spaanschgezinden[2]. —

Toen de koerier gereed stond, om Alva's brief aan den Koning meê te nemen, die hem de Jobstijding van den afval van Vlissingen en Vere, en der eerste bewegingen in Enkhuizen brengen zou; vond gene zich, nog vóór den afrid des boden, verplicht er een tweede en korter schrijven bij te leggen, dat, onder meer andere zaken, ook de herhaling der Enhuizer

---

[1] Zie de *Consultation pour le prince d'Orange*, in de *Archives*, III. p. 419.

[2] Zie over een en ander Altmeyer, t. pl. p. 74.

beroerte, in haar dreigender aanzien, boodschapte; en vóór hij dat tweede schrijven nog geteekend had, was hij weder in de bittere noodzakelijkheid gebracht, er ook het bericht van Bergens verrassing, in een Naschrift, aan toe te voegen [1]. Toch had de Hertog noch die verrassing, noch ook zelfs de eerste woelingen in Enkhuizen afgewacht, om zijn Koning, reeds na de inneming van Den Briel en bij de eerste bewegingen op Walcheren, zijne eigene, maar al te gegronde overtuiging meê te deelen, dat het tijd werd een landvoogd naar Nederland te zenden, die er op meer genegenheid dan hij bij den landaard rekenen kon. „De haat, dien men mij hier toedraagt", zoo schreef hij, „wegens de kastijdingen die ik, met hoeveel gematigdheid dan ook" — gelijk hij er driest aan toevoegt — „heb toegediend, maakt, dat ik er maar al te slecht ondersteund word"[2]. Hij was eerlijker geweest, toen hij ruim een jaar vroeger verklaard had:[3] „dat het geen wonder was, zoo het gansche land hem met leede oogen aanzag, daar hij niets gedaan had, om er zich bemind te maken". Maar wat hij zeide, was waar. Alle 's Konings maatregelen en ontwerpen moesten op den naam alleen reeds schipbreuk lijden van den man, dien hij met hunne ten uitvoerlegging had belast. Wat zou die man dan thans, nu, van Westfriesland tot Henegouwen, het land alom in beweging was? — nu de drie belangrijkste zeesteden, Den Briel, Vlissingen, en Enkhuizen, de sleutels van Maas, van Schelde, en Zuiderzee; nu de sterke grensstad Bergen, in de macht der Geuzen waren? — Hij kon slechts den vromen wensch naar een minza-

---

[1] Zie de *Corr. de Phil. II.* II. p. 259.
[2] Alv. p. 246.
[3] Ald. p. 167.

mer, een meer Nederlandschen opvolger herhalen, wiens te lang vertraagde zachtheid toch niet meer herstellen kon, wat zijn doldriftige hardheid eensvooral bedorven had! — Wat men hier van hem en zijne helpers dacht, kan ons, behalven zijn eigen gulle bekentenis van straks, een schimplied als het Geuzen Onzevader leeren, dat men reeds in Maart van dit jaar te Gent had aangeplakt:

Helsche Duivel, die tot Brussel zijt!
Uw naam en faam zij vermaledijt,
Uw rijk verga zonder respijt,
Want 't heeft geduurd te langen tijd;
Uw wille zal niet gewerden,
Noch in Hemel noch op erden!
Gij beneemt ons heden ons dagelijksch brood,
Vrouw en kinderen hebben 't groot nood!
Gij vergeeft niemand zijn schuld!
Want gij met haat en nijd zijt vervuld;
Gij laat niemand ongetemteert,
Alle de landen gij perturbeert. —
O Hemelsche Vader, die daarboven zijt!
Maakt ons dezen helschen Duivel kwijt,
Met zijn bloedigen valschen raad,
Daar hij meê handelt alle kwaad,
En zijn Spaansch krijgsvolk alle gaâr,
Dat leeft of het des Duivels waar! — Amen.

Indien uit dit bittere schimpgebed nog al de radelooze verdrukking spreekt, waaronder men zonder uitzicht op bevrijding gebukt ging; thans, nu de hoop op die bevrijding ontwaakt, nu men — wat meer zegt — reeds begonnen was, het juk dier verdrukking af te werpen; thans, nu elke Strijd der Geuzen als met een nieuwe Zege bekroond scheen te worden; thans verkeerde die bittere schimp op den landvoogd in meer lachende scherts, en in plaats van een Helsch Vader-

ons tegen hem uit te braken, leî men hem zelf boetpsalmen in den mond, waarin hij zich over zijne droeve lotwisseling beklaagde; „waarom", zoo laat men hem daar vragen:

Waarom razen dees Geuzen met hoogmoed?
Waarom komen zij in den Briel te samen? —
Wat is 't dat men te Vlissingen nu doet? —
En t' Enkhuizen, om mij te beschamen? —
Zij komen samen met groote hoopen,
Waarvoor ik mij niet eenmaal had ontzet;
Den tienden penning zal ik duur bekoopen,
En dat ik gansch den Adel heb verplet! —[1]

Zij morren tegens mijn,
En sterk te velde zijn,
Als ketters zij haar stellen;
Ik hoor daar zijn voorwaar
Veel, die daar spreken klaar:
„Vergaan zijn al zijn krachten;
Melis en helpt hem niet,
D'Paus laat hem in 't verdriet!"
't Placaat zij niet en achten.
O, inquizicy jent,
Die mij hier hebt gezend,
Waar is uw hulp gebleven? —
Komt Paus, heilige man!
En slaat, met uwen ban,
Dapper al mijn vyanden.
Zend mij uw hoerengeld,
Of ik zal moeten 't veld
Ruimen, met grooter schanden! —[2]

Maar ook meer zachte en verheven klanken, dan die van enkel schimp en scherts, ook hartelijke woorden van ootmoedigen dank hadden de Geuzen voor de blijde omkeering over, in de laatste weken, over hen

[1] Zie dit en het voorgaande in de *Nederlandsche Geschiedzangen* I. bl. 393, en II. bl. 18.
[2] Aldaar, II, bl. 19, 20.

beschikt: „hierom, o God!" zoo zongen zij, na de verrassing van Bergen „Uw mogendheid wordt ons vertoond, voor aller menschen oogen,"

Gelovet zijt Gij te aller stond,
Dat wij u, rein uit 's harten grond,
Loven en prijzen mogen.
Gij zijt alleen victorieus,
Wagen noch ros en helpt den Geus,
Noch kan niet uit gaan rechten;
Maar Gij hebt ons vyand zeer snel
Vernederd, als den Pharo fel,
Die niet dan moord en plechten [1]. —

In spijt intusschen zijner eigene betuigingen en van 's volks heftigen weêrzin, zou de Hertog van Alva ook vervolgens nog, ettelijke maanden lang, werkzaam blijven, en zich in al zijn kracht tegen de Geuzen openbaren; hij zou hun ten deele zelfs weder ontweldigen, wat zij thans op hem gewonnen hadden. — Maar de geschiedenis daarvan, gelijk van het verder beloop van den opstand besparen wij, bij leven en welzijn, tot een volgend jaar en een nieuw boekdeel. —

[1] *Nederl. Geschiedzangen*, II, bl. 17.

BIJLAGEN.

I.

BEKENTENIS VAN JAN DENYS.

Ik heb in *Nederlands Opstand tegen Spanje*, 1564—1567, bl. 128, van de kleine bende Westvlamingen gesproken, onder Jan Denys, den oudbaljuw van Roesbrugge, opgetrokken en te Waterlos verslagen. Sedert is mij op 't Belgisch Rijks-archief de uitvoerige bekentenis onder 't oog gekomen, waarin hij het geheele verhaal zijner tochten en ondernemingen, van vóór Kerstmis 1566 af tot half Maart 1567 toe, ontvouwt, en ons eene belangrijke bijdrage tot de kennis van de krijgsbewegingen dier dagen, en harer aanleggers en deelhebbers geeft. Ik laat daarom hier die bekentenis, ter kennisneming der belangstellenden, in haar geheel, woordelijk volgen, en doe ze nog van eenige andere regelen voorafgaan, ter inlichting van 's Hertogen Raad, door een van 's Konings Commissarissen in Vlaanderen, opgeteekend, en die zich, als men zien zal, aan de eerste regelen van Denys' bekentenis en aan dezelfde bewegingen aansluiten :

„Dois le mois d'Octobre a esté prinse resolution par (les) ministres de la ville de Gand, de presenter par requeste au roi iij milions d'or pour avoir liberté de conscience, et en cas que le roi ne voulsist accepter lesd. offres, que dud. argent on leveroit gens de guerre, selon que led. prisonnier (*Phil. Wattepattes*) a confessé ausd. commissaires, et m'est assez apparu de trois assemblées de ministres a ceste fin dessous tenues: une a *Steenwercke*, l'aultre à *Neufeglise*, et la iiie a *Bailleul* le xvj de Janvier. Que plus est, m^e *Pierre Datin*, ministre de la ville de Gand, c'est transporté un peu avant la Noël au Westquartier, où que lors tout estoit en trouble et esmeute, et a illec cotisé avec ceulx de son intelligence, combien chacune ville bourg et

village debvoit contribuer en six payements. Ce que portoit, pour le premier payement, pour le villaige de Steenw. et partie de Nykerke: vij^c florins, pour Bailleul xij^c fl., et pour la ville d'Ypre 3^m fl.; a quoy et pour prompt furnissement desd. deniers, led. m^e Pierre signament insistit estant à Baillieul et Poperinghe les festes de Noël, que desia lesd. rebelles estoient en armes près de Tournay, et ayant led. m^e Pierre depuis receu en la ville de Gand plusieurs deniers procedans desd. collectes tenues au Westquartier, il est party vers Anvers le jour de Nouvelan, accompagné de plusieurs du consistoire de Gand.

Le nombre de ceulx qui ont contribué esd. collectes est fort grand, et semble que plusieurs d'iceulx y ont procédé de bonne foi, esperans d'obtenir liberté de conscience, et sont en ceci abusés par leurs ministres et anchiens."

Inquisition tenue par M^e. Jehan de Bonne conseiller de Sa Mté et proc. gen. de son conseil en Flandres, le xxvj^e du mars XV^c lxvj en la présence de Mestre Le Drossatz de sad. Mté de Brabant, á la personne de Jehan Dennys prisonier. Actum le xxviij^e Martij lxvj.

Dict, qu'à *Nieuwkerke* a este une assemblée des *ministres* environ six ou huyct jours devant Noël, ou estoit conclu qu'on leveroit gens de guerre et nommement à la Leue et là environ [1], comme lors entendit, estant logé au Paon à *Messynes*, auquel logys du Paon l'assemblée de ceulx de la nouvelle religion se fesoit le plus souvent. Dict: avoir entendu, qu'à lad. assemblée avoit esté *Corneille* ministre à Bondue et encore ung aultre ministre des Wallons, qui auroit presché à Waestene (Warneton). Et à lad. assemblée se sont aussy trouvez les ministres et aulcuns du consistoire de Messynes, d'Ypre, Bailleul, Steenwercke, Waestene, et entr'autres *Me Pierre Dathin* ministre à Gand, lequel s'est porté pour leur *superintendant* et conduisé les affaires depuis advenues. Si est led m^e. P. Dathin après la susd^e resolution prinse a Nieukercke, arrivé à Messynes, de là a Ypres, d'Ypres vers Poperynges, où qu'il sejournoit quelque tems [2].

Le lendemain après lad. assemblée luy confessant s'en est trouvé a Waestene pour veoir passer les gens levez par

---

[1] Ceste deposition estant leue aud. Denys, dict, qu'on disoit alors que les gens à la Leue estoient pour lors prestz.

[2] En relisant, dict ne point asseurement sçavoir de ce voyage.

aulcuns capitaines de la nouvelle religion, lesquelz se trouvoient là du Westquartier; dict en oultre qu'estant à Waestene il a esté mandé au logis du Sr. Sebastien par *Jehan Soreau*, *Robert Thierry*, *Jaques Olivier* et encore un aultre marchand toutz de *Tournay*, et desquels aulcuns s'avoient aussy trouvé à lad. assemblée de Nieukercke (le xvje); lesquelz luy requeroient de vouloir lever ijc hommes en Flandres pour les mener vers Tournay, au service, comme ils disoient, du Conte d'Hornes et du Sr. d'Escaubeque et plusieurs aultres lesquels se demonstreroient là; et ayant prins ladte charge luy feirent donner deux lettres pour led. *Corneille* ministre et un *Nicolas* aussy ministre à Waestene ou la enprès, estant led. *Nicolas* fort jeusne homme sans barbe; et estoit l'une desd. lettres escripte vers led. *Dathin* et l'aultre au ministre d'Hontschote nommé *Sebastien Matte*. Le contenu des quelles lettres fut leu aud. deposant, declairant comme les dessusnommez avoient aud. deposant donné charge de lever ijc hommes et de donner sur main à chacun un daelder, jusques a ce quilz seroient arrivez a Tournay, requirant à ceste fin aud. Me P. Dathin, estant pour lors à Poperinghes, et aud. Matte ministre à Hondscote, que chacun d'eux fairoit fournir la somme de xxv l. gr. es mains dud. deposant à la fin que dessus [1]. Et dict en oultre de s'avoir aud. mesme jour trouvé à Poperinges donnant l'une desd. lettres es mains dud. me *Pierre Dathin*, estant pour lors logé au Cherf, luy tenant peu de propos, donnant à entendre que les deniers seroient presents à son retour à Poperinges; et estoit pour lors led. Me. Pierre assemblé avecq le consistoire de Poperinges à lad. hostellerie; dict en avant d'avoir le lendemain fort tempre party vers Roesbrugge (et de la à Hondtscote) estant le jour de sampedy; estant aud. Roesbrugge feit là assembler en l'hostellerie du Belier entre neuf et dix heures d'avant le midy aulcuns de la consistoire, affin qu'ilz entendroient la charge qu'il avoit entreprins, par où que se sont trouvez *Josse Boyer*, *Jeherom Platteaulx*, et encore ung aultre nommé des Platteaulx, demeurant à Pamele, et leur ministre *Pierre de Best;* auquel donnoit à cognoistre la charge qu'il avoit

---

[1] Cest acte estant leu au dept, dict, qne s'en allant de Waestene a Poperingen il a passé vers Messynes, séjournaut quelque jours à l'hostellerie du Paon, où que pour lors se troivoient plusieurs au près dud. dept pour lors prest pour aller au camp. Comme aussy feirent aulcuns de Bondaige ou du consistoire de lad. ville, et entre aultres Antoine Smalt et son frère, qui venoient ensemble de Waestene, rechelant aud. dept sa charge; de sorte que quatre ou cinq compaignons cy dessoubs nommez, delors en avant sont allez avecque luy vers Poperynghe.

prins de lever de gens et quant et quant les deniers qu'il attendist par l'adressche dud. Dathin et Matte ministres, requirant à eulx qu'ilz fairoient là sonner le tanborin pour lever de gens pour le roy et la parolle de Dieu, et leur assigner la ville de Poperynges pour les enroller[1]; ce qu'ilz entreprindrent et feirent tout incontinent venir le filz d'un brauwer de Commines tambourinier; estant led. deposant fort hatiff vers Hondschote laissa encore le consistoire assemblé, par quoy ne sçait parler ce qu'en soyt de puis advenu ou par lesd. assemblez resolu, fors qu'il ouyt dire que au mesme jour le tambourin y fust sonné. Estant arrivé à Hondtschote s'en est allé prendre son logis à l'enseigne de Lempereur, où se sont trouvez par devant led. deposant deux ou trois du consistoire luy jncognus, là assemblez par la venue de Martin Thieulin venu de Poperynghe avecq led. deposant, auquel il avoit donné à cognoistre sa charge, laquelle il racontoit ausd. personnes estant asssmblez aud. Empereur, laissant en leurs mains la missive escripte à leur ministre, à cause de son absence. Sçait aussy a parler que apres avoir sonné le tambourin aud. Poperinges le bailly et un *Jaques Godschalcx* se sont trouvez vers luy, donnant à cognoistre, qu'il n'estoit permis de sonner le tambourin, mais defendu sus grosses peynes par les placcarts de sa Mte.; dessus quoy leur donnist en responce, que en cas qu'il plaisoit à aulcun d'eulx d'aller ou envoyer quelque un a Tournay, que leur montreroit sa charge et les chiefs de la conduicte. — En partans d'Hontschote s'en est allé vers Steenvoirde accompagné de six hommes, où qu'il pensoit le lendemain, estant jour de dimanche, faire sonner le tambourin, ce que le ministre se voulsist point permettre, affyn que nul desordre n'advinst aux presches; de sorte que s'en est de là allé a Poperinghes, où qu'il arriva entre deux et trois heures apresmidi (avecq six hommes), des quels l'un estoit appelé *Jehan Hooft*, l'aultre *Michil Clyncket* et encore deux aultres, estant tous quatre de Messynes et les deux aultres d'*Hontscote* luy incognus. Estant arrivé à Poperynges s'en est allé au Cherf, où que plusieurs se presentoient pour estre enrollez, desquels led. deposant feit le rolle, donnant en tout six daldres

(1) Ceste deposition estant leue aud. deposant, apres soigneuse inquisition, dict s'avoir abusé en denommant *Pierre de Best*, qu'il n'estoit point la ny aussy son frère *Guillaume d'Hollandre;* a la venue dud. deposant dict n'y avoir point vu *Jehan Hellinck;* ne sachant aussy s'il auroit porté aulcunes lettres à ceulx de Roesbrugghe. non plus dud. me Pierre Dathin que d'aultres.

sur la main; et sur le soir led. deposant s'en est allé auprès led. Me Pierre Dathin, dedans une maison neufve au coing de la place nommée *'t Gherghelgat*, le demandant après les deniers promys; dessus quoy led. Me Pierre luy promist de envoyer par son homme, comme aussy il feit le lendemain, luy envoyant la somme de xijc x l.gr., ne sachant le nom de sond. homme, fors qu'il estoit venu par devant d'Allemaigne avecq led. Me Pierre Dathin, disant de n'avoir parlé a personne du consistoire a Poperinges, bien que plusieurs d'eulx et aultres là estoient avecq led. Me Pierre [1], et sembloit qu'ils prenoient conseil par ensamble; dict en oultre d'avoir le lendemain, estant lundy apres avoir recheu les deniers, d'avoir levé encore de gens jusques à son departement, et fust environ dix heures que led. dept. s'en parta vers Messynes. Estant arrivé à Messynes a samblablement là faict sonner le tambourin comme il fit a Poperynges, enrollant plusieurs hommes, de sorte que sa compaignie estoit de ijc hommes moins xvj y compris vingt ou vingt et un hommes lesquels sont en après venus d'Ypre à la troupe estant à *Waterloz.* Dict d'avoir recheu aud. Messynes xxv l.gros en testons, luy portez d'Hontscote par un *Stevin de Swartc* poisonnier à Ypre et ung aultre luy incognu; ayant aussy là recheu encore xijcx l.gros envoyez par led. Dathin avecq un vieu de Poperinges luy incognu, desquels luy donnit certain acquyt, comme il feit des xijc xl.gr. pardevant recheu des mains dud. Me Pierre Dathin, lequel luy disoit de vouloir laisser la quitance desd. deniers sur promesse d'en faire compte es mains desd Me Pierre Dathin ou Me Pierre de Rijcke, sans que ceulx du consistoire a Messynes eulx ayent mellé, fors que ses gens estoient par la loy logez es maisons de la communaulté. Mardy s'est led. dept. transporté avecq ses gens vers *Commines*, les logeant es maisons de la communaulté; mercredy sont allez coucher à *Tourcoing* passant la Waerbeek a Messynes avecq les enseignes volants, sans tenir aulcune communication avecq ceulx du consistoire ou leurs ministres. Jeudy sont allez coucher à *Waterloz* où qu'ils furent batuz. — Après le combat led. dept. s'en est retourné vers Messynes avecq plusieurs fugityfs, et sont de là partys toute la nuict vers Tournay, assçavoir led. dept. et un Robert soldaet à Ypres, accompaignez d'un Flammeng; ayant au jour de sampedy retournez *Jehan Soreau* et aulcuns à cheval, estant empes-

---

[1] Dict de n'avoir veu à la maison qu'un homme avecq led. Me. Pierre, à cause que led. dept. n'estoit que à la sale.

chez à brusler certaine eglise, et du soir s'en sont tous allez vers Waterloz ou la grande troupe estoit, et au dimanche du bon matin est led. deposant et led. Robert party a cheval vers Tournay, la ou qũe lungdy plusieurs sont venuz ayant prins la fuyte de la defaicte auprès de Lannoy, et entre aultres led. Jehan Soreau, Robert Thierry et aultres capitaines. Dict en oultre d'avoir veu a Tournay au Bouclier de France un nommé le Sr. de *Vicoigne* avec sincq chevaulx, estant entre aultres en sa compaignie quelque un de fort grande stature, ayant la jambe roide, lequel se fut là trouvé pour estre capitaine de la ville de Tournay, chez qui lesd. capitaines et ceulx du consistoire de lad. ville de Tournay s'y sont deux fois trouvez à sa table, ayant led. dep^{t}. entendu du Sgr. de *Vicoigne*, qu'il auroit deux ou trois jours devant esté auprès le Sr *Descaubecque*. Dict, qu'estant au lict à *Waterloz* avecq *Jehan Soreau* et le ministre *Corneille*, que certain messagier auroit porté certaine lettre devant le jour, laquelle estant leue de eulx deux, disoient qu'elle estoit escripte par le S^{r}. *Descaubecque*, disants: „couraige, couraige! le Sgr. d'Escaubecque n'est que trois lieues d'icy!" attendantz secours de luy comme il sembloit. Dict d'avoir demeuré à Tournay jusques à que ce quelques gens de S. M^{té} estoient arrivez dedans le chasteau jusques à dix enseignes; et de là s'en est retiré vers *Aldenaerde*, de là vers *Anvers* ou qu'il demeura environ dix jours, faisant la mine de n'estre point cognu, craignant l'apprehension de sa personne. D'Anvers s'en est il retourné vers *Viane*, où qu'il parloit au ministre luy demandant après led. Me Pierre Dathin, qu'il estoit retiré vers *Amsterdam*, ou que pour lors estoit le Sr. de *Brederode* auprès le *Prince d'Oranges;* de sorte que led. dep^{t}. s'en est le lendemain party de Viane à Amsterdam avecq le secretaire De la Torre et le Maire de Louvain, et fust esté prisonnier à Utrecht, ne fust qu'il eust usé de pratique, en changeant son nom; ou qu'il demeuroit latitant x ou xj jours à la mayson d'ung luy point cognu, qu'il auroit trouvé sur les rues. Revenant d'Amsterdam trouva que le Sr. de Brederode estoit party vers Viane, comme fut led. Me Pierre Dathin; ce neanmoings sejourna à Amsterdam environ trois sepmaines racontant à ceulx du consistoire ce qu'il estoit passé, luy donnants pour lors xx l. gr., recheut aussy iij l. gr. d'un — —— feyt marchand, reste du iiij^{m} viij^{c} de l'an passé luy delivré par led. deposant. D'Amsterdam est il retourné à *Viane* s'adreschant au Sr *Corneille de Ghistelles* son auchienne cognoissance, beaufrére au Sr de Brederode,

demandant service dessoubz led. Sr de Brederode; dessus-quoy led. Corneille luy respondit, que le Sr de Brederode avoit environ cent et cinquante hommes, et qu'il ne leveroit personne d'avantaige. Et led. dept. sejournant sincq ou six jours à Viane, s'en est allé retourner auprés led. Sr de Brederode à Anvers, demandant de rechief aud. Corneille, s'il ne luy sçavoit point de service, luy disant qu'il failloit encores attendre, luy enchargeant de vouloir venir le lendemain du matin, pour par ensemble parler aud. Sr de Brederode; mais le lendemain estant venu au logis du Sr. de Brederode, trouva qu'il estoit party hors la ville, de sorte que led. dept. leur est ensuyvi à *Breda*, où qu'il parla à *Pierre Hazaert*, ministre de lad. ville. Et entendant que le Sr de Brederode s'estoit party par le Vieux bois a Viane, l'y est de rechief ensuyvi, ou qu'il de rechief demanda au Sr de Ghistelles pour (avoir) service; luy disant qu'il ne voyoit apparence d'en trouver pardeça, à cause que le Sr de Brederode attent mesmes xx enseignes des estrangiers, et que de jour en aultre que trop de gens en venoyent pour estre enrollez, de sorte que led. deposant retourna de rechief sans aulcun confort à Anvers. Dict constamment, ayant plusieurs de fois demandé, de n'avoir jamais parlé au Sr de Brederode et de n'avoir jamais eu charge de luy de lever de gens. Dict, estant retourné aud. Anvers qu'il oyt dire qu'on avoit la levé plusieurs gens estant embarquez vers Viane auprès le Sr de Brederode. Et ayant bien peu de temps sejourné a Anvers fust demandé par le Sr de *Tholouze*, requirant aud. deposant de vouloir à toute haste lever de gens sur Zeelande, ce qu'il au prime refusoit, disant qu'à grand peyne il trouveroit de gens dans sy brief temps; ce neansmoings l'on envoya des messagiers au *Lyon bleu*, à *la Colonne blanche*, et aultres hostelleries, pour trouver de gens; comme l'on feit oultre la rivière d'Anvers, ou que l'assemblée se tenoit à la *Teste d'or;* et sont le lendemain venuz en troupe a Oosterweele, estantz au nombre environ ijc et xij, où qu'ilz trouvoient deux navires, qu'on appelle heudes, on que leur furent portez environ trente rustings, du vin, iiijc harcquebouzes, ne sachant par qui; de sorte que lad. troupe s'en est au mesme nuyct embarqué dedans trois navires vers Walkeren, estant led. Sr de *Tholouze* leur principael et capitaine. Le Sr de Tourloug, Colicourt, et le Sr d'Aspre estant tous en une navire avecq cinquante hommes; en la ije navire estoit led. dept. avecq ic et xij Flamengs ou là environ. En la iije estoit quelque Franchois capitaine avecque environ c. Walons. Estants tous

ensemble arrivez entre Ramekins et Vlissinghe, lesquels s'en est allé rencontrer sur lad. mer *Pierre Haeck*, bailly de Middelborch, ne sachant à parler ce qui en seroit esté traicté, ny aussy de ce qu'en fust aud. pays de *Walkeren*, fors qu'il oyt le lendemain dire que plusieurs les attendoient aud. pays. Du surplus se raportant à ce qu'il avoit tesmoigné à l'examen faict par led. Drossatz, ce neantmoings il declaire qu'il seroit arrive avecq les aultres deux navires le lendemain à la Neuse en Flandres, ne sachant à parler ou que la navire du Sgr. de Tholouze estoit devenue. Et sejournant aud. pays de la Neuse deux ou trois jours, ils y sont cependant esté cerchez par trois navires de Zeelande, leur enchargeant d'en partir dela; ce neantmoings ceulx de la nouvelle religion à Middelbourg leur envoyoient dedans deux ou trois barques deux pieches de vin, du porcq, deux tonneaux de cervoise, une cupe de beurre, et deux on trois sacqs de pain et du fromage, incognuz aud. deposant. De la Neuse s'en sont retirez vers Lillo, oyant pour lors que le Sgr. de Tholouze estoit à Oosterweele, où qu'il se sont retrouvez jeudy de nuyct, où que de rechief ils leverent des gens *au nom du Roy et pour la parolle de Dieu*, jusques au jour qu'ils fusrent batuz, et fusrent pour lors en nombre environ vij^c hommes. Dict, qu'estant à la Neuse, que lx personnes les auroient abandonnez; nyant d'avoir enrollé personne aud. lieu.

Interrogué: avecq quel consistoire ministres ou gentilshommes, luy ou ses alliez et capitaines auroient eu intelligence, dessus ce que dessus par luy est declairé, dict constamment d'en avoir tout ce donné à cognoistre qu'il sçait a parler; dict de n'avoir jamais esté ès assemblées des consistoires ny d'avoir entendu leur secret plus amplement, qu'il n'est dessus par luy tesmoigné; bien est vray que led. M. *Pierre Dathin* auroit couché *certaine requeste* en la presence dud. deposant, en la maison d'un procureur demeurant auprès la maison de la vefve du oste de Peystere, estant une maison entre deux, pour supplier d'avoir pardon de la journée de Furnes, la quelle fust donnée es mains de Backerzeele pour la presenter à son Alteze. Dict que après huyct ou dix jours de la defaicte de *Waterloz*, d'avoir parlé aud. Me *Pierre Dathin* à la maison de *Marcus Peres*, où qu'il estoit logé avecque sa femme, donnant aud. dep^t. à cognoistre qu'il avoit cassé les deux quittances, desquelles dessus est faicte mention. Il nye d'avoir parlé à aulcuns du consistoire de Flandres à Anvers, ne sachant aussy sy aulcuns deniers de leur endroict seroient esté envoyez aud. Anvers; dict, que tous

les ministres fugitifs de Flandre seroient par luy esté veus à Anvers, lesquels l'encouragerent, que le Seigneur avecq eulx guerreroieroit, comme Sebastien Matte, Theophilus, Jacobus de Bailleul, le ministre d'Eecloo, Hermannus, et aultres. Dict, que au lungdy devant la defaicte en seroit survenu à la troupe led. *Hermannus*, requirant de vouloir encheminer vers la ville d'Hasselt pour repoulser les ennemys.

Interrogué où que ses rolles soyent devenus: dict, que celle des gens par luy levez en Flandres soit esté par luy bruslé à *l'Homme sauvaige* par l'advis du *Pierre Carpentier* ministre pardelà, luy donnant à entendre, que les rolles luy conferoient la mort. Estant demandé après les noms des gens estant dessoubz luy, dict que d'iceulx plusieurs estoient de Nukercke, bien au nombre de neuf personnes, l'un d'iceulx nomme *Jaques Nudel*, de Provene deux ou trois et entre aultres *Mahieu de Peperstraete* et *Eloy de Backere*, l'un surnommé naesterken dem[t]. a Capelle, de Poperynges un *Daniël* fort bien adroict a l'arcq balestre et plusieurs aultres, ne sachant si entr'aultres se y trouvoit un *Maes de backere*. — Dict que à Oosterweele l'enrolleur dud. dep[t]. fust un Pauwels, hoste à l'enseigne de Bruxelles à Anvers; celuy avoit le rolle dessoubz soy, estant grand gouverneur dud. Sgr. de Tholouze; dict en oultre que les gens par luy levez à Anvers, embarquez vers Viane, doibvent encore estre là environ, n'estant point este défaicts à Oosterweele. Dict, que sur le midy ainsy qu'ils estoient bastuz, que les gens devoient passer monstre, rechevoir leur solde et d'en faire serment avec lecture des articles qu'ils deussent entretenir; estant lesd. articles au soir le jour de devant couchez, desquels led. dep[t]. ne sçait à parler, à cause qu'il avoit la goutte et par ce ne se povoit trouver auprès les aultres capitaines; sçait ce neantmoings très bien, qu'on avoit à la troupe porté un jour ou deux la-devant certaine quantité de deniers, tout en demi-reaulx, ne sachant point par quy ny d'où qu'ils venoient. Dict, que au jour devant la defaicte à Oosterweele sé sont laissé enroller trois compagnons, ayants (esté) au chasteau de Gand, l'un estant Walon et les deux aultres Flamengs.

Interrogué si l'on tenoit point de propos de les fourer dedans Anvers: Dict de n'avoir touchant cela riens oy parler, mais bien que le conseil plusieurs de fois se changeoit, entreprenants aulcune fois la deliberation d'en aller vers Hasselt et a l'aultre instant vers Viane; et semble aud. dept. que en cas qu'il là eussent encores deux jours sejournez, que la plus grande partye d'iceulx en eust départye. Dict que

dessoubs luy il n'avoit gueres de gens de son quartier, mais bien d'aultre terroir au nombre de x ou xij, lesquels emprindrent la fuyte, estant à la Neuse, de Rene (Renaix) x ou xij, des quels l'un estoit nomme Josse de Winne, homme assez de bonne taille.

Demandé s'il n'a point eu cognoissance au Sr. d'Escaubecque: dict de n'avoir jamais parlé aud. Sgr. que à Anvers, lungdy passé un mois à l'hostellerie de la Cygne; luy demandant où que le Sgr. de Vicoing estoit devenu; sur quoy led. Escaubecque luy disoit de ne le point sçavoir, ce neantmoings racomptoit aud. dept., que le jour ladevant le Margrave auroit cerché à lad. hostellerie *Jehan Soreau*, *Jehan Remault*, et aultres, desquels l'ung diceulx y avoit la nuyct devant couché.

Interrogué si son Lieut. Tornault aussy prisonnier en sçauroit plus à parler: dict, à grand-paine d'en povoir sçavoir en secret, veu qu'il n'estoit emprins qu'au sampedy; ajoustant qu'on n'est pas accoustumé de donner aulcun crédit aux semblables pouvres compagnons.

Corneille Schuters eagé de xxix ans, natyf de Turhault, prisonnier par le Prevost de la Court, dict: qu'il estoit primier au dimanche venu à la troupe, où qu'il fust enprins par led. Denys et son enrolleur nommé Pauwels, demeurant a Anvers à l'enseigne de Bruxelles auprès le Bierhooft. Dict, sur ce interrogué, d'avoir veu à la chambre du Sgr. de Tholouze, cependant que la troupe estoit à Deurne, certain comble des deniers d'or dessus sa table, ne sachant à parler qui les y eust portez, ny d'où qu'ils soyent venu. Dict que led. *Pauwels* surnommé *van Hulst* avoit led. dept. et d'aultres (requis) de leur vouloir trouver à la troupe, que y feit un Me *Matthys* joueur à l'espée, lequel plusieurs de fois soit esté à Gand.

Dict d'avoir entendu que sur le mardy lesd. deniers soyent esté portez aud. Sgr. de Tholouze, et ce de la part du consistoire d'Anvers; voyoit aussy tresbien en lad. chambre, où lesd. deniers estoient, plusieurs hommes avecq cappes d'Espaigne auprés la table, lesquels l'on disoit estre du consistoire. — Dict en oultre qu'un appelé *Herman* armurier, demeurant à la *Wijngart-brugghe*, y est arrivé sur le mesme mardy à Deurne presentant de vendre quatre espées de combat aud. Pauwels, lesquels il n'achaptoit point, mais disoit led. Pauwels, qu'il se trouveroit vers aulcuns du consistoire, qui les achapteroient, denommant jceulx pardevant lesquels il se trouveroit.

Dict, que Frans Vermanden ouvrier de picques auroit delivré a certain Martin des pycques a lad. troupe sur le mergredy, tenant beaucoup de propos aud. Sgr. de Tholouze estant lesd. pycques en partye point ferrez. — Dict en oultre que *Jehan Quaetkeers*, demeurant au *Bierhooft* entre (l'enseigne de) Bruxelles et la come auroit porté certaine grosse quantité de fromaiges, ne sachant point de qui il soit payé.

Interrogué sil n'y avoit point de gentilzhommes ou aultres qui leur ont trouvé à lad. troupe, dict d'y avoir esté de toutes gens, mais aud. dept. incognus.

Interrogué sil n'avoit point ouy dire qu'on attendoit secours du consistoire à Gand ou d'aultres: dict: que non, mais entendoit assez qu'ils attendoient secours. Dict, qu'il treuva plusieurs de la troupe à Anvers, lesquels entreveist par la porte de St. George et la Kipdurppoorte. Dict de n'avoir jamais recheu aulcuns deniers.

Uit Denys' bekentenis volgt, wat mij ook reeds van elders is gebleken[1], dat de schijnbaar zoo naauwkeurige voorstelling des Hn. Gachard, als waren de benden van Tholouze en Haeck zondags morgens den 2en Maart 1567 Antwerpens straten doorgetrokken, minder juist is; men verbetere daarom, in *Nederlands Opstand*, enz. bl. 133 reg. 8—10 als volgt:

„'s Avonds van den 1en Maart scheepten hunne benden zich op drie vaartuigen in, op 't één van welke zich Tholouze met eenige andere Heeren (Jan van Blois, Boetselaer, Colicourt), op 't tweede, Jan Denys, op 't derde een ongenoemde fransche hopman (kap. Clou[2]) zich als hoofden bevonden. Eerst naar Vlissingen en voorts naar 't kasteel van Zeeburg (de zoogenoemde Rammekens[3]) gestevend, werden zij echter afgewezen en door den kastelein niet aan land gelaten," enz.

---

[1] Zie de *Losse aanteekeningen betr. den Nederl. vrijheidsoorlog* in de *Bijdragen tot de Geschiedenis en oudheidkunde inzonderheid van Zeeuwsch Vlaanderen.* II. 1. bl. 68.

[2] Zie hierachter, bijlage VIII, het vonnis van Filip Triest.

[3] Over den oorsprong van dezen toenaam is wel geen twijfel mogelijk; wanneer men er nog heden met de stoomboot langs vaart, meent men eene kudde schapen op 't veld te zien legeren.

II.

(Zie hiervoren bladz. 11, aant. [1].)

„Direys que Su M^t me sacò de mi casa a laqual yo me avia retirado del servicio del emperador n^{ro} S^{nor} que aya gloria, con intencion de no seguir mas la corte: Pero por el afficion que tendea al $serv^o$ de Su M^t y la instancia que sobre ellos se me hazia de su parte, me parecia que no cumplici con lo que decia a vasallo, si no acceptava el partido que S. M. me offrecia, recibiendo me por criado y domestico de su casa y que siguiere su persona; y que S. M. me hazia mercedes: siendo yo el primero de mi nacion que el avia escogado y ponia cabe su persona: y este favor y merced tuve yo en tanto que desde aquel tiempo no he decado de servir continuamente a Su M^t, en todas las jornadas y viagès que se an offrecido fuera destos estados y en ellos, con la voluntad y presteza que todos an visto.

Y estando S. M_t para embarcar se, le suplique fuese servido de conceder me seys meses de licencia para entretanto dar orden a mis negocios particulares, specialmente a los del Govierno de Gueldres di qui yo avia de hazer dexacion yendo a servir a S. M. en Espana; y asi ocupando en esto, y antes que la condissa mi muger convalesciese de una dolencia peligrosa que avia tenido, se passaron tres meses mas antes que yo mi pudiese poner en camino. De qui yo avise a S. M. par uno criado mio que despacho por la posta para suplicar, fuese S. M. servido que entregasse el dicho Govierno à alguno de mis deudos, loqual S. M. no tuvo buen, y me respondio que me diese priessa de ylle a servir: y estando en camino entendi que la provision del dicho Govierno se avia hecho en el conde de Meghem.

Que llegado yo a la corte de Su M_t estuve en ella mas de syes meses, antes que se me communicasse alguno negocio destos estados de que yo havia de ser superintendante, y parecia que yo servia solamente como lo represente a S. M. por diversas veces; y viendo lo poco en que alla servia, le supplique tenièse por bien que yo me bolviese a estos estados, de que S. M. fue, servido y scrivio a Mad. que me dexese entrar en el consejo d'estado quando veniese."

Hij zegt verder Egmont te hebben opgedragen, den Koning zijne diensten te herinneren; deze heeft dat gedaan, maar hij heeft niets erlangd, — daardoor „a causa de aver gastado tanlargamente en el servizio de S. M. estorvara que no podre continuar en el (servizio) y que me avre de recoger a mi casa, se Su M. no me remedia con la remuneration que se deve a mis servizios passados.

Por la poca cuente que S. M. haze de mi, parece a todos mis deudos, que no es servido que yo esta en aquel consejo, y asi me estare en mi casa hasta que S. M. tenga por bien de resolverse en lo que le supplico.

Que como S. M. me llevo a Spagna, se me perdio la cojuntura di aver el condado de Meurs que mi cugnado me transpassare si yo quedare en casa, y esta occasion no se ha offrecido despues.

Si Su Mt os allegasse que me ha proveydo el cargo de almirantargo, que es el mas preëminente en estos estados; ya aveis visto que allendi el trabajo y sollicitud que tengo en encaminar las cosas que tocan la marina. Pongo cada anno de mi casa mas de mill florenos, para supplir lo que falta a gastos extraordinarios del dicho cargo: porque como en tiempo de paz no ay ningun derecho ni tanpoco salario ordinario como lo tenen todos los otros cargos que S. Mt provee, se puede dezir que el del almirantargo es mas honoroso y oneroso que no di provecho.

Fecha a II. de Hennero 1566 a Werth.

III.

(Zie bladz. 30, aant. *.)

Robert van Lienden zegt, in antwoord op de brieven om informacy, in December „op zijn terugkomst uit Brabant" ontvangen: dat hij vindt „que la information se dresseroit mieulx par quelque aultre, que par ceulx de la loy; car comme des fugitifs il y a plusieurs parents de l'ung et de l'aultre de la loy, encores que eulx fachent debvoir d'examiner les temoings enveloupent et palient leurs tesmoignaige de telle maniere qu'il n'y aura nul coulpable — — — — Mais me sambloit que on eut peu comectre cecy a deux docteurs, qui demeurent icy, ou l'ung deulx, qui ont este conseillers du Conte de Culembourg, et pour les

novellitez laisserent son service, l'ung appellé me *Henrick Wichard*[1], et me *Libert Merhoults*, hommes doctes et bien versez, qui ne sont point de la ville, encores que habitants, et moy en leur compaignie se je fusse este bon, je ne eus failly a les assister; et se messeigneurs par après eusion voulu faire apprehender aulcuns estant icy present, je l'eus ordonné a l'escotette, luy faisant main forte, s'il feut este besoing; cela estoit le chemin. Toutesfois puis qu'il a pleu a Messrs ainsi l'ordonner, leur volunte soit faict; tant y a que ne puis laisser de dire, que aux presens n'importe comme rien plus chercher, car à la journée je les feray bien l'ung aprés l'aultre chastier sans aultre commandement et sans grands despens, veu qu'il n'y a que poeuvres qui n'ont pas pain a manger; mais aux fugitiffs qui sont part d'eulx este cause des troubles, qui ont laissé maisons, terres, et possessions, me semblant, que l'on podroit apprehender leurs biens et mectre es mains du recepveur sequestre, les appelant par cry publicque à comparoistre devant vous. — — Je mets icy jnclus ung petit billet des absentz, qui ont a perdre; iceulxla convient-il chastier comme principaulx chiefs de sedition et troubles, ce qu'ilz declairent tant mieulx par leur absence:

Chieffs et briseurs d'eglise fugitiffs dont la plupart ont laissez maison terres ou heritaiges, l'ung plus quel'aultre; tiré hors de la première information:

Allert de Goyer, *Allert Jans* de brauwer, *Antonis Allerts* de br. zone, *Abraham* glaesmaker met zijn huisfre, *Bruin* opten Hagendijk, *Bauwen Adriaensz.* burgeme, femme et fille, la quelle fust celle qui tombit a genoulx devant le Sr disant: Monsr ne refuses une pucelle, affin que l'eglise fust devastée; led. *Bauwen* est mort, il a este proclame et ses biens inventarisé; de quoi aultresfois ay adverty et comme on avoit dict que Eesdeys une jeune fille avoit faict cela de tomber à genoulx devant le Sr a tordt, comme par meilleur information j'ay entendu, et par tant on ne l'a point poursuivie, ayant seulement este aux presches. Led. Bauwen a laisse une belle maison et aultre chose comme j'entends. — *Cornelis Aertz*, aussy proclamé a Gorcum et inventarisé son bien, il a bien de quoi. *Beatrix de Coetz* mère de Allert de Goyer absent. *Huich de Goyer* les biens duquel feray inventariser et mectre es mayns du recepveur sequestre; il y a une jeune fille sienne à la

---

[1] Verg. V. Hasselts *Stukken voor de Vaderl. Historie*, I. 81.

maison, et avecq les premiers le feray proclamer de comparoistre auprès de vos Sries. *Dirick van Hattem*, *Heer Jan Dirck* vicarius, *Heymer Cornelis Josten* zone, *Heer Jan Thonis* de messemakers zone, *Jan Bacq* met *Heer Jan* de zone (de huisfre is present), *Jan Aertsz* lakenvercooper, *Joest van Rie* chieff des troubles, *Jan* de Tinnegieters zone, *Imbert Vrempt* mette huisfre, *Jan Joest Gerritsz* bourgemre et chief des malfacteurs, *Joest Abrahams brueder* gelaesmaker. *Jan de Vos*. *Lambert Hoevenair*, chieff. Mr Henrick de Vremaker, chieff. *Meus Jan Meus zone* alias Breeckwint. *Melis Allerts* mette huisfre. *Ot Zuremont*. *Ot de man*, riche proclamé à Utert. *Roelof Claesz*. *Wouter Matheusen*. *Willem van Meteren*, predicant. *Willem de man*. *Weyn Vermeer*. *Wouter van de Pol*. *Melchior de Culemburg*, mort capitaine des Guez en Frise, proclamé icy; *Erart* son frere, absent.[1]

IV.

(Zie bladz. 34, aant. 2 en 4.)

Jean de Mol, Sr. de Oetinghen, naguaires Lnt. des fiefs du pays de Brabant, et Jasper van der Noot, Sr. de Carloo, gentilhs. natifs de la ville de Bruxelles, chargez d'avoir eu secrete intelligence avec Charles van der Noot, Sr. de Risoir, et aultres gentilhs. confs., pour, avecq 100 hs. à cheval et 2000 pietons, embler et surprendre la dte ville, en la sepmaine peneuse passée, et illecq se saisir de la personne de S. Exc. et du grand prieur son fils, ensemble de ceulx du conseil lez-elle, en intention que lad. entreprinse effectuée, faire incontinent marcher et entrer au pays, à leur aide et secours, les noirs harnais naguaires cachez et licenciez en France, aussi bien ceulx qui avoient este au service du roy de France, que ceulx du prince de Condé, mesmes aultres que le Pr. d'Oraignes faisoit à cest effect lever en Allemaigne; — (banniz sur leur vie et tous leurs biens confisquez). Faict à Bois-le-ducq; le 17e d'Aout 1568. Prononche le mesme jour.

Jehan de Beausart, ayant emprins, à l'exhortation de

---

[1] Verg. hierbij het Vonnis in Van Hasselts *Stukken*, enz. I. 117

quelques confederez, surprendre la ville de Bruxelles, mesmement S. Exc., intentionné d'aller au bois de Soignies en la sepmaine peneuse, constituer prisonnier, et plusieurs aultres exsécrables emprinses; — condamné, comme traistre, d'estre executé par rompture de ses bras et jambes, et en après estre mis sur une roue tout vif et luy brisé l'eschine du dos, et ainsy laissé tant qu'il pourra vivre, interdisant sur peine capitale à tous de aud. Beausart avancher la mort; declairant aussy tous et quelconque ses biens confisquez; 26 Juing, 1568.

(Fust execute le ultieme dud. mois de Juing, sur le marchié de beuffs en ceste ville de Brux.)

Jean de Bock, puis naguaires mre d'hotel du Comte d'Egmont, chargé, qu'ayant este noury des sa jeumesse au pays de pardeça, et s'y allié par mariage, se seroit depuis quelque temps enchà retiré au camp du Prinche d'Oraignes, ennemy et chief des rebelles de S. M. et suivy le parti dud. Prinche. Et grandement noté d'avoir sceu et este consentant à l'entreprinse et saisie, qui s'estoit dressée, passez quelques mois par aulcuns rebelles gentilhs. fugitifs, sur la personne de S. Exc. en ceste ville de Bruxelles; laquelle estant descouverte, et pour ce ung des conspirations appréhendi [1], en auroit led. adjourné incontinent faict advertence au Sr. de Carloo, principal entrepreneur delad. entreprinse avecq le Sr. de Risoir son frère; au moyen de quoy il se seroit incontinent sauvé et refugié vers led. prince. (Banni sur sa vie et ses biens confz.) Faict à Bruxelles, le 18e de Mars 1568 (69). Prononché le mesme jour.

Jaques d'Armanchy dict Quatrebras, chauseteur, ayant demeure en ceste ville de Bruxelles; chargé d'avoir esté du complot, conspiration, et dessein, que, passé environ 2 ans, ung Jehan de Beausart, naguaires executé par la roue en cested. ville, auroit avecq ses complices emprins sur ceste ville de Bruxelles et la personne de S. Exc. et d'aulcuns aultres principaulx ministres de S. M.. (Banni et ses biens confisquez). Faict à Bruxelles, le 11e Mars, 1570 (stile de Rome). Pron. le 15e.

Raymond Reyngod, chargé, qu'ayant pleinement esté adverty de l'emprinse qui se dreschoit, par certains gentilhommes confz. rebelles et refugiez, sur ceste ville de Bruxel-

---

[1] De ongelukkige Beausart nam.

les, et mesmes sur la personne de S. Exce et de quelques aultres principaulx mins. de S. M., ne l'avoir donné à cognoistre, ains dissimulé et recelé pour en ce seconder lesd. rebelles. (Banni sur la hart et ses biens confz.). Faict à Brux. le 27e jour de May 1569.

V.

(Zie bladz. 39, aant. 1)

Madame. Comme M. de Meghen et moy avons tousjours tenu correspondence par ensemble, affin d'empescher l'invasion ou passaige de soldartz de Monsr. de Brederode, ayant esté au Waterlant, par les pays de nos gouvernemens; et ayant entendu par ung qu'avons despesché vers led. Sr. Conte, qu'il estoit deliberé de les poursuyvre et accommectre en cas, qu'il vinst apropos, ayant à cest effect faict esquipper batteaulx de guerre. Je me suis hier de bon matin mis incontinent en chemin vers ce lieu avecq deux enseignes de Leeuwarden, pour en ung besoing assister et secourir l'ung l'aultre; et après avoir faict à mon arrivée armer 6 batteaulx avec lad. enseigne [onder Mulart] et aussy quelques harquebouzes à crocq et aultres pièces, et les envoyé vers luy; ils ont rencontré ce matin une navire, ou il y avoit quelque bon nombre desd. soldats, voulans se retirer selon le cours qu'ils prindrent par le Vlielant à Empden; et après l'avoir troussé et admené icy, y ont esté trouvez dedans aulcuns capitaines avecq porteurs d'enseignes et aultres gentilhs. et bevelhebbers. — Et comme vraisemblablement y a entre eulx des sacrilégues, par ce que l'on trouve des pilleries et biens d'eglise auprès, j'ay incontinent faict drescher ung gibbet sur la marine, pour faire justice d'aulcuns à la chaulde, à terreur et exemple d'aultres. (*Uit Harl.* 5 Mey). – 7 Mey: „les gentilhs. prisonniers sont esté tellement pillez par ceulx qui les prindrent, qu'ils ne leur ont laissé manteau ny aultre accoultrement, et sinon (par reverence dict) un pourpoinct et chemise sur le dos. De manière que c'est un pitié, et pourroient estre mangez d'ordure, en cas Vre Altegre les voulsist faire retenir longuement icy." — 9 Mey: Hij heeft niemand aan zijn galg laten hangen, maar wil hun gelegenheid geven zich te verdedigen, daar hun beweringen

zoo uiteenloopen, zij ook maar op zee en bij hun „retraicte" genomen zijn, en dus niet in dadelijken opstand, enz.

VI.

(Zie bladz. 40 aant. [2])

Monsr. mon frère. Je croys qu' aurez receu une lettre que, par la permission de M. Darembergbe, vous avois escript de Frize; maintenant il a plu à S. Alteze nous mander et selon que l'on nous ha dict pour venir a Bruxelles. Pourquoy, M. mon frère, je vous supplie tant faire que puisse avoir communication avecque vous, afin de vous donner à entendre à la vérité comme toutes choses se sont passées, afin qu'on puisse rechercher les moyens pour donner à entendre mes raisons à S. A.; remectant le surplus à ceste bonté divine laquelle je remercie de tout ce qui me pourra eschoir, sachant veritablement que toutes choses se font par son seul gouvernement et volonté; vous suppliant vouloir considerer ce et vouloir consoler ma pauvre femme, à laquelle presente mes affectueuses recommandations. Vous suppliant, M. mon frère, en prendre vre part et en faire distribution à tous mes parens et amys et a Mad. vre compaigne. — L'entierement vre obeissant frère à vous faire service, sauf les liens,

P. Dandelot.

A Monsieur mon frère, Monsieur de Champvans, là où il sera, à Releguen ou aultre part. Soit addressé a Anvers, au logis du S. Bacart, greffier de la ville, ou au Soleil; ij reaulx pour le port.

[Indien Dandelots brief, door zijn waardige kalmte, dien van Cocq overtreft, zonder er in hartelijkheid van toon, noch aandoenlijkheid van omstandigheden (door de herinnering zijner achtergelaten gade) voor onder te doen, die van Wingle staat, gelijk men zien zal, verre bij beiden achter. In zijn onrustige gejaagdheid uit zich alleen de bangste vrees voor het verbeurde leven, dat hem zijn Roomsche doodsnik vervolgens toch geen ommezien rekken zou:]

Sr Simon. Je croi questes adverti de la fortune qui m'est avenu depuis peu de tamps; parquoi je vous prie

avertir incontinent par homme en tout diligence à monsr Dandignies et Mr De Hamitte prevost le conte en Valenchienes, et ausi au sr de Famars afin qu'eulx par ensamble devisent a tous moiens s'il leur plaist; et a cest efect je vous prie faire tant pour moi que d'i envoier soudain homme seur a cheval, vous asseurant que les desus dicts le feront adreser á mon frère, lequel le contentera fort bien; vous polrez escrire par le porteur, de vous mesme aus susdicts Srs, qu'il leur plaise advertir mon frére, afin que lui face son posible; et encoires qu'ilz ne vous cognusent point, ne laises pourtant de leur escrire. Vous polrez ausi escrir, que mon pére se trouve ausi à Douai vers Mr de Quinchi, et qu'il plaise à mon frére et aus susdicts Srs, m'envoier en tout deligence ung apellé Roland le Mai, et ausi qu'il facent tant, que aulcuns de mes parens me vienne incontinent trouver la part où je serai; au surplus je vous requiers tres instamment ne faillir, car il me touche, et l'ocasion pourquoi je m'adrese à vous, est a raison que je ne cognois personne de notre pais en Anvers que vous; faisant fin moi recommandant et à mamoiselle votre femme, Escript ce matin, 16e mai, auprès de la ville.
Vous suplie ne diferer.

Votre bien bon amis a jamais
PHLES DE WINGLES.

Aen den eersamighen Simon de Bouck, wonende op de Naghelstraat; oft in sijn absentie aen sijn huisvrouwe om terstont te afftervolgen het inhouden van dese, ende begheert men hier terstont antwort op. — Den brenger eene reael.

VII.

(Zie bladz. 42, aant. [1].)

Au tres illustre treseccellent et puissant Seigneur le Duc d'Alva Gouverneur de par sa Maté. Catholique en ces pays-bas.

Remonstrent en toute humilite Hartman van Galama, gentilhomme du pays de Frize, et ensemble avecq luy tous ses parens et amys: comme icelluy Hartman, remonstrant, puis sa jeunesse a este en service tant de l'impe-

riale Maté. Charles cinquieme de tres haulte memoire, que aussy sa Mate. catholique, et pour servir lesd. Seigneurs se soit laisse trouver en mainctes entreprinses et faicts de guerre, comme principallement en celle de Metz, ou que a peine encore eagé de dizeneuff a vingt ans a servy l'impcrealle Mate. de portenseigne, et par apres pareillement en aultres affaires sest avance a servir lesd. Seigneurs et princes en et par tout contre leurs ennemis, comme a fidel subject et bon gentilhomme convient.

Or est il maintenant que nagueres, en ces tumultes passees, se soit laisse enduire de quelques ungz et tels quy tenoyent authorité et partie du gouvernement de ce pays bas, a condescendre en la lige, que plusieurs entre eulx avoyent faict, non sçaschant autre, que tout se faisoit au service du roy nre sire, quand iceulx principaulx autheurs ainsy avoyent bastis leur fraudulente confederation pour y attirer plusieurs gentilhommes et gens de bien, quy auroient desir et envie de servir leur roy et prince, comme led. original remonstrant a eu tousiours et encore auroit des astheure; et pour mieulx venir au bout de leurs entreprinses que doleusement ces malings autheurs avoient encommencez, peu a peu fourvoyerent les povres et simples gens par quelques hommes quy se disoient prescheurs de la parolle divine, affin que par tel moyen a eulx plus expedient finablement emeussent les coeurs des gens, contre leur droit seigneur et prince naturel; ce encoires que sy par aventure en aultres ilz puissent avoir parfaict, neantmoings aud. remonstrant, grace a Dieu, nul lieu a eu; car combien qu'il en leur lige se estoit mis par ignorance, touttesfois a la fin se commenchoit a doubtter qu'il ny fut quelque fraude. Et pour ce alla veoir les gens quy estoient ja en armes, soubs la conduicte de Monsr de Brederode affin de cognoistre leur maniere et intention; mais quand il ne vist aultre que brisement dimaiges, saccagemens de temples et semblables sacrileges, moult luy despluut leur facon de faire, et se delibera retirer en Fryse, ou que ne sceut sytost passer la mer, que estans en la mesmes naviere plusieurs des rebellans, lade navire a est prinse des gens de Monsr d'Aremberge, et luy original remonstrant constitué prisonnier avecq des aultres et detenu jusques ores. Par ci est il maintenant que vers le temps auquel nre Seigneur Jesu Christ par sa bonte et misericorde incomprehensible, nous a delivré avecq son sang précieux de la mort perpetuelle et rompu les prisons denfer, icelluy Hartman van Galama et tous ses parens et amis supplient vre Excellence avecq toutte humi-

lite, que la plaise, en memoire et pour lamour diceluy Dieu miséricordieux, user de pitie misericorde et grace allencontre de luy, le veullez pardonner ses offences, que vrayement par ignorance et simplesse, non poinct par malice ou impiete (quand icelluy original remonstrant mesmes a este deffenseur et protecteur des eglises, images et aultres choses ecclesiasticques et se soubmett entierement a la censure ecclesiasticque et religion catholicque, comme lesd. amys souffisament feront apparoistre) sont estez commises. Dieu qui recompense tout bien à vre Excellence fera la retribution; supplians treshumblement comme dessus. Sy ferez bien. — *(Vendredi Sainct*, 1568*)*.

VIII.

(Zie bladz. 42, aant. [3].)

Phile Triest. Veu les charges, examens, et confessions de Ph. Tr., par iceluy distinctes fois faicts, soubsignez et ratifiez, de se avoir tenu en la ville d'Anvers avec Van der Aa au logis du soleil d'or, ou led. Van der Aa publiquement enrosloit gens pour le service du Sr. de Brederode et pour la garde de ses ville et pays de Viane; presté a iceluy 50 escus et luy envoyé une arquebuse aud. Viane, on desia led. Van der Aa estoit capitaine et avoit emprins les armes contre S. M.; hanté les confz. rebelles, entr'aultres un cape. Clou, un de ceulx qui avecq Jehan de Marnix partit pour surprendre le pays de Walcheren avec trois navires, et que aud. de Thoulouse, estant de retour dud. Walcheren, il auroit escript lettres, par ou il luy declairoit estre marry ne le pouvoir suyvre vers Viane, mais que bientost avecq bonne compie de gentilhs. il le suyvroit en pleine campagne, se recommandant au petit troupeau. S'estant par dessus ce trouvé avecq son homme en la compie de Dandelot et Winghle, embarquant à Oosterweel vers Meerkerke, pour (comme il confesse) se mectre avecq les dessus nommez en service à Viane; et combien que pour ceste fois il delaissa (par le conseil d'ung sien oncle demeurant à Schoonhoven) lad. compie, toutesfois depuis. après avoir faict un tour à Gand retourna vers lesd. Caps à Meerkerke, en la compie de Loïs Carlier, et demeuré avecq iceulx iusques à ce que les 8 en-

seignes partirent de Viane vers Ouwerkerck pour de là aller à Amsterdam, ou par bruyct commun il confesse avoir entendu, qu'ils seroient payé de leur solde; en laquelle troupe il s'est trouvé avecq les chevaulx et pistoletz; et depuis ayant suyvi lad. troupe dud. Amsterdam vers Waterlandt, est apprehendé en la navire avecq les rebelles Caps Wingle, Dand., Max. de Blois, et les 2 Batenb. — Condampné a estre executé par l'espée, 28 Mai 1568. —

Arthur de Baudrichon, serviteur du Sr. de Brederode, ayant esté entretenu à 2 chevaulx à la charge de S. M. en la bande que led. Brederode avoit de S. M.; faict plusieurs messaiges et porté plusieurs lettres et argent aux caps rebelles dud. Brederode en les ville et pays de Viane, leur disant par charge de sond. maistre, qu'il feroient le pis qu'ils pourroient au Duc de Brunswick, cape de S. M.; conduict 17 tonneaulx ou barils de poudre et quelques plombs d'Amsterdam secretement vers Iselstein et d'illecq les convoyé en sureté en lad. ville de Viane; ayant aussi adverti lesd. caps de l'intelligence que led. Brederode avoit avecq les sectaires de lad. ville, et que venant l'enseigne devant lad. ville de Viane il les sauveroit et feroit payer en lad. ville de V., donnant à diverses fois, portant argent procedant des consistoires et ausd. rebelles de V. de la part du Sr. de Brederode, bon courage aux caps et soldats; s'estant mis, après le partement de tous les caps dud. Viane, au chasteau illecq, et le gardé iusques à ce que led. Duc Erich s'est saisi de lad. ville [1]. — Cond. à avoir la teste tranchée; 28 May 1568.

Loïs Carlier, l'estant mis au service de Pierre Dandelot; cape d'une enseigne d'arquebonsiers pour le Sr de Brederode a Viane; receu l'argent en Anvers dud. Dand., et iceluy faict prest et advanché à aulcuns soldats mis sur le rôle dresché pour led. Dand. aud. Anvers; faict coultraige pour iceluy de plusieurs buffles et samois, et les porté par deux fois dud. Anvers aud. Viane, pour vraysemblablement d'iceulx armer les soldats rebelles, et par dessus ce de l'argent qu'il avoit en garde de Ph. Wingle

[1] De Raad in den Hove van Utrecht, J. de Lent, schrijft dan ook 18 Juny 1567 aan Marga., dat hij „Artus, varlet de la chambre du Sr. de Brederode", gevonden op 't kasteel van Vianen, als gevangen, na 't vertrek van Hertog Erik, gevangen heeft gehouden t' Utrecht op 't kasteel. (*Corr. de Holl. et Zél.*)

aud. Cape dud. Brederode, il luy auroit acheté trois pistoletz, pour avecq iceulx aller aud. Viane; auquel lieu led. Carlier s'est tousiours tenu avecq led. Dand., iusques à ce que ils se sont retirez à Ouverkerck, etc, et prins auprès Harlingues. — Cond. pour avoir la teste tranchée; 28 Mai 1568.

[Den 26en Mei (67) schreef Margaretha aan Aremberg: "Mon cousin. Je suis advertie qu'entre les prisonniers (de) Harlingue, y a ung *Loys Carlier*; il s'est nommé Loys Lallou ayant este recepveur general des consistoires de pardeça; ung gentilhomme de Gand surnommé *Triest*; ung soldat d'Aire nomme Rumault, et ung Benoit d'Engien, lesquels il fault bien garder, examiner, et chastier; a quelle fin en advertirez les Commissaires pour en faire les debvoirs et tout diligence pour les recognoistre, et tous aultres qui pourriont estre de premiere importance. A tant, mon cousin, je prie le createur vous avoir en sa ste garde. D'Anvers le xxvje jour de May 1567. Margareta.]

Firmin Peltier, ayant suyvi de Warneton *Robbert Terier*, cape des rebelles, et le mine me Corneille vers Quesnoy sur le Deule, ou se sont trouvez plusieurs sectaires du pays de Laleuwe et Westquartier de Flandres, armez et embastonnez, lesquels il a illecq mis en ordre et suyvi iusques en la ville de Lannoy, auquel lieu iceulx rebelles ont estés deffaicts; et de ce non content se seroit trouvé en la ville d'Anvers, où il se seroit laissé persuader du cape Wingle et Dand. se trouver a Viane, pour le service du Sr de Brederode; auquel lieu il seroit demouré iusques à ce que les 8 enseignes des 11[1] seroient partiz vers Ouwerkerck, etc.; ayant suyvi lad. troupe avecq l'arriere-garde; et lad. emprinse failli il s'est avecq les aultres caps et soldats mis en bateau, etc. Cond. pour avoir la teste tranchée; 28 Mai 1568.

Bartholomé de la Val, natiff de Quiers en Piemont, ayant suyvi d'Anvers en soldat, avecq ses armes legeres de buffle et manches de mailles, Pierre Dandelot et le suyvi à Viane comme domestique et le suyvi par tout, mesmes assisté et aydé a retrancher les tranchées à Meerkercke y auparavant faictes par le Duc Erik de Br., pour se mieulx

---

[1] De drie overigen waren, onder Renesse, Nyvelt, en Huchtenbroek, te Vianen gebleven. De 8 vertrokkenen stonden onder Longueval, Cocq, Dandelot, Wingle, Van der Aa, Wynandt Augustijns, Gistelles, Melchior van Kuilenburg.

mectre a deffence. Et este veu avecq la rondelle dud Dand. et une rapière d'Espaigne sur lesd. tranchées à l'escarmouche y faicte par les gens dud. Duc Erik à l'encontre dud. Dand. et ses soldats; l'estant aussi dud. M. suyvi vers Auwerkerck, et la fausse alarme, etc. n'estant succéde, il s'est embarqué et prins en mer, etc. Cond. d'estre executé par l'espeé; 28 Mai 1568.

De vonnissen der beide Batenburgs, zie onder Van Hasselts *Stukken*, enz. I. 124, 125; die van Cocq, Ilpendam, Jan van Blois, Galama, en Beyma, in Marcus *Sententien*; die van Dandelot, Wingle, Jean Rumault en de beide Wattepattes, in *Nederlands Opstand*, enz. 1564—1566. Dat van Constantijn Bruynseel is ons niet onder 't oog gekomen; hij had Wingle als schrijver (*clerc*) gediend.

IX.

(Zie bladz. 44, aant [1].)

De eigen woorden van Van der Haer luiden: „At laborasse huius hominis [Villers) testimonium [over Egmont] a fratre Joanne Gherio Franciscano accepi, dixisseque sibi moriturum Villerium: falso a se accusatum Egmondanum, eiusque se calumniae culpam deprecari, ac rogare — quòd tympanis circumsonantibus exaudiri moriens a circumstantibus non posset — uti rem eam Albano denuntiaret." Wij wenschen noch de kennelijke waarheidsliefde van den geschiedschrijver, noch de goede trouw van zijn zegsman te betwijfelen, noch ook het karakter van den edelman hooger te schatten dan het verdient; maar gelooven bepaaldelijk dit laatste, in zijn veranderlijke zwakheid, het meest getrouw te blijven, wanneer wij ons het geval aldus voorstellen: Villers heeft bij den Franciskaan in de gevangenis gebiecht, en hem toen zijn misdadige beschuldiging van Egmont beleden, hem tevens vragende die belijdenis aan Alva ter ooren te brengen; maar, gelijk hij thans berouw had Egmont valschelijk beschuldigd te hebben, en zich voor zijn einde van die schuld ontlasten wilde; zoo had hij, op 't schavot zelf gekomen, en ziende dat hem zijn geloovig sterven 't lijf toch niet redden kon, evenzeer berouw van de zwakheid, waarmede hij zijn onroomsche geloofsbeginsels verloochend had. Met deze onderstelling doen wij zeker noch zijn karakter te veel eer aan, noch Van der Haer of broeder Gery in hun waarheidsliefde te

kort; terwijl wij er tevens de overlevering — die toch ook onmogelijk geheel in de lucht kan zweven — niet bij voor 't hoofd stooten; en alleen die trommels — die misschien eene misvatting van den geschiedschrijver zijn, door op 't schavot over te brengen, wat in den kerker was voorgevallen — keeren weder tot de rust terug, waarin zij bij de terechtstelling eens Roomschen lijders gewoonlijk verkeerden.

Wil men, want wij begeeren onze gissing, die altijd eene gissing blijft, niet op te dringen; wil men zich volstrekt aan de letterlijke voordracht van Van der Haer houden; dan zal men, om de overlevering te verklaren, veronderstellen moeten, dat de woorden, door Villers tot zijn biechtvader — op 't schavot en onder het geraas der trommels (?) — gesproken, door de omstanders als een uiting van zijn verzet zijn opgevat, en dat zij daaraan hunne overeenkomstige uitdrukking, gelijk de overlevering hare voorstelling, danken. Werd nu ook bij tot de moederkerk teruggebrachte lijders de trom geroerd, dan is deze verklaring der zaak zeker de meest eenvoudige.

Het vonnis van Villers, gelijk dat van Hoey, zie later, waar wij de aanleiding tot hunne gevangenneming vermelden. Dat van den met hen ter dood gebrachten Quentin Benoît — in 't schip bij Harlingen gevangen genomen (zie Margaretha's briefjen in de vorige Bijlage) — luidde als volgt:

Q. B., ayant au mois de Sept. 1566 en la ville d'Enghien conduict grand nombre de bourgeois eslevez, a cause du bruict, que le Provost de la ville de Mons se trouveroit celle nuict en lad. ville d'Enghien pour apprehender les briseurs d'imaiges; et donné ausd. bourgeois comme leur chief et cap^e^ le mot du guet, afin d'empescher l'entrée aud. Provost; continuant en ce faict dez les 9 h^s^ du soir iusques à 5 h^s^ du matin. Ayant à son partement dud. Enghien dict à ses voisins, en prenaut d'iceulx congié, qu'il retourneroit de brieff en meilleure compaignie; dict à Vilvorde aux Catholiques qu'ils estoient tous bestes parce qu'ilz ostoient leurs bonnetz devant les dieux de pierre ou de bois, et qu'il estoit Geux de pied en cap; ayant suyvi comme gentill^e^ Pierce Dandelot, cap^e^, etc., appréhendé en navire aupres de Harl.; teste tranchée; 1 Juin 1568.

Wij voegen hier nog de vonnissen en namen van eenige, met hen in 't zelfde schip gevangen soldaten bij, die te Harlingen gehangen werden:

Nous Jeau Grauwels, etc.: Noel Geraerdt, prisonnier au chasteau de Harlingue en Frise; ayant sceu que ceulx qui sont esté battus et deffaicts à Austruweel, auprès d'Anvers, estoient Geux et tout contre S. M.; et ce non obstant est depuis venu au service des Gueulx dessoubs Andelot, ayant servi comme soubs-porteur d'enseigne et porté armes, et receu argent, tout allencontre des ordonnances et placarts de S. M., et vescu sur le bonhomme et paysans sans payer après. Ayant eu l'advis de Mrs les commissaires deputez de sad. M.; avons condamné et condamnons par ceste led. N. G. qu'il sera executé et estranglé avecq la corde, que la mort s'ensuyve. Actum le 29e Juing 1567. — Gelijk vonnis van dezelve dagteekening tegen Pauwels Bekeringhe van Merxem, hebbende tevens kerken beroofd en gebeeldstormd; Jean Val, soldaat van Dirk van Batenburg; Knipperdollinck, sold. van B.; Hendr. Falck, sold. van B., ayant porté armes et vescu sur le bonhomme; Claes Braggaert, sold. van B. ayant aide à spolier les couvens.

X.

(Zie bladz. 60 aant. ².)

„Kumpt alle dage vole schepen mit goedt und husraet uth Brabant, Hollandt, Frieslandt, und Groeningerland, dartho ock vele volcx; hir sint ock noch vele van die Walen, die mede in 't Waterland und in die clostern tho plondren gewest zijn, und drogen buxen, also het schijnt und ock gesecht wort, van dat misgewant, van sampt und anders. Und want alhir gesecht wort, dat sulcke kerckenschenders teghen Keyserlichen mandaet, dat hier an 't rechthuse noch angeslagen steet, underholden worden; so wort geantwordt: *„wel, die die kendt, die moge sie anbrengen.*" (Bericht van 4 Juny, 67).

XI.

(Zie bladz. 61 aant. ¹.)

„A cest instant me sont venues deux au trois advertances toutes d'une mesme teneur, que le Seign. De Brederode est arrivé avecq sa femme et deux basteaux avant-

hier environ quattre heures du soir, dernier jour d'apvril, à *Lochummerhorne* au pays d'Ostfrize, et illecq desçendu en terre avecq treize de ses gentilzhommes, et allé delà tout droict à pied en la ville d'Emden, prenant son logis premier chez une hostesse apoticaire et aprés en la maison du feu *Tido de Kniphusen*; et dict-on que les deux basteaux et ung aultre d'Amstelredam, ensemble encoires ung d'Anvers, là arrivez avecq ledict Brederode en ung mesme temps ont esté fort chargez d'argent et des biens aultres beaucoup." (Mepsche aan Aremberg; 2 Mei, 67.) Dezelfde 5 Mei: „(Jakob) Ripperda (de Farnsum) me rescript qu'il a receu certaines nouvelles, que le Sr de Brederode avecq sa femme s'en est allé vers l'evesque de Bremen et que l'on n'ayt voulu endurer plus longuement a Empden. Aylco Wineken (de Delfzijl) m'escrypt semblablement qu'il a encoires hier receu pour vray, que Brederode est party d'Empden vers Logerort (?) a deux lieues dud. Empden, et que le Cte Edzart d'Ostfrise n'ayt pas voulu parler a luy. Escrit aussy que lundi passé Paul Korffgen est passe par le Delfzijl à Empden, mais ne sçait ou il est à ceste heure. L'homme qui a este vers les susdits me rapporte que ung marinier luy a dict d'avoir veu Brederode entre Stickhuzen et Vreborch, au quartier d'Overembden, qui est le chemin de là à la contrée d'Oldenburg et Bremen. Et ung aultre marinier ayt veu led. Bred. à l'evesché de Bremen. Celuy que je depeschiz avant hier pour Empden ne m'a encoires rien rescript: je l'advertiray qu'il suyve Brederode iusques à Bremen, et s'enquestera où il va plus avant."

XII.

(Zie bladz. 62 aant. [1].)

Arnoult Fransz, conchierge van den huyze van Honsbosch, out omtrent liiij j., heeft tot Petten 13 jaer gewoent; luttel sekte of ketterij aldaar, „tot aen den tijt toe, dat daer overquam eenen Rosenberger, die hem dunct dat groote familiariteyt hadde metten pastoor, Heer Jan, van Schoorle, in voegen dat deselve pastoor, verlatende sijn oude maniere van religie, sloech aan de secte van Calvinus, zoedat hy zijne misse verliet, blijvende nochtans predicken in de kercke, singende oock op de stoel ondertijden Salmen;

daertoe hem hielpen eenige vremde gasten op Hontsbosch werckende, die de sermoenen quamen hooren, ende principalijck de voorn. Rosenberger met zijn dienaers ende familie." Ros. is aan zijn huis wel komen wonen, „met hem hebbende zeker gezelschap van dienaers uit Brabant, die op een avont namen van een buffet seker Mariënbeelt, twelck van goede kunste was, ende leyden 't op vuer ende verbranden 't; daermede hy declairant zeer qualijcke tevreden was ende veel woerden maecte, daeraff Ros. hem seer excuseerde, seggende dat hy er wat anders soude voor geven." — In Alkmaar behoorde Ros. de herberg van Keulen, waar Brederode met zijn feestgenooten, even voor den beeldstorm aldaar, aanzat; Ambrosius Ambrosii, bode der stede (van Alkmaar) oud lj. j., was „als dienaer der stadt bewaerende het silvere den j^{en} oft ij^{en} Sept. 66, ten huyse van Rosenbergher, in de herberghe genaempt Cuelen, ter tijt de H^{r} van Brederode daer present was mette zusters van den Prince van Orangiën ende mijn vrouw van Horne, zoo hy verstont, en de diversche and. Jouffrouwen ende Edelluyden;" Baert Symons oudburgem^{r}, oud xl. j.: „scheydende de voorg. van Brederode uyt het logyst genaempt Cuelen, toebehoort hebbende den voorn. Ros." Er werd hem nam. „na oude maniere van doene der stadt wijn geschonken." Ludolf Mechelman, „coopman van Antwerpen, hier tot Alcmaar mits zijne affairen van de Sijpe voor een tijt residerende, oud. lvij j.: heeft genoech gemerct uitten woorden ende proposten van eenen Mr Arent van Rosenberghe (in 't tracteren onder tijden hunne saken van de Sijpe, daer de voorn. Ros. oock veel lants mede hadde), dat het geheel zijn beleyt en de voorstel was [zoo men beeldstormde]. Want eertijden, corts voor den troublen, hy metten selven Ros. deur de kercke van O. Vrouwen t' Antwerpen passerende, deselve hem decl. vraechde: waer mach der papen schat liggen? Oick corts daer te voren, soe hy decl^{t} met hem was staende in tractaet van seker merckelijcke somme van penn^{n}. voor landt bij de Heyns liggende, van dairaff octroye te gecrijgen omme te bedijcken, hy Ros. hem verclaerde, dat hy corts gelts genoch soude hebben, ende dat aen hem nyet en soude houden, want hy zoo familier was met mijn Heer van Egmont, dien hy seyde, dat hetselve ende niet den Coninck toequam;..... seggende te dien tijt, dat hy soe ende sus lange metten voors. Heere van Egm. gesproken hadde, deurdien dat hy groote vriendschap gemaect hadde tusschen denselven Heere en Brederode, in vuegen dat hy geworden was Drosaert van Vianen. Oick dachte

hem declt vrempt, dat hy, daer Drossaert wesende, meest hem tot Antwerpen was houdende, diversche dusdanige saken practiserende, zoe hy naderhant genouch gemerct heeft, ende oick diversche proposten dieshalven sedert genouch verstaen heeft van eenen Steven van Vissenaken tot Antwerpen. Ende o. a. alsdat, soe men de kercken tot Antw. ontstucken sloech, hy, metten selven Ros. doen wakende, gesonden werdt by zijnen Hopman Schoonhoven naer het stadhuys, omme sekere saken den Heeren te kennen te geven; welck hoorende deselve Ros. is sonder beraet medegegaen; ende comende voor O. Vrouwen kercke hadde geerne gesien, datse tsamen daerdeur gegaen waren, maer daertoe geen last hebbende gingen tsamen voorby. Ende wederkeerende vertrock deselve Ros. hem in de kercke, ende bleve daerinne sekeren merckelijcken tijt, daer hy dept. wel verstaen heeft zijn dienaers ende de cameniere van zijn wijff mede doende geweest te zijne. — — — — Corts daer te voren Ros., eens wesende t'sijnen depts. huyze, daer hy was comen wandelen met Mre Kaerle Gabri, advocaet aldaer, omme van daer naer de predicatie tsamen te gane, hielen hem declt. o. a. voere, waeromme hy declt. niet mede en ginck; ende hy antwoirdende, dat hy den ouden wech niet laten en woude, waeroppe deselve Gabri seyde, dat hy emmers wel mercken conste de boeverye van de papen, dat tselve nyet staen en mochte, ende dat hy des wel vermochte te doen, naer de mael tselve nu by de Hertoginne was toegelaten. Soe oock eertijden de huysvrouwe des voors. Gabri tot zijnen huyze commende wel geclaeght heeft, dat haer leet was, dat heur man hem soe vele moeyde mette predicanten; dat oock de voors. Ros., soe men alomme mette kercksmijtinge was doende, hy altoos te voren was seggende, waer en wanneer dat men tselve zoude doen, soe ten Bossche, in Hollandt, tot Uytrecht, tot Brussele, Loeven, ende elders; hoewel tselve soe nyet toe en ginck alomme, als hy meynde ende by aventuren hadde toegeleet. Verclaert voorts, dat hy dens. Ros. eertijden wel heeft hooren seggen, dat nu Caerle Gabry, als de saken wel verstaende, hem soe was moeyende, ende hoepte dat hy de Calvinisten ende Lutheranen soude accorderen. Verclaert voorts, dat hy declt, comende alhier tot Alkmaer, omtrent Paeschen over jaer, hoorde daer seggen, hoe dat die voors. Ros. met zijn dieners ende gezin waren d'ierste, die hier in den kercken de Psalmen bestonden te singen, soe dat byna op een kercksmytinge doen geschapen was. Verclaert voorts, dat hij declt wel eertijden, recht eer de troublen gebuerden,

by hem comende ende daer by hem vindende diversche vrempdelingen, crijschluyden, capitainen ende and., daer deur hy wat suspicie gecreech, vraechde hem o. a., ende seyde hy hem: dat waren knechten, die hy voer den Coninck van Sweden aennam. Seyt nog, dat hy soe familier was geworden metten grave van Egmondt, deurdien deselve Heer was geneyght ende favoer crijgende totten huwelijck tusschen den Coninck van Zweden ende de dochter van Lorreynen (dwelck hij Ros. was beleydende)[1] ende consecutivelijck aen de Hr. van Brederode. Segt voorts, dat hy Ros. lest gesproken heeft, soo hy tsynen huyse quam in den Vastelavont over jaer (67), seer swaer wezende ende suchtende, mitsdien, soe 't scheen, de saken heuren loop, naer synen sin nyet aff en liepen. Ende dat hy in 't seker sedert van hem nyet vele en heeft gehoirt, dan dat hy nu tot 's Hertogenbossche onlancx geleden verstaen heeft, dat hy Ros. soude hem onthouden tot Coelen op de Houtmerct."

(Uit de „informatie gedaen by der Stede van Alcmaer, dorpen, ende vlecken daeromtrent" enz. *Conseil des Troubles*, 28).

XIII.

(Zie bladz. 63 aant. [1])

Dirck Woutersz, pastoir tot Wassenaer (sedert 1535) out omtrent 63 j.: „een wijl tijds, nadat de kerckbrekinge in Hollant begonst was, op eenen avont nae Sint Annen loff, terstont nae die Vesper gedaen was, ende soe hy dept. uytter kercken vertrocken was, hoorde hy datter Raephorst (welcke R. een deure off twee van de kercke mit sijn dienaers hadde doen waernemen, omdat die niet gesloten en soude werden) angevallen was mitte zijnen, tot brekinge van de aultaeren, die hy dept. oock 's anderen daechs vant geheel gedemolieert, ende dat hy die steen van een van den aultaeren op zijn wijffs graff hadde doen leggen; welcke aultaren althans weder gereparcert zijn by Aelbrecht [v. R., die geestelijke was] zijn broeder." — Te S. Matth. 1566 waren „opten orgele by den organist, voert 't beginnen van Hoochmisse, verga-

[1] Een en ander, vergeleken met zijn naam, zou ons doen gissen, dat Rosenb. van Zweedschen oorsprong was.

dert Herbert van R., Mr. Symon Schermer, Frits van Egmont, ende noch eenige and., singende ende spelende aldaer het Liedeken: *Vive les Geux!*, drinckende ende veel quaets gelaets toonende; dan, soe het tijt was om die misse te beginnen, dede hy dept. zoeveel, dat zy een wijl tijts ophielden; maer onder die elevatie van de misse worde hetselve lyedeken aldaer weder gespeelt ende gesongen, ende die kruycke met bier, die zy by hem hadden, vertoent ende opgebeurt." Toen de pastoor na de mis Herbert verzocht zulke dingen te laten, gaf deze hem een slag in 't gezicht, zeggende „dat hij dept. nyet laten en wilde afgoederye te doen en oock anderen daertoe hielt." De pastoor hernam, dat „misse te doen geen affgoderie en was, maer te sondigen in den tempel God's affgoderie was." Daerop hy H. hem den voers. eersten slach (gaf);" hij protesteerde, en kreeg toen met de vuist een slag op 't oog en voorhoofd, zoodat hij ter aarde viel; zijn kapellaan hief hem op, en ging met hem naar huis.

Jan Pynsen, bailliu van Wassenaer, out lvj j., hooftofficier van wegen den Grave van Ligny, als Heer van Wassenaer, over de dorpen van Wass., Voorsch., Valk., beide Catw., ende half Oestgeest; ambachtsheer over de dorpen van Voorburch, Leyderdorp en van heel Oestgeest en Sassen, zegt: dat hy Herpert van R. voor zijn vierschaar heeft doen dagen, als hebbende „gedemolieert twee aultaren in de kercke van Wassenaer, d'eene in de capelle van Raephorst, d'ander in die van Cralingen, ende wegens andere insolentiën." Zijn kapellaen, Cornelis van Zonnevelt, was met hem bij 't breken geweest.

Andries Vincentz, metselaer, out omtrent xl j., getuigt: dat Herbert hem heeft willen overhalen de altaren te breken, maar hij weigerde, zeggende: „ick mochte daerdeur in schade coemen"; hij wilde echter met geweld, dat hij met hem en zijn kapellaan zou meêgaan; „ende Raephorst mit Heer Cornelis namen die hauweel in de handt ende begonsten eerst stucken te slaen, ende doen gaff hy hem dept. die hauweel ende seyde: breeckt nu voort, ick sal 't uytdragen, ende dwanck hem, dat hy voortbreken moste."

XIV.

(Zie bladz. 65, aant. [1].)

Te Wynssum: Beeldstorm, *ipso die Crucis*, Sept. 66. De pastoor was met den abt van Oldeclooster in Drenthe om zaken; vernam echter ,,dat Peeter Ryperdae daeraf was de auteur geweest en zijn broêrs het werck hadden gedaen; te weten: Asinghe, Onne, ende Wigbolt met haeren dienaers (Jan Schutte, eens huysmans sone van Sint Anne en and.); ende hadden met hun Tjaerck (aflijvigh) ende Egbaert (verloopen), steenmetsers. Alsoe de Rijperdaes de dingen van der kercke prijs gaeven, dat diversche persoonen, die anderssins de handen daaraen nyet en hadden gedaen, getrocken, genomen, ende wechgesleypt hebben vele goets van der kercken, als beelden ende ander cieraet. Seght, dat Jan Hiddinck te Obergum de beelden in stucken gesmeten heeft, maer nyet te Wynssum; dan, ten tyde Graef Lodewijck in 't lant was, heeft, metten brantmeester Geert Haenrix, alhier de clocken van den torren gehaelt, in stucken geslaegen, ende wechgevuert. Seght noit gehoort te hebben van Arnt Rypenda, sone van Oncko, dewelcke is Drossaert van Salant, maer wel van Huycke Manninga, Heer van Peeussum, dewelcke de voors. Ryperdaes tot de beeldstorminge aengevuert heeft."

Jan Tammen, kerkvoogd zegt: dat 's ochtends zeer vroeg bij hem is gekomen de andere kerkvoogd, die zeide 's avonds met de Ripperda's wijn gedronken te hebben, en dat deze toen van zins waren de beelden dien dag te breken; hij stond op en ging naar de kerk, waar hij de voornaamste cieraden weghaalde, en zeî den koster de kerk te sluiten, dat echter niet gebeurde. De broeders Ripperda hebben daarna gebeeldstormd, 't geen hij hen heeft hooren bekennen aan den Lt. Johan de Mepsche, op 't Kerkhof. Hun bastertbroer (die, van Asinges huisvrouw nam,) een katerboer heeft mede gestormd. — De huisvrouwen van Peter en Asinghe speelden op 't orgel, toen de beeldstorm plaats had (volgens Heer Goossen van Herven, Prior van 't Predikheerenklooster te Winssum.) Het Sacramentshuis hadden de Ripperda's zelven maken laten, en de orgelen waren niet gebroken, „maar de boecken van de kercke gedestrueert." Te Obergum waren Jan Hiddinck

en de toenmalige Pastoor Heer Jan van Lingen „principael auteurs van de beeldstorming."

De Koster zegt, op bevel van Jan Tammen de klok geluid te hebben, waarop de Ripperda's gekomen zijn, twee metselaars medebrengende. Volgens Albert Jansz, den organist, hebben drie broêrs gebroken, maar de vierde, Pieter, op en neer gewandeld en toegekeken. Huycke Manninga heeft het Sacramentshuis gebroken.

Johan Thedama, hooftman en assessor te Groningen, getuigt: dat te Wynsum „beyde de kercken van binnen zijn gebroken geweest, zoo hy gehoort heeft, te wetene: van het Jacopijnen clooster ende den kerspel; dwelck soo men seght gedaen souden hebben die van Ripperda, te wetene d'een daeraff geheeten Onne, ende d'ander Wigbolt, ongehylickt, met die ander twee gebroeders gehylickt wesende, te wetene: Peter ende Asinghe. Gevraeght oft te te Fernsum iet gebroken is in der kercken, seght daeraff nyet gehoort te hebben; noch oic dat Jacop Ripperda te Fernsum wonende[1] mede soude te Wynsum gebroken hebben. Seght voirt genoegh te hebben hoiren seggen, dat een ofte twee zonen van Etsaert Rengers eenige kercken solden gebroken hebben, nyet wetende oft tot Woltersem oft elders[2], gelijck hy oic niet preciselijck en weet, oft d'een ofte de twee zonen souden gedaen hebben, dairaff hy oic nyet en weet de namen."

XV.

(Zie bladz. 66, aant. [1].)

Mepsches Spie (6 Mei): „Op ghisteren zijn dry van den volcke van Brederode uytten legher gecomen unde sachten, dat der Heer van Brederode umb bystandt und ruteren und knechten tho bekommen uth sijn sol, und dat hy tho Bremen nycht lange verbeiden wolde, und

[1] Integendeel, deze was, even als de Drost van Salland, van de behoudende partij en met Mepsche bevriend, dien hij in 't nasporen van Brederodes reisweg ten dienste was. (Zie, in Bijlage X, Mepsches schrijven van 5 Mei.)

[2] Johan Rengers ten Post, verzekert in zijne *Kronijk* (I. bl. 302) uitdrukkelijk dat „Tiart und Wilco Rengers tho Gerlsweer und Woltersum de belden removeert."

solde der meininge ock sijn den durchleuchtigen und hochgeboren Fursten van Gulch umb hilpe tho versoecken.

Ferner hebbe ick, gisteren over den disch, van den Drosten van Vianen und Nyefelt horen seggen, dat sie vergangen Sondach einen brief ontfangen van oeren Hern, die tho Oldenburch op den Huze en frydagen avent geschreven were, dairin vermeldet worde, dat sijn E. dar geluckich angekommen ende wal ontfangen was. Und verwachten noch merder wederumbschrivent van velen Heren van dach to dach; alsoe dat zy noch egentlich nicht connen weten, soe sie sachten, waer sich oer Herr woude heen begeven; und wusten anders nicht, oft hie woude strackes nae Dutschlant verreisen nae des Princen broeder; mer sie geen ander verschrivinge van sijn E. weder bequamen.

Und hebbe oick verganghen nacht mit den Drosten und *Raphorst* op eine kamer geslapen, die ghisteren avont late als ick te bedde was gekomen sijn, menende dat ick slepe, und hebben deshalven tho einander gesecht, dat sie sich nicht genochsam konden verwonderen wat ich hier makede, diewil ich der religiën halven nicht uutweken. Daerop die Droste sachte, dat hie in die Apteke gisteren verstaen hadde, dat ick vormaels lange tijt by mijn Her Lieutenant van Groeningen gedienet: daerumb wuste hy nicht wat gelove hy my solde geven; het konde wal sijn, dat ick van den wolgeb. Graven van Arembercb afgeverdigt were, umb alhier alle handel to vernemen; darup die ander zede: wat, neen; het schijnt nicht in sijn worden, dat hie die nye leringe solde en tegen sijn. Doe sagte de Droste: het mach sijn wat het wil, tho vergeves is hie nicht hier, und darmit sint sie tho bedde gegaen."

(7 Mei). Hij heeft de beide laatste dagen met den Drost van Vianen, Nievelt, Raaphorst, Hugo van den Delf „wonende in Brabant tho Tornout, Pibo Harda, uit Longerdeiler 1 mile van Dockum, Sick Eminga, uuth West Friesland tho dische stedes gezeten. — Die Drost van Vianen hat sich verdich gemacht dissen morgen, und will, soe het schient, dorch 't sticht van Munster na dat landt van Cleve verreisen. De Drost is seer forchtsam und bange, dan stolzmoedich by den luiden." Ze hebben zich 's avonds onder 't eten tegen Aremberg en and. maar tegen de regentes vooral smadelijk uitgelaten. [Zie verder de text zelf.]

(Later): „Desen avont ben ick met vele Goes gewest und uth den bedelers-nap gedruncken." De herberg, de Geu-

zenherberg, genoemd is De gouden Fontein. Aan den disch: de Jonker van Raaphorst, Barthold Entens, Hendrik Maler, Balthazar „(Heer Jasper van Munster diener) die mede by Brederoden volck is gewest, und uth Waterlant over die Veluwe mede entkommen; mit twe borgers van Emden. Und hebben my in allen niet bedacht; want ik my mede gehalden hebbe als ein ander, ende dat ick so grote kunde mit Entens und Egbert Clant tho Steen gehadt hebbe, die hueden morgen daer mit my gekommen und van Groningen tho samen gereyset is, mit ock Haye Herens, nochtans tho samen nicht an den disch gewest.

(29 Mei). De stad wordt versterkt; er zijn wel 600 of 700 menschen aan 't werk geweest. Hij heeft nog Paul Korfjen, de drie gebroeders van Ripperda van Winssum en Edzard Rengers met zijn zoons gezien.

(1 Juny). Ick hebbe syder mijn leste schriven nicht nyes vernomen, allene dat Nyefelt uth Hollant hyr gistern weder gekomen es und underholt sich umb Uinco Manninga huys tho Lutzborch, dat hem van den drosten vergunt is; und vertellede ghistern middach over den disch, woe dat hie van den hilligen Sacramente, dat hy sunder ennige riverentie, enen broet-godt noemede, der papegaey tho eten hadde gegeven droge, und die grave, weins droste hie gewest hadde, in wein nat gemaket und ock der papegaey gegeven. Demgelicken hadde hie tho Utert gewest mede in die Kercke, als die thobrocken was nnd hadde die hillige olie, dat hie een smeer vat noemede, genomen und die by hem gewest darmit umb dat hovet gesmeert.

Gistern avont was ich mit Homme Hittinger ten dische, die my vragede off ich mijns hern Lieutenants dener were; sus ist my nergent nach gefraget; die sachte dat hie hadde in vifftheìn oft seisthein in sijn hus mit fleysch tho spysigen geen utnement gehadt, und ock in sine gretenye stedes in die herbarge laten spisigen so wel up fridagen und saterdagen als anderen dagen.

Hindrick Maler van Groeningen sachte ock, hie hadde die Broder kercke tho Groningen ein mael helpen tho breicken[1]; nu worde der gelt an verdient dat sie weder worde maket, und hie hopede den dach noch tho leven, dat hie se noch ein mael wolde helpen brecken.

---

[1] Een der Groninger burgemeesters getuigde (in 1569, voor 's Konings Comm. Quarre): „dat Hendrick Maler, dat een constich schilder was binnen dezer stadt, hem wel bekent heeft, dat hy een van den beeldstormers hadde geweest; hebbende het crucifix selve om verre gesmeten."

(4 Juny). „Gistern avonst sinnen Pibo Harda, Syucke Emenga, und ein walsche Capiteyn, weins name ich nicht kan gewar worden, van alle diese brederodischen affgeferdiget, nach Leer umb al dar van Claes van Bremen oft sumpten Claes tho vernemen (die wile die selve breiven van den here van Brederode bekommen, die ock aldar up des van Brederode vertrostung gewachtet) wat trost vurhanden sy; want die tydunge quam hir dorch, nach seggen van den boden, als ener genant *Dirck Jossen*, *een goltsmit uth den Haghen*, dat her solde wederumb geschreven hebben gheen trost vorhanden tho sijn, en yder mochte sien woe hie weder tho genaden konde komen. Wat tidunge sie nu wederumb wouden brengen, wil ick mijn her voirts aver schriven, so ick solcks vernomen sall hebben.

Grave Johan van Oistfrieslandt ist den ersten dieses maents van den Orth her gecomen, und nach ein stonde vorwilens nae de Grete vereist, dar Grave Edzardt gistern ock angekomen ist; und sint up allen husern und sloten seer int arbeit umb de vestinge tho verstercken.

Die amptluden sint ock seer bemoyt; die alle dage off und an reisen, und warden noch alle daghen kriegsknechten angenomen, onder den name van wolgemelten grave Johan, und willen sich nicht laten blicken dat hoer wes solde fruchten.

Gistern hebbe ik alhir de veste umb gegaen, und heb gesien dat dat bolwerk gerede is van der valde porte bes ander nyer porte; averst tusschen der vorschrive nyer porte und bolter, und vorts bes an dat slott, was noch mit unttellich arbeits volck besett, und was die bolter porte ock up genomen, dar het schijnt dat sie eyn rontdeel willen leggen; ock maken sie een wal dorch dat hoff vor t slott an der mueren, wer dat ghistern 14 wagenen erde up vorden; und dat rontdeel upt slot ist die helfte weder up de westersijdt ingefallen, dat ock weder up gemaket wordt; die borgemeistern und hern desser stadt hebben eerghistern alle holtbalcken, sulen, und plancken, die hier tho copen sint gewest, up gecoft; wartho dat averst gebruckt sal worden, weet ick nocht nicht.

Die harnaschschouwinge wordt dorch dat gantse landt geholden diesen dach, insunderheit tho hinte, und alher isset noch verbleven; dar wordt van dage tho dage vermoden dattet ook sele geschien; und alsoe sie omme gekomen sint, willen die heren noch ene generale harnaschschouwinge op den velde, dar dat gantse landt und alle borgern byden anderen solen erschinen, holden. Hir kumpt alle dage vole schepen mit guedt und husraet ut Brabant,

Hollandt, Frieslandt und Groeningerlandt, dartho ock vele volcx; hir sint ock noch vele van die Walen die mede int Waterlandt und in die clostern tho plondern gewest zijn, und drogen buxen, also het schijnt und ock gesecht wordt, van dat misgewant van sampt und anders; und want alhir gesecht wordt dat sulcke Kerckenschenders teghen Keyserlicken mandaet, dat hir an 't rechthusse noch angeslagen steet, underholden worden; so wordt geandtwort: wel die sie kendt die moge sie anbrengen. Die van Groeningen komen hier ock seer sterck, und ener van die principalen, Hindrik Maler genant, steit in des Cantzlers husse alhir und arbeidet.

(6 Juny.) Ich byn, Euweren schreiben nach, bey dem Cantzeler zur Westen zu Haltha gewest, und von ime ein gedruckt exemplaer dess keyserlichen Mandaets gegen Koninglicher Maj. unsers allergnedigsten Hern rebellen, den 18 Maii jungst zu Embden aufgeslagenn, begert. Darauf ehr mir geantwort, das seinem G. H. zu Ostphreislandt nit mehr dann eins zugeschickt, das noch dieser zeit vor dem Rechthusse daselbst stehet; sonzt woltte ehr euch gern eens mitgetheilt haben. Und hat mir weither vermeldt, das dorch solche publication vele auss hoegstgedachter Kon. Maj. Landen vorfluchtige von Emden endtweichen, und das die so dahr geblevenn, sich zu Rechte erpiethen, derhalben sie nu nit weider damit konden vortfharenn.

Dehr Hinrich Maler, der zu Groningen der principaelh Kerckennbrecker gewesen, stehet alhier in des hern Cantzelers behausungh und ahrbeidet. Ess seint alhier diesen dach der Rector zu Groningen, M. Claes, auch ein Lector in tertia classe, mit noch einen uth der schoelen, Coerth gnandt, ankommen.

Pybo Harda, Syuke Eminga, mit de anderen von Brederode alhie verlassenen, seint von Leher widderumb hie zu Embden ankomen, und holden dess Brederoden schreiven an innen also verborgen, dass men nichtz von irem vorhaben und anslegen khan gewahr worden. Und scheint dass ess nicht na hoeren wille zugaht.

Datum Emden, den 6 Junii 1567.

(8 Juny.) Diesen morgen hebbe ick van die brederodischen verstaen, dat die prince van Uraniën sie van den curfursten hertogen Augusten, ser herrlich mit zeven hondert perden ontfanghen, und dat die fursten solden an dat hof van Burgoniën gesanten hebben geschickt umb tho begheren dat die augsburchsche confessie mede in die arffnederlanden mochte ingefort worden; dat ock die van Brederode ter Harborch byden hertoge van Lunenborch in

weinich dagen gewest, und dat ehr an sinen Edeluden geschreven: so Emant frouwen, bewanten, oft guedern tho Amsterdam hebbe, die solle sie dar uth fordern, er wolde und gedocht die stadt anthofallen und inthonemen. *Dar Herbert van Raephorst ock up sachte, dat hie binnen twe maent sijn hoet mit papen kloten (mit tucht geredet) rontomme wolde behangen und erboet dieselve tho vercopen diesenn middach over den disch* (*). Und die breff an Claes van van Bremen erhilde, dat sie solden wal gemoet sijn; hie wolde in korten tyden trost erlangen, dat sie sich met em erfrouwen solden. Die graven sinnen noch inder Greten; und wordden van daghe tho daghe al mer knechten an genomen und up den husman verlecht.

[Ook Bossu wist zich eigen berichten uit Emden te verschaffen, die wij hier volledigheidshalve bijvoegen. In July 1567 werd hem van daar gemeld]: „Entre aultres capitaines il y at ung nommé Jan Broeck [1] qui est fugitiff d'Amstelredamme, lequel est de six enseignes, et il y en at encorres deux aultres, l'ung nomme Jonker Pewesen [2], en l'aultre Pauwel Corff, lesquels ont baillé argent sur mein a quelques soldats, pour se trouver allentour de Wesel, comme aulcuns d'entre eulx me l'on dict mesmes.

Il m'a esté asseuré qu'ung nomme Marcus Perez, marchant d'Anvers, a faict une grande levée de deniers aud. lieu pour le Sr. de Brederode, et que semblablement en a esté envoyé du costé d'Allemaigne, aud. Sr. de Brederode, bonne et grande quantité.

La ville d'Emde est tellement rempli de fugitiffs de pardecha, que mesmes en une maison seul d'un boulangier en ay compté iusques au nombre de xxxvj, et si en vient tous les jours de nouveaulx."

[Uit Kleefsland wist Bossu Margaretha, den 29en het volgende mede te deelen]:

„Madame. Ce jourd'huy est revenu cetuy qu'avois envoyé en Clève, lequel at trouvé Monsr. de Brederode à Rainsburg, distant six lieues d'Arnem, où il at esté deux jours detenu prisonnier; toutefois il a si bien contrefaict le Geulx, qu'il est eschappé; aiant veu aud. lieu le conte Lodovich, le conte de Schomburch, et le conte Van den Berghe; mesmes devant revenir allat avecq eulx

(*) Ne point lire devant son Alteze le subvirgulé.

1 Die later als Watergeus werkzaam was.

2 Dezelfde Huycke Manninga, dien het Sacramentshuis te Winsum gebroken had. Zie de vorige Bijlage, bl. 260. Hij was (zegt de getuige ald.) te Cranenburg gehuwd, en toen (in 't jaar 1569) „aflijvich". Hij was de broeder der beide Drosten van Emden en Norden.

depuis le susd. chasteau de Reinsburg jusques à la Luneburch-haie, assis en ung charrio, où y avoit trois tonneaux d'argent, lesquels il a veu distribuer à quinze enseignes de gens de piet de diverses nations, assembleés à lad. Luneburchs-haie, ausquels led. Sr. de Brederode, les aiant faict mectre en *rinck*, dict qu'il les retenoit encoires pour quinze jours (et ce fust faict le 24 de ce mois) lesquels expiré il leur declareroit soubz qui il serviriont; ce qu'estant achevé ilz s'en retournarent tous à la maison de Rainsburch, où s'atendoit le prince d'Oranges d'heure a aultre, pour par ensamble se trouver vers le duc de Cleves. Leurs enseignes sont toute blanches avec une croix de St. Andrieu rouge. Le Sr. de Brederode interrogeant mon homme luy demandat, ce qu'il se disoit par deça du prince de Condé, si on ne renforçoit les garnisons des frontières, aussi par quel chemin le duc d'Alve venoit; et pour conclusion luy dict, que avant longtemps les papelos n'auront du meilleur. Led. Sr. at 32 gentilshs. de sa maison; desquels il n'at sceu recognoistre aulcuns, et quarante hellebardiers de sa garde, dont Van der Aa est capitaine, aussi deux cent harquebousiers à cheval, dont en y a grand part Walons, lesquels luy font escorte, quand il sorte la maison, au reste accompagné de 3 ou 4 predicans, qui interrogarent plus d'une heure et demie mon susd. homme, sçavoir de quelle religion il estoit. Qui est, Madame, ce que presentement ay peu entendre; mais comme je renvoie d'icy ung jour ou deux le mesme personaige par de là, disant qu'il at proumis les servir et à cest effect le conte de Schuenburch luy a donné ung thaler sur la maing, pour revenir querre ses armes en Anvers, ét mesme luy a donné charge, que s'il trouve quelques bons compagnons, de les ramener avecq luy; j'espère à son retour avertir V. Alteze de tout plus particulierement, car ne bougera de là, tant que les 15 jours icy dessus nommez soient expirés. — Le Haie ce 29 de Jullet, 1567."

XVI.

(Zie bladz. 71, aant .)

Aen de eersamige (B)eatrix van den Eck,
mijn beminde vriendinne, Steenberghen.

Lieve huysvrouw. Ick late u corttelick weten, dat ick den vijen Novembris ben tot *Eembden* gecommen. Ick

woone ten huyse van *Frans* de buylmaker, in de *gulde Handt* bij 't *Vleeschhuys*, tot *Jan Vos Soens* huys wel bekendt. Wat ghy daer beschict dat weet ick te lande ende te scepe voort gecregen; als ghy haestelicken eenighen brief wilt overschicken, dat condt ghy doen over den Ouwenbosch, dat ghy *Lijnken* in 't *Moriaenshooft* spreect, daer comen dagelix boden van Amsterdam ende van Eembden. Ick dencke met den eersten, op enen weec nae Lichtmisse u te comen bezoecken; laet my met desen bode weten alle gelegentheyt, of wy tgeluck sullen hebben dat ons goeden ongemoyt blyven; ick hope jae, ende dat wy ten hove sullen vergeten worden; item, of ick wel sal thuys mogen comen, oft dat ghy liever tot *Delft*, *Dort*, *Sevenbergen*, oft *Gastel* tot my coompt, soe ghy liefst hebt. Houwt u daer al cloeckelick ende stillekens ende maeckt al te gelde wat ghy condt. Van de bourgoigniën souwt ghy oock wel wat veroveren, indien de rentmeester daer gadinge in heeft; want ick en ben geenssins te vreden, dat ghy ordonneert te tappen, de neringe is te sorgeloos, ende de godtlooze werelt; waert ghy des sins wy souden den cost zeer wel gecrygen, ghy weet met wat cleyne hantteeringe de sommige by ulieden voor een geheel huysgesin den cost crygen. Gy weet ook wel wat ghy schuldig zijt: dat Godt versaempt en sal geen mensch scheyden; dan, ick neme wel gerne patientie, waert gy slechts die godtlooze werelt met onze kinderen ontweken, ende dat gy te recht eens verstondt de verderffenisse ende verdoemenisse die over de gansche werelt van Godt gedreycht is, indien zy haer en bekeert; de werelt en heet ick niet alleen de alderbooste menschen, die van buyten een soendich leven leyden, mer oock alle degene, die, naer loep van de de gemeen werelt, alle Gods saken jn verachtinghe oft jn cleynachtinghe stellen, geen lust oft affectie tot Godt oft tot Gods woert en hebben, ende die niet en denken hen, op het aldernauwste, naer Gods sin ende wil te beteren, by den welcken droncken drincken, papisten godsdienst plegen, spijt met spijt te betalen, onlijtsaemheit, murmureren tegens Godt, begeerlickheyt van uyterlicke goeden enz. geen sonden geacht en sijn, ende meenen, dat sy een vroom leven leyden, als sy niemant tsijn ontstelen, ende dat sy in haer handelinge rechtveerdich sijn. Mer Christus meent wel wat anders ende begeert al meer van ons, als hy seyt tot Nicodemus (die eensdeels den soene sochte ende een rechtveerdich man was): „ten sy dat ghy wert herboren wt den water ende gheest, ghy en sult in trijcke Gods niet comen," enz. Alle die gewijde scriften leeren

ons in wat peryckel wy zijn, ten zy dat wy ons bekeeren tot Godt, dat is in God gelooven ende betrouwen, ende beneven hem geen andere Goden ons op en richten; dwelcke wy doen, als wy onse eygen wijsheit grooter geloof geven dan Godt, als wy op ons goet betrouwen ende Gode mistrouwen, als wy onse vrinden ofte geburen liever hebben dan Godt, *sc.* Dat zijn al afgoden beneven of boven Godt. . . . .
. . . . Ick salt hierby laten ende geve u alle dinck selve breeder te bedencken ende te soecken in de Schrift; want soe lange gy die Schrift niet lieff en hebt, als degeene die ons alleen bewijst, wat de wille Gods is ende sijn liefde tot ons, soe lange zijt ghy noch al des werelts ende eerdts. Daerom bid ick u, dat ghy God biddet, dat hy in u wil ontfoncken de liefde sijns woerts, dan sult gy biddende wel tot meerder gave geraken. . .

Dezen bode heb ick gehuyrt ende ghy sult hem daer geven vijf of ses stuyvers, voorts sallick hem betalen; ende ghy muecht my noch senden metten selven bode twee ofte drie hemden met een sack, ende mijn *Psalmboeck van Wezel*, indien hy daer thuys is. Gaet mijn broeder in alle dingen te rade, blijft aen de dingen ongeroert tot dat ick come, ick meene noch wel eenige dingen te profijtte te bescicken, dan evenwel en laet geen dingen van my openstaen; dan, cont ghy vercrijgen, indien ghy saecht datter yet gedaen soude werden, dat sy wat vertoefven, twaer goet; de scouteth en sal soe seer niet behoeven te haesten, hy en wil, ende verstaet dicwils jaer ende dach dat mer simpelick den huysraet en werdt opgescreven. Huysvr., mijn begeeren is, dat gy ons dochter *Mayken* wtter herbergen houwt, ende dat gy *Lijnken* mede van de straet houwt; ick wilde *Diricken* oock wel vermaent hebben, dat hy hem wachte van de herberge, daer en geschiet niet goets, al ist schoon dat hy niet droncken en drinckt: 't droncken drincken mach hy in Paulo leeren wat hun deel sijn sal. Oock bidde ick, dat gy u doch houwt wt de papen Godsdienst, ende bidt hartelicken Godt den Heer in uwe camer. Oock is mijn begeeren, mijn lieve huysvr. dat gy kennisse maect te *Bergen* met *Aelbrecht* den scipper onsen neve, en vraecht hem naer sijn swagher ende dochter in *Engelandt*; want ik souw al lichtelicken van hier weder in Engelandt trecken; daer is 't zeer goede coop levens, ende dan souw my daer wel wat kennisse dienen. Indien wy niet korts en verhooren van eenige verlossinge, ende dat ghy van egeen sin en sijt van daer te sceyden; soe peynst, dat gy my wat bereedt maect,

daer ick twee oft drie jaeren van leven mach; of wilt ghy ende condt ghy wat meer doen, hier is oock wel profijt te doen, die gelt heeft; die bloot is, isser allerwegen qualick aen. Duncket u geraden, dat ick niet thuys en come, soe sendt het ghene dat ghy my toelegt tot Vos soons Jans. Denckt oock in desen dieren tijdt op uwe susters ende broeders ende Joossens huysgesin, of zy geen gebreck en lijden, ende helpt hen al dat ghy condt; Godt sal ons genouch laten behouwen; of segt *Woutere* dat hy sijn liefde bewijze, die heeft gewin groet metter meeden soe ick wel dencke; wilde hy hem versuecken, hy conde hem wel groet profijt gedoen metter zeevaert, dan de vrybuiters die bederffven 't hier oock al grootelicken, ende en sien niemant aen. Van tydingen crygen wy hier niet dan van Antwerpen, daerom is 't noodeloos yet te scryven daervan; dan dat is hier nyeuws, dat omtrent acht daghen eer ick hier quam, soe heevet hier aen d'een sijde van der stede geregent bloetverwich water, gelijck bleeck bloet[1]. Groet my al mijn goede vrinden; de genaede Gods des Vaders, de liefde des Soens, de blyschap ende heilig-makinge des heiligen Geests sy u, mijn lieve huysvrouwe, ende alle uwe ende mijne kinderen. Wt Emden, den xx^e^ Novembris xv^c^lxxj.

Uw man JAN JANSSZ.

Scrijft my op al's antwordt. Beverloo.

Aen den eersamen Dierick Cools wonende tot Steenberghe.

Beminde lieve scoensoen Dierick Cools, naer hertelicke groetenisse, soe is dit scryven naerdemael mijn brieven toegesloten waeren, ten eynde dat ick u lieden souw adverteren, dat gy egeen bode en souwt geloef geven veirder dan daer sy scryven van brochten; want ick verstae dat etlicke bedrogen zijn geweest daermede. Dezen bode heet *Tijs Huycken*, ende is voer ons lantslieden meer wtgeweest, gelijck hy al wel sal seggen; tracteert hem

---

[1] Over dezen bloedregen schreef Billy, de Groninger landvoogd, den 30en het volg. aan den Secr[s] Berty: „Monsr. Suyvant ce que m'avez escrit de l'incrédulité, que le Ducq avoit du sang, qu'il a pleu à Embden, Dam, et Loppersum, je vous envoye l'attestation de ceulx du lieu avec le petit flacon icy joincte, plein de l'eau sanguinolente qui y est tombé, et ne fauldray, craindant que cestuy-cy ne se perde, de vous en faire encoires tenir par messaiger exprès;..... celle qui est tombée à Embden, est tellement rouge, que l'on m'a acertené, les murailles des maisons en estre demeuré huyct jours teinctes." (*Corresp. de Frise*, etc. 9).

oock dewijl hy by u lieden is. Ick hebbe aen Jannen uwen broeder gescreven de wyze, om brieven herwaert ofte derwaert te scicken over den Ouwen Bosch; te weten: hier sijn drie ofte vier boden, die alle dage lopen tusschen *Emden ende Amsterdam* ende niet vorder; dan zijn daer weder wel drie ofte vier boden ofte veel meer, die alle dage lopen tusschen *Amsterdam ende Antwerpen* ende anders niet; ende dan sijn daer noch andere boden van Eembden, ten ten minsten tot vieren toe, die lopen alle dage tusschen dit ende Antwerpen ende anders niet; sulcx dat wanneer gy yet wilt scryven, soe condt gy dat bescicken tot *Lijnken*, de werdinne in 't *Moriaensch hoot* jn den Ouwenbosch, ende bidden, dat sy den eersten bode, dic daer passeert naer Amsterdam, den brief geef te bestellen aen Jannen uwen broeder; ende sluyt mijn brief altijt in Jans brief, ende set op Jans brief: den bode een ofte twee stuyvers, die sal Jan wel geven. Desgelijcken heb ick gescreven aan Jannen, dat hy mijn briefven, als ick tot hem sal scryven, oock soude becleeden met sijnen brief ende scicken hem tot de vers. *Lijnken* in den O. B. Soe most gy Lijnken daervan spreken: of daer eenige brieven van Jannen quamen, dat sy die ten eerste wilde tot *Joostens* bescicken ende betalen den bode, dat gy 't haer altijt maecte weder te geven. Dit schryve ick u voor d'aldergereetste om brieven over te scicken, anders soe valtet te lanck over Delft. Ick dencke selve corts te comen; soude ick best moegen tot huis comen, dat hadde ick lieffst; en is op my niet gevordert, soe mach ick immers wel (denck ick) comen; scrijft my daervan bescheedt, want ick wilde mijn kinderen wel gerne sien. Meester *Cornelis* (die woent hier by ende is pastoor op een dorp, heeft nu sijn derde huysvrouwe) doet Maiken ende u seer groeten. Hier is al groeten afslach van coren; insgelijcx oock te Cuelen ende te Wesel, soe wy wel verstaen, wel den derden penninck; groet my Woutere uwen broêr herttelicke zeer, aen sijn stuck gelts (segt hem) sal omtrent xiiij st. verloren sijn. Groet my oock alle mijn goede broederschap, die mijn wech-sijn bekendt mach sijn, den pastoir in *Cruyslandt*, biddende u ende eenen yegelicken, dat gy doch nyet den valschen Godsdienst der Papisten, ende God den Heere dient jn oprechticheyt, met lijf ende siel, wtwendich ende inwendich; dat gunne u de almoeghende Godt, deur sijn vaderlycke goedicheyt! Wt Emden, den xxij^en^ Dec. lxxj.

JAN BEVERLOO.

A nobles et discretz Srs mrs du Conseil de Sa Mat lez son Exce à Bruxelles.

Nobles saiges et discrets Srs. Je me recommande treshumblement en la bonne grace de vos Sries. Monsr le Gouverneur, Mesrs, Pierre de Quaderebbe, chevlr., seigneur de Berchem, Hoogenhuysen, etc. m'a remonstré certaine missive adressant a sa noblesse, ensemble deux missives escriptes d'Empden de la part de *Jehan van Beverloo*, l'une a sa femme, et l'aultre à *Dyrck Coels* son beaufils, m'ordonnant que comme recepveur des confiscations de Sa Mat. au quartier de Breda, je ay a m'informer sur et touchant les personnes en jcelles missives contenues. Si est il, que je me suis, avecq les missives de J. van B. surdictes, trouvé en la ville de Steenberghe, et m'estant informé de l'estat et condition des personnes en jcelles missives contenues, premièrement envers ceulx de la loy illecq, et depuis envers ceulx de la spiritualité; et m'estant de tout enquesté, ay trouvé que *Jeronimus Janszoen*, frère de J. v. B., sa femme, et *Dyrck Coels* son beaufils se sont reconciliez, et ont obtenu le pardon de tresreverend père en Dieu l'evecque d'Anvers, et se sont depuis tenu et porté comme bons fidelz catholiques selon l'anchienne religion; et les ay pardevant l'escoutette et ceulx de la loy de Steenberghe faict comparoir, et ont declaré comme l'information a cestes joincte plus au plain demonstre, comme pareillement faict l'information prinse sur *Aelbrecht den schipper* ou maronnier de Berghes sur le Zoom; lequel par devant plusieurs personnes et officiers ay trouvé estre de la religion anchienne. D'avantage ay faict vision et lecture au Lieutent. du Vieubois, de la missive escrite a *Dyrck Coels* (pour sçavoir par quels messaigiers on pourroit les missives envoyer a Eempden a la maison de *Lijnken*, int M. H.) afin qu'il pregne regart à iceulx messagiers et ce faisant de garder le droict de Sa Mat. Je renvoye derechef a vos Sries les deux missives de la part dud. J. v. B. — Breda, ce vije de Febvrier an xvclxxij (Stile de Liege).

De vos Sries serviteur tresobédient

WILLEM WILLEMSOEN.

XVII.

(Zie bladz. 74, aant. 3)

„Omme die wille, dat ghy, *Jan Morel*, niet teghenstaende dat eenen yeghelic scherpelick verboden staet, u vervoordert hebt den tijdt van 7 oft 8 jaren ledich te loopen ende vagabunderen achterlande, met gelijc (onder 't dexele van die van der nieuwe religie, in 't voorl. jaer 1566, ten tyde als de destructie van de kercken ende imagiën geschiedde) u te vindene binnen de kercke van Armentieres ende Arenghem, doende daertoe u wterste debvoir omme aldaer te brekene; ende commende onlanx leden te St. Bernards hebt ghedreicht, metter assistentie van *Hannecam* ende and., daerinne 't vier te stekene, zeggende tot Pieter ende Guill^e le Long, uwe ooms, dat zy, als tselve exploict geschiedde, uyt haerl. huuse niet commen en souden, oft andersins ghy soudt d'eerste wesen, die henl. doetslaen offte schieten soude; ende dien volghende ghy van daer gescheeden zijnde, hebt u gevonden metten selven *Hannecam* ende zijn gezelschap, commende ten huyse van Paschier Bernaert te St. Mariëncapelle, aldaer dens. *Hannecam*, ende al sijn voorn. geselschap, met ghelijc ghy, gevangen ende geapprehendeert waert; daerof den Hove, by u selfs kennisse als andersins, suffisantelyck gebleken es; — condemneeren u gejusticiert te zijn metten baste, sulx datter de doot naevolghe, verclaerende voorts al u goedt geconfisqueert. Actum, in 't Hof te Cassele, den 10 Aprilis 1567, voor Paschen.

Jehan Beghin, haulteliseur et brandeur, natif de Tournay, chargé de soy avoir, environ le mois d'Octobre dernier, par la charge de quelque gentilh. seditieux, trouvé de la ville de Wesele au pays de bas Flandre, ou pareillement estoient envoyez aultres souldarts, pour assister aux presches des sectaires; et aussy de soi avoir, de la ville de Dourlens, par la charge et avec lettres de credit du Sr. de *Hannecam*, trouvé en la comp^ie d'un aultre au bas Flandre, pour y communiquer avec les consistoriaulx, vers lesquels led. prisonnier, estant au bas Flandre et ne sachant aller, obstant certain inconvenient à luy survenu au genou, avoit avec lettres envoyé son compagnon; lesquels consistoriaulx ou quelque ministre avoient par un quidam envoyé lettres aud. Sr. de *Hann.*, suyvant lesquels led. prisonnier seroit parti de la ville de Dourlens, et allé en la comp^ie de *Hannecam* et aultres en armes aud.

pays de Flandres, là ou led. *Hann.* avoit, du sceu dud. prisonnier, eu conference avec les ministres et consistoriaulx, pour par armes promovoir et maintenir lad. nouvelle religion; — pour ce condamné d'estre mis au dernier supplice par la corde, et en ont ses biens esté declairez confisquez au proffit de sa Maté. — Lille, 9 April 1567 (68).

Jean Melsaint, labourier et censier de la mairie à Watreloz, prisonnier, chargé d'avoir hanté les presches, y pourchassé et servi de diacre; aussy d'avoir pris et porté les armes de cheval avecq les sectaires vers Tournay contre S. Maté, et esté à la deffaicte près de Lannoy; et pareillement de soy avoir parti de la ville de Dourlens, en la compie du Sr. *Hannecam* et aultres, en armes vers le pays de Flandres, là ou led. *Hann.* avoit eu conference, etc. — (Als voren).

René Grand, dict de Bruxelles, natif de ceste ville de Lille, chargé d'avoir porté armes contre S. Maj· a Mariekerke et pays de Watrelant, et comme tel auroit este apprehendi avecq aultres par les gens du Sr. d'Arembergh et mis en la ville de Harlingue, dont il seroit eschappé; aussi d'avoir, de la ville de Wezele, environ le mois d'Octobre dernier, soy trouvé, par la charge de quelque gentilh. sed., au pays du bas Flandre, ou estoyent aussy envoyez aultres souldarts, pour assister aux presches des sectaires, et pareillement d'avoir soy, de la ville de Domlens, en la comp. du Sr. de *Hann.* et aultres, trouvé en armes aud. pays de Flandre, où led. Hann. (als voren).

Veu par nous la confession de Henri de N. Sr. de la Vicoigne *Hannecamp;* signé compromis; presenté requeste; se trouvé en plusieurs assemblées, comme à Bruxelles, St. Tron, Amsterdam, et plusieurs aultres lieux, tenu plusieurs consultations avec les ministres et consistoriaulx de la nouvelle religion, pour trouver assemblée de gens et d'argent, pour faire prescher par force lad. nouvelle religion, encoires depuis le mois de Febvrier, et faire tous les biens d'eglise communs au prouffit des nobles et confederez; avecq ce confessé avoir dict, que s'il trouvast quelques prebstres, il leur couperoit les genitoires, et pareillement confessé, que s'il eust trouvé le prévost d'Arthois, qu'il luy eust maltraicté ou tué. Nous semble qu'il a forfaict corps et biens. Franchois Paris. Desiderius Sexagius.

(Op de achterzijde stond met de hand van Jan Grauwels): „M. le Conseiller. Uwer Lieffden bidde te willen maecken

het vonnis van Hannecamp, conforme den anderen [1], ende sal teeckenen, te weeten: metten sweerde geëxecuteert te worden; ende sal gebueren buyten de Vlaemsche poerte." (Stond verder nog aangeteekend): *Avis* avecques sentences, que le Prévost (J. Grauw.) a faict executer en la ville de Bruxelles, le 12 Juin (1568).

[In Wynckius' *Geusianismus*, enz. wordt, p. 43, het verbranden, door de Boschgeuzen, van den pastoor van Riquebourg vermeld, maar ten onrechte eerst op het jaar 1570 gesteld. Zie hier wat daaromtrent gevonden wordt in de „Denonciations relatives aux troubles faictes par Gilles Jouvenel, Proc^r du Roy à Lille (Copie du 20e d'Avril 1569)"]:

„Sire Jehan Desprez, curé propriétaire de la paroisse d'Aubers, agé de 36 ans, dict et depose *in verbo sacendotis* — que, au commencement de ces troubles, le veil curé de Riquebourg fust bruslé et rôti en sa maison des Geus; lesquels Geus sont à présent es bois de Riquebourg, comme ils estoient du temps des troubles, appartenans à la Princesse d'Epinoy; dont le nouveau curé sçait bien à parler, parce que, quant les Gens vindrent envahir la maison du curé bruslé, le nouveau curé soustint l'alarme, mais nul ne luy donna secours; par quoy fust led. veil curé bruslé. Entre lesq. Geus y avoit Israël de l'Escluse [2], frere Abraham, Jehan Tilly, et aultres, qui ont esté fugitiffs, mais à présent sont retirez et hantent les bois de Riquebourg.

[Een ander pastoor, Me P^e Cuvelier te Lorgies, getuigde omtrent dezelfde Boschgeuzen van Riq., voor 's Konings Commiss^n.]: „que le 13e jour de Juing 1568, il fust surprins par les sectaires es bois de R., après avoir esté blessé à la teste par Hubert de Roubaix (fugitif) de la Nouvelle Chapelle, l'un desd. sectaires, d'un fust de harquebouse; auquel bois il fust mis à ranchon de 350 fl. Carolus, qui fusrent furnis par les manans dud. Lorgies; et recognut estant aud. bois Israël de l'Ecluze, es mains duquel lesd. florins fusrent fournis (par Arnoult de Noyelle, bailli de la terre de Lorgies avecq aultres), pareillement led. Hubert, et Wallerand son frère; lequel Wallerand ne fust à la prinse du dep^t; trop bien sembloit aud. dep^t, qu'il tenoit la main à ce que la ranchon, qui premierement estoit de 13 l. de gros, fust augmentée; et n'en recognut aultres à raison qu'ils estoient estrangers."

---

[1] Nam. die van Phil. de Bailleul et Hessel van Linteloo; verg. *Pontus Heuterus*, B. XVII. p. 437, die echter ten onrechte de terechtstelling reeds in April plaatst. [2] Uit *La Gorgue*.

XVIII.

(Zie bladz. 81, aant. [3].)

Monseigneur. Comme le Coronel de Billy va presentement vers vostre Exce, je l'ay requyz d'en faire mes tres humbles recommandations à icelle, et la prier bien soigneusement de ma part d'avoir gracieuze souvenance de son paouvre loyal serviteur qui, sans se venter, s'est si souvent exposé en extrême dangier de sa vie, pour bien servir à Sa Mté et voste Exce., ayant oultre cela perdu ung sien chasteau, qui n'avoit son pareil au terroir de Groningen, ensemble quatre aultres maisons illecq, que par les rebelles de Sa Mté fusrent l'année passée mises en cendre et flamme, par où et aultres dommages tres-excessives, il est, avec sa femme et petis enfans, tant ruyné et affoibly, que, sans apparente ayde de V. Exce, il ne peult aulcunement estre restitué en son entier, ains luy fauldra avec sesdicts femme et enfans et leurs successeurs tousiours manger le dur mourcean, si V. Exce, de sa bonté et clémence incomparable, luy n'assiste bien à certes et à peu de temps; et d'aultant plus que l'interest, que a cause de l'achapt dud. chasteau luy convient fournir, le mengera, jusques à ce que V. Exce luy donne present secours et remede. La suppliant tant qu'en luy est, d'avoir pitié de luy et l'eximer de ceste presse et misere, en la quelle luy se trouve avec les siens. De Groningen, ce unziesme du May, 1569.

De V. Exce, le trés humble et tres obéissant servr.
JOHAN DE MEPSCHE, Lieutnt de Gr.

XIX.

(Verzoekschrift van Willem Buma; zie bladz. 96, aant. [2], aan 't slot.)

Aen den Coninck. Verthoont oitmoedelijck Willem Buma, hoe dat hy supliant in Septembri xvc lxvj by ettelicke Edelluyden van Vrieslandt ontboden is geweest te commen binnen Leeuwaerden, nyet wetende waeromme, ende metten zelven edelluyden goede chiere maeckende, soe dat hy metten dronck bevangen es geweest, hebben de zelve Edelluyden (in den dronck zijnde) hem voorgehouden met hemlieden te onderteeckenen zeker Compromis oft verbont;

ende ignorerende waertoe tselve tendeerde, noch oick dinckende yet daeraen te mesdoene, heeft met hemlieden tselve Compromis onderteeckent. Ende den xxij Octobris daernaer int selve jaer commende tot Dockum in Vrieslandt ten huyse van der weduwe Taycke Sijdtsz, vergeselscapt met ettelicke Edelluyden, daeronder oick was wijlen Gabbe Scheltema; ende naerdemael zy met elckanderen in vrolicheden aldaer hadden sitten drincken, soe dat zy alte samen redelick by drancke waeren, heeft de supliant onder andere devysen ende propoosten, van den voirs. Scheltema begheert betalinghe van zeker geldt, dat hy voor hem daer te vorens op zekere plaetse hadde betaelt; ter welcker causen zijn hooghe woirden ende schortinghen geresen tusschen hemlieden, waerdeure zy malcandren wilden aenvallen, dan worde dat belet by einen Jan Aelva; ende corts daernaer, alzoo zy overschonken waeren, zijn andermael daerom twistich geworden. ende elck treckende van scheyde, te wetene: de voirs. Scheltema zijnen poignaert ende de supliant zijnen opstekere, hebben alsoe elckanderen aengevallen, stekende naer den anderen diversche steken over ende wedere, ende voorts rommelende, vechtende, ende worstelende onder malkanderen, hebben elck ontfangen int selve conflict twee oft drye vleiswonden die niet en peneteerden ende eenichsins hinderlijck oft dootlijck waeren; ende ten lesten es de voirs. Scheltema ter eerden gevallen met zijnen blooten poignaert inde handt, ende metten zelven val heeft den voirs. poingnaert in zijn borst gedruct oft es daerop gevallen, soe dat hy hem selven grieffelick quetste; ende alsoe van malcanderen geraekende, eenen Douwe Gallema, mede van den geselschape wesende gaende tusschen beyden om te scheyden, heeft den voirs. poingnaert uyter borst des voirs. Scheltema getrocken; ende es daernaer van der voirs. quetsuren inde borst deser werelt overleden, tot grooten leedwesen des suplts, die welcke daeraf heeft aen den vadere des voirs. Scheltema peys doen versoecken; welke vadere verclaerde dat, by soo verre tfeyt soe onnoselick waer geschiet als verhaelt staet, wilde hem dat gheerne vergheven. Ende alsoe de supliant hem nyet en mochte onthouden in den lande van Vrieslandt, uyt vreesen geapprehendeert te wordden om den voirs. nederslach, heeft hem op zekeren tijt daernaer getransporteert tot Groeninghen, om te vercrijghen geleyde, totter tijt toe hy remissie ende pardoen van uwer Mat. soude hebben vercreghen; welck geleyde hem aldaer wordde ontseyt, midts dat zy sulcx niet en vermochten te doene; waerdeure de supliant hem heeft daernaer gevonden tot

Amsterdam, meynende aldaer veylicheyt ende geleyde te gecrijghen. Maer overmidts die beroerte die aldaer doen ter tijt was, ende dat alle vremdelinghen uyter stadt geseit wordden, heeft hem vandaer vertrocken naer Haerlem op hope daer te blijven; maer, want ter zelver tijt daeromtrent de grave van Meghem met zijnen crijschvolcke was arriverende, treckende voirts over Amsterdam naer den hoop toe des Heeren van Brederode, de supliant, zijnde een vrempdelinck ende bevreest wesende gevanghen ende qualijck gehandelt te wordene, deur ancxte ende achterdincken dat hy altijts hadde van den voirs. nederslaich, heeft hem vandaer vertrocken naer Hoorne, meynende daer vrye te wesene; alwaer commende heeft gevonden zekere Vriesen ende andere persoonen van diversche natiën, die welcke seyden te willen seylen naer Eempden; met welcken Vriesen ende persoonen de supliant ter goeder meyninghe, ende op hope hem te Eempden te moghen bevrijden ende onthouden, totter tijt hy remissie hadde, es te schepe gegaen; ende commende op de Zuyder Zee, es 't voirs. schip aengetast geweest by zekere andere scepen, ende zijn alle de voirs. persoonen, beschuldighde ende onbeschuldighde, op den huyse van Haerlinghen gevanckelijck gestelt, ende heeft die Hoocheyt van de Hertoghinne van Parma aldaer gesonden die raedtsheeren Parijs ende Charles, commissarissen, met den provost; ende de supliant int langhe geëxamineert zijnde, es, by advyse van den commissarissen ende by consent van den grave van Arenberghe, geabsolveert geweest van dat hy hadde onderteeckent het Compromis van den Edelen, blijckende by zekere acte hier by gevoecht, midts betalende LXXXI carolus gulden voor die costen, ende, aengaende die nederslach boven verhaelt, wordde gestelt in handen van den procureur g^rael^ van Vrieslandt, om daeraf gepurgeert te wordene, gemerct d'onnooselheyt van den zelven nederslach; ende nyettegenstaende de voirs. absolutie heeft hare Hoocheyt belieft den supliant van daer te doen brenghen tot Rijpelmonde, alwaer hy noch teghenwoirdich is in vanghenisse; ende want hy altijt es geweest goet Catholijcq (blijckende by zekere certifficatie in handen van den commissaris gestelt), bidt daeromme oitmoedelijcken, aengemerct die voirs. absolutie, uwer Excell^ie^ gelieve tselve te confirmeren, ende insgelicx in den naem van Co. Ma^t^. hem tselve te vergheven, midtsgaders den voirs. dootslach, ende daeraf te verleenen brieven van pardoene ende remissie met slakinghe van zijner persoone. Dwelck doende, &c.

[Mogelijk had Buma het aan dit verzoekschrift en

de daarin vermelde feiten te danken, dat hij niet met zijne beide landgenooten op 2 Juny onthalst werd. Het was trouwens slechts eene halfjarige verlenging zijner gevangenschap. Bij de dagteekening van zijn doodvonnis werd tevens den Hopman Torris last gegeven „d'admectre en présence des dessusdits" nam. hem en zijne medeveroordeelden: Pasquier de la Barre, Jean Says, Gabriël Cambry Sgr. du Bus, allen van Doornik, François Huereblock van Gent, en Matthieu Wattepatte, „les confesseurs cordeliers."]

XX.

(Zie bladz. 102, aant. [2].)

Jean de Montigny, Seigneur de Villers, chargé d'avoir signé le Compromis, sollicité aultres gentilzhs de Haynault pour estre de lad. ligue, et esté à Bréda et Hoochstrate, où il a accepté la charge de insinuer lesd. de la confederation, et aultres qu'il pourroit induire à icelle ligue, d'eulx trouver en la ville de Bruxelles, pour le 3e jour d'Avril 1566, pour présenter requête; depuis se trouvé à S. Tron, avec 11 aultres deputé vers Madame, ayant en après contre son serment esté a Valenchiennes et Tournay, et y faict mauvois office; et depuis se retiré vers le Prinche d'Oranges, notoirement rebelle de S. Maté, et se mis en campaigne contre Sa Maté, avec les rebelles naguères deffaictz près la ville de Dalem, et entre lequels il a esté prins. S. Exce le condamne d'avoir la teste tranchée. Bruxelles, 31 Mai 1568.

[Tegen Hoey vinden wij vooreerst reeds het volgende gemeenschappelijke en bij verstek gewezen vonnis:]

Pierre Baron de Brandenbourg, Philippe de Namur Sgr. de Huy Flostoy, Philippe de Marbais Sgr. de Louverval, adjournez à comparoir en personne et deuement contumacez, chargez d'avoir esté de la conjuration detestable des confederez, et icelle signé et mesmes tumultueusement venuz presenter a Mad. la ducesse de Parme etc. la requeste par eulx arresté; et depuis eulx trouvez à S. Tron, y aians led. Brandebourg et Louverval esté du conseil, et par dessus ce avecq led. Phil. de Namur, persuadé et attempté d'attirer à lad. confederation plusieurs aultres gentilzhs et mesmes les bourgeois de Namur, de demander la liberté de religion; aussi diffamez d'avoir esté autheurs et promoteurs des troubles advenuz depuis deux ans enchà au pays de Namur. Banniz et leurs biens confisquez. Arresté le xxj de Febv. 1567(8). Prononché de 27e. De la Torre.

[Na zijne gevangenneming werd hij echter weder op nieuw gevonnisd als volgt:]

Ph. de N. Sr. d'Huy, (Compromis. Requeste. Assemblée de S. Trond), „et finalement suyvi le Prince d'Oranges, chieff des rebelles contre Sa Maté, avec plusieurs aultres confederez, s'estants mis en armes en campagne contre Sa Maté, ses estats, pays, et subjects, naguères deffaicts pres la ville de Dalem, et entre lesquels il a esté faict prisonnier. S. Exce le condamne d'avoir la teste tranchée et déclaire tous et quelsconque ses biens confisquez. Faict à Bruxelles, le dernier jour de May, 1568.

[Hij schijnt zich, na zijne gevangenneming, eerst gevleid te hebben, door geldelijke hulp nog aan het hem wachtend noodlot te ontkomen; een brief uit Luik, hem, in antwoord op een schrijven aan zijne vrienden aldaar, gezonden, en dien wij hier mededeelen, doet ons de vergeefsche pogingen en vrome wenschen kennen, daartoe van weêrszijden in 't werk gesteld en ontboezemd:]

Monsr. Nous sommes fort trists t dolentz de l'adversité de la fortune, qui n'a encoires permis l'esperée délivrance de Vre Sric, selon l'espoir que vre lettre d'hyer donnoit; à quelle fin les deniers estiont et sont prestz par le moyen de vos bons amys et fauteurs, qui non moins soignent de vous en tout addresser ayde, comme il voudriont estre adressez, si le malheur de la fortune les eusse accablez, reputants la vostre sienne. Toutesfois iceulx et nous ne doubtons, que toute ceste necessité et adversité à la fin sera changée en vertu et prosperité plus grande par l'ayde de Dieu, qui par sa bonté et justice enclinera les oreilles et jugement des Princes, magistrats, et juges, à la protection et debvoir de vre innocence et justice de vre cause; nous asseurant que, où les moiens se présenteront de s'evertuer à vous faire tous services et offices que pourriez desirer, rien ne sera delaissé. Cependant Monsr, continuez le coeur qu'avez fort et magnanime, ne le laissant succomber à de si petite duree et mauvois visaige et face moudaine. Le present porteur vous delivrera ce qu'avez demandé pour la cure de vre personne et encoires d'avantage, selon que trouverez bon. A tant prie Dieu, Monsr., vous donner appaisement et contentement de vos bons desirs, me recommandant tres affectueusement a vre Srie, comme font pareillement vos bons amys, et par espécial ceulx que par vre lettre avez denommé avec offre et présentation de tous offices et faveurs à eulx possible. De Liege, ce 29e d'Avril 1568.

Vre tres affectionné Servr. et amy

Guille Gerard.

XXI.

(Zie bladz. 103, aant. [1]).

Bossu aan Alva, 20 Oct. 1568: „depuis que les nouvelles ont couru du passaige du Prince d'Oranges, il y at aulcuns banniz et fugitifz envers le Noortquartier, qui se sont assamblez en quelques tavernes et villaiges, par dix par vingt, semant le bruict que avant peu de jours ilz feriont voler enseignes; pour à quoy remedier et pourveoir (comme ce ne sont que canailles) ay commis l'officier de Kenmerlant et l'officier de Berghen, avecq chascung xxv hommes, pour traverser le quartier là, et espère que s'ils en peuvent attrapper quelcungs, que les feray voler en l'air; et pour les deniers qu'il at fallu à cest effect, les ay faict deboursser par le receveur des estatz, esperant que à la première convocation d'iceulx, tireray ordonnance, afin que lesd. deniers luy soyent passez en compte, a condition de le diminuer sur la première ayde, qu'ils accorderont à Sa Mté, comme aultrefois il s'est faict en cas semblable; et tiens que S. Exce ne trouverat mauvois si sur ce n'ay attendu son ordonnance, car usant de delay eust peu advenir quelque inconvenient, pour auquel remedier à l'advenir, seroit plus que necessaire avoir ung prevost de mareschaulx pourveu d'une vingtaine d'hommes, pour traverser le pays et le nettoyer de ces banniz et latitans, lesquels ne font que forger emotions et machinations pour troubler le pays publicq. — La Haye, le xxe jour d'Oct. 1568."

„Deurluchtige hoechgeboeren Vorst. Onlancxleden hebben wy, Stadhouder, uwer Excie geadverteert, hoedat eenen Dirck Maertsoen van Schagen, omtrent Alcmaer onder duyn, eenige vergaderinge met verscheyden lantloepers, ballingen, vagebunden, ende malfactoirs gemaect hebbende, daermede deur 't lant aldaer getoegen es, ende tot omtrent dertich starck jn getale geworden, ende deur diversche dorpen ende vlecken, gelegen tusschen die voers. duynen ende zeecant ende die stede van Hoern, opten Zwaechdijck gecommen zijnde, nyet verre van Hoern, by den schout ende burgem. derselver stede met heuren schutters ende poorters overvallen zijn geweest, ende den voern. Dirck Maertsoen capiteyn, met noch xvij ofte xviij persoenen, geapprehendeert ende binnen der stede van Hoorn

gebrocht zijn; dat oick binnen Medemblik den vaendrager, mit noch twee van den voors. hoop, by den huysluyden aldair naer voorgaende clockgeslach gevanckelick gebrocht zijn. Ende dat wy den voors. capiteyn, vaendrager, ende die andere, die van de principaelste schenen te wezen, hebben doen brengen alhier in den Haghe, omme by ons geëxamineert ende daernae mitten anderen gestraft te worden, naer exigentie van haerl. delicten. Hebben Uwer Excie daeromme niet kunnen laten, als wy schuldig zijn, t'adverteren ende onderrichten, wat in de voors. zake ons wedervaeren ende voorts gedaen es geweest. Ende sulcx hebben wy bevonden (soe by informatie predecente, willige bekentenisse, als oick by verscheyden cedullen ende memoriën onder den voors. D. M. bevonden), dat hy in den jaere lxvj, wonende alsdoen b. der stede van Alcmaer, mede heeft helpen breecken ende aen stucken slaen die beelden ende andere ornamenten, in de Minrebroeders kercke b. ders. stede; dat hy dairnae hem selven begeven heeft in uytheemsche landen: als eerst tot Gheemen by den Heere van Brederode, ende daernae in den lande van Cleve, tot Emmerik, Wezel, ende oick tot Coelen ende elders, by verscheyden verloepen rebellen ende beeldschenners, ende behulpers van dien, metten welcken hy gepractizeert heeft verscheyden middelen, omme een merckelicke somme van penningen te moegen crijgen, omme een crijchsvolck daermede jegens der Co. Mats landen ende ondersaten van Hollandt op te brengen; daertoe hy oick eenige secrete commissie gesolliciteert heeft, eerst van den Hre van Brederode, ende nae vercregen heeft van den Grave van Hoechstraten, in date den xxiijen May xvclxviij, gesubscribeert mit zijnen naeme: Anthonis van Lalaing, ende gezegelt mit een cleyn pitser, inhoudende twapen van Lalaing; dat oick bovendien hy hem selven verordent heeft te concipiëren, ende by gescrifte te stellen eenige middelen van anslagen, omme eenige steden ende stercten in den voirs. lande van Hollandt, tsy mit fortse oft mit liste, te overvallen, ende eenige Co. Mats principale officiers gevangen met hem te nemen, als: President ende Raeden van Hollant, ende eenen Rentmr. van de vroonlanden tot Alcmaer, gent. tJepma. Twelck hy oeck gaerne te werck gebrocht soude hebben, soe verre hy daertoe commissie van eenige van Co. Mats rebellen hadde connen vercrijgen; omme de welcke te vercrijgen, hy oick, tot Coelen voirs. ende in der rebellen leger omtrent Groeningen, verscheyden reysen, vervolch ende communicatiën gehouden heeft met Grave Lodewick ende andere. Ende daertoe,

nae sijn quade wille, niet wetende te geraken; alsoe Graeff Lodewyck hem ten antwoort gaff, datter andere toe gecommitteert waeren; hem bovendien als een capiteyn ofte een bevelhebber opgewurpen, ende vervordert heeft onlanxleden, in Vrieslandt over zee, omtrent Sloten ende Staveren, verscheyden gesellen van avontuyre ende lant-loepers te persuaderen, gelijck hy oeck verscheyden personen metterdaet diets gemaekt heeft, dat hy, gevangen, jn Hollandt goede bestellinge hadde, ende heml. aldaer eenen goeden Heer wijsen soude, die zyl. dienen souden, meenende hy daermede eenige van der Co. Mts rebellen, doende oick eenige van de knechten toeseggingе van eenich goet officie onder hen, en zulcx oick verscheyden knechten uyt Frieslandt in Hollandt getoegen, ende eensdeels selver mede overgebracht heeft; dat hy mede by gelijcke middelen ende beloften, hier in Hollandt verscheyden ballingen, vagebunden, ende andere malfactoirs tot zijnen complicen gecregen heeft, alle dewelcke hy inne gescreven ende geenrolleert heeft, ende mitten selven, omtrent Schoerle ende Groede, onder duyn vergaderinge gemaect hebbende, als voerder ende capiteyn, oick crijchsgewijs met bussen, hellebaerden, knevelstaven ende ander geweer, jn den avont getoegen es van der plaetze heurer vergaderinge onder duyn: eerst op Schoorledam, aldaer syl. thuys van eenen kerckmr jnnegenomen ende becrachticht hebbende, hen nyet alleen hebben laeten genoegen met spijse ende dranck die hen voorgeset worde, maer oick geëyscht hebben papen- ende kerckengoeden, die zy zeyden daer verborgen te zijn; dwingende daertoe die vrouwe van den huyse oepeninge te doen van den kisten, tresoeren, ende andere sloeten in den voirs. huyse wesende, ende bovendien noch ter selver plaetze den man van den huyse gedreycht hebben te vangen, te geesselen, te hangen, ten waire hy heml. tgeeyscht papen- ofte kerckegoeden wees, ende hem bovendien eenich ander goet affgedwongen hebben. Dat zyl. voorts getoegen zijn tot binnen den dorpe van Schoorl, aldair zyl. thuys van den Schouet mede gepoocht hebben fortselijcken inne te nemen, ende zulcx by eenige van heml. beclommen es geweest; ende hoewel die vrouwe van den huyse heml. eenen goeden teerpenninck presenteerde, ten eynde zyl. die jn eenige herberge souden gaen verteeren, en wilden daermede nyet te vreden zijn, mer overvallende 't voirs. huys zeyden daer te commen van wegen den Prince van Orangiën, souckende de voirs. Schout soe boven als beneden jn zijn voirs. huys; ende int scheyden eenige van heml. met hen ne-

mende van dens. Schout een spiets, den ruting, een paer laersen, ende spijs ende cost, die zyl. aen heurl. spietsen ende knevelstaven staken; dat zyl. van daer weder tot Groede geweest hebbende, voorts, onder 't beleyt van hem gevangen, crijchsgewijs getoegen zijn nae den dorpe van Schaegen, slaende onder wege den trommel. Binnen welck dorp zy eenen nacht ende dach geteert hebben sonder yet te betaelen, ende oick bovendien in menichte geteert hebben in zeeckere vrouwenconvent aldaer; ende is b. dens. dorpe oick den trommel geslaegen, en hy gevangen aldaer becommen hebbende seecker oudt vaentgen, heeft tselve gegeven in handen van eenen Garbrandt Pieterz. Vries zijnen medecomplice ende gevangen; ende zulcx omtrent den avontstont van daer treckende, zijn eerst gecommen binnen die prochie van Winckel, alwaer zyl. thuys van eenen Heer Jan Nannincx pbr. fortselicken opgebroken hebbende, oick met eenen hamer de kisten ende sloten aldaer opgeslagen, ende dezelve Heer Jans clederen dair uytgenomen ende wechgedragen hebben, hem voorts fortselicken affdwingende sijn tasse metten gelde, die eenighe van de complicen oick mede namen. Dat zyl. oick mede dens. nacht getoegen zijn tot Hooghwoude, aldair syl. mede ten huyse van den pastoer aldair groote fortsen ende dreygementen gebruyckende, hem oick eenige penningen affgedwongen ende jn den dorpe van Hoochwoude verteert hebben; dreygende eenighe van heml. des anderen daechs dandere papen zulcx mede te willen uytstrijcken. Dat zyl. des anderen daechs van Hoochtwoude vertrocken zijn, onder wegen tvendel gemeenderhant by den voirs. Garbrant hebben doen ontvouden ende opgestrect hebben doen draegen, doende oick den trommel slaen; commende sulcx tot Weggenom, daer zy mede den pastoir een tonne biers affgedroncken hebben, ende oick meer gedroncken hebbende, zijn van daer gescheyden sonder te betaelen. Ende gaende soe voerts naer Zwaech, heeft hy gevangen capiteyn een ontzegbrieff omme een geschenck te hebben, gescreven ende oick gesonden aen den convente tot Blocker, dair by scrijvende, dat zyl. dien dach noch tweehondert mannen verwachten, ende dan aldair heurl. legher in 't convent maken wilden. Dat oick hy gevangen, mede met zijn complicen, geweest es voor 't voors. convent van de Regulieren tot Westerblocker, willende dair inne wesen, zeggende dattet al heml. toebehoorde. — Ende alsoe alle die voors. gewelden, conspiratiën, voornemen, ende sollicatiën, ende crijchsrustinge ende 't gevolch van dien, by den voors. gevangen ende deur zijn beleidt

by zijn complicen gepleecht, strecken jegens God Almachtich, de Co. Mat onsen aldergenadighsten Heere, wiens ingeboeren ondersaet hy gevangen es, ende jegens zijn eygen vaderlandt. Ende daeromme zwaerlicken ende ten exemple van eenen yegelic behoort gestraft te worden. Soe hebben wy den voers. Dirck Maertensz Capiteyn gecondempneert zijn hart al levendich uytgewonnen, zijn hoofft affgehouden, ende gestelt te worden op een staeck, ende zijn lichaem gequarteleert ende gehangen te worden buyten die vier quartieren van den Haege; die voirs. Garbrandt Pieterszoen vaendrager, geboren van Nyenga in de Noortwolden jn Vrieslandt, hebben wy gecondempneert, eerst zijn rechterhandt, daermede hy tvaendel gedraegen hadde, affgehouden ende dan voorts gehangen ende geworcht te worden, sulcx datter de doot navolcht. Ende dandere drie heurl. complicen oeck gehangen ende geworcht te worden, verclaerende alle heurl. goeden geconfisqueert; gelijck tselve op huyden oeck volbracht es. Ende noepende die reste van de voers. gevangens, nocht tot Hoorn ende Memblik wesende, sullende van gelijcken, mitten coorde geëxcuteert worden; soe wy van den commissaris, by ons aldair geschict, mitsgaders die burgermrn ende regierders van Hoorn verstaen hebben; makende nochtans eenighe zwaricheyt van twee, die maer eenen dach by de vergaderinge geweest hadden. Dairop wy hen geadvyseert hebben, dat zy deze twee mitten anderen oeck mitter coorde doen excuteren, als hen hebbende laeten inscrijven by eenen egeen bestellinge hebbende, jegens Sijne Mats placcaten, conform bescreven rechten; ende noch van eene jonge vrouwpersoene, die een soldaet twee ofte drie daegen gevolcht was, die wy geadvyseert hebben wel strengelijcken te doen geesselen ende bannen op haer lijffve.

Deurl. hoochgeboeren Vorst. Wy bidden Uwer Excie dit advertissement in 't beste te willen (nemen), biddende voorts den Almoeghenden God Uwe Excie te willen bewaren jn prosperite ende langen saligen regimente over ons, altijts gebiedende uwer Excie goede gelieffte. — Gescreven in den Haege, den xiijen Novembris, anno 1568.

(*Corresp. de Holl. et Zélande.*)

Au Conseiller Sasbout.

[Bij de confessie van] „*Dirck Maertsse* naguaires executé par le dernier supplice pour ses démarches, et notamment à cause de son entreprinze avecq quelques siens complices sur aulcunes forteresses du pays de Hollande et sur les villes d'Alcmaer et Horn; ce quils avoient emprins pour

donner escorte aux malheureux desseings et rebellion du Prince d'Oranges et du Comte de Hoochstrate; jl denommait plusieurs de ses associez, non bannis ny contumacez, les aucuns sans surnoms, les aultres sans demonstration des lieux de leurs derniers domiciles, et aussy sans specification quels d'eulx seroient depuis executez par mort, comme entendons après ainsy seroit faict; contre lesquels nous desirons estre procede de toute diligence, pour ne demeurer impuniz telle audace et crisme de lese-Majesté.

Aen den Hertoch von Alve.

Deurluchtighe hoechgeboeren vorst. Wy hebben ontfangen Uwer Excie missive van den iiien deser maent Decembris, ende volgende den inhouden derzelver, zoe seynden wy uwer Excie hier by toebesloeten d'originaele commissie, die *Dirck Maertsz*, onlancx alhier geëxecuteert, gehadt heeft van den Grave von Hoechstraten, by hem geteyckent ende gezeegelt mit zijn cleyn pitzer, van date den xxiijen Mey lestl., mitsgaders die confessie van den voerz. geexecuteerde voer den Grave van Boussu, stadhouder-generael, president, ende raeden gedaen; daerinne hy bekent, hoe hy deselve commissie vercregen heeft. Oeck mede copie authenticq van een contrebrieff by den voirs. geexecuteerde van hem gegeven, doen hy de voirs. commissie ontfinck; daerby blijct deselve commissie onder den voirs. Dirck geëxecuteerde bevonden te zijn, met meer andere papierkens ende cedullekens, wairvan indien deselve uwe Excie of van eenigh van dien, mede begeert copie oft doriginale overgesonden te worden, daervan onderrecht zijnde, sullen ons mit alder vliet dairnae reguleren. — Ende dat dieselve Dirck daerop gestorven is, blijct by onse missive, uwer Excie van zijn ende zijnder medecomplicen sentencie overgezonden.

Deurluchtige hoochgeboeren vorst. Wy bidden den Almoegenden God uwer Excie te bewaeren in prosperite, ende langen saligen regimente over ons, altijts gebiedende uwer Excie goede geliefte, Gescreven in den Hage, den ixen Decembris anno 1568. — Uwer Excie goedwillige, die president ende raeden des Conincx over Hollant, Zeelant, ende Vrieslant. *De Berendrecht.*

[Uit een brief van dezelve President en Raden, van den volgenden dag (10 Dec.), betrekkelijk gemaakte reis- en andere kosten blijkt nog, deze zaak belangende, dat] „tegenwoordelicken twee commissarissen met heurluyder adjuncten gecommitteert ende uytgereyst zijn, omme hen

te informeren op seeckere twee officiers van zijne Mat. alhier gevangen; *ende den eenen commissaris met zijnen adjunct, by den grave van Bossu oick mede gesonden es binnen Hoorn ende Medemblick, omme die van de weth aldair te assisteren in de examinatie ende executie van de persoenen jn de jurisdictie van Hoorn ende Medemblik geapprehendeert*, die aldaer vergaderinge begonsten te maken tegens zijne Mat.; dairvan *den Capiteyn, met vier van zijne complicen*, alhier jn den Hage gebrocht, ende opten xiij der voirleden maent Novembris geëxecuteert zijn; twelck oock al volbracht is: te weten, *binnen Hoorn tot twaelff in getalle, ende binnen Medemblik een.*"

(*Conseil des Troubles; liasses non classées.*)

[Verg. voorts nog in de *Sententiën*, enz., uitgeg. door Marcus, de beide vonnissen, voorkomende bl. 185—189.]

XXII.

(Zie bladz. 145, aant. 1.)

Aen Burgem. en Raed van Groningen.

Don Fernande Alvarez de Toledo, enz.

Lieve besundere. Wy hebben tegenwoerdelijck verordent den strengen (Heere) Gasparen van Robles, Heere to Billy, Ritteren der Ritterlijcker Spaenschen Sint Jakop, Gubernatoren tho Philipstadt, und Oversten over sesse venlen Welschen, sich met denselven nae Groeninghen to ergheven, aldaer in garnizoen to legghen, moegelicken vliet tot bewaernissen der voors. stadt ende sonst voer to wenden; (in plaetse de) andere knechten aldaer legghende die wy doen vertrecken. Und is daerop, van weghen onses genedichsten Heren, onse ernste meynongh, dat ghy gemelten (Heere met de) voirs. sesse venlen binnen de voirs. stadt ontfanght und logiert, und sunst sijnen bevel und allen geboer nae ansiet und gehoir (ghevet).

Gegeven tho Brussel, den lesten dach Decembris 1568.

[Eerst stond er:] „Bergen in Henegouwen, den xixen."

[Billy, February 1569:] „A la maniere que ceulx de ceste cisté se gouvernoient avecq mes gens jusques à cest huer d'asschez bonne volunté, pour le contentement qu'ils ont de la faveur de faire tirer hors ces Allemans, me semble qu'ils accommoderont facilement à faire ce que Vre Exellce m'avoit commandé de leur dire touchant la citadelle." De Groen. en Fevrier 1569.

Dez. 19 Febr.: „Tous ceulx d'alentour d'icy sont assez paisibles, comme aussy ceulx de ceste cite, pour la bonne conduite du Lieutenant (de ceste ville [d. i. Mepsche]) lequel se gouverne si bien, que certes mérite que V. Exce luy fasse mercede. Je ne fauldray m'accommoder à leur endroict le mieux que je pourray, comme V. Exce me commande. D'autre part V. E. sçaurat, qu'il y a 45 jours que j'ai receu 3m fl. de prests pour mes cincq compaignies, desquels je suis esté constrainct assister la compie du Sr. Doussy, de sorte que nous nous trouvons à present touts sans ung soulz, ny personne qui vous vueille donner credit pour le mauvois payement que leurs ont faict ses Allemans au partement d'icy."

En Fevr. ce xixe 1569, avant Paques.

XXIII

(Zie bladz. 150, aant. [1].)

Den xvjen Sept. (1569). *Advertissement* van drye die in Ingelandt gevanghen geweest hebben, ende zijn met deze scepen wederomme gecommen ende jn Texel uytgeset:

Gehoort Pauwels Jansz van Haerlem, out ontrent xxxij jaeren.

Noch Hemke Stenwes van Groeninghen, out ontrent xxiij jaeren.

Cornelis Adriaensz van Harlem, out ontrent xxj jaeren:

Seyden, met achtte schepen van Santwijck geseylt te wezen ontrent twee nachten geleden, ende waren starck twee boyers, een buys, vier raeseylen, elck groot wesende ontrent lxxx last, met noch een Vlissingher boot groot ontrent xx last.

Lansloot van Brederode was capiteyn van een boyer met een Deen, ende hadde op ontrent lxx mannen. Opte ander boyer was eenen by toenaeme Egmont, en weten nyet hoeveel volcx.

Noch wasser een oudt grauw capeteyn op, genaempt Crispinus [van Saltbrugge?], ende heeft twee soonen, d'een geheeten Hannibal (dezen Hannibal was opte buys), ende d'ander Marcurius.

Noch was er Meynert Vries opte jacht.

Noch wasser eender, genaempt Monsr Dolhain; deze was Overste van de vier razeylen ende jacht.

Dit jachtken, daer deze drye jnne aen stranghe gecommen zijn, cochte Lanceloot tot Santwijck, ende huyden

morghen te vier uren scheyden zy van heml., ende waren op x vadem aen 't landt, ende hebbent gestrangt tusschen Cogge ende 't Eyerlandt.

Deze drye werden genomen voor de Emse, omtrent vijff weecken geleden, commende met Noortsche laste uyt Noorweghen; ende hebbense mede gevoert jn Engelant; doen sy van heml. scheyden was de wynt Suytoost ende stelden heur course Noortoost aen.

Seyden noch, datse voor Harderwijck gesien hebben vier schepen van oorloghe, daer d'een een seer groot scip aff was, twelck zy van een man van Enckhuysen genomen hadden; ende waren Fransche Hughenoysen.

Ten selven daghe ontrent den morgenstont, creghen dese achte op de jachte drye Vlielander boots recht voor Westvlye.

Den xvj[en] was de wynt zeer starck uyten Oosten, zulcx dat ons bedunckt, datse d'Eemse qualyck hebben connen gecrijgen.

[Jan van Troyen, in Juny van 't volgende jaar, in 't zelve Vlie gevangen genomen, bekende over Dolhains onderneming, die hij, als 's Amiraals schipper, had meêgemaakt, nog het volgende:]

„Seyt, dat hy omtrent Jacobi lestl. geweest es met zijn schip, daer hy schipper op was, tot Londen in Engelant, aldaer sijn schip toegerust worde met geschut ende aengenomen by den Heere van Dolhain, met noch vier schepen, omme met hoerl. schepen te voeren en te brengen zeeckere ses hondert haeckgeschutten (zijnde Walen) tot Rotsell. Ende alsoe den wynt heml. nyet en wilde dienen, zijn met de selfde schepen geseylt naer 't Vlye; alwaer gecomen zijnde, seyde de voirs. Dolhain: *alhier moeten wy beut soucken; dit eyst, dat ick meene;* ende heeft hem gevangen met den anderen een eedt affgenomen, dat zy hem ende den Prince van Oraignen gehou ende trouwe zouden wesen. Seyt, dat zyl. alsulcx leggende in 't Vlie, waergenomen hebben de schepen die van Oosten quamen, die zyl. benaemen eenighe van heurl. goederen, ransonerende dezelfde voir seecker groote somme van penningen, ende maeckende oick drie van dezelfde schepen toe in 't Vlie leggende, mitgaders oick twee schepen verbrant, al by henl. genomen; blijfvende aldaer leggende den tijt van negen ofte tyen dagen, seylende van daer naer d'Ooster Eems, aldaer hy gevangen sijn schip ende goeden verloren heeft. — Gevraecht zijnde: wie de Capiteynen waeren opten voers. schepen;

seyt, dat Admirael ende Oppercap^{n} was den Heere van *Dolhain*, daer hy gev. schipper op was, den Viceadmirael *Tambyse*[1] ende schipper *Ellert Jansz* (Vliechop) van Enchuysen; up 't derde schip Cap^{n} *Uytenhoven*, een edelman, ende schipper *Schoon Michiel* van Vlissingen; ende was op 't vierde schip eenen Wael Cap^{n}, hem onbekent, dan hadde een slim been[2], ende schipper *Pieter Nachtegael* van Vlissingen; ende op 't vijfde schip Cap^{n} Mon^{r}. *Schonewall* ende schipper *Cornelis Jansz Geelvinck* van Amsterdam. Seyt, dat op zijn schip was een *Heyntgen* van Dockum, *Groen* van Gorckum, *Jan* van Gorckum, *Fop* van Ouderkerck, buyten der Gouwe, bootsgezellen; ende en kent nyemandt van den soldaten, noch oick nyemandt van den anderen personen op den anderen schepen zijnde. Seyt, dat hy nyet een penninck van den H^{r}. van Dolhain ontfangen heeft voor scheepshuyr ofte voor sijn arbeyt.

De novo gehoort, den xxi^{en} Junij, seyt: dat hy, eer ende alvooren hy met den H^{re} van Dolhain vertrock uyt Engelandt naer 't Vlye, denselven Heere leende aen ghelt omtrent achthalfhondert guld., met welck gelt den H^{re} van D. coft victuaille voor zijn crijchsvolck. Gevraecht, waer hy die spreeckt, aen 't gelt gecomen es; seyt, dat hy 't selfde ontfangen hadde van vracht van wijnen, die hy uyt Bordeaux gebrocht hadde tot Londen. Seyt, dat hy in 't zeylen van Bordeaux, ende gecommen zijnde in de haven, worde aldaer gehouden, seggende degheene die hem hielden, dat hy was een Papist; treckende alsdoen hy gev^{n}, met ennighe van de coopluyden den wijnen toecomende in zijn scip zijnde, aen den Coninck van Navarre, die hem een cedulle gaf; ende daermede gecomen zijnde by den gheenen, die zijn schip in arreste hielden en 't zelffde heml. toonende, ontslougen sijn schip uyten arreste, vaerende aldoen voerts; ende gecomen zijnde in zee, worde aldaer weder genomen van eenige Engelsche schepen, die hy verthoonde 't voorschr. cedulleken van den Co. van Nav., ende die gesien hebbende, hebben tselve naer hen genomen ende daermede gereyst aen de Coning^{e} van Engelant; ende wedergecomen zijnde hebben hem gev^{n} dezelffde cedulle wedergelevert ende hem ontslagen ende losgelaten, huyrende oick een lootsman uyt dens. schepen van oorloghe, die hem met zijn schip ende wijnen gebrocht ende geconvoyeert heeft tot Londen in Engelant, aldaer den coopl. heur wijnen vercochten.

---

[1] Hembize. [2] Misschien dus wel Dolhains broeder, Lodewijk van Bergen.

Gevraecht ter torture, off hy gevn met den Hre van Dolhain ende den and., nyet te voren in Engelant concept maecten, omme daer in 't Vlie te zeylen ende den schepen te beschadigen ende rantsoeneren; seyt, dat hy van geenen concepte en weet, en datter geen gemaect en es dan als voren in zijn willige confessie. Gevraecht, wat heymelicke anslagen de rebellen noch voorhanden hebben; seyt, dat hy van geen anslagen en weet; dan de feyten, die bedreven worden omtrent Eempden, in Frieslandt, ende elders worden gedaen by den Westfriesen, die by nacht uyttrecken, met 45—50 man ende meer, ende alsulx lantganck doen; van de welcke rebellen Overste es *Ellert Jansz.* met den crommen hals van Enckhuysen, Heer *Godinck* van Harlingen, sulcx als hy heeft hooren seggen.

[In de boven, bl. 199, aangehaalde *Correspondance* van den Franschen gezant in Engeland, vinden wij (T. II. p. 62—239) ettelijke berichten, Dolhains uitrusting in Engeland en zijn vertrek van daar betreffende, die wij (daar het werk weinig algemeen bekend is) hier nog ter aanvulling overnemen:]

28 Juny: „Aulcuns de ces Flamans qui sont icy, et quelques Françoys avec eulx, sont après à equiper en guerre quatre grandes ourques, de celles qu'on a naguieres prinses sur les Espaignolz et Flamans, et ung assès bon navyre, et d'aultres petitz vaisseaulx jusques au nombre de dix, pour aller du premier jour à la mer; et s'entend que Dolovyn, agent du Prince d'Orainge, va estre admiral de ceste flote, laquelle pourra estre preste dans 12 ou 15 jours, si la remonstrance que l'ambassadeur d'Espaigne a faicte ne la retarde; tant y a que l'aprest se continue, et semble que c'est pour transporter 2000 ou 3000 Flamans en quelque lieu; je crains tousjours que ce soit pour les descendre à la Rochelle." — 10 Aug.: „J'ay entendu que Dolovyn a mandé continuer l'aprest des ourques et qu'il espère avant 15 jours faire lever l'arrest d'icelles." — 15 Aug.: „Sollicitent au possible de faire lever l'arrest: ce que je crains bien fort qu'ilz obtiennent." — 22 Aug.: „Led. homme du pr. d'Or. ayant faict apparoir (à la reine) qu'il avoit achepté lesd. ourques, et que c'estoit le ruyner du tout de les luy oster, elle luy permectroit de les admener sans faire semblant d'en rien sçavoir — qu'il n'yroit aucunement contre vos pays ny subjectz, mais qu'il luy estoit besoing de se conduyre bien seurement pour doubte du duc d'Alve, qui l'avoit faict pilloriser en effigie, et ne failloit doubter qu'il ne le fit executer

en personne, s'il le pouvoit prendre." — 26 Aug.: „L'homme du pr. d'Or. a desja faict avaller ses ourques et aultres vaisseaulx prez l'embouchure de ceste rivière. Le bastard de Brederode, ayant, avec 4 bons navyres de guerre, reconvoyé de Hembourg jusques en la coste de deça une partie de la flotte des Anglois, qui s'estoit escartée par tormente, est descendu prendre des refraichissements vers Arvich." 1 Sept.: „L'homme du prince d'Orange voulant, mècredy dernier, sortir de ceste riviere avec ses ourques et vaisseaux, a esté de rechef arresté, mais il a envoyé en dilligence devers les Seigneurs de ce conseil pour faire lever l'arrest, ce que je croy qu'il obtiendra, et yra trouver le bastard de Brederode qui est encores en la coste de deça avec 4 navyres bien armez." 14 Sept : „L'homme du pr. d'Or. est enfin sorti de ceste rivière avecques ses ourques et vayssaulx, le ixe de ce mois, pendant que j'estois à Anthonne [d. i. Hampton]. Il ne m'a encores esté raporté quelle routte il a prins; l'on me veult faire accroyre qu'il n'a heu congé que d'aller vers les Pays-Bas, mais aulcuns disent, que son intention estoit d'aller à la Rochelle; et aultres disent qu'il avoit quelque entreprinse sur Belle-isle en Bretaigne." 19 Sept.: „Ung qui est revenu de dellà, dict qu'il a veu joindre les ourques et vaisseaulx de l'homme du pr. d'Or. avec les 4 navyres du bastard de Brederode sur la coste de Frise, et qu'ilz sont à ceste heure onze bon vaisseaulx ensemble, aussi bien armez et equipez qu'il est possible."

XXIV.

(Zie bladz. 150, aant. [1].)

Bossu, 21 Sept.: „Estant icy venu à la Briele, pour donner l'ordre qui convenoit pour la garde de ce pays, s'est trouvé vers moy l'escoutette du Vlie, lequel m'at assuré, que les rebelles, qui avione armé en Angleterre ont prins terre aud. Vlie le xvj^e de ce mois, en intention de couper le passaige aux batteaulx qui viennent d'Oostlande, et de faict en avoient jà arresté plus de vingt ou de trente; dont n'ay peu avoir advertissement iusqu'à ce jour, à cause de la tempeste qu'il a faict; mesmes celuy que j'avois envoyé par de là, pour y publier l'ordonnance qu'avois dressée pour la garde de la stranghe,

n'avoit la aussy peu arriver. Ilz ont huyct batteaux armez dont les quatre sont des hunnes, deux boyers, une buysse, et ung boot de Flissingue, et sont environ huyct à neuf cens hommes; et pour precaver qu'ilz ne fissent aultre descente, il seroit bien requis, que le tercio qui est a Utrecht le faire advancer à Enckhuysen et Hoorn ou aultre lieu, selon l'occurrence que pourray trouver plus convenable, pour de là, s'il fusse besoing, passer plus oultre. L'escoutette du Vlie asseure, que facillement on les pourroit repousser de terre et endommaiger, car oultre le petit nombre qu'ilz sont, la pluspart d'eulx sont empeschez à la garde des batteaulx qu'ilz ont arrestez..... Hier arryvarent icy sept matelotz qui avíont esté prinz sur une buysse, lesquels depuis huict jours sont partis d'Angleterre, et ont estez relaschez avecq ung pasport, que leur donna le pirate qui les avoit prinz. Iceulx matelotz m'asseurarent que les susd. batteaulx estiont encoires à Santwyck, et qu'ils ne sçaviont trouver gens pour les armer; aussy que la Royne d'Angleterre ne vouloit permectre que aulcun pirate vendasse là son butin."

[Denz. dag uit Den Haag:] „me parte ceste nuyct pour Amstelredamme, afin de leur estre plus voisin, et veoir par quel moyen on leur pourroit empescher ultérieure invasion, ce que par terre j'espère de faire tant par l'ordre qu'en ay mys le loing de la mer, comme par le renfort que V^re^ Ex^ce^ m'at accordé tirer du tercio d'Utrecht, dont suis intentionné en mander six enseignes pour les repartir à Alcmar, Enckhuysen, et Medenblicq...... Quant à l'isle de Texel et du Vlie, comme sont isles ouvertes sans aulcun fort ou lieu serré, ne seroit convenable y envoyer soldatz, s'il n'y avoit quelque esquipaige de mer pour leur faire espaule; lequel est aussy du tout necessaire pour empescher semblable piraterie, et n'y a moyen de les dechasser du lieu où ilz sont sans armée de mer, et bien qu'ilz se rethirassent d'eulx mesmes avecq le butin qu'ilz ont, ils auront moyen de renforcer de batteaulx et retourner à leur plaisir, puis qu'ilz ont libre accès aux pays voisins, tant en Angleterre comme en Overembden, et qu'ilz sont bien advertiz du peu d'appareil de mer qu'il y at pardeça; lequel seroit bien dressable et tost, si V^re^ Ex^ce^ donnoit ordre d'argent, car de s'attendre aux villes maritimes, comme elles n'ont esté remboursées jusques icy du dernier esquipaige, ils seront mal voluntaires, et se perderoit le temps, avant les pouvoyr induyre."

[Den 23^en^, uit Amsterdam:] „Estant hyer arrivé en ce

lieu, j'eus nouvelles que M. Dolhain, chief des fugitiffs, est encoires alentour du Vlie, et mesmes que ses gens, pour grande vaillantise, ont ruyné les deux eglises qui sont en lad. isle; mais le butin qu'ilz ont jusques icy faict, n'est encoires si grand, que par mes lres du xxj avois mandé à Vre Exce, et pour lors n'en pouvois sçavoir aultre chose, que ce que l'escoutette du Vlie, qui venoit freschement de là, m'en avoit dict; lequel aiant encoires la poeur à doz, luy sembloit que dix estoient cinquante; j'ay parlé cejourd'huy à homme du Vlie, lequel dict, que avant hyer ilz avoient prins bien jusques à treize navires, et est apparent, qu'ilz feront plus de dommaige; car y a certaine advertence, qu'il y a passé le Sondt plus de cent cinquante batteaux; on a envoyé un boot par le Marsdiep, pour les advertir des batteaulx qui sont au Vlie; je ne sçais s'il viendra à temps. J'ay parlé à ceulx de ceste ville, pour avecq ceulx d'Enckhuysen armer quelques basteaulx, mais jusques icy ils ne se sont encoires resolus. Je n'ay demandé que quatre enseignes de celles d'Utrecht, deux pour Med. et deux pour Alcm., car à Ench. il n'en est besoing pour estre le lieu bien asseuré."

25 Sept. (uit Amsterdam:) „Hyer soir arrivat un boyer de Hamborch, dont le mre maronnier a esté deux jours prisonnier au batteau de M. de Dolhain, et après, je ne sçais pour quel respect il l'a relaxé, retenant seullement deux grands pacquets de cire prinz hors de lad. boyer, avecq menasses que s'il le rencontroit jamais en mer amenant quelque chose ès pays de Sa Maté, il le feroit pendre. Le susd. maronnier rend assez particulier compte de leur conduicte, et dict que au batteau de M. de Dolhayn y avoit trois cents hommes ou environ, et qu'il leur en vient journellement du costel de Frise grand nombre, de fachon qu'ilz vouldriont bien se pouvoir defaire des Walons qu'ilz ont, à cause qu'iceulx n'ont la maniance pour conduyre batteaulx, comme ont bien les aultres, aussy qu'ilz ne sçavent supporter la mer. Il y a seize demy canons et deux demy serpentines de fer fondu aud. batteau; dedans ung aultre douze semblables pièches, et dedans un troisième dix; le reste des batteaulx sont armez assez à la legière, sinon qu'ils sont bien pourvus de gens. Le Lientnt du batteau de M. de Dolhayn est d'Enchuysen, sans le conseil duquel il ne fait riens; et at ung porteur du sacq de ceste ville fugitif, lequel par long usaige cognoit toutes les marques de marchans de ceste ville, de sorte que arrivant à ung batteau, incontinent il

sçait discerner toutes les marchandises, lesquelles sont d'icy ou de pays estrangier. — Je feïz hier embarquer quatre cens harquebousiers du tercio de Lombardia pour Hoorn et de là à Medemblick, que le m^re de camp m'at envoyé au lieu des quatre enseignes, qu'avois demandé; mais iceulx basteront pour la garde de toute ceste coste et les laisseray tous joincts." — [Een voortvluchtig Amsterdammer, die terug wenscht te komen en berouw heeft, heeft hem gezegd:] „que estant en Angleterre Dolhain luy feist offre d'estre cap^e de l'une des navires, ce qu'il ne voulust accepter; et lors faisoient estat d'avoir 500 ou 600 harquebousiers, avecq lesquels ils estoient intentionnez prendre terre de nuyct en Zélande, allendroict d'un blochuys de bois, que en temps de guerre contre les Franchois on avoit dressé sur la dicque entre Rammekens et Flissinghes, où facillement ils se pouvoient desbarquer et de là prendre leur chemin vers Flissinghes, à la porte qui est située vers Middelborch, où il n'y a aulcum pont levis ni fosse qui les empesche, et par là surprendre la ville." — [De Amsterdammers willen geen schepen uitrusten, daar dit eene zaak is] „qui concerne tout le pays, et que partant ilz doibvent ni peuvent supporter les frais en particulier."

Bericht van Boschuizen aan Bossu:

„Genadige Heere, Mijn Heere; up gisteren ontrent den vijff uren, naer noene, ontfinck ick u Gen. laeste missive, binnen Amsterdame up eergisteren avont gescreven, ende zal my naer 't inhouden van dien reguleren.

Die scoutet van 't Vlye arriveerden alhyer up gisteren morgen, hebbende insgelijcx 't inhouden van sijnder Commissie den Wethouderen voergehouden, die grote obediëntie belovet hebben.

Ick soude desen bode al gisteren afgevaerdigt hebben, dan ick hadde ettelijcke cuntscappen uytgesonden, omme wat van der vianden voerder upset te vernemen. Ende seyt: dat ze een Enckhuyzer scip, dat zeer wel beseylt was, overmidts dat hy tmeynde te ontzeylen, ende aen den grond gesteld hadde, hebben zy an brandtgesteken; syl. rantsoneren die schepen, die hem niet en dienen, ende behouden de bequaemste tot dienste; sy soecken vast volck om die te regeren; die niet met gemoede blijven en wil, houden zy met ongemoede.

Sy hebben niet alleen op Vlielandt des Schouten goet bedorven, maer oeck mede die zy verstonden, dat enichzins zijn goetgunstige vrienden waeren.

Sy hebben zoe ontellijcken goet ingesloet, dat ick niet en twijfele, of sy en sullender noch eens an bersten. Ick hoepse met vigilantie van ons landeken te houden. Ende noch yet anders vernemende waerdich om scrijven, sal u Gen. ofte Monsr. Bentinge van stonden aen adverteren; my hiermede recommanderende jn mijns Gen. Heeren goede gratie; ende zal den Heere almachtich voer u Ge. bidden. — Mitter haest van den Burch in Texel, desen xxiiij Septembris.

U Ge. minste dienaer,
Franchoys van Bosschuysen.

['s Nachts van 25 op 26 Sept. wel 100 schepen uit Oostland in 't Marsdiep binnen; den 24en daarentegen 50 in handen van Dolhain gevallen die zij voor den „commis" van Z. Maj. hielden; hebben den 26en, na ze op rantsoen gesteld te hebben en er al 't geschut te hebben uitgenomen, laten vertrekken, van elk schip 2 of 3 man op pand houdende, die zij zullen laten hangen, zoo binnen 14 d. niet het rantsoen in Emden bezorgd is. (Bossu heeft dat op levensgevaar verboden). Zij hebben nog 10 of 12 van de beste schepen. — Ench. 26 Sept., waar hij toen juist gekomen was.]

28 Sept.: „il y en quelque dissension entre Dolhain et Lancelot b. de Brederode pour le repartissement du butin, qui me faict esperer que leur conionction ne sera de durée. J'avois permis a 2 marchands de Hamborch, desquels les biens estiont arrestez au Vlie, de s'en aller celle part pour taster s'ils ne sçauroient ravoir leurs biens, n'estant vassal de S. M.; mais ilz ont este renvoyez avecq response, qu'ilz endommageroient ceulx de Hamborch ou ilz pourroient de tant qu'ilz avoient faict executer Jan Brouck." — Uit Medemblick.

29 Sept. uit Enkh.: „Hyer envers les neuf heures M. Dolhain se mist a voile avecq 13 ou 14 navires qui ont hunnes, deux boyers, ung lootmansboot, et une jachte, et ont prins leur cours vers l'oost, qui me faict penser qu'ilz seront presentement dedens l'Eems pour là attendre la ranchon de tous les batteaulx qui se sont rachetez, et aussy esperant trouver quelques gens pour furnir les navires, qu'ils ont retenus, ayant pour le present 1000 hs qui n'est beaucoup pour si grande quantité de batteaulx."

2 Oct. (Amst.): „Depuis le partement du Sr. de D. hors du Vlie n'avois encoires eu aulcune certitude, ou il

s'est retiré, sinon qu'on presume qu'il soit allé la volte d'Emden. Je partis hyer d'Enchuysen ou ay faict accoustrer trois navires et deux à Hoorne; ie feray apprester les autres 7 icy a Amst., ou me suis transporté pour y donner tant plus de presse, et Dieu aydant en dedans 15 jours le tout sera fort advancé et principalement si j'avois argent. — Les 400 harquebousiers que estiont à Medenblicq, les ay, depuis le partement dud. Sr. de D., retiré a Alckemar; et si les ennemys ne se renforcent, les feray encheminer vers Utrecht, car il y at environ troismil paisans qui sont enrollez pour faire le guet et se tenir prestz à toutes alarmes, depuis Med. jusques à Colhoorn, qui seront bastant pour garder lad. coste."

XXV.

(Zie bladz. 156, aant. 1.)

[Presidt en Raden over Hollant, Zeelt en Frieslt aan Alva]: „Den xen deser maent Martii hebben ons die burgemrs ende regierders der stede van Rotterdam by heurl. gedeputeerden geadverteert, dat eenen *Jan Janssoen Troyen* van Rotterdam, fugitiff ende gebannen, zeeroever, ende mede gelegen hebbende mitten rebellen in de Eems, het Goederese gat jnnegecomen es met een crabbeschuyte, vergeselschapt mit omtrent xxxv hoofden ende persoenen, ende gefurneert mit xvij ofte xviij bassen; ende heeft omtrent Oeltgensplate overvallen het marcktschip van Amstelredam, daer schipper aff is *Cornelis Engels.*, commende van Antwerpen, ende geladen zijnde met diversche waeren ende coopmanschappen, als: satijnen, halfwoesetten, camelotten, ende andere, diversche coopluyden toebehoerende. Zulcx dat wy, in absentie van den Grave van Boussu, den voirs. regierders bevoelen ende geanimeert hebben, omme den voors. zeeroever te becommen; die welcke, volgende dien, met alder acceleratie gedepescheert hebben een cagerschuyte nae 't gat van Goedereede, omme te vernemen, waer de voers. zeeroever hem onthoudende was. Ende voorts op den xjen derwerts gesonden hebben twee schepen, wel geëquipeert ende voirzien van volck ende geschut, gelijck wy oick verstaen hebben, dat die van Bryelle uyt hen selven van te voeren een schip toegerust hadden, omme den voors. zeeroever te achterhalen. Maer overmits den grooten, geweldigen storm, die op den xen deser maent geweest es, es 't voirs. schip van den Bryelle

gedreven geweest omtrent Beyerlandt op een droochte, dairaff dat men tselve schip oick heeft moeten delven; zoedat die voers. schepen den voers. zeeroever nyet hebben kunnen achterhalen. Dan heeft ons op huyden die voers. Cornelis Engelss. verclaert, dat die voers. zeeroever uyt zijnen schepe genomen heeft zoeveel van de voers. coopmanschappen, als hy in zijn crabbeschuyte heeft mogen laden. Ende, verlaetende des boovenv. Cornelis Engelss. schip, is met zijn crabbeschuyte het gat van Brouwershaven uytgelopen. — In den Haege, den xiiij Martij, anno 1569, *Stilo curiae*."

XXVI.

(Zie bladz. 158, aant. [1])

[Burgem[rs], enz. van Amsterdam aan Alva, 23 Juny, 70]: „te kennen gevende, dat alhier ter stede by den crijchsvolcke by dezen Waterquartiere te schepe gerust, overgelevert zijn; jn handen van den schout dezer stede, twee gevangens van den Guessen ofte Rebellen zijnder Ma[t], die jn de voorgaende weeke in 't Vlye gepoecht hebben, met hoeren complicen, aen te vallen de voors. schepen van oorlooge; welcke gevangens by den schout voors, ende den gerechte alhier geëxaminert zijnde, verclaert ende bekent hebben zulcx als d'extract hierby beslooten, es inhoudende:

Actum den xvij[en] Junij xv[c]lxx *presentibus* de schout Floris Marts, ende Joost Buyck Burgem[rn], mr. Albert Cantert, Jan Michielsz., ende Heyndrick Jacobsz, ende Jan Dircx ende Marcus ende Lucas van Teylingen, schepenen.

Jan Jansz. alias *Jan van Troyen*, van Rotterdam geboren, oudt zijnde xxxv jaeren, wiens vader noch leeft ende woenachtig es tot Rotterdam, ende es genaempt Jan Jansz. zijnde een schuytvoerder, dagelicx hem generende met aen de buysen te vaeren. Seyt, dat zijn moeder overleden es geleden elff jaeren, ende was genaempt Martyna Heyndricx dochter. Seyt, dat hy met drie schepen op donredagen lestl. geweest es in 't Vlye, ende aldaer geïnvadeert hebben drie schepen van oirloge hier ter stede toegerust, ende was hy gevangen capiteyn op een van de schepen. Seyt dat een van den schepen was een boeyer, op hebbende omtrent hondert vijf ende twintich

mannen, daer capiteyn op was *Adriaen Menninck*, eertijts verwer tot Delft, de zwager van *Frans Duyst*, burgem^r tot Delft, ende zijn Lieutenant *Aelbrecht van Bennyngerhoff* van Gorckum; welcke boyer de voors. capiteyn twee dagen voor 't voirs. feyt genomen hadde omtrent Borckum. Seyt dat tweede schip was een veerschip, groot omtrent twaelff lasten, daerop waeren zes off zeven ende twintich mannen; ende was Capiteyn op tzelffde schip *Claes Ruichaver* van Haerlem ende poirter deser stede, ende zijn Lieutenant *Pieter Dircxz. Kater*, mede fugitijff uyt deser stede; ende was den schipper van tvoirs. schip genaempt Willem van Lyer, sonder dat hy yemant meer kent. — Seyt dat tderde schip groot was omtrent achtien lasten, ende was hy gevangen op tselffde Capiteyn, ende hadde op zeven ofte acht ende twintich personen met twee jongens; ende was zijn Lieutenant gen^t *Volckert van Enchuysen*, die te vooren op ander schepen van de piraten ende rebellen geweest es hoochbootsman, die leggende waeren in 't Vlye ende aldaer den schepen van desen landen rantsoeneerden. Den schipper was gen^t *Arent Claesz.* van Rotterdam, ende behoorde tschip hem toe (die zy oick met gewelt ende tegen zijnen danck tschip ontnamen, ende tegen sijnen danck met tselffde schip wechzeylden); ende ghecomen zijnde in 't Vlye ghinck de schipper omleech, nyet hebbende willen vechten off eenich schade doen, mitsgaders oick zijn knecht. Seyt, dat bosschieter was *Willem Jansz.* van den Dam, alhier mede gevangen, die de eerste was van den gheenen, die in een van de schepen hier ter stede toegerust, overspranck, ende den gheenen was, sulcx als hy heeft hooren seggen, die den Capiteyn deurstoken heeft; ende was hy gevangen mede over jn 't schip voirs. omme aen den anderen te enteren; ende alsoe hy gevangen jn 't schip hem selven nyet en mochte bergen, spronck over 't boort; ende worde daerna gebercht ende overgelevert een van den ander kapiteynen, by 't volck van een coopvaerder daeromtrent leggende. — Seyt dat noch op 't schip van hem gevangen was eenen gen^t *Willem Fransz.* fugitijff uyt dezer stede, die van de maechtal van Jan Broeck es, *Jan Cray*, *Jacob Paeschen*, *Thijs Jorissen* verschieter, noch eenen gen^t *Hopgen*, al poirters dezer stede, *Jan* de soon van *Jan* de Cooman van Delft, wiens moeder te Delft gehangen es uyt saecke van de voorl. troublen, ende was gen^t *Barbara*, zonder dat hy yemandt meer kendt van de gheene, die by hem op zijn schip waeren, alzoe de selffde Waelen ende Duytschen waeren. Gevraecht, waer de schepen by henl. toe-

gerust zijn: seyt, dat hy gevangen tegens zijn capiteyn seyde, op maendach ofte dynsdach lestl., dat hy een deel volcx aen soude spreecken, om op vrybuyt te vaeren; ende alsulcx een deel angesproken hebbende ende veerdich zijnde, es tschip zonder eenich rumoer uyt Eempden gevaeren met vijff ofte zes mannen, tot omtrent een mijle buyten Eempden opten dijck gent Louwer hoern, aldaer hy gevangen mede te voet gegaen was, met noch acht ofte thien mannen, gaende aldaer te samen tscheep, vaerende voorts mettet ander schip, daer Ruichaver Cap^{n} op was, die mede aldaer zijn volck innam, tot Borckum, daer hy gevangen mede noch een deel volcx innam. Seyt, dat sy aldaer vonden leggen op de ree de voirs. boyer, daer de voors. Meynninck Cap^{n} op was, nemende vier schuyten vol volcx, die van Norden quamen deselffde boyer inne, maekende die voorts toe, verthoonende de voirs. Mennynck hem gevangen ende den and. een cedulle gescreven by de handt van Meester *Jan Basius*, zijnde een Vryes ende nu woenende tot Eempden, die oick es commissaris van den Prinche van Oraignen; welcke cedulle inhielt, dat hy gevangen metten zijnen, met alder haest zouden schicken te zeylen naer 't Vlye, ende aldaer te storen ende te verdrijfven den drie schepen van oirloge aldaer leggende. Achtervolgende welcke last, hebben zy met den anderen een concept gemaect, omme te trecken naer den voirs. oirlochschepen ende die alsulcx jnne te nemen, belovende malcanderen nyet off te gaen ende houw ende trouwe te wesen, vaerende alsulcx naer de selve schepen; ende by henl. gecomen zijnde, hebben jn den morgenstondt dezelfde schepen geinvadeert, schutgevaert gehouden, ende tegens den anderen geslaegen, sulcx dat tschip van hem gevangen ende den anderen affgeslagen ende van den and. geraect zijn. Seyt, dat hy gevangen ende den and. zijnen complicen onder malcanderen concept gemaect hadden, dat by aldien zy de overhandt hadden gecregen, souden elcx met een scip zijns weechs gevaeren hebben in zee, ende gerooft hebben daer zy hadden by connen geraecken, ende zouden 't volck van de oirlochsschepen, die nyet gebleven en souden wesen in 't vechten, op 't lant gestelt hebben ende laeten loopen. Ende hadden voor een leus ofte seyn: *Helpt Godt Oraignen*, ende een deel voor velteycken een sluyer van gheel en root, ende een witten noesdoeck om den rechter arme gebonden. Seyt, dat hy in Martio lestl., met een crapschuyt ende noch achttyen personen, tot hem genomen hebben een marcktschip, co-

mende van Antwerpen, omtrent de Benynge by de oude Maes, daer schipper op was Cornelis Engelsz., poirter deser stede; welck schip geladen was met laeckenen, sijden, ende and. costelijcke cramerye; loopende met hethetselffde schip het Goereesche gat uyt, in meninge sijnde daermede te seylen naer d'Ooster Eems. Dan overmits de groote storme ende wynt, worden gedrongen tselffde gat weder in te vaeren; ende alsulcx gecomen zijnde weder ter plaetse, daer zy tschip te vooren ghenomen hadden, hebben uyt tselffde schip genomen tachtich helle laeckenen, slaende oick eenige tonnen op, nemende daeruyt zeecker halff osetten, festeynen, ende andere cramerye; leggende alle tselfde in de voors. crapschuyte, zulcx dat dezelfde voll was; vaerende met deselfde schuyt ende jnnegeladen goeden (ende verlaetende tvoers. marctschip) tot voor d'Oostereems, aldaer zy een man opsonden, adverterende den borgers in 't secreet tot Eempden, dat zyl. den voirs. goeden jnne hadden: comende den burgers uyt Eempden ende van meer andere plaetsen by de voirs. crapschuyt, coopende den goeden van hem gevangen ende zijnen complicen; sulcx dat hy gev. voir zijn beut gecreech omtrent vijftich gulden. — Seyt, dat hy gevangen de voors. crapschuyte toegerust hadde met een ende twintich bassen zoe groet ende cleyn, thien ofte twaelff langhe roers, ende noch eenige knevelstaven. Ende waren zijne complicen eene gen[t] *de Graeff* van Sparendam, eertijts gevoert hebbende een schip, die schipper was opte crapschuyt, ende by hem gevangen als Cap[n] gestelt, *Willem Jansz.* van den Dam vrs. als bosschieter, *Willem Fransz.* die eertijts hier ter stede gewoondt heeft, zonder zijn vorder naem te kennen; ende waeren de reste die hy by hem hadde boeren van omtrent Norden ende eenige Westvriesen sonder heur naem te kennen. — Gevraecht, waer hy die' crapschuyt gekregen hadde; seyt, dat deselfde crapschuyt toegerust was by 't volck van den Heer van Dolhain, omme hem gevangen te apprehenderen, ende te brengen by den voors. Dolhain; twelck hy gevangen verhoorende, heeft hem sterck gemacct, ende heeft dezelfde crapschuyte met een ander cleyne schuyt genomen". ['t Hier volgende zie reeds boven, bl. 289.]

„*De novo* gehoort, 21 Junij *post prandium*: seyt, dat Adr. M. tegens hem gev. seyde, ten tijde toen zyl. met met heure 3 schepen laeghen voir off omtrent Borckum, verthoenende hem een cedulleken gescr. by Jan Basius, twelck inhielde (soo de voers. M. seyde) dat zy in alder vlijt en haesticheit souden schicken te reysen ende trecken

nae den schepen van oirloge hier ter stede toegerust omme deselve te overvallen ende invaderen. Seggende voorts daerby, dat sy scicken mosten in 't laeste van de tegenwoordige maendt te zijn voor de Eems; aldaer mede soude passen te wesen (sulcx als den Comm. B. tegens hem geseyt hadde) Monsr. *de Berghes* met acht schepen, *Claes Jacobss. Cloot*, *Schoon Michiel*, beyde van Vlissingen, met vier off vijff schepen, *Lanslot van Brederode* ende *Ellert Vliechop* van Enchuysen, die met twee schepen lagen in de Ooster Eems, *Barnardinus Gaerloffsz*, *Dirck van Bremen*, elcx oick met een schip; ende daer gecomen zijnde, souden mitten anderen admiralité maecken. Ende tusschen tijden eer zy aldaer vergaderen souden, souden nemen alsulcke schepen als ten oirloge dienen ende die toerusten. Ende wat schepen nyet ten oorloge dienen, souden die ransoneren. — Seyt, dat hy voor zeecker weet, dat zoe wanneer den schepen alsulcx vergadert, ende sterck genouch zijnde, heur anslach gemaect zouden hebben op deze landen. Ende alsoe eenen Joncker *Snex*, gaende buyten Eempden tegens hem geseyt heeft, dat hy gehoort hadde uyt den mont van Basius, dat den aenslach gedaen soude worden op Enchuysen. Seggende oick daerby, dat dezelfde stede van Enchuysen goet zoude zijn inne te nemen, byaldien zy een dertich mannen van binnen hadden, die zy oick daer wel in zouden weten te krijgen. Ende soe wanneer zy dit jn hebben souden, wisten daeraff te maecken jonge Rotseel; waerdeur hy gev. zeeckerlijck wel weet, dat de aenslach gevallen soude hebben op Enchuysen.

Seyt, dat hy tot Eempden gehoort heeft, geleden omtrent 14 daegen, uyt den monde van eenen schipper van Dordrecht, gent in de wandelinge *Calis*, hebbende een dicken grijsachtigen baert, ende sijnde een dik bruin vierschoten man, dat hy gebrocht hadde met zyn heuschip by Eempden een ende tachtich dubbelde haecken, dwelck hem jnne gescheept waeren jn een dorp gelegen by Breda ende dat by eenen Mr. Heyndrick van Breda, sijnde een groot lang man; twelck aldaer soude blijven leggen, ter tijt soe de swager van *Sneu*, die schout van Breda geweest es, gereyst soude sijn geweest by den Princehe van Oraignen.

[Uit de bekentenissen van Willem Jansz. (van Solvert) (op 19 Juny) blijkt nog]: „dat op zijn en Troyens schip waren 27 of 28 weerachtige mannen ende drie cleyne jongens, ende onder die eenen *Jan Cray* glasemaecker,

Jacob Paeschen, noch eenen gen[t] *Magerman*, schuytvoerder, fugityven deser stede. Dat de voors. Magerman in 't voorl. jaer geapprehendeert es geweest met den hoochbootsman van Jan Abelsz. tot Groeningen, aldaer zy uytbraecken. Dat hy eerst omtrent Borckum met sijn thienen in 't scheepken quam. Dat de voors. Menninck dien avondt, dat zyl. aldaer lagen, gecomen es met drie schuyten met volck aenroyen, nemende een boyerschip, dat aldaer leggende was. Ende gevraecht zijnde, wat volck de voors M. by hem hadde, seyt nyemant te kennen dan eenen *Jan van Ransdorp*, ende dat op 't scheepken van Ruychaver schipper was *Willem voor de Windt* van Eempden, eenen *Pouwels* uyten Haech, zijnde een bruyn man. — Zijn geloopen met hun schepen binnen 't Vlie op woensdage des avonts; ende aldair omtrent den oirlochschepen gecomen zijnde, hebben heurl. seylen gestreecken ende 't ancker geworpen tot des morgens in 't rijsen van den dach. Ende hebben alsdoen heurl. ancker gelicht, ende elcx een van de oirlochschepen aen 't boort gevallen, ende es hy gevangen in 't cleynste schip overgesprongen met den Cap[n] Tr. en noch twee and., omme alsoe den schepen aen den anderen te enteren ende vast te maecken; dan overmits het tou slipte zijn van den anderen weder geraect Seyt, dat hy, in tschip gekomen, zeer fortselicken van hem stack ende slouch; sulcx dat hy wel weet, dat hy eenige gewondt heeft; dan off hy den gheenen es, die den Cap[n] deursteecken heeft en weet hy nyet. Ende weet oick wel, dat hy eenige uyt den ronff comende gesteken ende gewont heeft, sonder dat hy sach, dat yemant van zijne complicen stacken off slougen.

Op de crapschuyt van Troyen [in Juny] was Luit[nt] Wouter Fransz., eertijts hier gewoent hebbende, ende zijn vader es genaempt *Frans den Hollander*, woenende tot Groeningen; *Graeff* van Sparendam, eenen *Magerman* schuytvoerder van desen stede, *Gommer* uyt den Briel, *Jan* van Rotterdam; nog eenen gen[t] *Groentje*, *Jan Ment* bouckdrucker tot Eempden, noch een seylemaecker van Rotterdam, sonder dat hy zijn naem kent, eenen *Marten* van Vlissingen bootsman. Seyt, dat hy geleden 2 jaeren gedient heeft op seecker schip van oorloge, daer Cap[n] op was *Jan Abelsz.*, omme te helpen verjaegen seecker schepen van oorloge hier ter stede toegerust ende leggende voir Delffszijl. Ende heeft eedt gedaen, aen handen van den voirs. Jan Abelsz, van den Prinche van Oraingen ende Graeff Lodewijck hou ende trou te wezen, ende den Papisten te crencken, verdrijfven, ende verjaegen, daer

ty comen mochten. Ende diende alsulcx op maentgelt, ende soude hebben ter maent vier Heeren gulden, ende heeft sulcx in al's ontfangen omtrent twee gulden, soe hy nyet langer en dyende dan drie weecken. Seyt, dat op tselfde schip mede diende eenen *Claes*, schuytvoerder van hier ter stede, hebbende een schram in de wange, *Jan Gelis* van Reyde in Groeningerlandt hoochbootsman, *Joriaen Holst* constabel, *Taem* de broeder van *Jan Abels*, *Focke* van Fermersom, bootsman, ende meer and. Seyt, dat hy mede diende by Jan Abels ten tijde doen de slach geschiede by Goeningen", euz. [Zie boven, bl. 144, aant. [2].]

„De *novo* gehoort (21 Juny): seyt, dat Jan van Troyen tegens hem geseyt heeft tot meermalen, dat Jan Basius hem geseyt hadde, dat den Commissaris, die de Prinche legghende hadde tot Bremen, geseylt was naer Engelant met een botschip uyt de Griet, een mijle van Eempden, met Schoon Michiel ende Claes Cloot, beyde van Vlissingen; omme aldaer den broeder van den Heere van Dolhain, genaempt Monsr. de *Berghes*, hebbende een crommen voet, ende zijnde oppercap[n] van acht schepen in Engelandt leggende, van dezelffde schepen te stellen ende een ander in zijne plaets, soo zijne bestellinge uyt was. Ende dat gedaen zijnde zouden alsdan scrijven an den Comm. tot Eempden, waer zyl. den anderen souden vinden; ende alsulcx by den anderen gecomen zijnde, souden met den and. Admiraelschap maecken, ende voirts metten and. sluyten ende resolveren, hoe ende in wat manieren dat zyl. deze landen ende eenige steden overvallen souden ende principael Enchuysen. Ellert Vliechop seyde: wy sullen Enchuysen hebben, al soude icker voor op een radt sitten; want zy sullen niet veel weers doen, deurdien wy weten datter veel volcx binnen es, die ons goetgunstich zijn.

Seyt, dat hy wel heeft hooren zeggen, dat eenen Anthonius Prickel, raedt van den Graeve van Oostvrieslandt b. Eempden, veele ende verscheyden rogge, asch, ende andere goeden gecoft heeft van die by den piraten genoemen waren."

„Schipper *Jan Duven* zoen, inwonende poerter deser stede van Amstelredamme, oudt omtrent xxxiiij j., heeft verclaert. hoe dat hy commende van Dantsick met zijn schip, op vrijdage lestl. acht daegen geleden, dwelck was den 1[en] dezer maent Sept. (70), het Vlye innegecommen es des morgens tusschen negen ende thien uren, aldair hy, getughe, van zekere piraten oft Gheusen, dair Cap[n] op

waeren Nicolaes Ruychaver, Lansloot van Brederode, ende Menningh van Delft, mit zijn schip genomen en uyt zijn schip in een van den boots van den piraten gebrocht ende gevangen gehouden is geweest; wair nae zyl. zijn voirs. schip in de Oostereems gebrocht hebben gehadt, aldair hy tselve heeft moeten laten legghen met zijn scheepsvolck. Ende naedat zy hem in zijn schip gerantsoent hadden op vier ende twintich hondt guldens, es hy, mitten voors. Ruychaver gereyst tot binnen der stadt Eemden, aldair hy quam op dondersdach lestl. den 7en dezer maent, voor 't sluyten van de poort. Ende des and. daechs, als vrydaghe den 8en, is hy des morgens vroech gegaen in den logyse van den voors. N. Ruych. voir zijn bedde, aldair dezelve R., op zijn bedde sittende, in presentie van hem affirmant schreef ende hem leverde cedulle, in wat maniere dat hy zijn schip ende goeden gerantsoent hadde, wairnae hy van E. naer huys gereyst is. Seyt voorts, dat de schepen van Deventer, die van Berghen in Noorwegen quamen, by den voors. piraten genomen waren, 's daichs voir dat hy afft genomen wordde. Ende dat een van den stierluyden van 't grootste schip der voirs. Deventer schepen, hem, in tschip dair hy ende de voors. stierman gevangen waren, tot hem seyde, dat de schippers mit tvolck, in de cleynste der voors. Deventer schepen, nyet en hadden willen vechten, ende dat hy blijde was, dattet alsoe geschiet was. Want hem ende alle de bootsluyden hoere voeringhe, die sy van sich in de voors. schepen hadden, ende alle hoere and. goeden wedergegeven ende gelevert worden, alsoe dat zy gheenen scaden by tvoors. nemen en hadden geleden.

Seyt noch, dat hy in de articulen van der bestellinge van den voors. piraten gelezen heeft, in de Griete, in een herberghe: als dat zyl. voortaen degheene die zy souden gecrigen, wesende van Amstelredamme ende daeromtrent, gevangen houden ende nyet rantsoenen en zouden, ten tijt ende wijlen toe zy sien zouden, hoe dat men leven soude met den Capiteyn Troyen; ende indien men hem om 't leven brochte, dat zy alle over boort werpen zouden, die zy gecryghen conden wesende van Amsterdam ende daeromtrent.

Seyt noch, dat de voors. Capnen zeyden: dat indien zy *Douwe Quirijnz.* (uyt wiens schip de voors. Capn Troyen in 't Vlye gehaelt ende hier ter stede gebrocht was) gecreghen hadden, dat zy hem, mit zijn stierman, hoochbootsman, schimman [d. i. schipman, schipper], ende timmerman, gehangen ende de reste van 't volck mit het schip verbrant oft over

boort geworpen zouden hebben; zegghende tot hem, dat hy tselffde, hier ter stede commende, niet en soude swijghen, maer vryelicken uyt hoeren mont naesegghen. — Actum, den 11en Sept. 1570."

[Burgems van Amsterdam stelden hierom Alva voor, Troyen vooreerst nog gevangen te houden, tot dat men op 't eind van 't jaar geen kwaad meer voor de arme Amsterdammers te duchten hadde; maar Alva antwoordde]: „dat indien men met die executie des Capns Troyen voertgevaeren hadde, als wy die bevaelen, hy nu lange vergeten waere geweest, sonder nu ter tijt vermaent te worden. Ende, diewijle sullicx tot nu toe vertoegen is, sult hem noch zekerlijck bewaeren laeten, ten tijde toe ghy vernemen zult, dat wy wederomme te Brussel sullen wesen, alwaer ghy hem dan sult senden, soe wel gebonden ende bewaert, dat hy nyet ontcommen noch ontweldicht wordden en mach. Gescr. te Berghen op den Zoom, den xvjen daich Sept. 1570."

[President en Raden over Holl., enz melden Alva, den 20 Sept. 70]: „dat de schout van Haerlem uyt schrijven van eenige Reguliers buiten Franeker[1] wist, dat de Geuzen 6 Sept. hadden geweest op Amelant, alwaer zy veel rijcke luyden gevangen, qualicken gehandelt, ende oick gerantsoeneert hadden, en dat zy van meeninge waren eenige plaetsen in Hollant in te nemen;" — dat die van Rotterdam hun meldden, „dat *Corn. Vogelaer* genomen es ende gerantsonneert voor 1200 g., die hy gehouden was te brengen tot Norden;" — die van Amsterdam zenden verclaringen van twee hunner poorters uit Emden en Hamburg gekomen; en melden tevens dat „tusschen die stede en Gouda, t. maendach en dingesd. lestl., eenige straetschenders (ende die hen seyden te wesen van den gezelschappe van Jan van Troyen) een schuyt overvallen ende daerinne benomen hebben een coopman van Rott. xijc g., behalven tgunt andere luyden, in de voors. schuyt wezende, mede benomen es. Ende hebben die voors quaetdoenders nae den voors. coopman geschoten, sulcx dat sy hem seer in 't hoofft gequest ende een stuck van sijn oor geschoten hebben. Dat mede die regierders van A. geadverteert zijn, dat eenige fugitive b. Eemden lagen geleyt hebben, omme t'overvallen ende apprehenderen die burgemrs ende schepenen van Amst. mit den waersluyden, zoe wanneer zy zijn in 't keuren ende schouwen den dijck van de

[1] Een „vercooper van droochde visch", Sybe Dircksz., had het den kloosterlingen verteld en hun den 9en Sept. zijne blaauwe leden gewezen.

zuyderzyde t. Amst. ende Muyden, twelck zy gewoen zijn te doen op Odulphi oft Lamberti."

„Item, Corn. Fogelaer is genomen van Oraingen, Grave van Nassouwen, ende die Capn Crijn van Crekem het hem rantsoent voor xij hondt guldens, ende sel dat rantsoen brengen in die Oostereems tho Norden, b. xiiij daghen tijts; ende indien dat dat rantsoen niet en compt b. de voors daghen, zoe selmen den stierman doen ophanghen, ende elck dach dat het rantsoen na de xiiij d. niet en compt, soe selt hy geven van elcken dach een guld. — By my, Capn Crijn van Greken en Prins dienaer; ende indien Jan van Troyen omme hals brocht wordt, al deghene die wy crijghen van Hollanders, die sal men ophanghen."

[*Jan van Achtevelt* van Amersf. te Amst. is voor 3 weken op 't schip van Allert Vliechop gekomen, om voor zekere koopl. te spreken over hunne goederen door hem genomen; Allert zei toen o. a.]: „de bloethonden ende paepisten sullen wy noch wel anders hebben; sy hebben my dus schandelijcken uit mijn goeden gestooten, soe dat mijn kinderkens nyet behouden en hebben dan de cleederkens, die sy aen 't lijff draeghen; wy zullen die stede van Amst. ende Ench. noch plat maecken b. den tijt van één maent; ende soeverre als men den Capn Troyen om den hals brengt, sullen wy alle die van Amst. coemen ende daeromtrent van gelijken doen." — Basius en Wesembeecke waren Commissarissen. (Act. 28 Sept.)

[*Quirijn Allerts* lakenkooper was omtrent een maand gel. in Hamburch voor zijn zaken, 11 of 12 dagen; daar was gekomen *Reynier Cant*] „roepende de Nederl. ballingen op, om te weten wat zy by den Prins v. O. zouden willen doen." Zoo was Harman Paeschen „door hem aengeteekent om met zijn lichaem te dienen." Hij hoorde van verscheiden personen, dat R. Cant mede geweest hadde in Eng., te Bremen, en Emden, om diezelfde commissie te doen. (Actum, 28 Sept.)". —

[Alva schrijft uit Antw. 14 Oct., in antw. op een brief uit Amst. van den 9en (dat men er tegen opzag Troyen door 't land naar Brussel te brengen, opdat zijne makkers hem niet ontzetten)]: dat zy hem „van stonden aen executeren, soe gy bevinden sult sijn verdiensten te heyschen, ende van noode te wesen om and. een exempel ende schreck te maecken.

[Vier schippers van Amst. getuigen]: „dat zy, omtrent Bartholomei van Rigen gegaen zijn en is hun op 't rif tusschen Noorw. en Ned. aan boord gekomen *Dirk van*

Bremen met zijn schip, die 't hunne hun ontnam en er mede naar de haven van Berckveurt in Noorw. voer; hij dwong hen hem 1200 g. rantsoens toe te zeggen. Twee van hen, in vangenis zittende onder in 't schip, zijn veertig dagen op zee geweest en toen in de Westereems gekomen, waar zij nog 14 d. gehouden zijn. Onderwijl kwam er tijding dat Jan van Troyen geëxecuteert was b. Amst.; waarop Dirk en Bartelt Entens zamen gevloekt, geraasd, en getierd hebben, en een stuurman van Oost-huizen bij Hoorn, bij Entens gevangen, aan een strop over boord gehangen en aan den boegspriet opgeheschen, toen met een bas op hem geschoten, maar hem missende schoten hem met roers dood." — Zij waren schepen uit Engt verwachtende, om een „landganck" op den Haag te doen en Enkh. te bezetten. Dirk had t. de 60 en 70 man, daaronder Claes Oly Bouwen van Amst., quartierm. en Speltgen Houtdrager, mede van daar; en hadden „tot 5 tot 6 brantmercken, sulcx dattet nyet en waren dan schuymsel van boeven ende rabauwen."

[De burger, die in Emden om zaken geweest is, bericht o. a. „dat er nog 12 kapnen op „*blancken*" van Basius waren aangenomen, *Joriaen Wybrants* uit Friesland, *Jan Abels* uit Eng. gekomen, *Jan Jansz. van der Nyeburch* en and. „waervan eenige al hadden gecoft schepen om hen mede ge-reet te maken. Datter alle daech verwacht werd een heerschap uit Henegouwen, Msr. de Lombres, die Capn genl. wesen soude over die geheele armeede, en met hem soude brengen drie schepen van oorloge, ende binnen Londen hadde gecoft hondert yzere gegoten stucken voor die sche-pen. — Dat b. Emden ten huyze van *Frans Volckertsz.*, dezer stede poorter geweest hebbende, gehouden worden die consistoriën ende conventiculen van den Geuzen, ende dat ten selven huyse mede wonen *Clement* ende *Dirck* [1] Volckertzonen, zijne broeders. (Actum, 9 Nov. 1570.)"

„Item. Schipper N. zeylende op zaterdach naestl. 14 d. uit Londen, heeft, daer by de vijftalve weken liggende, gehoort, dat Monsr. de Lombre aldaer hadde gecoft t. de 60 en 70 gegoten stucken geschuts; en seyt dat Schoen Michiel van Vlissinghen tot Londen lach te Blackwal, mit een dubbelde engelsche katje, groot omtrent xl lasten, daerop hy gesien heeft 5 gotelingen, die op den toerwerff geproefd ende affgeschoten worden, daermede die voors. Michiel (als die spraecke was) mede op der zee roofven soude willen (Act. 9 Nov.)." —

[1] D. Vz. Coornhert met zijne beide broeders.

XXVII.

(Zie bladz. 159, aant. [2].)

Omme tho vorkommen alle ynconveniënthen ende ongerechtycheyden, deselve moegen coemen opte schepen van orlogen van mijnen Here den Prince tho Oranjen. Ende updat up deselvyge schepen solde moegen wesen vreede ende eendracht, so onder de capiteynen als onder de bootsluyden, soldaethen, und officiers upten vorsz. schepen wesende. Ende updat heth meesthe profyth van mijnen here den prince, de my de gemeene saeke representeerende ys, gesocht ende unser gemeene vyandt ende sijn adherenthen tho meer gekrenket solden mogen worden. Hebben wy *Lansloedd van Brederoedd* als Averst und Capiteyn Generall van sijn forstlyk G. geordinerth, myts goedtd. de andere capiteynen ynde selleffde vloethe wesende, voer ons ende allen anderen capiteynen ende lueden van oerloge, die yn unsse vloethe noch sullen magen komen, met melkander gesclossen ende geaccorderth tho onderholden ende doen onderholden onverbrekelyck, thot wederseggens thoe van sijne forst G., dye artikelen ende ordinantiën hyrnae volgende:

1. Item, sal nyemandt enyge schepe thoe orlogen nyedt bequaem sijnde, noch enyge gouderen mogen randtzoenen offte vrylaethen, offte oeck eenyge kyste, packen, end bryeve openen, dan yn bywesene van de Her Averste boven genoempt, offte ten mynste eene van den, so vere sye sinnen tho bekomen.

2. Alle gevangen dyemen van den vyanden nempt, sullen up die daeth by de vors. Overste, yn presentie van enyge van den anderen capiteynen gerandtzoent werden, ende thersthondt daernae up de schepen uthgedeelth, dath ellick schyp enen uuthen gevangen hebbe. Ende de kosten gelick dragen, ende de eyn nyth meer als ander beswaerth worden. Van welcken gevangen eyn yder van de synen het randtzoen ontfangen sall.

3. Indien eenyge van den gevangen quamen tho sterven, dath sall sijn thoth laste van de gemeene vloothe; maer offte se ontquaemen offte lossbraeken, dat sall sijn thot laste ende yn aff kortynge van de capiteyns, yn wiens bewaernisse se gewesth sal hebben.

4. Alle deelbare buuthen sollen upter daeth onder de capiteynen verdeelth worden, yndenth moegelick sy; ende andere nyet deelbaer sijnde sollen myt den meesten profyt verkofft worden, ende alsdan ook uthgedeelth sijn; sulcks dat yn alles alle capiteyns even vele hebben sullen.

5. Item, geene capiteyns sollen den anderen capiteyns bothsluden, soldathen, offte andere mogen onderhueren noch ock aennemen enyge soldathen, bootsluden, offte anderen, de alreede gedeeneth hebben, 'then zy dath se verthoenen guede paspoerthe van de capiteynen den see hebben gedeenth.

6. Alle capiteynen sollen den geweldygen Provoesth handthaeven ende assisteren ynth bedyenenth van sijn ampth.

7. Item, als de Amiraell eyn schoedt schyedt, ende sijn vanlijn achter up de campanje laet vlyegen, so sullen alle andere capiteyns den vorsz. Amirall thersthondt an boerdt koemen.

8. Item, alle capiteyns sollen geholden zijn syck wel tho versyen yn victualie, cruedt, loedt, yser, ende andere munitie van oerloge.

9. Inden enyge vyande schepen genamen wordt, daer victualie in wordt gevonden, dat sall wesen voer degeene, de alsulcken schip eerst gewennen sall, then ware hetselve schyp met victhualie geladen ware; jn welcken gevalle alsulcke victualie ynth gemeene gedeelth sal worden, yn manyere als voer.

10. Item, sall de Amirall des nachths gesthadich voeren, van welcke voer nyemandt van de vloethe wyllens affdwalen offte voer den vyanden, den ein den ander verlathen sall.

11. Alle de geheele buethe, de van den vyanden genamen wordt, sall gedeelth worden yn 2 deelen, waervan dat j deel de soldathen und boetgezellen sollen hebben, mets dat de capiteyn van tsellefde deell den 10e pardt offtrecken sall. Ende sall alsdan de vors. capiteyn mijn heer de Prins geven heth 5 pardt van de gantze onverdeelde buedt; watter dan overblijfft van tandere deell, ende het voers. tijnde pardt, sall de capiteyn hebben.

12. Alle brandtschattingen sall mijn heer de Prins off hebben de darde pardt, ende hedt vollick de darde pardt, de capiteyn (de darde pardt).

13. Alle vrouwen de an de schepen koemen, sollen mith deselvyge schuethe daer sy mede aenkoemen, ock weder off moeten varen.

14. Alle officiers sollen van de vors. hellefte, de hyr boven den boetsgezellen ende soldaten thogelacht wordt, de 10e pardt daeraff getrocken zijnde, bethalt worden yn manyeren als volgt:

De Luethenant	4	mansdeel	Kock	1½	mansdeel
de Schipper	3	″	Quartyermeysters	1½	″
de Stuerman	3	″	Hogeboetsmansmaet	1½	″
de Scrijver	2	″	Seylmaker	1½	″
Hogboesman	2	″	2 jongens tsaemen	1	″
Constabell	2	″			
Provoest	1½	″			
Buttelyeer	1½	″			

So wye tegens dese artikelen bovens. doedt, sall an den hals gestraffet worden, offte anderssins toth discretiën van den Amiraell ende gemeene Capiteynen, ende nae gelegentheyt van der saken.

P. Duterus Scr.

XXVIII.

(Zie bladz. 161, aant. [1].)

Deposition faicte par Ph^e Abue, marchant et bourgeois de Groeninghe, de ce qu'il at veu durant son emprisonnement à *Loosteremps* entre *Norden* et la *Grete* de Frise Oriental.

Dict, qu'il at este prins du Piratte nomme *Bertel Enthes le xij^{me} de 7bre* 1570 dedens ung boutquin de Norden bien prez dud. Norden, et mesné de la au batteau dud. Bertel Entens où il fut incontinent delivré es mains du Prevost, nommé *Ulrich Hoyer*, bourgeois d'Embden, demourant en une ruelle auprès la Bolterporte, lequel le mist aux ferres fort estroittement.

Dict, que deux heures après le vint visiter ung gentilhomme de la part dud. Bertel Enthes fort yvre, qui luy dict que son M^{re} estoit bien informé, qu'il estoit espie du Coronel de Groeninghe, et que pour ceste cause avoit conclud de luy faire trencher la teste, et mectre ses quattre quartiers a Delfzijl, Uytlande, Vlye, et Tessel, ou devant le Bomel d'Amsterdam.

Le xviij^e dud. mois led. B. E^s allit a Norden, accompaigné de *Brederode* et aultres pirattes pour trouver les conseillers et Drossart d'Embden, greffier de la Grete, Norden, Werum, et Auryck, deputez de la veille contesse d'Overembden, qui estoient commis pour traicter sa delivrance à la Requeste des Bourgm^{rs} de Groeninghe et du pourchasse de la femme dud. prisonnier; lesquels pour lors ne firent aultre chose que bonne chere; et demoura absent led. B. E^s de sa navire jusques le xxvme dud. mois,

que retournat à son batteau, avec un viel homme de la maison desd. Contes, que at esté cap^e du Conte Lodewyck, là où incontinent fit led. B. E^s assembler sa gemaine, en presense de laquelle fut amené led. marchant, dont led. B. E^s print la parolle, disant: Nous, les Edel-Burst enz. [Zie de toespraak in den text.]

Dict que led. jour on deffendit expressement par tout le pays d'Oostfrise, que personne ne contraictasse avec lesd. Pirattes, et qu'ilz avoient mis grande garde sur les dicques à Norden et la Grete; et a veu pendant son emprisonement ung jour tirer vers lesd. batteaux grand coulp de canons, mais qu'ilz n'avoient point peur des boulletz qui tomboient assez loing d'eulx.

Dict que le jour de lad. publication vindrent a la navire dud. B. E^s deux batteaux chargez de vivres pour ung mois, dont l'ung estoit envoyé par George Swarts, Amptman de Norden, et l'autre de Grete, et aux aultres at veu amener par ung bourgeois de Mariënhoven biere pain en quantité.

Dict que *Lancelot de Brederode* at un navierre de lx lastes et deux petites jachtes et un loosmansboot, et se tient pour le present a Hindt pres d'Emden.

Bertel Entes at ung batteau de xl lastes et deux boyers, chacun de xv lastes, lesquels vont journellement pillier et desrober, et de faict il print là une naviere de Lubeck avec beaucoup de marchandise.

Claes Ruchauwer (Ruychaver) at une naviere de lx l.

Nachtegael de Flessingue at une de l lastes.

Meninghe at une de xxx l. et se tient à Embden sur le Volder.

Derck van Bremen at une de xl lastes et une jachte.

Cap^e *Hop* at une loosmansboot.

Eylart van Eyhuysen (E. Vliechop), bourgeois d'Embden at une visschersboot et demeure pour le present à Norden.

Wolther Janss^n bourgeois d'Emden a aussy une visschersboot et se tient aud. Embden.

Menne vehor (Meinert Vries?) a une naviere de xl l., lequel est nouvellement faict Cap^e par le Prince d'Orainges.

Dict que les gens dud. Bertel Enthes sont la plupart demourans avec leur famille a Embden, Norden, Leer, la Grete, Mariënhoven, Hindt, et Werum, traficquans journellement esd. lieux sans aulcun empeschement et ceulx dud. Norden vivent de la traficque desd. Pirattes.

Dict que *Henri de Coldermaecker* et *Frans Folckers* bourgeois d'Embden sont facteurs desd. pirattes et pour tels cogneus par le Magistrat et officiers dud. Embden. Le

comissaire du Prince d'Orange nommé *Sonberge*, at sa demeure en la Borchstrate d'Embden et loge en la maison de *Vrouken van Diffelt*, et la il baille et charge sy paisiblement les patentes aux pirattes, que personne ne luy faict empeschement. Et tient led. comissaire a present en la Grete prisonnier *Cleyn Peter* corsaire, pour avoir pillié en la mer sans sa comission; de sorte que pour ceste crainte tous satiffient de nouveau leursd. patentes. Le contenu d'icelles est, qu'ils doibvent jurer estre ennemis de sa Maté Catholique et tous ses subjects qui tiennent sa partie.

Arent Meynartsz. brasseur de son mestier at sa residence en la ville de Norden, et furnit journellement ausd. pirattes toute la bierre qu'il leur fault.

Dict que ung canonnier de B. Es. appelé *Reynken*, l'at asseuré que l'amptman de Norden donnat aud. B. Es. ung bracelet de fer pour estre tant mieulx asseuré de Philippe son prisonnier. —

En conclusion, ce qu'il a payé aud. B. Es. pour sauver sa personne est ce que s'ensuyt:

Aud. Bertel Enthes	ijc	flor.
et une piece de vin	xxiiij	"
A sa gemaine	lx	"
A l'aultre gemaine appellé le commun burst	xx	"
Seize flor. que on trouva sur lui . . .	xvj	"
A dire adieu trois toneaux de bierre . .	ix	"
Par la certification escript a Embden . .	iij	"
Au greffier de la Grete tant en drap noir qu'en argent	xxiiij	"
Au hellebardier de la vieille Comtesse . .	ix	"
Trente flor. en despenses tant a Emden la Grete qu'a Norden, faict par ceulx qu'alloient avecq sa femme pourchassans sa delivrance	xxx	"
Somma . .	ijciiijxxv	florins.

XXIX.

(Zie bladz. 168, aant. [3]).

Overgesett uyt den Spaensche in Duytsch.

Declaratie van tgene S. Excie ordineert, dat die burgers van de steden, daer Spaensch voetvolck logeert, denselven te geven sullen hebben voir servitium.

Eerstelick sal men schuldich sijn te geven een camere

20*

ende een bedde voer twee soldaten, en den gheenen die gehillickt is, sal men tzelve geven voir hem ende zijne huysvrouwe, sonder datter desen aengaende eenighe veranderinge zall zijn.

Een ammelaecken ende twee reyne servietten ellicke weke.

Een paer reyne slaepelaeckenen tellicke vijfthien dagen, diemen schuldich zall zijn te wassen alleenlicke sonder hemden, snuteldoecken, oft eenige andere dingen.

Men sal hen geven schotelen, potten, bancken, tafelen, ende andere nootlicke utensilia off huysraedt, dientlick tot bereydinge hoerer spijse ende ter tafele, sulcke als die patroon heeft ende gebruyckt.

Ende is die meininge dat die patroon, die soldaten in zijn huys heeft, nyet gehouden en sall zijn hen yet te geven meer dan hier boven verclaert staet, ende dat voer zijn persoen ende nyet voer yemanden, die hy van buyten mocht inbrengen, ten waere met wille ende consent des patroons. Actum, te Bruesele, den xvj[en] dach Augusti xv[c]lxx.

Alsoe ondertekent: Don Fadrique de Toledo.

Ende onder stont geschreven: doer beveel van sijne Excell[cie]; ende was get[d]:
Estevan de Ybarra.

alsnoch onderschreven: Gecollationeert tegens d'orginale ordinantie in Spaensch, ende is daermede accorderende; by my,
ondertekent: Berty.

(*Stads Archief van Deventer.*)

[In het Verhandelboek van den Raad der stad staat voorts aangeteekend]: „Anno 70, opten 21 Aug., is den Coronell Mondragon met zijn regiment wechgegaen, en aleer hy wech was, gekomen vier venlijn Spanjers onder den Overste Hernando Pachiëco. Woe beswaerlick dit garnisoen den stadts burgeren gewesen, sal men wel over vijfftich jaer noch fuelen." —

XXX.

(Zie bladz. 168, aant. 4.)

Durchluchtige und Hoickgebarene genedichster Furst und Heer. U. F. D. konnen wy in schuldigen gehoirsam unvermeldt niet laten. Alsoe wy voer etlicken verlopenen

dagen berichtet, dat ennige vyanden Con. May^ts, unsers Alregenedichsten Heren, sich verrottet und upgeworpen, omme in Hoichsts Con. May^ts landen in tho vallen und derselver schemele ondersaten tho verderven, und wy dan verscheydene tijdingen, soe durch unsere deshalven affgeverdichte kondtschappen alss anders ontfangen: dat gemelte vyanden ennigen anslach up die stadt van Deventer gemaicket solden hebben, omme dieselve doer bystandt enniger burger, soe hier bynnen woenhafftich, tho eraveren und in tho nemmen. Ist, dat wy, tot gueder verwahrunge deser stadt, nha aller angewandten mogelicken vlijth, neersticheyt, und diligentij, meth bystandt dess Gouverneurs dess Garnisoens alhier, eynen *Gissberth Glasshorst*, den lest vergangen xxvij Decembris, des nachtes voir der poirten in eyn beytelschip gevangen[1] und in onsern hafften bekommen hebben, welcken die wedderwertigen Con^r May^th nu eyn tijtlanck in eiren affairen voer eynen looper ende kontschapper gebruycket. Diewyle dan gemelter Gissbert pijnlick verhoert yss worden, hefft hie etlicke unser burger (soe nu algereytz, behalven eyner, in hafften synnen) besacht, und under anderen gemeldet, dat eyner *Henrick Wessels* genandt, ein beytelschipper, wesende eyn dronge wal gesadt man met eynen breeden swartten baertt, under den Fursten van Cleve bynnen die stadt Huussen burger, der vurss. rebellen capiteyn und Oeverste sy, die welcke meth sijnen adherenten des vornemmens gewesen solde sijn, desse stadt up eyne morgenstonde tho verrasschen, und soe verr hem sulcx misslingen wurde, dat hie alstan alles, wess omme Deventer stonde, jn den brandt stecken solde. Und woewall wy derselver behaffteden belionghe und genaemene informatie, jn schuldigen gehoirsam, angehoirt und U. F. D. dairvan gerne volnkomelicken berichten solden; konden wy nochtantz sulcx, vermytz dieselve belionge und genamene informatie in bewaer des Gouverneurs synnen, niet doin.

Dairmedde dan deses handels die eygentlicke wairheit und up den schuldigen wijder ervarenheyt genamen moege

---

[1] In het Verhandelboek van den Raad (ten Deventer Stads Archief) staat nog aangeteekend: „26 Dec. Gevangen geworden Gijsbert Glashorst, die ennigen verrad op dese stadt sol vorhanden hebben gehad; und stracx gepijnicht wordende heeft etlicke unsere burgers in der pijner beleden, die oick gevangen worden ende een tijtlanck in der Raedes verhavinge gesethen hebben, dan dath men die dairnae upten Norberger torne in der Spaniër handen moest brengen." Wel werd toen „an den Hertoch gesollicitiert omme die wedder in der raedts hachte te brengen", maar zonder baat.

werden, bidden und begeren wy gantz underdanichlick, U. F. D. an den hoichgebaren Fursten und Heren, den Hertoghe van Cleve, gelangen wolde laten, gemelten *Henrick Wessels*, gemerckt deselve sijn F. D. undersathen bynnen Huussen gesethen und deser commotion und rebellion autheur und anvenger handfast to doen maicken. Dat oic U. F. D. an den hoichweerdigen Heren, den Bisschop tho Munster, wolden gelieven tdoen schrijven, omme denselven *Henrick Wessels* nha te trachten, angesien (als wy berichtet) hy dick und mennichmaell bynnen Boickholt in den Pellicaen sich verholdt; omme volgendts dairinne tho doen, soe 't nae bevinde der saicken eigen und behoeren sall. Sullen niet tho weyniger, nha unseren utersten vermoegen, voirtan alle depvoiren, flijt, und diligentij voirwenden, dat die eyne, for alnoch unbehafftet, sampt alle andere, soe noch gesuspitionirt mochten worden, in gefenckenisse bekommen, und sonst in allen anderen uns alsoe holden und bewysen, daermedde dese stadt tot dienst der May^t^ steetz wall verwaerth mach wesen und blyven. — Datum den iiij Januarij a^o^ lxxj.

U. F. D. onderdanige und dienstv^e^,
Burgermeystereu, Schepenen, und Raedt
der stadt Deventer.

Den Durchl. und Hochgeb. Fursten u. Heren
Don Ferdinand de Toledo, enz.

Sentence contre Jaques Ravensburch, alias Cnobbel.
XII Mai 1572.

Comme a Son Ex^ce^ auroit este faict rapport des charges information et aultre besoigne de ceulx du conseil du roy en Gheldres, allendroict de Jacques Ravesbourgh alias Cnobbel, prisonnier en la ville de Arnhem, chargé, par Ghijsbert van Glasshorst et par aulcuns aultres indices, destre complice de la trahison conceue sur la ville de Deventer; combien qu'il lauroit purgé par torture, et que durant son emprisonnement auroit esté le principal entrepreneur de rompre les prisons, ayant levé les planches et faict ung trou en la muraille par ou Ananias bastard de Crueninghen et aultres prisonniers quant et luy fusseut eschappez, n'eust esté que Gherrit van Cranenbourg, aussy prisonnier illec, lapperceut et le donna à cognoistre au cipier; pour laquelle entreprinse led. Jacques receut ung daidre dud. Ananias depuis executé; et quant la ville de Bergh fut reprinse par les rebelles, il auroit faulsement rapporté et confirmé par son serment au feu conte de Meghen, lors gouverneur du

pays de Gheldres, quil auroit veu six cens chevaulx a Diuxlaken, ayant pour ce receu dud. conte ung aultre daldre ou deux, promectant en apporter certaines et seures nouvelles, ce quauroit confesse avoir declare par mensonge. Oy aussy le rapport tant de ladvis desd. du conseil lez nous, que celluy desd. du conseil en Gheldres; Son Exce préferant grace a rigueur de justice, le condempne par ceste aux services des galeres de Sa Maté par force, pour le tempz et espace de huict ans entiers et continuelz, à commencher dois le jour quil sera delivré en la ville de Middelbourg es mains du commissaire de Sa Maté à ce depputé enavant, le bannissant pour led. temps hors des pays de pardeça . . . .
. . . et ordonnant au momboir dud. conseil en Gheldres, quil leuvoye seurement et face delivrer aud Middelbourg, es mains dud. commissaire ou son lieutenant ou aultre y ayant charge de recepvoir pour luy les gallenistes, et en recouvrant dicelluy qui le recevra recipisse pertinent, lequel il envoyera es mains du secretaire sonbsigné. Faict à Bruxelles, le xii de May 1572; signé le Duc d'Alve; — soubsigné: Prats.

XXXI.

(Zie bladz. 173, aant. [1] en [2].)

Corte verclaringe ende verhael van 't feyt, tusschen den Vrydach ende Saterdach, den tweeden ende derden der maendt Martii anno een ende tzeventich *stilo coi*, tot Monickendam gebeurt.

Eerst, dat des vrydachs tuschen negen ende thyen uren in den avondt, als de luyden meest all te bedde waeren gegaen, voor de Noorderpoorte der voors. stede gecoemen zijn twe manspersoenen, noemende hen te wesen twe ingesetenen, welbekende burgers ders. stede, zeggende dat zyl. buyten ders. stede hadden zitten drincken ende heurluyder tijt hadden vergist, begherende dat men hen zoude innelaeten, souden de portier een stuver geven. Sulcx dat de portiers wede., wiens man onlancx op een Westersche reyse gestorven ende gebleven es, nyet anders wetende, de poort geopent heeft gehadt. 't Es nu zoe, dat de poerte geoepent zijnde, de voors. twe manspersoenen de voors. vrouwe over rugge terstont geworpen ende deerlicken gewont hebben, besettende voorts dezelve poerte met den dijck ende alle andere aencommende weghen met volck ende lanteernen. Ende zijn onlancx daernae gevolcht ende mede ter voors. poerte innegecoemen zeeckere menichte van Geus-

sen ofte malefacteurs, tot omtrent drie hondert in't getaele by ghissinge, daeronder mede waeren omtrent 12 of 14 ingeboeren burgers van Monickendam, over zeeckeren tijt fugitijff ende voortvluchtich geweest zijnde, sonder dat den officier ofte eenighe van de wethouders eenighe quade suspicie op haerluyden gehadt hebben. Ende zoe hen omtrent der poerte gemoeten twe van de wacht derzelfver stede, hebben den zelffven gedwongen in achterstraet te wijcken, opdat zyl. nyemandt en zouden moegen waerschouwen ende hebben se mede doen bewaeren. Ende hebben hen voerts al stilswyghende gevonden tot voor 't stadthuys, 'twelck zy opgeslaegen ende voert die clock, ten eynde die nyet geclept ofte geslaegen zoude werden, bewaert. Ende hebben voerts alle straten, steghen, ende houcken, oick alle herberghen bezet gehadt, sulcx datter nauwelicx twee ofte drie burghers bij malcanderen conden coemen. Waernaer zy met gewelt gecoemen zijnde ten huyse van den cypier, hebbende hem gegeven sesthyen wonden, ende hebben hem zijn slutelen van 't vangenhuys benoemen, ende alsoe den gevangens tot vijffen toe genoemen, ende met veel volcx gebrocht buyten der stede van Mon^m^. Waernaer zy opgeslaegen hebben thuys van Wolphert Michielsz, baillin van Waterlant, dwelck zyl. geplundert ende van alles beroeft, ende oick hem seer gesocht hebben gehadt; maer was de voors. bailliu deur Godts hulpe outcoemen in een varckenschot, alwaer hy hem onderhyel naeckt in zijn hemdt omtrent vijff uyren. Gaende voorts van daer tot aen de kercke, dyen zy mede opgeslaegen, ende daer uyt alle de kelcken, cyboriën, ende sylverwerck, een blauwen fluwelen cap, 't beste crisoffel, ende twe dienrocken gelicht ende tot hen genoemen hebben, sonder nochtans eenighe breeckinge van outaeren ofte beelden aldaer te doen. Van waer zy 't susterenhuys opgeslaegen ende mede van alle tsilverwerck beroeft, ende oick zeeckere beeldebreeckingen hebben gedaen, mede den pater zeer gesocht hebben, zonder hem nochtans te vinden; ende meenden, in 't afscheyden der kercke van 't cloester met een gebrande londt, daer zy opgeleydt hadden zeeckere vaenen met and. zijden doecken, aen brand te steecken. Ende hebben daernae den trompetter geslaegen ende voorts diversche burgers huysen, zoe van rijcken als armen, tot 72 toe ofte daeromtrent, geinvadeert, beroeft, ende all tot hen genoemen dat hen gelieffde. Ende alle 'tzelffve gedaen zijnde, hebben, omtrent een quartier uyrs voor twe uyren in den nacht, den boomsluyter genoemen met gewelt, ende hem gedwongen den boom te oepenen, ende daernae den

tromme geslaegen; ende zijn met allen den buyt uyter stede vertrocken ende tscheep gegaen. Medegenoemen hebbende zes bassen met zeeckere cloeten, by hen in 't stedehuys gevonden ende der stede toecommende. Oick medegenoemen gevanckelijck Heer Jan Henricxss., capellaen van de kercke, den welcken (God beter 't) wy verstaen, dat zeer deerlick om hals geholpen is. Ende zijn voerts mette drie crabschuyten, daermede zy gecoemen waren, met noch een byerschip en een ledich carveelschip, dyen zy daer gevonden ende nae hen genoemen hebben, van daer vertrocken.

[27 Maart. Bericht omtrent Texel]: „hoedat die vianden deden met omtrent 140 oft 50 man op Texel een lantgange, op sondach 's morgens als den xxv[en] Martij lestl., ende verbranden ter zelver tijt een huys by Hogeberch, ende spolieerden de kerck van den Burch, nemende al dat haer diende, ende sancten ende santinnen overhoop in den toorn van de kercke geleyt, gelijckelijck verbrant; ende op huyden den xxvj[en] hebbense Bosshuysens woninge, Co. Ma[ts] huys, Schuylenburchs huys, Gherryt Willemsz. huys, een dienaers huysken ende Augustijn clooster byna geheel verbrant, ende een out man in den lantgange doodgeslagen; en men zegt datter vijff off zes vianden verslagen zijn. Een putger alleen heeft opten xxv[en] Maerte in de Cooger kercke geweest, ende heeft alle ornamenten uyter kercken gehaelt; ende opten xxvj[en] zijn twee van den vianden gegaen an de Wessten en den Hoorn in de kercken, ende hebben haer wil mit diversche instrumenten in de kercken gebruyct, smijtende ende nemende tgeen haer diende. Ende begeren van de gedeputeerde van den eylande van Texel te hebben tot brantschattinge, datze haer huysen mogen behouden: die somma van xiiij[m] g. Ende hebben haer wil van alle die groote Waterlandsche schepen ende boyers, alle zijnde in haer gewelt. Ende hebben de vianden die vrouwen op den Burch gedwongen, datse de pastoors huys omgehaelt hebben, ende Pieter Jansz. Proost huys after neer gehaelt ende verbrant; ende hebben gerooct ende gebrant opten Burch totten xij uren in den nacht voirl. Ende huyden, als den xxvij[en], zoe rusten de vianden van branden, ende zeggen, dat den Burcht verdaêngt is van 't branden voir IX[c] g., ende den Hoorn voor hondert dalers off guldens. -- Geschreven in Huysduynen by my Albert Aemkers, secretarius substituyt in absentie van den schout aldaer. — Langesloot [Lancelot] is zeer kranck en leit met macht in 't grootste Waterlandsche scip, den schipper gen[t] Dirck Hale.

XXXII.

(Zie bladz. 175, aant. [3].)

Los papoles que se haltaron en el vasel de los Piratas.

Nous Guislain de Fyennes chlr Sr. de Lumbres, Admirael et Capitaine gen. des navires et flotte de Monseigneur le Prince d'Oranges, conte de Nassau etc., à tous ceus qui ces presentes verront, scavoir faisons que, en vertu de nre charge et commission, aiant eu bon rapport et de la prendhommie et experience de Sr. *Home van Hittingh*, gentilhoe, au faict de la guerre, l'avons commis et establi, commectons et establissons par ces presentes *Capitaine* d'une navire de guerre, avecq laquelle jl fera la guerre *au duc d'Alve* et tous ses adherens soubsz nre charge et conduite en la flotte de mond. Sr. et Prince. Et en outre soy renger et conduire selon les ordonnances points et articles dressées et faictes, ensemble rendre bon compte, et reliqua. Le tout ensuivant l'ordre que son Excell. veult estre observé en flotte; et ce tant et si longuement que aultrement sera par nous ordonné. En tesmoing de ce avons signe es presentes signées de nre nom et cachet armoyé de noz armes. Faict le xxe jour d'Octobre l'an soxante dix.

(Get.) Guislain de Fyennes.

(icy estoient les armes: *deus Lyons avecq un lambeau rampant.*)

Ick, Homme van Hittingh, bekenne by desen ontfanghen te hebben den Ernvesten Johan van Rensdorff, Capiteyn onder d'Amiraelschap van Monsr. de Lumbres, Adml van weghen den doorl. Prince van Orengiën enz. door breeder bevel my van mijn Edelen Heere Graeff Lodewijck van Nassau, presenterende den persoon van mijnen Heere den Prince voors., gedaen; welverstaende, dat hy de gerechticheyt van mijn Heeren den Prince ende den Admirael, ende d'ordonnanciën in der commissiën boven verhaelt sal betalen ende onderhouden, waerop hy sijnen eedt heeft gedaen deselve te willen onderhouden ende volbrengen. Oirconden mijn segel hierop gedruct ende met mijnder hant ondergescreven, den xvijen dach Julij xvc eenentseventich. Op de schepen van Oirlogen van onzen Eedelen Heere den Prince.

Homme van Hittingh.

Ick, Homme van Hittinge, kenne midts desen ontfanghen te hebben van den Ernvesten Johan van Rensdorff, Capiteyn onder d'admiraelschap van Monsr. de Lumbres, Admirael van den doorl. Prince van Orengiën, de somma van twintich ponden sterlincx, ende dat wten naeme van mijnen Heere den Prince voors. In kennissen der waerhejt dit onderteeckent met mijn eyghen hant, desen xvij^{en} Julij xv^{c} eenentseventich, op de schepen mijns Heeren de Prince.

HOMME VAN HITTINGH.

Wy, *Johan van Rensdorp*, Capitein van wegen den dorluchtighe Heeren Wilhem, prince toe Oraniën, Grave toe Nassau etc. doen kond een yegelijcken, die desen sullen sien ofte horen lesen: hoe dat ick by my ghevangen hebbe gehadt dus lang per fortse een geheten Antonis Koole van Meyns; ende nu door zijne cranckhete ende sieckenisse heb hem laeten gaen, ende hebbe in zijn plaets gehouden een ander, omdat Antonis voors. dus lang by my gevangen gelegen; ende is dus langhe gheen rantsoen van hem ghecomen, soe sende ick hem nu hene om het rantsoen te brengen, ende is't dat hy 't binnen acht daegen niet en brengt, soe kalis sullense beide over boord dansen oic; ende ter waerheit hebbe ic, Capitein Johan van Rensdorp voorsz. mijn hant en segel hier onder gedruckt, op den 8 Augusti a^{0} 1571.

JOHAN VAN RENSZDORFF.

[Zie voorts het stuk betreffende 't kapiteinschap genl van Lancelot van Brederode, Bijlage XXVII, en de bladz. 175 en volg. meêgedeelde scheepsbepaling.]

(*Belgisch Rijksarchief; ongeschifte Papieren.*)

XXXIII.

(Zie bladz. 185, aaat. [1].)

Boschuyzen 6 July 1571 aan Bossu, die hem, in een schrijven „eergister vroech" ontvangen, belastte alle de gevangen piraten „ten aensien van die van Emden, aen den scheepsraiden mitten baste doen executeren; twelck ick," schrijft gene, „den anderen Capit^{n} voerhielt, die in der saecken perplex waren, allegerende veele ende diversche excusen, die te thedieulx souden vallen omme te verhalen;

dan heb se sulcke vermaninge gedaen, dat se daerinne gecondescendeert hebben, seyndende tot Groeninghe omme executeurs ende biechtvaders, omme mitte justicie t'axeleren." Hij was reeds weder met „d'armade" voor Delfzijl gekomen, waar de ligplaats beter is, en zou anders heden zee gekozen hebben, „besoignerende binnen midler tijt totte examinatie van deselve gevangen; yetemin" zoo vervolgt hij, „soe ick daeronder bevonde personen van jmportantie, die, soe my dochte, dat veele secrete aenslagen souden connen ontdecken, ende bysonder eender van de Capn, Anthoni des Pomereaulx, S. de Prouwyle, Feyke Mertens van Worcum, insgelijcx Capn, Volckers Jansz. Cattendijck, Leut. van heurl. Admirael Cornelis Roobol van Delft, noch een edelman (soe hy seyt) van Delft, gen. Boudewijn Hert van Abbenbroeck, met noch een Franchoys van Abbevyle, die my bedochte eerder van de verspiërs te wesen, met eenen Engelsman, eenen Vlaming, ende Ellert Symonsz. van Amsterdam; alle welcke ick gesonden hebbe tot Groeningen, by den Heere van Billy, omme metter langer hant geëxamineert te werden."

„Ick meene op morgen seewaerts aen te lopen ende bringen die genomen scepen (die seer geremponneert sijn van schieten) in bewarender hant tot Enckhuysen." Graaf Edzart protesteerde tegen hem, omdat hij „die stroomen van den Grave van Oosfriesland gevioleert hadde, mits daer doende executeren metten baste soovele gevangens;" hij antwoordde, dat zoo zij zich „beswaert" vonden „op 't exploit", zij 't bij Z. Excell. konden aangeven. — Den 12den July was hij — naar Bossu den 20sten schrijft — met de genomen schepen, in 't Vlie terug. Hij zal nu, naar Alva's begeerte, „donner ung tour iusques aulx costes d'Angleterre."

XXXIV.

(Zie bladz. 185, aant. [2].)

Robles 5 Oct.: „J'ay faict et feray toujours mon mieulx à l'entretenement des soldars, mais il est impossible, qu'estant enserré en ce lieu sans nul credit, il peuvent vivre ung jour, leur faillant le prest; lequel se pourveoiroit encoires ceste sepmaine soubz le credit du Lieut. Mepsche et de moy, à cause que le Magistrat ne s'en veult mesler suyvant l'accord qu'il ont faict avec V. Ex.; de sorte qu'estant achevé ce temps, sy icelle n'at memoire

de nous, il fauldrat à mon grand regret vivre sur les bourgeois avec promès de payer quant V. Ex. l'ordonnerat.

Quant à ce que V. Ex. desiroit que l'on eust laissé de payer les vielles dettes du chasteau jusques au premier, nous sommes estez constrainctz de le faire en principe pour ce que des mesmes ouvriers, livrents de chaulx, briques, et fachines, il se falloit necessairement servir à faulte d'aultres; et 'sy ne le vouloient faire sans premierement estre satisfaict.

Mepsche 5 Oct.: Monseigneur. Je ne puys obmectre de remonstrer à V. Ex., que par faulte d'argent que ne se trouve icy en la ville ny au plat pays, on n'a moyen de faire le prest aux souldartz icy, et que pour ce il les fault necessairement de recheff loger sur les bourgeois.

R. 1 Nov.: „L'extrême necessité en quoy je nous detrouvons m'a constrainct de depescher ceste en toute diligence vers V. Ex., pour advertir icelle, que le Magistrat et moy avons ce jourd'huy achevé de faire visiter les grains, qu'il y at en ceste ville; et ne trouvons en toutes les maisons de bourgeois et boulengiers, que cent et lvj lastes et xvij muyds de bled et soille [seigle], qui n'est pour vivre au plus hault que trois jour; de façon que sy V. Ex. ne donne ordre que ceulx d'Amsterdam, Frise, ou la Drenthe nous pourvoyent, je sommes acertené de mourrir icy de faim, sy par force ne l'allons querrir ou il en y aurat. Je ne sçay qui accuser de ceste faulte, veu que le susd. Magistrat m'avoit tousjours promès de tenir le lieu souffisamment fourny. Il disent que ceulx des Omlandes et Embden en sont cause; l'ung, pour ne les vouloir assister à raison de leur différend, plus grand que jamais; et l'aultre, pour ne laisser sortir un grain de bled de leur ville; et toutesfois le bruict est qu'ilz en ont leans iiij^xx mil lastes. Je laisse penser à V. Ex. la perplexité en quoy je doits estre en ung pays sy maling, ayant tant de gens dessoubs ma charge, sans moyen de leur donner à manger, et estant le cap. Hernando Lopez retourné sans argent. Dieu veuille à tout remedier."

3 Nov.: „Ayant ce jourd'huy entendu du Magistrat de ce lieu, qu'ils delibèrent envoyer remonstrer à V. Ex. la povreté qu'il passent, et qu'il desiroient que j'accompaignasse leur deputez de ce mot de lectre en leur faveur, je ne les ay peu refuser; car certainement encoires que passé quelque temps, j'avons faict le mieulx qu'avons peu sans les travailler, je les voys en sy grande paine pour l'advenir, que V. Ex. fera oevre de misericorde de les re-

medier ou donner l'ayde qu'il demandent de leur voisins; ce que de ma part je supplie treshumblement à V. Ex."

14 Nov. [Hij bedankt Alva, mede uit naam der overheid]: „de la faveur d'escripre au Drossart de Coevorden et ceulx d'Amsterdam, pour nous faire avoir des pains, qui ne laisseront d'apporter, s'il ont bonne volunté, pour les impostz que ceulx de Groeninghen en prendent; nous ayant asseuré que jamais ne fust leur intention de les asseoir à nulle collectation. — Et quant à ce que V. Ex. nous commande de faire tant par tierce main, d'en avoir de la grande quantité, qu'il en ont à Embden, des auparavant la reception de sa l^re^, j'en avions faict n^re^ debvoir; mais comme noz industries n'ont sçeu tant prouffiter (pour leur estroicte deffence) qu'a faict la victoire contre le Turcq [1], qui at esté cause, que le lendemain il ont consenty qu'il nous en vinsse quelques batteaux; j'esperons avec l'ayde de Dieu, que quelque jour il leur donnerat le payement que meritent leur mauvaises oevres; de quoy voyons à n^re^ conjecture aussi bonne apparence, puisque mardi dernier, vj^e^ de ce mois, il pleut tant de sang en leur ville, que eulx mesme s'en admirent [2] — Des nouvelles de pardecha, il ne s'en presente aultre, si non que Dirick [Gerrit?] van Gorcum, corsaire, est à L'oosteremps, avec bonne prinse de savon, et vers Amelant il y at, selon qu'on nous asseure, quantité d'aultres. Nous sommes icy en grandissime perplexité, pour ne sçavoir de quoi entretenir les soldars. Sy V. Ex. n'at pitié de nous tous, il n'y a doubter que tomberons en toutes les extremitez possibles."

22 Nov.: „A Son Ex^ce^. Remonstre en toute humilité Messire Gaspar de Roblez, chl^r^ S^r^. de Billy, qu'il a este trente quatre mois en ceste ville de Groeninghen, sans avoir ung sols de prest, neanmoins des extraordinaires faict par luy pour le service de Sa M^té^, tant à Delfzyl contre les pirates et espies, qu'aultre chose necessaire qu'il luy cause estre en grande necessité. Parquoy il supplie treshumblement à V. Ex^ce^, avoir pitié de sa misere, la remediant, s'il luy plaist, de quelque somme de deniers accordez par les abbez, et que toutes les sepmaines (pour vivre d'icy en avant), il luy soit presté comme les aultres la quantité qu'il plaira à V. Ex^ce^ ordonner. En consideration, que sans cela il est impossible (estant sy loing du peu de bien qu'il at) il se peuille entretenir."

---

[1] In den slag bij Lepanto, 7 Oct. 1571.
[2] Verg. boven, bladz. 270.

XXXV.

(Zie bladz. 189, aant. [1].)

Extract uyter Confessie gedaen by *Dirck Hendrick* van Groeningen, gevangen op Co. Mats blockhuyse b. Leuwerden:

Verclaert dat *Jelte Eelsma* heeft eenen Luytnt *Jarick* genoempt, wesende een paep, die (nae zijn beste onthout) gestaen heeft opter Schellinck; zecht meede by de zeeroevers gesien te hebben eenen *Pieter van Lenwerden*, wesende van Purmerende, die is een Capiteyn; *Jan Franszen* van Haerlem, die zijn Luytnt wesen soude; *Ariaen Maet* van Alcmaer; *Cornelis Smidt* van Enchuysen; *Gillis* van Vlissingen; *Jongbloet* van den Dam; *Jacques* uyt Flaenderen, Luytnt van Provyl; *Imbys*, die te Lonnen in Engelandt om schuldt gevangen is; *Pieter Craeck* van Iperen; *Cortwyl* uit Vlaenderen, geweest hebbende een Lnt van Imbys, ende die nu zelffs mede Capn sal wesen; *Schoenewal* uyt Vlaenderen mede een Capn; Joncheer *Cock* uyt Hoochduytslant, wesende een Capn; Hopman *Morra*, mede wesende een Capn; *Roebol* van Delft, een Capn; *Velthuysen*, oock een Capn; *Vlieger* van de Nykerk, een Capn; *Albert Anckers* van Gorkum, Capn, mit broeder *Snoeck*, gent zijn Lt; Monsieur *de Loy*, Capn uit Italiën; *Wybe Syuerdts* Capn; *Jelte Eelsma* uit Vrieslant Capn; *Sjuck Eminga* Capn; *Claes Ruychouwer* van Haerlem Capn; *Homme Hettingha*, mede Capn; die met een raeseyl comen zal, dat op 't eilant van Wicht in Engelant toegerust wordt, die by hem heeft zijnen jongsten zoon, ende d'ander zijnen zoon leyt onder *Barteldt Entes* mede Capn; *Wouter Fransz.* van Alcmaer mede Capn; *Jurriaen Eltes* tromslaeger, Lt van Wybe Syuerdts voornt; *Pieter Syuerdts*, de broeder van den voorn. Wybe. Zecht voor dese reyse niet meer te weten te verclaeren, dan dat hy hem bedenken zal. Zecht noch *Jurriën* ende *Egbert* (Wybrandts) mede Capns te zijn.

(*Maart*, 1571).

XXXVI.

(Zie bladz. 193, aant. [2].)

[Prest en Raden 's Konings in Friesland zenden twee missiven van Harlingen] „wesende advertissementen van eenighe schepen, die zy vermeenden Goesen- ofte Piratenschepen te weesen."

1. „Op gisteren, zijnde den xxix^{en} Dec. (1571) by der Schellinge zijn geweest xiiij schepen, waeronder soeven boets waeren ende d'andere boeyers ende carviels, ende deselve dicht voorby 't landt seylden ende nae het Wye toe; ende dat die Ammerael hadde op sijn steynge een vanken, alsoe dat alle diegheene 't saegen, niet en twijfelden offte tsijn Goese schepen geweest, ende hebben oick dapper geschoeten, datmen 't hijr toe Harlingen lichtelijcken hebben mogen hoiren."

2. „Noch, dat op gisteren, 30 Dec., zijn gecoemen in die Sloet ytlycke seerovers offte Goesen, dwelck eenige vischjaegers aen boort seylden; ende hebben die vischjaegers hoyr schepen doorgesocht, ende hebben hoyr nochtans onbehindert laeten vaeren, mits zy nyet dan visch hadden. Ende es bevonden datter vier Goese schepen lagen voer in die Sloete, ende vier voer in 't Gat, ende noch ytlicke buyten in der zee; ende hadden oick acht offte negen boyers, smacken, ende smalle schepen by hoyr, die zy genomen hadden."

[Prest en Raden 's Konings in Fr. aan Alva; 23 Jan. 72]:

„Deurluchtich hoochgebooren Furst, genaedighe Heere.

Wy en connen uwe F. D. nyet verberghen, hoe dat eenige Piraten hen een zeeckeren tijt (onthouden) hebben ende alsnoch onthoudende zijn, mit omtrent thien offte elff schepen onder 't eylandt van (der Schellinge, ende) aldaer schijnen haer winterleger te willen houden, vaerende aff en aen, rovende ende nemende al wat zy ter zee becomen connen. Ende sijn de capiteyns van deselve schepen namentlick: eenen hem noemenden *Treslong*, sijnde generael capiteyn, onder hem hebbende een groot raeseyl met boevenet; *Meynert Vries;* eenen hem noemenden *Spieringh*, ende meer andere. Hebben oock ander capiteyns, die niet versien en zijn mit eenige schepen, als namentlick eenen *Menninck*, *Robol*, *Eelsma* ende oock andere. Wat dezelve der meening sijn om an te richten is ons onbewust; dan poogen hen deselve piraten altemets alhier in dese landen eenen inval te doen, gelijck sy oock alreede aen eenige oorden van deese landen inval gedaen hebben, namentlijck in een dorp genaempt *Sexbierum*, niet zeer wijt van Harlingen gelegen, oock te *Mackum*, leggende vast aen der zeekant, sonder nochtans eenige sonderlinge schaede gedaen te hebben. Ende en is nyet wel moegelijck hen sulcx te beletten, soomen qualick, in dese lange ende coude wintersche nachten, wacht opte zeedijcken can ge-

houden, vermits die zeer gebroocken zijn door de inundatie van den jaere lxx; oock en staen geen huysen langes der zeedijcken, daer hen dengheenen, totter wacht bescheyden, in tijde van storm, regen, wyndt, ende coude onthouden ende bewerthen connen. Al hetwelck wy uwe F. D. mit alder demoedicheyt wel hebben willen verwittigen, ten eynde by uwe F. D. het vorder voornemen van den voors. piraten ende rebellen beleth mach worden, gelijck deselve bevinden zal te behoiren. 't Welck", enz.

[Pres[t] en Raden aan Robles (12 Febr.)]:

„Wy en konnen uwe F. D. niet verswijgen, dat ons by den Drossaert van *Staveren*, oeck by den Wethouders van *Hinloepen* toegeschreven is, dat die Piraten, mit seven schepen een seecker tijtlang onder *Hinloepen* hebben gelegen, datmen die wel getellen conde; zoedat oock dselve piraten hebben genoemen een veerschip in de Suyder zee, te Hoorn in Hollandt thuys hoorende, met veel volcx daerinne wesende, met noch oock een waterschip, daermede zy nae 't Vlye gezeylt zijn. Mede dat, nu zeeckeren korten tijt geleden, een schip comende van Hamburg in 't Vlye geladen met loot, was, laecken, ende andere goet, is aldaer van den piraten genoemen; ende hebben diegeene in 't schip waeren, moeten oversetten in derzelver piraten schepen; den schipper van 't Hamburger schip heeft moeten overgaen in 't schip van een van heurluyder Capiteyns, *Treslong* ende 't goet prijs verclaert; hebben oock een Engelsman, zijnde in 't voors. schip, ıtlicke Engelsche laeckens benomen. Ende, nae die schipper zijn rantsoen heeft opgebracht, wilden zy van hem hebben een handschrift, waerby hy zoude beloeven, tgene hem geschiet was, in Engelandt niet te seggen noch hem beclagen. Dan wilde den schipper zulcx niet beloven. Ende waren die zeerovers doen ter tijt twaelff schepen sterck, waervan die *zeven* naer Engelandt zijn geseylt, ende zouden die andere *vijff* naetrecken, welcke vijff wel beseth waeren met volck, geschut, cruyt, ende loot. Is mede bevonden, dat onder *Wieringen* noch *seven* piratenboots ende *vier* smacken gezien zijn, ende hebben drye reysen geschooten, naeseylende den schipper, die deze tijdinge overbrachte; dan sijn doer die wynt beleth, dat zy hem nyet en conden becomen. Het is te beduchten, zoo verre daerinne niet en werde versien, diezelve te sullen eenich feyt aengrijpen, waerdoor den armen ingezetenen ofte van deze ofte andere landen in verdriet ende onverwinlicke schade geraken zullen te comen."

„Naer date deses" nog twee missiven van Harlingen:

1. „Wordt geseyt, dat die Geusen met haerl. schepen naer Engelandt willen trecken, ende in 't uytseylen zijnder twee boets an den gront gecomen, overmits het ijs, dwelcke twee schepen zy al verlaeten hebben. (*Harl.* 9 Febr.)"

2. „Datter hebben gelegen in 't Vlye vyer Guese capitaen, naem.: *Spieringh*, *Meinert Vries*, *Gerrit van Gorkum*, *Jelmer Compasmaecker*, elck mit een schip; ende Jelmer C. liep op Vlielant ende is zeer kranck; ende hebben die zeerovers 2 schepen aen boort geweest, dewelcke schepen toebehoeren toe Ditmers, opden 3en deser maent Febr.; ende hebben daeruyt genomen ancker, touw, ende alle victualie mit beyde boots, ende wel dartich dalers aen syden ende sammet; ende zijn, op den 3en deser, drie Guese schepen nae den Middelgront geseylt, naeml. *Terlongh*. *Peter Duyns*, ende den derden en weten nyet te noemen; ende hebben eergisteren, zijnde den 8en, die Goesen den Bailliu van Schoorl gehangen." — Op den tienden is bevonden, „dat *Wouter Franszoen* Capn heeft zijn schip verloeren mit soeventien mannen, *Bruyn* van Utrecht is oick gedreven mit zijn schip aen 't landt by Thessell, ende heeft verloeren wt 't scipp vijff mannen mit een wijff, ende zijn die ander te lande gesprongen; ende hebben die Guesen het eylandt Tessell gebrantschat op zesduysent guldens [1], dan is daervan niet opgebrocht; ende liggen noch vijff Guese schepen in Tessell buyten die twee, die an den gront gedreven zijn. Wt Harl. xj Febr. 72."

XXXVII.

(Zie bladz. 195, aant. [2].)

Informatie, by den raedt der stede Harlingen genoemen, opten aenslach, die de Walsche soldaten, binnen Harlingen gecoemen zijnde, hebben toegerust ende gedaen op Vlielant, ende aldaer verslaegen de Guesen ende zeeroevers, die heur op Vlielandt onthielden.

Floris Willemszoen, Jelmer Jelmersoen, Tjerdt Sjurdt zoen, Andries Gerritzoen, ende Hendrick Jochimszoen, alle schippers ende burgers binnen Harlingen, verclaeren voor den Raedt, hoe dat zy persoenlijken met heuren scheepen, meede mitten voirs. Walsche soldaten, wten haven te

---

[1] In den text, bladz. 194, is dit bepaaldelijk op Bruyn toegepast, 't schijnt echter eer van de Geuzen in 't algemeen gezegd.

Harlingen zint te zeyll gegaen, den v[en] Martij anno xv[c]lxxij verleden. Ende waren all den selven dach, ontrent twee uren nae middach, mitten voirs. Goesen ende zeeroevers te slach; ende hielden de Goesen mit heur geschutt den zelven soldaten mit crachte dien dach en nacht van 't landt, ende waren well beschanst mit negen ofte thien schansen van zant, zulcx dat dvoirs. schippers vast all mit heuren scheepen by den strant lancx liepen ende zeylden off ende aen, ende hielden d'andere heur dzelve dach ende nacht stedich in heure schansen; dan des anderen daechs, 's morgens vroech in den dagraedt, vertrocken den Goesen mit alle heure geschut ende geweer wten schansen in heure schepen, ende meenden daermede de Walsche soldaeten te ontseylen. Ende ontrent den middach desselven daechs, trocken zy mit heure scheepen tegens den soldaten wt in zee tegens heur aen, ende meenden 't Flie wt te zeylen, gelijck oick een boot heur ontseylde, ende quaem tFlye wt; dan hebben den capiteyn mitten soldaten zekere smalschip aen boort geclampt ende geëntert, ende alsoe wel hartlijcken mitten anderen geslagen ende aen wederzijden geschoeten; ende weerden den Goesen heur zo lange zy mochten, dan gaven daernae den weer verloren. Sulcx dat den Cap[n] ende soldaeten, wtten voirs. smalschip ende meede op 't lant, aen gefangens levendich heeft gecregen ontrent 27 oft 28 personen. Ende bovendien, behalven die over boort sprongen, well ontrent zijnde dartich personen in 't getall, ende heur selven verdronken, van *dartien* personen, die binnensboort geschoten ende doorsteken zint, de hoofden doen affhouwen, twelcken een jonge van den Cap[n] *Spierinck* dede; ende snede heur yerst den strot wt, ende houden daernae den hoofden aff met een dissell, ende merckte thooft van den Cap[n] in 't oor, ende worpen den hoofden in een tonne by den anderen. Ende weeten niet, dat in denzelven slach meer van den zoldaten zint gebleven ende verslaegen dan drie, waer aff t' een waer een Zargiant ende d'andere twee soldaeten. Sulcx, dat zy, naer den slach gadaen waer, mit heuren scheepen ende gefangens naer der Schellinck zijn gefaeren. Ende is 't smalschip buyten om, mitten soldaten ende gefangens naer Groningen gevaeren. Ende zijn zy mit heuren schepen aldaer ontlast, ende alsoe binnen deur naer Harlingen gefaren, alwaer der schepen alsnoch in de haven mitten ballast ende andere toerustinge nu ter tijdt alsnoch liggen. Twelcken allen zy verclaeren by hem persoonlicken gezien ende eerfaren te zijn, ende alsoe in der waerheit geschiet te weesen. — Huyden den xiiij[en] M artij a[o] 1572.

[Na hun aankomst te Groningen, schrijft Robles, (23 Maart]: „je requis incontinent le magistrat de ce lieu les juger en la forme accoustumée, faysant exécuter premier sept soldatz wallons qu'estoient entre eulx, affin que leur monstrant ce chemin ils tienssent le meilleur; ce qu'ilz ont faict de maniere que tous les jours de cette sapmaine et l'aultre s'en justicierat deux ou trois; sy est ce toutes fois qu'ils sont sy consentieulx en aulcuns, qu'il serat force que j'envoye leurs confessions a V^re^ Ex^ce^ pour les commander juger selon droict.

La deposition qu'avons de tous eulx jusques astheur, est en tout accusante les vassaulx des Contes d'Overembden de vice, confessant clerement avoir eu d'eulx pain, bierre, fromaige, chaire, et toute aultre amonition, qu'il avoient de nécessite, et en espécial d'Embden, d'ou il ont tire en ung seul coup huyct cent livres de pouldre artillerie, et toute aultre chose. Emden is met twee vendels boeren versterckt en] „font enroller pour passer montre la sapmaine qui vient tous ceulx qui peuvent porter armes en leurs pays, se faisant à croire, depuis que le comissaire est passe vers Bremen, que V. Ex^ce^ les veult faire assaillir. Et s'est desia mis le conte Jehan dedans le chasteau, ayant grande correspondance et amitié avec la reine d'Angleterre, dont il est pensionnaire.)

XXXVIII.

(Zie bladz. 202, aant. [1], en 204, aant. [4].)

„Monsgr. Hyer le soir sont arrivez, envers les quatre heures après midy, xxv batteaulx en la Meuse; de quoy estant adverty, me suis toute la nuyct, avecq environ deux cent hommes encheminé vers Maeslant, où y arrivant à l'aube du jour, ay eu nouvelles que jà ils avoyent prins la Briele et brandschattoyent la reste du pays de Voirne. Et pour obvenir à ultérieur inconvenient, ay escrit à la mesme heure au m^re^ de camp du Tercio de Lombardia [Don Ferdinand van Toledo], qu'il veulle icy faire encheminer les huyct enseignes qui sont à Utrecht, laissant tant plus forte garnison au chasteau. Espèrant que V. Ex. ne le troverat mauvais, pour estre la plus proche garnison de laquelle on se peut à cest heure servir. Je regarderay cependant avecq les gens de ce pays faire mon effort, pour leur empescher la descente en Hollande. — De Maeslantsluys, ce ij d'Apvril 1572. — Max^n^ de Boussu.'

XXXIX.

(Zie bladz. 206, aant. 1, en 207, aant. 1.)

[Bossu 4 April, uit Vlaardingen]: „Ce soir est arrivé le Sgr. Don Hernando avecq ses enseignes icy à Vlaerdingen et Schiedam, et eussions ce soir passé en l'isle de Voirne, si le grand vent ne nous en eusse gardé; mais espère que y recourrerons demain le matin." [6 April, uit Zwartewaal]: „Hyer arrisasmes en ceste isle de Voirne ou d'abordée le Sr. Don Hernando avecq deux cens harquebousiers, s'estant jectées trois enseignes hors de la ville, attacha l'escarmouche et les rembarra iusques dedans les portes, et *y a entre eulx de fort bon soldatz et en plus grand nombre qu'on ne les at depeinct*, de sorte que, sans plus de gens et artillerie, on ne les pourra deschasser de là. — Somma, est d'avis, qu'il valoit mieulx laisser l'incertain pour le seur, et prendre le chemin d'Hollande pour garder la coste; aussy, estant par de là, pourray mieulx entendre à l'advanchement de l'armée, que V. Ex. m'at commandé faire dresser, sans laquelle se pourra faire peu d'effect, et à ceste cause sera besoing de donner ordre à l'argent.

[9 April, uit Rotterdam]: „Partismes de Dordrecht hyer sur le disner et arrivasmes assez de bonne heure aux portes de Rotterdam; et comme, avant y faire entrer les compaignies, je donnay ung tour en la ville, trouvay beaucoup de menu peuple en armes; lesquels entendans que voulions passer par la ville, pour aller secourir à Delfshaven, dirent aux bourgmres, qu'ils n'y consentiroient jamais; et certes lesd. bourgm. y ont faict office de bons serviteurs du roy, ensemble tous les principaulx de la ville, qu'on appelle les schutters, lesquels me offrirent accommectre ceste canaille qui estoit assemblée, et faire entrer les soldats de force; mais comme il estoit jà sur le tard, ne me sembloit convenir les faire mesler les mains; et toute ceste nuyct passé ay esté en pied pour appaiser la rumeur, mais n'eust esté possible iusques au jour, que lors ceste canaille à commencé à traicter par les persuasions des bourgmres., de laisser passer les soldats par 25 ou 30; ce que ayant entendu, acceptay incontinent la condition, et ainsy allant à la porte trouvay, qu'ils n'estoyent encoires du tout resoluz; et ainsy traictant avecq eulx s'ouvrit la porte, et aiant entré environ 40 soldats, aulcuns de ceste canaille voulurent serrer lad. porte, et ayant jà mis la main sur les principaulx, commenday aux soldats, qu'il se cremissent à la porte; et ainsi nous sommes em-

parez de la ville, et y a eu environ 100 hs. tuez, dont aulcuns estiont fort gens de bien, mais de tant que les soldats ne les cognoissoient, l'on ne le peult remedier." [Den 15 schrijft hij echter dienaangaande nog nader]: „le nombre des morts de cette ville n'est si grand, comme avons ecript à V. Ex., et avons hyer eu asseurance du curé de ceste ville, qu'il ne passoit les quarante"[1].

[Betrekkelijk 't innemen en herwinnen van Delfshaven (zie bladz. 207, v) meldt Bossu in zijn brieven van 8 en 11 April]: „J'ay icy [Zwijndrecht] entendu que hyer aprèsdisner cinq batteaulx de pirates se vindrent mectre devant Delfshaven, ou ceulx de Delff avíont ijc hommes, lesquels, seullement voians les navires, sans jamais deschanger harquebouse, tournent les espaules, sans qu'il y eust jamais remede leur faire monstrer visaige, nonobstant que les Caps Valdez et Don Rodrigo Çapata, que par cas fortuit se trouvarent par chemin, firent tout leur debvoir pour les faire rallier; et ainsy sans aulcune resistance entrarent aud. port, et de là dix hommes seuls allarent rompre les esglises à une lieue de là, sans qu'ilz firent aultre effect pour ce jour."

„Monseigneur. Combien que par le peu de gens qu'avons icy [Rotterdam]. attendois la venue des quatre enseignes de Weert et Bois-le-duc, avant attenter riens sur Delfshaven, toutesfois voiant comme, à cause que l'assiette estoit si propre, que journellement ils alliont se renforçant, et mesmes courriont bien avant dedans le pays, ay concerté avecq le mre de camp et Valdez de tirer d'icy les sept enseignes, laissant soixante soldatz pour la garde de la porte, par où sortions, aussy aiant expérimenté la fidélité des Schutters leur avions enchargé la garde de la place, à quoy ils se sont fort bien acquittez; et ainsy repartissans lesd. enseignes conclusmes que à l'aube du jour les assaillerons par trois divers costelz; ce que a esté si bien executé, que du costé que allions, le mre de camp et moy, à la première abordée les avons gaigné la tranchée qui estoit forte et garnie de xxvj pieces d'artillerie de fer, et delà leur donnasmes la chasse jusques à leurs navires, lesquelles ils aviont mis au flot, qui causast que beaucoup d'eulx furent noyez, et entretemps les aultres compaignyes arrivarent, et après avois fustée toute la place, y ay laissé trois compaignyes en garnison, pour estre lieu fort important; car par les escluses qui

[1] Gelijk men dan ook werkelijk dat veertigtal in Kortebrants Beschrijving van Rotterdam met name vindt aangegeven.

sont là se peult noyer le meilleur pays d'Hollande, et aussy dedans le havre y avoit plus de iiij^{xx} buysses." —

[Van Delfshaven uit waren ettelijke Geuzen naar Schiedam getrokken eischende] „dat se de stede opgeven souden of datse de stede in brant steken souden" [1]; de baljuw van Vlaardingen (verg. bl. 208) wierp er zich met hondert boeren in; maar na de herovering van Delfshaven werd ook Schiedam weldra weder verlaten. Den 12en schrijft Bossu]: „aiant envoié Don Rodrigo Çapata à la Haye, luy feis prendre le chemin par auprès de Schiedam, tant pour le recognoistre, comme pour veoir la contenance des ennemis; lesquels se présentarent à la muraill eet tirarent quelques faulconnaux, et ne voie que sans artillerie on les puisse prendre, pour la grande assistance qu'ils ont des bourgeois [2]. Mesmes un officier de Made d'Aremberghe, bailly de Vlaerdinghen, s'est haulsé avecq cent paysans, et s'est allé mectre dedans lad. ville, et est à cestheure l'ung de leurs principaulx chieffs; voilà comme les maulvaises voluntez se vont descouvrant de plus en plus." [In een tweede schrijven van dezelfde dagteekening kon hij echter reeds melden]: „J'ay eu à cest instant nouvelles, que les pirates ont habandonnez Schiedam, et se sont rethirez avecq leurs batteaulx vers la Brielle, craindant, à se que j'entens, avoir une semblable main que ceulx de Delfshaven." [Betrekkelijk den Briel schrijft hij nog in denzelfden brief]: J'ay envoyé diverses espies à la Brielle; — à cest instant en est arrivé ung qui dict que Monsr. de Lumey faict demonstration de tenir bon, et qu'il y a veu environ cl soldatz Franchois, sans beaucoup de Walons et Flamans, qui sont assez en bon ordre; dict aussy, que le Cte Lodewyck y doibt venir de la Rochelle avecq treize batteaulx et bon nombre de Gascons; declaire en oultre que depuis trois jours seroient venuz cl hommes du pays d'Emden et deux navires. — Depuis ceste ecripte ay esté adverty par une femme, venant de la Briele, que hyer envers les 4 hs aprez disner, arrivarent environ iijc hommes tant Walons que Flamens dedens la ville de la Briele desquels incontinent on print monstre, et n'estiont trop bien armez." — [14 April meldt hij]: „Ce matin sont venus les deux compaignyes de Weert desquelles ay envoié 50 soldats à Schiedam, où jà

[1] Naar 't zeggen van een in Schiedam achtergebleven en gevangen genomen „steenplaetser" Cornelis Aertsen, die, door de Geuzen geprest, op hunne schepen gediend had en zelf onder de opeischers geweest was.

[2] Volgens denzelven had „alle de gemeente" bij de opeisching gezegd: „wy willen de Geuzen inhebben ende uyt de Spanjerden." —

estoit la compie de Gomes Perez, et la reste ay mis a Vlaerdinghe: j'ay aussy examiné un soldat Franchois qui at este prins des paysans après la defaicte de Delfshaven; lequel dict que tout l'hiver on avoit faict en France appareil pour armer, et que depuis six semaines avoit esté publié a Dieppe que on eust à secourir nos pirates de vivres et de gens s'ilz en avoient besoing, et sur ce il s'est mis en service." [16 April eindelijk]: „Monsr. de Lumey est en la Briele et est journellement empesché à fortifier la ville, et principalement du costel de la Zuytporte où, environ dix ou douze pietz de la muraille, faict avecq hourdes et bois eslever un rampart. Le nombre des batteaulx des pirates peuvent estre xvij ou xviij, dont aulcuns sont bien armez, aultres fort mal, de sorte que avecq les xiiij nostres n'y a nulle difficulté de les accommectre; et oires qu'ils fussent en plus grand nombre, ne faiz doubte, qu'ilz ne demoureront superieurs, pourveu qu'il ne leur vienne quelque renfort de France ou d'Angleterre. — J'eus hyer advertissement que aux pirates estiont venuz iiic hommes de renfort du costel d'Emden, mais la pluspart sans armes. Et avecq les paysans du pays, lesquels ils ont constrainct entrer dedens la ville, et aultre canaille, que de touz costelz leur est arrivée, ne sont moings de ijm testes, entre touz lesquels il n'y a dix corseletz. Ils ont thiré partie de leurs navires dedens le port et font une platte forme au debout de la teste, là où tous les batteaulx qui vont en mer ou rentrent, fault qu'ils passent à la misericorde de leur artillerie. Ils font une aultre platte forme ou fort à une demye lieue dela ville, thirant vers la mer, qui est aussy un destroict, où forcement les navires passent a thir de mousquette. J'ay communiqué cecy avecq quelques Caps des navires pour sçavoir si cela ne leur donneroit grand empeschement, mais ilz le tiennent en peu d'estrime." —

XL.

(Zie bladz. 210, aant. [2].)

[Wacken, 9 April]: „Sont les insolences telles, que pour le présent n'y a au plat pays aucune obeissance, tellement que a peine il y a homme, portant seulement le semblant estre de la nation Espaignolle ou accoustrement à la mesme mode, osasse presques aller par le pays; ce qui ce jour est apparu à ung de mes serviteurs à cause seullement de la couleur de son manteau, et aussy au Lieutnt

du Bailly du pays de Waes, lequel estant arrivé en terre pour me venir advertir de l'arrivement des pionniers dud. pays au sas, desirant sçavoir comment en debvoir user, veu le malentendu de Flissingue, at à grand paine sçeu sauver sa vie des mains des paysans; ayans aussy les mesmes le matin bien cruellement meurdry denx soldatz Espaignolz, leur imposans diverses faulcetez dont n'estiont aulcunement coulpables; aussy quelque jour auparavant, ayans quelques vivres este envoyez d'icy pour le secours des soldatz Espaignolz aux navires, les ont saccaigé, ne veullans souffrir leur fere aulcun secours. — Envoyant a V. Exce un double qu'ay recouvert de ce que ceulx dud Flissingue alleguent pour justiffication de leur cause[1]:

„Redenen moverende den gemeente der stadt van Vlissinghe, omme de wapenen an te grijpen ende geen Spaensche soldaten binnen de zelve stede te ontfaen in 't geheel ofte deel:

Alvooren overgemerct de groote fortsen ende ghewelden, die dagelijcks ende zeedert het gouvernement van den Hertoge van Alva, binnen den landen van herwaerts over, in verscheyden plaetsen geschiet zijn, by den voors. Spaenschen soldaten, nyet tolerabel oft lijdelijc, ganslijc contrarie het gebruyck van den handel van orloge, geobserveert in oudden tijden, als lest in tijden van wijlen hoogen M. K. Carolus, als oick by den tijden van onsen tegenwoordigen Coninck, in tijde hier present zijnde.

Dat oick denselven hertoghe is derogerende, doot ende te niete doende alle previlegiën, ordonn., ende rechten, tgelijck van ouden tijden gegeven by den Edelen Erfachtighen Heeren van den voors. lande.

Boven desen stellende op den onderzaten van denzelven landen impositiën ende lasten, zoo van hondersten, xxen, als xen penn., hemlieden niet moghelijck te vervallen, ende dit al zonder regart te nemen op de propositiën ende clachten van den staten, soo geestelick als weerlick, noch oick by advis van rade van staten oft finantie, maer alleenlijck door zijn eyghen raet tzelfde willende met de voors. gewelden introduceren; waerdeur de landen gescapen zijn te vervallen in handen van vreemde vorsten oft princen, die de Co. Mat alzo zouden priveren van zijnen voors. lande patrimoniael.

Noch, dat meer ende notoir is, heeft de voors. hertoghe oick zedert zijn voors. gouvernement al de voors. landen

[1] Het stuk wel te weten, dat Te Water (*Tweede Eeuwfeest*, enz. bl. 50) zich beklaagt niet te hebben „mogen machtig worden, en welks hoofdzakelijke inhoud hij (ald.) naar Bor (I. bl. 370) aangeeft.

grootelicx belast, bezwaert, ende geoppresseert met knechten ende soldaten, zo van Spaengnaerden als ander vremde uytlantsche soldaten, waerdeur de voors. landen ende meestendeel de zeesteden, zonderling den landen van Walcheren ende stede van Vlissinghe, zijnde de principaelste frontiersstadt zijner Mat ter zee, verbijstert, bedorven, ende tot ruyne gecommen zijn, ende noch meer zal, indien desbalven geen andere gouvernemt angericht en werde.

Ghelijck oick al tzelfde zulcx met redenen voors. waerachtelijck moet ghehouden worden, angesien by duusent persoonen, van diversche stijl van handel, ambocht, ende neringhe, uut den lande gevlucht zijn ende noch daghelijcx meer ende meer haer fuighe nemen, zoe naer Inghelandt ende andere plaetsen; die zoe multipliceren ende jn getale vervoeren, dat daerdoer zijn Mat alreede oick verhindert wordt in denzelven zijnen landen; daerduer midtszelven den huusen erven ende gronden jn allen wijcken vergaen ende vervallen; maer is oick t'eenemale by denzelven voortvluchtighen gepriveert ende verweldicht de welvaert van de zee, twelck principael het is daeran dependeert de meeste incompsten van zijn Mat.

Alnoch, dat ergher ende meer te beclagen is, ziet men openbaerlijck voorhanden, dat, midts het gewelt ter zee by de latitanten, meestendeels uyt puer armoede als voren gevlucht, apparentelijck staen de landen te comen ende ingenomen te worden, doer de groote anstoot die daghelijcx gepoocht wordt.

Ende is almede geinvadeert de stadt van den Briele, ende zoo te beduchten is, midts den stercten aldaer gemaect ende noch te maken, tgeheel landt van Hollandt in zulck dangier te vallen.

De voors. Gemeente van Vlissingen dagelijcx verhoorende, ende zoowel zylver sterck genouch bewaert waeren, zo by haeren getrouwen poorters van de scutteryen. in eede van Zijne Mat zijnde, als ander jnwoonders ende Walsche soldaten.

Hebben gesien ende voor oogen gemerckt, dat onlanx gheleden, merckelijck den dach voor Paeschen, de stede van Vlissinghe, van weghen den hertoghen, tot diversche plaetsen geopent is, ende een partie van het geschut vervalscht ende de stede slotelen geconterfeyt.

Midts welcke middelen ende redenen, de voors. van Vlissinghe verhopen ende meenen (hoewel nochtans eenige haere quaetwillighe hen zouden willen inculperen) eenichsins de Co. Mat noch zijn landen verhindert noch vercort te hebben; maer wel ten contrarye, dat zy gedaen hebben als goede ende getrouwe ondersaten van zijne Mat, presente-

rende nyet min te volharden ende continueren in de oude getrouwe diensten, by heml. tandere tijden ghedaen jeghen alle zijne Mats vianden, oick nyetmin sullende betalen alle tollen, rechten, exsysen, domeynen, zulcx als in voortijden zijner Mats ende Edele voorzaten gedaen heeft."

[Wanneer wij naast Kuyck bepaaldelijk Glaude Willemsz. (bladz 209) de eer der Vlissingsche beweging toeschrijven, dan gaan wij daarbij vooral op zijn eigen betuiging aan den Doornikschen, later gevangen en verraderschen balling Adrien de Fervaques af[1]; waarschijnlijk zal het den lezer niet ongevallig zijn het volgende schrijven van zijne hand, dat hem ons in al zijn vromen en kloeken eenvoudd schertst, hier eene plaats te zien vinden. Het viel met den bode. die 't over moest brengen, den Middelburgschen poorters 12 Mei in handen, en werd voorts door Wacken aan Alva overgemaakt]:

„Loeff Godt van al, jn Vlissinghen, den ixen Meye 1572.

Jacop Segersz, mijn goeden vrindt, ick gebiede my t'uwaerts; u. l. sal believen te weten, dat ick uwen brieff ontfanghen hebbe, ende van als wel verstaen aenghaende de vis, dat heyt gegolden 15 st., de lenghen 15 guldens; roerende de 70 guldens, ic zal maecken, datse betaelt sal werden. Item, wy zijn hier jn grooten troubel, dair ic hope dat Godt den Heere jn wercken sal, ende dat wy d'instrumenten wesen sullen om d'exploit te doene; wy hebben goeden moet, den Heere laetet geschiên tot onser salicheyt. Wy crijgen alle daeghen assistentie uyt Engelandt ende Vrancrijcke, Godt hebbe lof! — Wy sullen Godt den Heere tot eenen oppercapiteyn neemen, die wy hoopen ende niet en twijffelen, dat hy sijn volck verlaeten sal, maer verlossen sal uyte tyrannye ende groote benautheyt van den Turck d'Alve; sijn vrienden sijn weinich dan verraders des Magistraets, die hy betovert heeft, maer mettertijt haer oogen sullen opgaen ende haer herte sal gebrocht werden op een ander maniere, soe als wy al te gader wel bemercken, dat Godt den Heere nyet en wilt langer laeten geschiên. Hiermede weest den Heere bevolen. By alles uwen vrindt altijt, Glaude Willemsz."

---

[1] „Le Cape. Glaude Guillaume, lequel led. prisonnier dict bien sçavoir qu'il auroit esté, par sa confession propre la muette du revoltement de la ville et du pays." Fervaques werd in Juny, bij de vermeestering van Westsouburg door de Spaanschen gevangen genomen, en kocht zijn lijfsbehoud voor zijne den Koning aangeboden diensten en 't verslag van het door hem in Vlissingen opgemerkte. Wij zullen in 't vervolg op zijne mededeelingen moeten terugkomen, en die dan tevens in haar geheel opnemen.

XLI.

(Zie bladz. 210, aant. [3].)

Wacken 8 April: „est hier vers le soir advenu quelque desastre endroit la personne du cape. Pacheco, parce que comme l'on m'at adverty, que approchant avecques sa navire lad. ville, venant d'Anvers et ayant icheulx de lad. ville entendu qu'il y avoit Espaignols, estimans ichelle estre playne et chargée de samblables soldaers, ont avecques le boot, par eulx constitué au guet du passaige et advenue, volu faire baysser le voylle; à quoy ne veuillant bonnement obtemperer, sont avecques schutes et sans discrétion abordés à ichelle; et comme le susd. cape. se seroit mis en deffence, n'estant, comme puis presumer, advisé de cheste grande altération, at esté assez mal traicté et mesme blessé à sa teste, comme V. Ex. plaira d'entendre plus particulierement par le porteur de cheste."

Den 18 April: „Hay escrit diverses lres. en faveur du cap Hern. Pacheco, affin quils le volussent laisser sortir, ou du moins le bien traicter, mais ne m'en ont oncques donné responce. Et comme ay peu entendre du bailly (lequel se voyant en dangier de sa vie, et qu'il n'y povoit faire aucun prouffit, s'est saulvé; comme aussy ont faict aucuns aultres bons bourgeois, gens de la loy, ayant le tout abandonné; comme semblablement aviont aussy bien emprins deux de leurs bourgemres., lesquels ont este rattainctz et par force rammenez en grand dangier de leurs vies, et les trainent presentement prisonniers) comme font pareillement led. cap. Pacheco bien estroictement aux fers, et avecq grande garde en prison." [Ook Beauvoir heeft voor P. „instance" gedaan, maar geen antwoord gekregen. Pacheco's eigenlijke gevangenis dagteekende eerst van weinige dagen vroeger; den 15 toch schrijft Wacken: „ayans aussy selon que se peult entendre mis le cap. Pacieco es prisons sur la porte;" denkelijk na den tijd toen men (zie bladz. 211, aant.) die booze geruchten omtrent zijne voornemens was gaan verspreiden Bij die gelegenheid moet hij zich dan aan De Rijk gevangen hebben gegeven, die inmiddels met Robert Cocq (zie bladz. 204) uit Engeland gekomen was. Ik moet echter zeggen, dat ik den naam of toenaam van De Rijk in geen der stukken of brieven op de Vlissingsche zaak betrekkelijk heb aangetroffen, en hem dus ook alleen op 't bekende getuigenis van Hooft nog laat voorkomen. Robert Cocq weten wij uit Bor (I.

bl. 370) dat thans in Vlissingen de betrekking van Provoost vervulde. Paciëco's gewelddadigen dood vernemen wij uit Wackens brief van 10 Mei]: „Avant hier ils pendirent à Flissinghes deux gentilhommes Espaignolz, et *hier le cape. Pacheco* très cruellement, et comme vilains et malheureux traistres, et ont mis les testes sur le hault des portes à nre grand regret. Par quoy vostre Ex. sache que la feste s'eschauffe de plus en plus, et qu'il est besoign de prompt et plus grand et grand renfort pour les forcer, assiéger et bastre, chasser et prendre." [Inderdaad mocht men, met die terechtstelling van Paciëco, Vlissings breuk met Spanje nu voldongen achten, en had men waarschijnlijk alleen zoo lang daarmeê getoefd, tot men zich voor een volslagen vijandelijke houding genoegzaam zeker achten kon. De eerste tegenkanting gold slechts de Spaansche wapenknechten en hunne inlegering, en werd er daaromtrent nog langen tijd met Wacken onderhandeld; ook de Walen onder Beauvoir werden vervolgens afgewezen, maar hem zelf nog de voogdij der stad aangeboden [1]; daarop werden ook de nog aanwezige Walen ter stad uitgezet [2]; al naarmate men zich meer vervreemd, maar ook van Brielsche en andere hulp meer zeker voelde. Evenzoo kreeg ook de staat van zaken voor Paciëco een steeds zorgelijker aanzien. Nog altijd echter bleef Wacken in onderhandeling; maar uit de feiten, die hij vermeldt, en de brieven die men tot hem richt, blijkt maar al te zeer, hoe het uitzicht op eene minnelijke schikking steeds flaauwer worden moest. Den 15, waar hij de gevangenschap van P. bericht, schrijft hij tevens: „detenans aussi le messaiger avecq lectres de Vre Exce"; den 18en weder: „sont par ceulx de Fliss. detenus deux des messaigiers, que Vre Exce a despescé ceste part, avecq leurs lectres." Beauvoir meldt den 15en: „Ceulx de Fl. ont abatu et esplané la maison de munition et partie de la citadelle, percé la digue, pour l'avoir preste et jnonder le pays, quant il

---

[1] Zie bladz. 212, aant. [2]. Hij was den 12en in Vlissingen geweest „also gisteren" zoo schrijven burgemrs. en schepenen den 13en aan Wacken, „corts nae 't vertreck van mijn Heer van B., de soldaten hierliggende, ons onwetens, gescheept waren, om wech te zenden, hebben zoe vele gedaen gehadt, dat die wederom uuten scepe in hunl. logijst ontfangen werden." —

[2] Zie bladz. 212, aant. [1] en de voigende mededeeling van burgemrs.: „Nemaer op heden morgen (13 Aug.) ten alder eersten, soe hebben sy gesloten dezelve soldaden wederom wech te zenden, zoe zy alreede gedaen hebben met 't voorleden getijde naer 't Sas, elc mit zijn rappier alleene, onder ander geweer, twelk wy niet en hebben connen beletten". —

leur plairat." Den 21en eindelijk zenden de vier Capiteinen Wacken het volgende vrij barsche schrijven]:

„Gen. Heere. De uwen, op huyden ontfangen hebbende ende oversien, hebben wy ten antwoorde gevoucht, dat de belofte in dezelve missive geroert, zoe ampel nyet en is toeghegaen; dan, naer ons tsamenspreken, is UE. bekendt de propositiën ende resolutiën op den Paesdach gedaen, van weghen die van Vlissinghen in UE. presentie; ende volgende welcken den eedt gedaen is in generael, zoe by den Capn, rotmrn, scutteryen, ende gemeynten, de Co. Mat goet ende getrouwe te wesen, de stede van Vlissinghen te bewaren ende beschermen met lijf ende goet; ende voorts te doene zulck als den dienst Zijnder Mt verheyscht; ende breeder en connen wy alsnu adviseren. G. Heere; hiermede zijt den Heere God bevolen. Uut Vliss. den xxjen April 1572. De al uwe capn tot Vl.: J. de Zw., H. v. B., P. de G., ende Gl. W." —

[Dienzelfden dag kwam dan ook Treslong met de zijnen Vlissingen binnen]: „Suys adverti" schrijft Wacken den 22en, „que dedans Flissinges sont arrivez quatorze voiles de pirates, desquelz la plus grant part sont heudes, la reste pleites et Fliesche boots; et que ceulx de la Veere aurriont tiré après trois coups d'artillerie, desquels l'un auroit percé le voile de mes Capitaines; nonobstant ce ilz entrerent au boult du havre et le Cape en la ville, pour parler avec les bourgeois; ayant led. Cape apparence d'homme de qualité vestu d'escarlate avec le bras en escharpe, comme s'il estoit blessé, ayans grand nonbre des soldatz sur les navires bien en ordres, avec force calices à leurs ceintures et toutz harquebousiers. — Despeschant ceste, avons receu nouvelles, que les pirates sont entrez en la ville de Fl. et que l'on y faisoit logis. — Depuys encoires ay entendu, que le Cte van den Berghe Sr. de Lumey y soit en personne, et armoyt leurs enseygnes des armes du roy et prince d'Oranges." — [Van zijne zijde schreef Bossu den 23en juister]: „Ceulx de Flissinghe avoient envoyé à la Briele pour secours, et (sont) partiz aud. effect sept boots qui estyont bien chargez de gens; et est Treslong chief du secours, avecq le bailliu de Vlaerdinghen "

[Over den daarop, vijf of zes dagen later, ondernomen storm op Middelburg (zie bladz. 212, v.) melden die van deze stad als volgt]: „Certain nombre de Geux, associez de plusieurs paysans et aultres malveullans de ceste isle (sont), en nombre d'environ deux cents et cinquante soldartz et cent paysans ou environ, advanchez samedy (26 April) à minuyct de assaillir ceste cité, à l'endroict de la

porte, nommée Noortdampoorte, respondant sur le chemin d'Armude; laquelle porte ils ont bruslée, comme aussy ils ont assailly ceste d[te] cité par et allendroit la porte nommée la Langueville poorte; ains par la grace de Dieu et bon ordre de M.M. de Wacken et de Beauvoir, et la bonne deffence des Walons soubz M. de Vieuville, comme de vos bons et leaulx bourgeois et manans de ceste d[te] cité, avons repoulsez lesd. Geulx, lesquels sont mis en fuyte vers Armude, delaissant mortz quatre ou cinq Geulx devant lad. porte et prisonniers en ceste d[te] cité cincq ou six grièvement à la mort blessez, sans aultres plus de vingt qui sont aussy fort et grièvement blessez et aulcuns mortz, emmenez par lesd. Geux; delaissant aussy devant lad[e] cité trois petites pieches d'artillerie du fond armoyez d'un Dauphin l'an 1568, et deux on trois tonneaulx de pouldre, qu'ilz ont jettez au fossé dud. chemin; comme aussy par n[re] artillerie se sont retirez lesd. Geulx et paysans, estant lez la porte de Langueville, sans que aulcun de nos souldartz ou bourgeois soient mortz ou blessez, hors *Martin de Posa*, bailly de ceste cité, s'ayant aud. jour fort eschauffé, et de certaine passion qu'il avoit est subitement trespassé. — Et l'endemain, le dimanche, le xxvij[e] jour d'Apvril, entendons que lesd. Geulx ont eu quelque secours d'aultres Geulx entrez par la ville de Flissingues, dont est Cap[e] *Geleyn Bouwensz*, banny de ceste ville; et nous ont menacé d'aultrefois plus vivement venir assailir et de brusler noz fourbourgz la nuict ensuyvant; ce que esperons, avecq la grace de Dieu, de resister et deffendre." —

[Na Treslong, kwam (zie bladz. 212, aant. [4]) Jeronimus Tseraerts nog naar Vlissingen, aan wien toen, als 's Prinsen „Gouverneur en superintendant over Vlissingen en den lande van Walcheren", (met het einde der maand) het beheer van stad en eiland overging.]

XLII.

(Zie bladz. 211, aant. [1].)

„Eersaeme, Voorsienighe Heeren ende regierders der stede van Brouwershaven. Wy laeten u weten, dat wy morgen vroech met onse schepen by u willen komen, U. l. adverterende, dat wy niet begheren de regierders ofte eenige burgeren te bescadigen de waerde van een ey, dan Papen, monnycken, ende andere papistische scelmen, ende

die grote affgoderye te nyete te doen, daeromme wy meest alle wt onze goederen geweken zijn. Beloven oock gheene ballingen te beschadigen, dan veele lyever geleyde ofte dyenste te gheven. Ende soe ghy hierinne in gebreck blijft, ofte u resisteert, soe sullen wy u keten ende al in brant steken, daer wy by connen comen. *Actum*, den 17en Aprilis, 72.

WILLEM VAN TRESLONG,
bestalter Capiteyn van den Prince van Oraingiën.

[Dien zelven 17en berichtte de Rentmeester Zeelands Beoosterscheld]: „dat de piraten met een boot geweest (hebben) jn de duynen in Schouwen, aldaer beroovende de capelle van onse lieve Vrouwe op zee, die zeer eentelick staet. Twelck by den lantluyden ontrent Haemstede gewaer gewerden zijnde, hebben de clocke geclept, ende hen zeer sterck gemaeckt ende de piraten gevolcht; dewelck, de menichte gewaer werdende, zijn metten rooff geloopen naer hun schuytte ofte bootkin; ende daerby comende, was drooch blijven sitten, zoo dat zy 't nyet wech en hebben connen gecrijgen; ende vindende by avonture een ander schuytken, hebben hen metten rooff gesalveert, ende zouden daer anders al gebleven hebben; ende de lantluyden hebben den boot ofte schuyte over de duynen gehaelt. Uit Ziericxzee, dezen xvijen Aprilis 1572, naer Paeschen. Bruninck van Wijngaerden."

[Reeds acht dagen vroeger echter, waren zij Overflakkee en Goeree komen bezoeken]: „Up gister avont", schrijven die van Zieriksee den 9en April, „ende oock op huyden zijn alhier binnen Ziericxzee gecommen eenige persoonen van den eylande genaempt de Vorssche van de Plate, daerjnne gelegen zijn Oelkensplate, Sommersdijck, ende Diericxlandt; ende verclairende, hoedat op gisteren eenighe piraten met twe boyers gearriveert zijn jn Sommersdijck ende Diericxlandt voirs., die men seght nyet gecomen te zijne oft van den nombre van de schepen geleghen in den Briele, maer van Oisten; dewelcke aldaer met sekere mannen van wapenen, sterck ontrent twee hondert, eenige prochiën aengedaen ende ingenomen hebben, plunderende de kercken ende huysen van de officiers ende brantscattende de dorpen; ende es te beduchten, dat zy van gelijcke tselve eylandt geheel zullen plunderen, ende bovendien innemen behouden ende sterck maken het voors. dorp gent Oelkensplate, wesende de havene ende passaige omme te crencken alle de scepen comende uyt Zeelandt, Brabandt, ende Vlaenderen naer Hollandt.

Scrijvende desen hebben ontfangen een missive van die van Brouwershaven, daermede wy geadverteert werden, dat Bailliu, burg^{mr}, ende sommighe ander van de stede van der Goeree tot Brouwershaven gecomen zijn, te kennen gevende, dat zy overvallen ende innegenomen zijn van de piraten, ende dat de scepen, denzelven piraten aldaer gebracht hebbende, wederom bygeloopen zijn naer Harinckvlyet, wesende het veer ofte waeter tusschen 't Horentsche veer ende 't landt van Sommelsdijck; daeruyt wy niet dan sinistre suspicie en kunnen genemen."

[Die van Brouwershaven hielden zich, bij het hun toegezegde bezoek der Geuzen, aanvankelijk goed]: „Opten xxi^{en} April," zoo schreven zij, „na den middach, omtrent de clock drie uren, (zijn de piraten) gecomen met thien scepen, wel versien van crijsvolck, over den stroom van Grevelingen naer Brouwershaven, spolieerende ende raserende alle de kercken lanx den voors. stroom gelegen, ende besondere de kercken van Oostduvelant, Dreysschore, ende Bommenede, dwelck maer ontrent een half mijle van de zeehoofden van Brouwershaven en es gelegen. Ende voorts komende op onser kusten, hebben aldaer gevonden, opten stroom ende haer ancker liggende, twee boyers, die eerst vers ende geen twee uren te vooren wt Noortwegen gearriveert waren; dwelck sy overvallen ende becrachticht hebben ende den eenen gedwongen, dat hy met sijnen boot zoude varen aen landt ende onsluyden (die met de geheele burgerye welgemoet op onse hoede ende achter de schantsen in slachorden stonden) afvragen, oft wy die voorn. stede wilden opgeven; — waerop wy met de geheele burgerye eendrachtelijck den voorn. piraten voor andtwoorde hebben doen gheven, dat wy Godt den Heere almechtich ten voorsten, ende Co. Ma^{t}, onsen gebooren ende natuerlijcken Heere ende Prince, wilden blijven gehou ende getrouwe; ende indien zy yet voorder vermeynden te attempteren, zouden moegen doen zoe sy 't verstonden. Waernaer onze uytleggers ende oorlochschepen, die aen onze zeehoofden waren gelegen, haer gestelt hebben in ordre ende tegens malcanderen gehouden hebben scutgeveert. Dwelck de voors. piraten bemerckende, hebben ons ende onse uytleggers tot vier ofte vijffmalen geassalieert ende wel dapper besprongen, waerinne wy zulcken weer ende defencie gedaen hebben, dat wy haer (met Gods hulp) terugge gedreven ende den stroom hebben doen ruymen; ende afwijckende zijn wederomme opwaerts geloopen ende ontrent twee mijlen van daer vernacht ende

haer getijde gestopt. — De baeliu, burgerm[rn], schepenen, ende regierders van Brouwershaven."

[Toen evenwel dezelve Geuzen, met sterker macht van volk en wapenen, een week later terugkwamen, bleken de kracht noch de moed der Brouwershavenaars niet tegen hen bestand. Den 28[en] schrijft Adolf van Borselen uit Bergen o/Z, dat] „dezelve piraten op gisteren avondt, uytnemende zeer sterck (naer Brouwershaven) overgecomen sijn[1], zoe van Westen, als van Oesten, hebbende xiiij schepen, zeer sterck van volcke ende wel versien van metalen gheschut ende wapenen, ende daeronder twee maerschepen, zes Vlietsche boots, twee boyers ende smacken, ende voorts smalschepen, behalven dye daer noch alle getijde toecomen. Welcke macht by de ghemeente gewaer gewerden zijnde, zijn, mits hun cleynicheit van getale van persoonen ende oock gebreck van groot gescut, wesende oock een open vleck, gedwongen geweest hunl. te cederen; twelck ick met Gods gratie ontgaen ben ende uyt heurluyder handen gecomen. — Gescr. tot Berghen, 28 April."

„Ten selven daghe op de noene" [zoo melden tevens die van Zieriksee] „hebben de vianden by derde persoone ons sinisterlijcke doen presenteren den brieff hierinne besloten, daeroppe wy geen antwoert gegeven hebben, maer des te beter op ons hoede geweest. zoe wy alnoch zijn, naer ons vermogen, verwachtende alle uyre secours van Uwer Exc.:

„Eersamen ende vrundelijcken gescreven aen mijn Heeren van der stat van Cirrickzee. Weet dat wy, dienaers Cappetayns van mijn ghenadigen Heer ent Vorst, prince van Oransz, Grave van Nassou, ende van weegen den Heer ende Graeff van der Marck, Heer van den Briel; weet, dat wy niet en comen om eenich gelt offte goet, maer om ons ende u alle te beschermen, ende Goods woort ende eer voor te staen, ende om alle welvaert van den ghemene landen; soo begeren wy van weeghen voors., dat ghy soudt willen doen, als die van Vlissinghen ende den Briel ende Brouwershaven ghedaen hebben, ongheschaet soudt willen voorstaen ons ghenâghen Heere voors.; ende beghere hierop een vrindelijck antwoort met den brengher van desen. — Gescreven metter haest in Brouwershaven. Geschreven by ons, ghemeene Cappetayns. Brouwershaven."

---

[1] „Hyer partirent dix boots de lad. Brielle, à ce qu'ilz disiont, pour aller vers Brouwershaven; en intention de se vanger, de ce que lesd. de la ville ne leur aviont voulu faire ouverture." Bossu aan Alva, 28 April.

